Lewis Sarlow
1941

ספר

מאסף דרושי

כרך שני.

המאסף הזה כולל בתוכו דרושים נבחרים, באורים נפלאים בתנ"כ ומאמרי חז"ל, ורעיונות נעלים לכל עתות השנה, אשר יביא ברכה ותועלת רבה להדרשנים והמטיפים הדורשים חומר לדרוש.

המאסף ישתדל לאסף אל קרבו הפנינים היקרים אשר עוד לא באו בדפוס ורק הם נמסרים מאיש לאיש בשם אומריהם, וכן יכלכל בקרבו הרבה כתבי-יד מאת גאונים מפורסמים אשר עוד לא ראו אור עד עתה. —

המאסף ימלא חסרון מרגש לכל אלה הרבנים שליט"א אשר חננם ד' בבאורים יקרים, בדרוש, במקרא ואגדה ואין להם האפשרות להוציאם החוצה, אשר בצדק יוכל להקרא אוצר נחמד לכל חובב דרוש ואגדה. —

נערך ויצא לאור על ידי

הרב **יעקב מאיר סגלוביץ** החובק הראדישץ (פלך מינסק).

ומלפנים רב בעיר פאדבערעזע (פלך ומחוז ווילנא).

בן הרב הגאון ר' **חיים** שליט"א מו"צ בווילנא, בעל המחבר ספר „**מקור חיים**".
בן הגאון ר' **יחיאל משה** זצ"ל שהיה אב"ד ברובעזעוויץ שהוא מצד אביו נין ונכד להגאון ר' **יחיאל** זצ"ל בעל „**סדר הדורות**" נכד הגאון הגדול **מהרש"ל** זצ"ל, נין ונכד לרבינו מאור הגולה **רש"י** ז"ל, ומצד אמו הוא בן בתו של הגאון ר' **בנימין יעקב** זצ"ל שהיה אב"ד בהראדישץ אחיו של הגאון בעל **גבעת שאול** ז"ל, נכדי הגאון הגדול **מהר"ם מלובלין** זצ"ל.

ווילנא

בדפוס ש. פ. גארבער

שנת תער"ג לפ"ק

МЕАСЕФЪ ДРУШИ

Сборникъ проповѣд. Сост. Равв. Я. М. Сагаловичъ.

Томъ 2-й

Вильна, Типографія Ф. Гарбера Завальая ул. д. 25.

מִקְטַר מֻגָּשׁ

לכבוד ב״ג החתן הנעלה, מהולל בכל מעלה, הגביר הנכבד, איש האשכולות, יקר ערך ורב תבונות, מר **יהודא ליב שפירא** נ״י בעיר **מינסק**.

את ספרי זה, **מאסף דרושי**, כרך שני, הנני מגיש לכבודך יקירי, הא לך לזכרון נצח בעד אהבתך אלי תמיד, ואברך אותך בברכת מז״ט, לבואך בברית הארושין, ובברכה נאמנה, לראש השנה, הבעל״ט, שתכתב ותחתם לחיים טובים ולשלום עם כל בני משפחתך, בתוך כלל אחינו בני ישראל.—

כחפץ לב דודך מוקירך בכל לב

יעקב מאיר סגלוביץ החוב״ק **הראדישץ.**

ערב רה״ש תרע״ג לפ״ק

דבר אל הרבנים שליט"א.

כְּלָלֵי הַמְאַסֵּף

א אין מוקדם ומאוחר בתורה, הכלל הזה לקחתי לי בעריכת ספרי, לא כפי סדר הפרשיות, ועתות השנה, לא כפי איכות הרבנים ודרשותיהם. אלא כפי ההזדמנות, והקורא בעצמו ימצא מה שלבו חפץ.

ב רוב השטות של הרבנים שליט"א נדפסות בסוף דרשותיהם, כדי שלא לחלק כבוד בהתוארים.

ג דרשות מתקבלות בכל עת, והכתבים שאינם נדפסים יוחזרו לבעליהם על פי דרישתם.

ד כל כרך הוא בערך עשרה בויגען של דפוס, וכתבנית וכמעשה שני הכרכים הראשונים, כן יהיו הכרכים הבאים בעז"ה.

ה זמן צאת הכרכים הבאים קשה לראות מראש, אך אקוה לד' שבכל שנה יצא כרך אחד, וכרך השלישי יצא אי"ה בקיץ תער"ג הבע"ל.

הנני מברך את כל ידידי שליט"א, הן אלה אשר לקחו חלק בהמאסף בתוכו, והן אלה אשר רכשו למו את המאסף, בכתיבה וחתימה טובה, ותחזינה עינינו בשוב ד' את שיבת ציון, כי מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים.

העורך **יעקב מאיר סגלוביץ**.

ער"ה תער"ג.

כתבתי

ДУХОВНОМУ РАВВИНУ

Я. М. САГАЛОВИЧУ

городыще минской губ.

לוח המפתחות

דרשות שלמות

למילי דרבנן

א) חייב אינש לבסומי בפוריא, מהגאון ר' מאיר ראבינזאהן שליט"א מראדושקאוויץ.
ב) כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה, מהנ"ל:
ג) מ"מ נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה באותו הדור, מהנ"ל.
ד) המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב, מהרה"ג ר' קלמן מגיד חופ"ק ארמיאנסק באזאר.
ה) אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם, מאבי הגאון שליט"א.
ו) אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים מהגאון ר' אלי' ברוך קאמאי שליט"א הגאב"ד ור"מ במיר.
ז) כצאתי את העיר אפרש את כפי, מבנו הגאון שליט"א הגאב"ד קיידאני.
ח) בזמן שישראל עושים רצש"מ נקראו בנים, מהגאון ר' זלמן סענדער כהנא שפירא שליט"א הגאב"ד ור"מ בקריניק.
ט) מר אמר לימא מר אגדתא ומר אמר לימא מר שמעתתא, מהרב הגאון הגביר המפורסם ר' ברוך פריידינבערג נ"י מושבי מסקבה.
י) מצוה קלה יש לי וסוכה שמה, מהרב הגביר הנדיב המפורסם ר' זעליג פערסיץ נ"י ממסקבה.
יא) השמש לבך אל עבדי איוב, מהרב הדרשן ר' יעקב חיים נ"י סרנא מ"מ דסלאנים בשם אביו הגאון ז"ל.
יב) סמיכות מאמר נר חנוכה עם והבור ריק אין בו מים, מהרה"ג יוסף גלרנטר נ"י מקימנטוב.
יג) מדרש פליאה וד' ברך את אברהם בכל, ישראל מאירטשיק מלובלין.
יד) האי מאן דמבעית אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי, מהגאון ר' ארי' מיכאל דווארעצקי זצ"ל מזעטיל.
טו) ויאמר מנוח אל מלאך ד' נעצרה נא אותך, מהגאון ר' משה שמואל שפירא שליט"א מבאבראיסק.
טז) ויאמר בא אחיך במרמה, בחכמת תורתו, מאחי הגאון ר' יחיאל משה שליט"א מטלאווא.
יז) היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם, מהנ"ל.
יח) ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות, מאחי הרב הגדול ר' אברהם אהרן נ"י מווילנא
יט) כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו חייו, מהרה"ג ר' משה פעלדמאן נ"י החופק אלשאני.
כ) נוסח ברכת התורה, מהרה"ג ר' אלימלך הכהן החופ"ק ראחוב.
כא) והיה מספר ב"י כחול הים, מאיר שלמה היילפערין מפעטערקאוו.
כב) הלכה זו נתעלמה מבני בתירה, דוד סלוצקי מסנאוו.
כג) מס' ג' פעמים נחנו, שלום בהרב י. שרייבער נ"י יארדאן.
כד) מחייב אינש לבסומי בפוריא, הרב העורך.
כה) במערבא כי הוה נסיב אינש איתתא, העורך.
כו) בעון נדרים אשתו של אדם מתה, העורך.

כז) בשעת פטירתו אמר פנו כלים וכו׳ והכינו כסא לחזקיאו מלך יהודא
אליעזר אידל הכהן לעווין.
כח) חכמת שלמה, הרב העורך.
ל) ברצות ד׳ דרכי איש, בשם הגאון בעל חתם סופר.
לא) ויקרא מלך מצרים למילדות העבריות, יעקב הלוי החופ״ק ניעמענצין.
לב) ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים, הנ״ל.
לג) לך ד׳ הצדקה, בשם הגאון ר׳ מאיר נח לעווין ז״ל מ״מ דווילנא.

הסכמות רבנן קשישאי, גאוני ישראל, פארי הדור, שליט"א.

ר' מרדכי ווייצעל שליט"א מסלאנים.

הנה כבוד ידיד נפשי הרב הגאון הג' חריף ובקי סוע"ה כו' מוהר"ר ר' **יעקב מאיר סאגאלאוויץ** נ"י הגאב"ד **הראדישץ** הסמוכה לי, בעהמ"ח ספר יקר **מאסף דרושי** כרך ראשון, בן הרב הגאון המפורסם ר' **חיים** נ"י מגדולי המ"ל דק' ווילנא, הוא מהולל ומפורסם גדלותו בתורה ויראה, ובכל המדות הנדרשות לרב ומורה אפילו בראש קהלה גדולה, וגם דרשן מפואר מאד נאה דורש ונאה מקיים, עתה נשאו לבבו להוציא כרך שני מן ספרו מאסף דרושי, אשר קבץ הרבה חדושי אגדות מגאונים מפורסמים, והוסיף משלו דרשות ערבות מנפת צופים לעורר הלבבות לתשובה ולמדות טובות, וכן עוד ידו נטויה להוציא מדי פעם בפעם, קבץ דרשות, ונאמן הגאון המחבר שלא יוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, אי לזאת אמינא לפעלו טבא, וחפץ ד' בידו יצלח להוציא לאור, את יתר החלקים הבאים, אשר יביא רב ברכה ואושר, הן להרבנים שליט"א שדבריהם ישארו זכרון לעד, והן לאלה הצמאים לדבר ד' ואברך את כל מי שיעזור ויעניק להגאון המחבר שליט"א ביד רחבה, בחיים ושלום, ובאושר ועושר, וד' הטוב יצליחם בכל טוב.

כ"ד הכותב לכבוד התורה ולומדיה
הבא עה"ח יום ד' ו' טבת תער"ב לפ"ק
פה **סלאנימא**.
מרדכי החופ"ק

ר' משה שמואל שפירא שליט"א מבאברויסק.

אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ה"ה כבוד ידידי הרב הגאון חריף ובקי סוע"ה, ירא וחרד לדבר ד', כש"ת מו"ה **יעקב מאיר סאגאלאוויץ** נ"י הרב דק' **הראדישץ**, בן הרב הגאון ר' **חיים** נ"י מו"ל בעיר ווילנא, והנה הראה חזותו לפני את חבורו היקר אשר זכהו ד' להוציא לאור יקרות המכונה בשם **מאסף דרושי** ומצאתי כי ראוי הוא להעלות על שלחן דבי רב וחברים המקשיבים על דבר ד' יוסיפו בהם לקח, וטובים המה לדרשה, דרושים לכל חפציהם, ויקר עלי כבוד הרב הגאון המחבר נ"י גם החבור הלז להגיד ישרו, כי בני יהודא הלומדים קשת מלחמתה של תורה יהנו לאורו, ומי מאנשי חמד אשר עוד רך לבבם עם אל, ואת קדושת התלמוד נאמן ילמדו להפוך ידם כל היום. בטיב הדרשות ובטעם הדרוש ויגדיל תורה ויאדיל. — והנני מבקש מאת יודעי ומכירי, להיות בתומכי ידו לעוזרו ולסעדו ולהעניקו רב טוב וברכה, לקבל מאתו את חבורו הנ"ל, והביאו ברכה אל תוך בתיכם, קנו-בכסף מלא, את החבור הלז המסולא בפז, וברך ד' חילו ופועל ידיו תרצה.

דברי המדבר לכבוד התורה ולומדיה
הבא עה"ח יום ג' י"ט טבת שנת תער"ב
לפ"ק פה באברויסק.
נאום **משה שמואל** בהגאון מוהר"א
ליב ז"ל **שפירא** החופ"ק הנ"ל.

יתר ההסכמות תדפסנה בחלקים הבאים אי"ה.

הקדמה

אברך את ד' שזכני להוציא את הכרך השני לאור, כי זה שלש שנים שהוצאתי את הכרך הראשון, וחשבתי אז להוציא את ה„מאסף דרושי" כרך בכל תקופה, אך מעצורים שונים עמדו לי בדרך העולה בית אל, ולא נתנוני להוציא מחשבתי זאת לפועל, ובין כך, רבנים רבים שליט"א, מכל קצוי ארץ, הלאוני בדרישותיהם, מתי יצא הכרך השני? כי ת"ל הכרך הראשון נתחבב מאד אצל הרבנים והדרשנים, וכבר נחשב המאסף הזה, בין ספרי הדרוש הנהוצים לכל דורש, כי בו ימצאו כל חובבי דרוש ואגדה, כל אחד מה שלבו חפץ, זה ימצא בו דרוש לפי טעם הישן, וזה לפי טעם החדש, זה יעיין במאמרי חז"ל הבנוים על אדני התוכחה והמוסר, וזה במאמרים על פי ההגיון והמליצה, ובכלל הוא שוה לכל נפש. — כן שמעתי תהלתו מפי אנשים סוחרים ואנשי מעשה, בעלי תורה וחכמה, אשר הספר מאסף דרושי, הוא גם להם **אוצר נחמד** לעיין בו בעתותיהם הפנויות, ולראות סגנון רבנים שונים, ובאשר כי מצוין הספר גם ביפיו החצוני והפנימי, בסגנונו הקל והנעים, נתקבל באהבה וחבה בכל בית ישראל, והעד היותר נאמן הוא, שמספר אלפים עקזמפלרין נמכרו במשך שתי שנים, ונדפס כבר הוצאה שניה ג"כ במספר אלפים, —

בגשתי בפעם הראשונה להוציא את המאסף הדרושי הזה על פי עצת רבנים וגאונים שליט"א אשר עוררוני לזה, לתת זכרון עולמים למאמרים שונים, אשר לא ראו עוד אור הדפוס, לתת היכולת להרבנים אשר חננם ד' בבאורים יקרים בדרוש במקרא ואגדה ואין להם האפשרות להוציאם בעצמם החוצה, שיוכלו להדפיסם בהמאסף הזה וכן לאסף את הפנינים היקרים הפזורים, הנמסרים מאיש לאיש בשם אומריהם ולקבעם יחד בדפוס, ידעתי מראש כי עבודה כבדה מאד העמסתי עלי, עבודה קשה של בקורת בין רע לטוב, בין ישן לחדש, וגם אחרי אשר הנני ד' בהיך טועם, לא אוכל עוד לאמר כי כבר מלאתי חובתי ויצא הדבר בשלימות, כבר קלעתי אל המטרה ולא חטאתי, בטח עוד ימצאו רבים אי–שלימות במלאכתי, אך כבר אמרו חז"ל (סנהדרין ו'.) אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות, ואם בדיני התורה אמרו כן, אשר רב אמר „ברעות נפשיה לקטלא נפיק וצבי ביתיה לית הוא עביד" ובכ"ז אמרו חז"ל שלא יאמר הדיין מה לי בצער הזה ת"ל ועמכם בדבר המשפט, קו"ח בעניני אגדה ומוסר, אשר אם יליטו איזה רעיון באגדת חז"ל אשר לא כונו בה באמת, לא יעברו בזה על דיני התורה, לא יהליפו בין אסור ומותר בין טמא לטהור

לטהור, ומאידך גיסא אפשר לעורר את הלבבות לתשובה, לשתול מדות טובות בלב השומעים, להשיב בנים אל אבותם, וא"כ הוא קרוב לשכר ורחוק מהפסד, על אחת כמה וכמה שלא יכלתי להשתמט מעבודה זו, אשר ת"ל כפי האפשר השתדלתי שיצא דבר מתוקן.

וכבר מפרשים בזה מאמר חז"ל על הפסוק סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים (מדרש שה"ש) אשר את ההלכה המשילו לאשישות הוא כלי מלא יין והאגדה לתפוחים, כי אשיש מלא יין, צריך להיות שלם בלי נקב כי אם ימצא בו נקב היותר קטן לא יחזיק את היין, אך תפוחים אפשר להניח גם בסלי נצרים ולא יאבדו אם רק הנקבים אינם גדולים יותר מן התפוחים, כן ההלכה צריכה להיות אמתית שלא תהיה בה כל פירכא מאיזה צד שיהי', כי אם תמצא איזה קושיא אשר לא תתורץ, אז ממילא ההלכה אינה אמתית, ולכן המשילוה לאשיש יין הצריך להיות דוקא שלם מכל צד. – אך את האגדה המשילו לתפוחים כי אין כל רע אם איזה באור באגדה או איזה רעיון במאמר חז"ל יהי' עליו פירכא ממאמר שני אם רק ילִיטו בו כונה טובה ומוסר טוב, אז כבר אפשר לאמרו, והנקבים הקטנים לא יזיקו כלל אם רק יהא לו רעיון טוב ומוסר השכל.

אחרי החלטתי בעז"ה לגשת אל המלאכה הכבדה חזאת התלוי' בהוצאות גדולות, היו אלה שהציעו לפני, לקבל דמי חתימה מראש, ולבקש מקודם חותמים על המאסף, אך אנכי לא הפצתי לבקש מקודם את אמונת החותמים בי, שיוכלו אח"כ לתבע ממני כבעלי חוב אי' סחורתך? אשר לפעמים קשה לראות מראש, עת צאת הכרך מן הדפוס, ובחסד האל התגברתי על כל המכשולים, להביא דבר מתוקן ומשוכלל, ולאמר לפני קהל הקוראים „בזה ראה וקדש". –

ועתה קורא נכבד, את ספרי זה הנני נותן לפניך, שים נא עיניו בו, ומשפטו יצא מלפניך, אם יש לך מה לבקר ומה להעיר עליו, אנא הודיעני בהקדם האפשרי למען אוכל לתקן בכרכים הבאים אי"ה, לא אל התהלות והתשבחות אשא עיני, כי אם אל בקרת נאמנה, אף שתהי' הריפה מאד, ובלי נשיאת פנים תוכיחני על פני במה שגיתי, ואשתדל לתקן שגיאתי, עד יזכני ד' לזכות את הרבים, בדברים מתקבלים אל הלב, מכוונים לקרב לב בנים אל אביהם שבשמים, והיתה זאת שכרי. –

הרב העורך **יעקב מאיר סגלוביץ** החופ"ק הראדישק (פלך מינסק)

בן לא"א מו"ה הרב הגאון ר' חיים שליט"א מווילנא.

א.

דרוש לערב ראש השנה.

דרך הנוסעים במסילת הברזל, אלה האנשים הישרים בלבותם קונים מתחילה ולוקחים פתקת נסיעה, על כל אורך הדרך שחפצים לנסע עד מחוז חפצם, יודעים כי דינא דמלכותא דינא, והמשתמט את עצמו, נוסע בלי פתקא, הוא כגונב ממון ועושה עול. — גם אלה המקילים לעצמם בדבר שהוא איסור גמור, וגונבים איזו תחניות (סטאנציעס) לעבור בלי פתקא, הוא רק במקום שחושבים שלא יבוא המחפש ובודק — הקאנטראלי‌אר, אשר לא ינקה את מי שגונב ומשתמט מלקנות בעדו פתקא, אבל כן תמיד גם דרך אלה, שמכינים להם פתקא על התחנה הראשונה, כי בלעדי זאת לא יוכלו גם לצאת מן הוואקזאל הראשי, ולשבת במסילת הברזל, הנהוג בערים הגדולות, כן ישתדלו להכין להם פתקת נסיעה על התחנה האחרונה, אשר תמיד בהן דורש הקאנטראליאר את הפתקאות, והמנהג בעוד ערים גדולות, אשר אין מניחים בשום אופן לכנס בבואם, אל הוואקזאל, אם לא יהיה בידם פתקת-נסיעתם שבאו אתה מן הדרך.

כן רבותי, בכל ימות השנה נחוץ לנו להשיג פתקא של חיים ושלום, להכין בעדנו בעוד מועד מראש השנה פתקא שתכשר לכל השנה ולהיות אנשים ישרים, אבל יש בעוה"ר הרבה אנשים שבכל ימות השנה משתמטים את עצמם מלהזהר בקניית הפתקא, ועסוקים בהבלי העולם הזה, בכל זאת לא נחוץ לשכח שכמו שבראש השנה כל אחד מתעורר לקחת לו פתקא אף על תחנה אחת, לצאת מן השנה העברה ולכנס אל השנה החדשה, כן בסוף השנה בבוא הקאנטראליאר הראשי, הבוחן לבבות האמתי, עלינו להכין את עצמנו בפתקא על התחניה האחרונה, שהוא סוף חודש אלול וימי הסליחות, ואל תשכחו שגם לכנוס אל הוואקזאל הראשי לא יניחו חו"ש אם לא תהיה פתקת-נסיעה בידינו, על כן זכרו זאת והתעוררו, כי עומדים אנחנו כבר על סף השנה החולפת, ואם לא עכשו אימתי?

רבותי! השנה העברה היתה לנו לשנת צרה ואנחה, שנה של פגעים, רעים ושונאינו הרימו יד לחפש עלינו עלילות שוא ולתת שמץ ודופי על עם ישראל, עתה בטרם נקבל באהבה את השנה החדשה הבאה עלינו לטובה, נראה נא במה לרפאות את שבר עמנו, ואיזה מזור ותרופה לנו, עלינו להבין סבת מחלתו האנושה, ואז נדע איזה צרי ומרפא עלינו לקחת.

ונקדים לזה מאמר חז"ל (שבת ס"ז ע"א) אילן שמשיר פירותיו סוקרו וצובעו בסיקרא וטוענו באבנים, בשלמא טוענו באבנים כי היכי דלכחוש חיליה, אלא סוקרו בסקרא מאי רפואה קא עביד, כי היכי דלחזייה אינשי ולבעי עליה רחמי, כדתניא וטמא טמא יקרא צריך להודיע צערו לרבים ורבים יבקשו עליו רחמים.

א) וראוי להבין הלא אדרבה דהאילן מחמת דרב חיליה יחזיק יותר הפירות ולא ישירן? ב) מאי זה ענין להתנא להשמיענו טבע ורפואת האילן, ילך בעל האילן לגננים בעלי אילנות וישאל מהם עצה. ג) איזו עצה היא, לטוענו באבנים דלכחיש חילו האם ארם הוא שישא משא ויוכחש חילו, אפשר כל

זמן

זמן שלא ישבר, לא יזיק לו האבנים כלל.
ד) באומרו דסוקרו בסקרא כי היכי דלחזייה רבים ויבקשו עליו רחמים, מה דבר גדול הוא אילן אחד, ומה קפידא כל כך איכא ביה עד שכל העולם יניחו עסקיהם לבקש עליו רחמים, וכן מאי ראיה הביא מהמצורע דטמא טמא יקרא שהוא אדם חי, להאילן שהוא רק עץ השדה? וכבר עמד בעל היד יוסף על השאלות האלו.

אבל השמיענו הגמרא דבר עמוק וחכמה נפלאה לוטה פה על האומה הישראלית בכללה, שהנה עם ישראל נמשל לעץ דכתיב (ישעי' ס"ה) כי כימי העץ ימי עמי, וכן כל אדם נמשל לעץ כדכתיב (דברים כ') כי האדם עץ השדה, ועם ישראל מרב טובה שהשפיע להם הקב"ה גרם להם שנשרו פירותיהם אלה הם התורה והמצות, כדכתיב וישמן ישורון ויבעט, ומאי תקנה יש לזה? וזה היא שאלת הגמרא, אילן שמשיר פירותיו במה אפשר לעורר את עם ישראל שיטיב דרכו, ומתרץ הגמ' סוקרו וצובעו בסיקרא וטוענו באבנים, ראינו בימי הפרעות הנוראות בישראל, איך שמקודם הלכו אנשי בליעל וצבעו בצבע אדום על כל משכנות יעקב לדעת את כל בתי היהודים, ואח"כ הלכו אנשי רשע ועשו מעשה העתועים וזרקו באבנים ובכל כלי משחית והרבו להרג ולפצוע אנשים נקיים מעון, ומתמה הגמרא בשלמא טוענו באבנים כי היכי דלכחיש חיליה, להזכיר את ישראל שלא יתבולל בין האומות ולא יתערב בגוים, וכן מצינו בנ"נ שהוליך את ישראל עמוסי אבנים לבבל כדאמרו חז"ל (מ"ר איכה) שעשה ס"ח שקים ומלאם חול ואבנים וקולרים ברגליהם והוליכם כן, אלא סוקרו בסיקרא מאי רפואה קא עביד, ומתרץ הגמרא „כי היכי דלחזייה אינשי", כדי שלא יסתתר עוד ולא יטמין את יהדותו. כי „כל פעל ד' למענהו וגם רשע ליום רע", כי אם יחפץ להתנכר במעשיו, ולהכחיש את יהדותו להחליף את שמו העברי ולשנות את שפתו היהודית, ולהתנהג בכל כנכרי, ולא יתלה מזוזה על פתחו, אז באים אלה בני עמלק, צובעים את ביתו בצבע אדום ומודיעים לרעיהם בני רשע כי פה נמצא יהודי, ובמקום המזוזה נותנים צבע אדום, ובידם החזקה מזכירים לו את יהדותו, ושמו העברי, ואז „ליבעי רחמי" ישוב אל ד' באמת, כמו שראינו בשנים האחרונות, בהמקומות אשר שם היתה ההתבוללות גמורה, ושכחו את שם ד', אלה הפגעים הנוראים הזכירו אותם שהם יהודים, ולשוא כל תקותם בהתערבם בגוים ובלמדם ממעשיהם, וכל אהבתם והכרתם עם בני עשו לא הועילו להם ביום עברה וזעם ומשלחת מלאכי רעים, ומסיים הגמרא וטמא טמא יקרא, כי המצורע הודיע צערו ברבים ורבים יבקשו עליו רחמים גם בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם כמאראקא וראמעניע הנרדפים בלי חשך, ואשר כבר ניטל מהם הפרור האחרון שבלחמם, וגועים מרעב ובצמאון, ונענים תחת ידי מציקים השואפים לדמם, ואין מוחה ומעכב על ידם, רק כאשר יגדישו הפורעים את הסאה ויום פרעות בא על עם ישראל, דמם נשפך כמים, וכצאן לטבח הובלו, אז רבים יבקשו עליו רחמים ויצאו במחאה על זה.

ולכן כאשר כבר מצאנו את סבת מחלתנו האנושה, בנקל לנו למצא גם מזור ותרופה למכתנו, נראה להיטיב את פירות האילן, שלא ישיר את הפירות, נטיב את מעשינו ודרכנו, ואם לא ישיר האילן את הפירות, לא יטענוהו באבנים ולא יצבעוהו בסיקרא, ולמה לנו שרבים יבקשו עלינו רחמים בעת שנוכל בעצמנו לבקש בעדנו, ואימתי היא שעת הכושר לנו כהיום הזה?

ונבין

ונבין ענין נפלא אשר העירני בזה ידידי הרב הדרשן ר' אליעזר אידל הכהן נ"י מ"מ דשניפישאק, על ענין התרת נדרים שבערב ראש השנה, שרבים תמהים על הנוסח הזה, שיושבים שלשה אנשים מיושבי קרנות, ואומרים אין כאן לא נדר ולא שבועה לא חרם ולא איסור וכו' אדרבה יש כאן מחילה וסליחה וכפרה ומסיימים וכשם שמתירים ב"ד של מטה כך יהיו מותרים מב"ד של מעלה, אשר אפשר להבין בזה כונה עמוקה לטובתנו ולהצלחתנו, דהנה המנהג בכל מדינה, שבמשפט הנוגע לנפשות מושיבים בע"ב נבחרים שהם ישמעו טענות המחייבים והמזכים, והם ישפטו אם חייב הנידון או זכאי וכפי דבריהם כן יגמרו השופטים את הדין, ולפנים בעת לא היו עוד בתי הדינים בתכלית השלמות, אז היו השופטים כלם מלומדים אשר גמרו בית ספר עליון לתורת המשפטים והם שפטו את העם על פי ספר החקים אשר למדו, מבלי התחשב כלל עם המקום והשעה של הנידון לפניהם, כי הם היו רחוקים מן האנשים החיים עמהם והמתנהגים על פי מנהגיהם, ובכמה פעמים היה אצלם חומר הדין יותר מכפי הצורך, לכן אח"כ כאשר סדרו את בתי הדינים, תקנו שבבתי דינים לנפשות ישבו אנשים נבחרים מכל מפלגות העם, והמה יחוו דעתם מי החיב ומי הזכאי? למשל ישב על ספסל הנאשמים איש אחד אשר נסע העירה על סוסו, ועל אם הדרך לקח מן איזה שדה מעט מספוא לסוסו, ותבעוהו לדין על גניבת ממון, וממילא מובן אשר אצל השופטים יצא דינו לשבת בבית הסוהר כמה חדשים, אח"כ כאשר ישבו שופטים נבחרי העם, מצאוהו לזכאי, מפני כי הוא נסע אז אל העיר, נסיעה נחוצה עד מאד לקרא רופא אל אשתו היולדת אשר ישבה פתאום על משבר טרם הגיעה שעתה, ומרב בהלה לא לקח אתו מספא לסוסו, וכאשר נסע איזו שעות, ונחוץ היה לתת להסוס דבר למאכלו, לא יכל לראות צער בעל החי, ולקח מעט מספא מן שדה רעהו, אשר חשב אח"כ להשיב, ומה בכך, ופטרוהו לשלום.

כן רבותינו אם רק למשפט ב"ד של מעלה חכינו אז במה נזכה את משפטנו, אשר ב"ד של מעלה המה כל כך רחוקים מן עול ואון, ואם הם חו"ש דנו על כמה שבועות ועל נדרים ועל איסורים וקונמות שעברנו, מי יוכל לעמוד בדין? הלא איסור נדרים כל כך חמור ועונשו כל כל מרובה, אך לזה מצאנו באשר הדין הוא דין נפשות, נושיב מתחילה ב"ד של מטה, בע"ב נבחרים מיושבי קרנות, אשר המה מרגישים עול הפרנסה ועול הגלות, והם בפירוש אומרים „אין כאן" פה בארץ אי אפשר להתחשב עם עברות שאדם מוציא בשפתיו, ואין כאן „לא נדר ולא שבועה" „אדרבה יש כאן מחילה וסליחה וכפרה" פה נחוץ רק למחל ולסלח ולכפר על כל פשעינו כי הזמן גרמא והמקום גורם, ולכן מסיימים „וכשם שמתירים ב"ד של מטה" המכירים את העברות שהם נגד רצוננו והם רק נדרי אונס, לכן „כך יהיו מותרים מב"ד של מעלה".

אך דעו נא רבותי כי לא להקל חו"ש באתי, כי אם להמליץ עליכם לפני הבוחן לבות ועלינו לשים לבנו איך לשוב בתשובה שלמה, ויבואר לנו בזה ודוי אחד שבעל חטא שאומרים אנחנו ביום הכפורים.

על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע, שפלא הוא לכל, הלא כל העבירות שאדם עובר הוא עושה זאת עפ"י הסתת היצר הרע, והאם על חטא ועל חטא שהזכיר על פי אלף בית כפול, לא היה היצר הרע הגורם לזה והמחטיאו? — ונראה לי לבאר בזה רעיון נפלא בעז"ה,

הנה

הנה בפ' וישלח מביא בעל עולת חודש הבאור על גמרא (חולין צ"א) שלחני כי עלה השחר, א"ל מלאך אני ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו, וקשה מאד מה היה לו להמלאך דוקא בעת כזאת אשר הגיע זמנו לומר שירה, הפעם הראשונה מיום שנברא, ללכת ולהתאבק עם יעקב, ולהיות בסכנה שלא יעזבנו ויעבור זמן השירה עד שבכה ויתחנן לו שישלחנו? ותירץ שם, כי שירת המלאכים הוא אם ע"י שליחותם יגיעו לעשות רצון קונם בעשיית טוב, אז יקנו שלימות ויאמרו שירה לפניו יתברך, ומעתה קשה על היצה"ר אשר גם הוא מלאך (ב"ב ט"ז) הוא השטן הוא היצה"ר הוא המה"מ וברש"י פ' קרח שאמר לאהרן אתה שלוחו של משה ואני שלוחו של מקום, ועיקר שליחותו הוא לפתות את האדם לעבירה, ומעתה איה מקומו וזמנו לאמר שירה לפניו ית'? הלא המצריים אשר הרעו מאד לישראל ואח"כ כשנטבעו בים, רצו מה"ש לאמר שירה ולא הניחם ד' באמרו מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, וא"כ היצה"ר אשר יחטיא את האדם ואח"כ יקטרג עליו ויטול נשמתו, וישאיר אחריו אלמנה ויתומים, ואז יבוא לפני הקב"ה ויאמר שירה? האם יקבל הקב"ה ממנו שירה כזו? וא"כ מתי אפשר שיגיע זמנו לאמר שירה?

וכן הלא מפי עליון לא תצא הרעות, ואיך אפשר שיברא מלאך רע כזה אשר כל תכליתו להרע להאדם ולהסיתו ולהשחיתו לנצח? וכן לפי הגמרא (רה"ש י"א) כל מעשי בראשית לרעתם ולצביונם נבראו פירש"י, ד' שאל אותם אם הם רוצים להבראות, והנה מה היה החפץ של היצה"ר להבראות כך למען להכשיל את בני אדם ולפתותם לעבור רצונו של מקום.

אלא הענין בזה הוא, שבראת לו יצה"ר בראת לו תורה תבלין (ב"ב ט"ז) עיקר תכלית המלאך הזה הוא שגם אם יפתה את האדם ויסיתהו לעבור על איזו מצוה, אך האדם יתגבר עליו ולא ישמע לו, ואז יגדל ויתרבה שכר האדם, כי לפום צערא אגרא, וז"ש „לפתח חטאת רובץ" כמשחז"ל דיצה"ר בא לאדם משעת יצירה ויציאה „ואליך תשוקתו" של היצה"ר אך כל חפצו ומגמתו אשר „ואתה תמשל בו" תתגבר עליו ותכניענו תחתך ואז יגדל שכרך מאד, וזה הוא תכלית היצה"ר אם אחרי אשר יסית את האדם ויפתהו ולא יוכל לו והאדם יגבר עליו, אז השלים פעולתו והגיע זמנו לאמר שירה, — והנה המלאך אשר נאבק עם יעקב הוא השטן והוא היצה"ר, ומעת שנברא לא הזדמן לפניו לגמור השליחות שלו ולאמר שירה על זה, כי עוד לא היה צדיק בעולם שנצחו להיצה"ר כיעקב אבינו, כי כל הדורות מאדם ועד נח ומנח עד אברהם היו מכעיסים לפניו, וגם באבות הקדושים לא פסקה זוהמא לגמרי (שבת קמ"ו) אברהם הוליד את ישמעאל יצחק הוליד את עשו, אך יעקב היה מטתו שלימה שהוליד י"ב שבטי — יה שלא היה בהם שום פסול ולכן נקרא בחיר שבאבות, ולכן על יעקב התאזר היצה"ר בכל מאמצי כחו ויאבק עמו עד עלות השחר, וכאשר ראה כי כל אחרי הטורח והעמל לא יכול לו, אז בפעם הראשונה נגמר ונשלם תכלית המלאך והגיע זמנו לאמר שירה לפניו יתברך, וזה הוא שאמר שלחני כי עלה השחר, מלאך אני ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לאמר שירה, כי מעולם לא נצחני אדם עד עתה, ורק עתה הגיע זמני לאמר שירה.

וא"כ נראה אשר גם היצה"ר משתוקק אל האדם שלא ישמע לו ולא ילך בדרך אשר יפתנו, כדי שיגיע אל תכליתו ויזכה לאמר שירה לפני הקב"ה, ואם אנחנו בעוה"ר נשמע לו ונתפתה להיצה"ר,

אז

אז לא לבד שנרע לעצמנו ונזיק לנו, אלא גם נרע מאד להיצה"ר שלא יוכל לאמר שירה לפניו ית', וזה שמזכירים אנחנו בסדר על חטא, על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע, שבגללנו לא יזכה לבוא אל תכליתו ולאמר שירה לפני הקב"ה.

ועתה נסיים במשל, הנה בסוף סליחות של כל יום נאמר „רחמנא דעני לעניי ענינא, רחמנא דעני לתבירי לבא ענינא, רחמנא דעני למכיכי רוחא ענינא, רחמנא ענינא, רחמנא חוס רחמנא פרוק רחמנא שזיב רחמנא רחם עלן. דהנה מספרים שבבית הנדיב המיליונער היהודי ראטשילד יש קאנטאר מיוחד לצדקות שונות ובהחדר יש תאים שונים וגזברים שונים, מיוחדים על כל מיני צדקות, ועל כל תא תלויה מלמעלה הודעה כתובה באותיות גדולות, פה יושב גזבר לחלק פת לאורחים וצדקה לעניים, ועל התא השני הודעה גזבר הנותן עזר לשכר דירה והסקה, על התא השלישי גזבר של הכנסת כלה וצרת הבת, והתא הרביעי לאלמנות ויתומים, התא החמישי לפדיון שבויים, התא הששי בעד חולים הנצרכים למעיני הישועה ולבתי רפואה, התא השביעי ליולדות עניות, וכן הלאה, ועל כל תא וחדר גזבר מיוחד, וכל הבא יודע לאן לפנות וממי לבקש עזרתו, והנה פעם בא איש אחד אל הקאנטאר, וישא עיניו אל החדרים השונים וההודעות התלויות על כל תא ותא, ולא ידע לאן לפנות ויעמוד באמצע הקאנטאר ועיניו זולגות פלגי מים עד שנכמרו רחמי כל באי הבית עליו, וישאל אותו אחד האנשים למה יעמוד באמצע ולמה לא יפנה אל אחד הגזברים של הצדקה הנדרשת לו, אם רעב הוא ללחם יפנה אל גזבר התא הראשון, ואם נחוץ לו עזר לדירה ולהסקה יפנה אל הגזבר השני, ואם יש לו צרת הבת יפנה אל הגזבר השלישי, אם יבקש עזר ורפואה למחלתו יפנה אל הגזבר האחר וכן הלאה, ויען האיש בקול בוכים ובלב שבור, לא עליכם כל עוברי דרך נדכיתי ונפוגותי עד מאד, כי יד ד' הויה בי, כל הנגעים באו עלי יחדיו ולא אדע לאן לפנות מקדם, כי רעב אני ללחם, ובביתי אין עצים, יש לי צרת הבת, ועלי לפרנס אלמנה ויתומים, הנני חולה אנוש, בני האחד שבוי ובתי העניה יולדת וכן הלאה, אז יעץ לו האיש כי יפנה אל הנדיב בעצמו אשר הוא אדון על כל ויוכל להושיע לו לכל צרותיו. כן אנחנו בבואנו לבקש רחמים וחסלה עלינו, אין אנחנו יודעים על מה לבקש, כי כל ראש לחלי וכל לבב דוי, ולכן נפנה אל אבינו שבשמים, כי ידו פתוחה לכל ונאמר רחמנא דעני לעניי ענינא, כי אנחנו עניים מרודים, רחמנא דעני לתבירי לבא ענינא, כי לבנו נשבר ונדכא עד מאד, רחמנא דעני למכיכי רוחא ענינא, כי כל נגע כבר פגע בנו, רחמנא ענינא רחמנא חוס, רחמנא פרוק רחמנא שזיב, רחמנא רחם עלן. יזכנו ד' שבמהרה נושע בכל, ונזכה לכתיבה וחתימה טובה, שיבוא הגואל במהרה לגאלנו, ולחלצנו מן המצר ולהביאנו לציון עירנו אמן כיה"ר.

הרב העורך **יעקב מאיר סגלוביץ** החופ"ק הראדישץ.

ב.

דרוש לפ׳ פינחס

וידבר ד׳ אל משה לאמר פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי וגו׳ ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי, לכן אמר הנני נתן לו את בריתי שלום, והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל. — ודרשת חז״ל על אשר יחסו הכתוב לפינחס ידוע, מפני שהיו השבטים מבזים אותו לכן יחסו (רש״י שם).

אך זולת זאת צריך להבין איזו שאלות: (א) ראשית מפני מה יחסו הכתוב לפנחס האם לא ידוע לנו כי פנחס היה בן אלעזר הכהן ונכד אהרן הכהן, ובפרט אשר דבר הקב״ה למשה דודו, אשר לא נעלם לו כל זאת. — (ב) בדבר ד׳ אל משה ובצותו שיאמר משה אל פנחס אמר הקב״ה „לכן אמר" למה לא סיים למי יאמר? והוה ליה לאמר „לכן אמר לו" כי כן סגנון הלשון בכל מקום. (ג) למה כפל שנית „והיתה לו" הוה ליה לכתוב רק „והיתה גם לזרעו אחריו". (ד) „תחת אשר קנא לאלהיו" אחרי שהקב״ה בעצמו מדבר עם משה היה צריך לאמר למשה „תחת אשר קנא לי". (ה) למה הואו של שלום קטיעא, ובכלל יותר היה מתקבל תיבת שלם עם צירי בלא ואו והיה משמע שנותן לו ברית הכהונה בשלימות בלא גרעון ובלי שיור, אבל תיבת שלום עם ואו הוא משמע בשלום בלי מחלוקת וקטטה ותרעומות ואיזה תרעומות אפשר להיות כאן? (ו) היוד של פינחס זעירא, על מה מרמז זאת? (ז) גם זה צריך להבין דאיתא בגמרא (סנהדרין פ״ב) על מעשה דזמרי בן סלוא שהעיז לפני משה בשאלו, זו אסורה או מותרת ונתעלמה ממנו הלכה כו׳, וירא פינחס מאי ראה, אמר רב ראה מעשה ונזכר הלכה, אמר לו אחי אבי אבא, לא כך לימדתני בירידתך מן הר סיני הבועל ארמית קנאין פוגעין בו, א״ל קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא. והמאמר הלז מבהיל לומדיה איך נתעלמה הלכה זו ממשה רבינו אשר הוא בעצמו למד את ההלכה עם פינחס? ועוד הלא אמרו חז״ל על הפסוק, ויתן אל משה ככלותו, וז״ל אמר ר׳ אבוה כל ארבעים יום שעשה משה למעלה היה למד תורה ומשכח, אמר לו, רבון העולם יש לי ארבעים יום ואיני יודע דבר, מה עשה הקב״ה משהשלים ארבעים יום, נתן לו הקב״ה את התורה מתנה, עכ״ל לשון המדרש (פ׳ תשא) וא״כ קשה איך שכח משה ההלכה? ובודאי כן נגזר עליו מן השמים דדוקא הלכה זו תתעלם ממנו ולמה הוא, הלא לא היה לו שום חטא של כעס וקפידא שיכשל, כמו שמצינו אצל דיני הגעלה במעשה מלחמת מדין.

ועתה נפרש בעזרת החונן דעת ונתרץ כל הקושיות הנ״ל בהקדם הגמרא (זבחים ק״ב) כתנאי ויחר אף ד׳ במשה, ר׳ יהושע ב״ק אומר כל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם וזה לא נאמר בו רושם, רשב״י אומר אף זה נאמר בו רושם, דכתיב „הלא אהרן אחיך הלוי" (שמות ד׳) והלא כהן הוא, הכי קאמר, אני אמרתי אתה כהן והוא לוי, עכשיו הוא כהן ואתה לוי, עכ״ל הגמ׳, מבואר מזה שהכהונה היתה מתחילה שייכת למשה רבינו, אח״כ נטלה ממנו ונתנה לאהרן, ובטח חס משה

מאד

מאד על הכהונה שנטלה ממנו עבודת הקודש לעמוד לשרת לפניו, בכ"ז חשב משה שהכהונה עוד לא נטלה ממנו ומזרעו עד עולם, רק שאהרן בעצמו זכה לזה, ואחרי מות אהרן תוחזר הכהונה לו ולזרעו, והנה היה ציוי ד' שאחרי מות אהרן ימשח את אלעזר בנו לכהן תחתיו, בכ"ז עוד לא נתיאש משה מן הכהונה ועוד קוה שבסוף תוחזר הכהונה לזרעו מפני ששני דורות איננו עוד חזקה שתהי' הכהונה ירושה גם לזרעו של אלעזר הכהן, אך אחרי שגם פנחס שהיה דור שלישי לאהרן נמשח גם הוא לכהן, וראה משה שעתה כבר הכהונה בחזקה ובירושה לאהרן ולבניו, שכבר זכו בה שלשה דורות כסדרן, וידועה דרשת חז"ל, על לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך, אז, אמר ד' מעתה ועד עולם, אני ערב בדבר (ב"מ פ"ה) בודאי חם משה על עבודת הקדש שנטלה ממנו ומן זרעו אחריו, כי בטח חפץ שבניו יהיו דבוקים בעבודת הקודש ויעמדו לשרת לפני ד', זהו שאמר הכתוב „וידבר ד' אל משה לאמר, פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן", אמת שפנחס הוא כבר דור שלישי לאהרן, ומעתה תהיה הכהונה נמשכת אצלו לדורי דורות מעתה ועד עולם, ואתה משה בטח תחוס על הכהונה שנטלה ממך, אך משה, ראה נא פעולת פנחס במעשה זמרי, שהוא השיב את חמתי מעל בני ישראל, והוא הציל את כל ישראל מכליון, ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי, ואתה משה הנך תמיד המשתדל בעד ישראל, אתה הנך תמיד מוסר את נפשך עליהם, הנך מקריב את עצמך בעד טובת כל אחד מהם, ואיך תשמח כעת על מעשה פנחס בהצילו את כל ישראל, „לכן אמר", אתה בעצמך, „הנני נותן לו את בריתי שלום", שהנך נותן במתנה גמורה את ברית הכהונה לפנחס בשלום אמת ובלי שום תרעומות, מפני שזכה לזה במסרו נפשו בשביל ישראל, וכאשר אמר הקב"ה למשה שיאמר כן, מיד פתח ואמר משה, „והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל", תהא לו ולזרעו אחריו עד עולם הכהונה ואין לי שום תרעומות כי הגדיל פנחס לעשות בהצילו את ישראל. — וממילא מתורץ כל הקושיות הראשונות שהזכרתי עד (ה) ואם שגיתי ד' הטוב יסלח לי, אך סמוכין לזה מצאתי בזוהר פ' פנחס הנ"ל.

ועתה נתרץ יתר הקושיות, ומקודם אתרץ מדרש פליאה (בראשית) אשר הזכרתי כבר בספרי „מקור חיים" בדרוש לפ' בראשית: והארץ היתה תהו ובהו, אלו מעשיהן של רשעים, ויאמר אלהים יהי אור, אלו מעשיהן של צדיקים, ואיני יודע באיזה חפץ הקב"ה, אם במעשה אלו או במעשה אלו, כיון דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב, הוי במעשיהן של צדיקים חפץ הקב"ה, ואינו חפץ במעשיהן של רשעים, עכ"ל המדרש, וראה זה פלא, איך יתכן לספוקי בזה במה חפץ הקב"ה? האם יעלה על הדעת שהקב"ה יחפץ במעשי רשעים, וגם מה שהמדרש מסיים, ואינו חפץ במעשיהן של רשעים, כנראה רק הוא בוחר יותר במעשי הצדיקים ממעשי הרשעים, אבל גם מעשי הרשעים אינו שונא ואיזו תכלית יש בהם.

ואמרתי לפרש, דהנה נראה מה נקרא מעשי צדיקים ומה מעשי רשעים, הלא יבין כל אחד דמעשי צדיקים, הוא לעשות משפט וצדקה, לחתן דלים ולהושיע אביונים, הלא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית, כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם וכדומה ממעשים טובים כאלה. ומעשי רשעים הם, גניבה וגזילה, רציחה ומסירה, ועוד דברים נמבזים כאלה, ובכ"ז יקרה לפעמים אשר גם הצדיקים יעשו מעשי הרשעים כאלה, כמו

אמנו

אמנו רחל הצדקנית שגנבה את התרפים מאביה לבן, שעשתה לשם שמים למנעו מעבודה זרה, וכן ארוננו דוד המע"ה משיח ד' ששפך דם הרבה לשם שמים במלחמותיו, וכמו כן יעל אשת חבר הקיני, או פנחס שהרג נשיא ישראל, ובמח גדולה עבירה לשמה ואין עבירה בידו, בכ"ז נתבונן נא, אם באמת חפץ הקב"ה שהצדיקים יעשו עבירה לשמה או לא, נוכל להבין מזה, כי לוא חפץ הקב"ה שרחל אמנו הגנב את התרפים, אזי במח לא נסתבב שיקלל יעקב אבינו „עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה" ובגלל זה מתה רחל, כי במח מנע ד' את יעקב מקלל קללה כזו. — וכן נראה אצל דוד המלך ע"ה אשר עשה הכל לשם שמים, בכ"ז כתיב (בדברי הימים א' כ"ב) „ויהי עלי דבר ד' לאמר דם לרב שפכת ומלחמות גדולות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני" ואם חפץ הקב"ה בזה אזי לא מנעהו מלבנות את ביהמ"ק.

ועוד ראיה לזה מצינו גבי מעשה דר' אלעזר ב"ר שמעון (ב"מ פ"ג) שהכיר גנבי אישתמעי מילתא בי מלכא, אמרו קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרונקא, אתיוה לר' אלעזר בר' שמעון וקא תפים גנבי, אזיל שלח ליה ר' יהושע בן קרחה, חומץ בן יין, עד מתי אתה מוסר עמו של ישראל להריגה, שלח ליה קוצים אני מכלה מן הכרם, שלח ליה יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו וכו', ורש"י פירש על חומץ בן יין, רשע בן צדיק, וקרא ריב"ק את ר' אלעזר ב"ר שמעון שהיה תנא, בשם חומץ בן יין, על שמסר גנבים למלכות, מפני שדבר זה אסור לצדיק, רק הוא מסור לבעל הכרם לכלות את קוציו וכן להממשלה יר"ה לבער את הרעה מקרב הארץ, וכן מצינו (בבא קמא קי"ז) גבי רב כהנא דשמטיה לקועיה דהאי מסור, ופירש"י שבר מפרקתו, וברח לארץ ישראל,

ואח"כ קרה מקרה שעל פי טעות חלש דעתיה דר' יוחנן עליו ונח נפשיה דרב כהנא (עיין שם בגמ') ואם חפץ הקב"ה שיהרוג רב כהנא להמסור לא קרה לו המקרה עם ר' יוחנן.

ועוד ראיה חזקה יש לי, מעכן בן כרמי בעת שיהושע החרים את יריחו וכל אשר בה, ועכן מעל בחרם, ועל ידי זה נפל שלשים וששה איש מבני ישראל, ואיתא בגמרא (סנהדרין מ"ג) בשעה שאמר הקב"ה ליהושע חטא ישראל אמר לפניו רבש"ע מי חטא, אמר ליה וכי דלטור אני, לך והפל גורלות, הלך והפיל גורלות ונפל הגורל על עכן, נראה מזה אף שעכן היה עוכר ישראל, בכ"ז לא רצה הקב"ה למסור אותו שיהרג, אף שדינו היה למיתה בא זה ללמד לצדיקים שלא יעשו מעשי הרשעים אף לשם שמים.

ועתה יבואר המדרש כמין חומר, והארץ היתה תהו ובהו אלו מעשיהן של רשעים, היינו שהצדיקים עושים לשם שמים, ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים, ואיני יודע באיזה חפץ הקב"ה, שיעשה הצדיק אם עבירה לשמה או מצוה לשמה, אם מעשי הרשעים לשם שמים, או דוקא רק מעשי צדיקים, כיון דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב, הוי במעשה צדיקים חפץ הקב"ה, ואינו חפץ במעשי הרשעים, אף שהצדיקים יעשו אותם לשם שמים, כי ענוש לצדיק לא טוב, ויותר רצוי לפני הקב"ה שיהיו מעשי צדיקים מוארים לכל כאור של ששת ימי בראשית.

ועתה דעו נא רבותי כי שני מנהיגים גדולים היו לישראל שעמדו בפרץ, להשיב את חמתו מעל בני ישראל, הראשון היה משה רבינו כמו דכתיב „לולא משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב את חמתו מהשחית" (תהלים ק"ו) ובכל זמן אשר חטא ישראל ונתחייב חו"ש כליה, עמד משה בתפלה והשיב את חמתו מעל בני

בני ישראל, וכמה פעמים מסר נפשו עליהם, עד שיקר היה בעיניו אף צפרנו של אחד מהם מנפשו, כמו שאמרו חז"ל במדרש: יאבד משה ואלף כיוצא בו ואל ינזק צפרנו של אחד מהם, ומסירת נפשו ראינו במעשי העגל, אם נתאר לנו איך היה משה רבינו שנא את החטא, בהיותו איש האלהים ונאמן ביתו ועלה למרום ונלחם עם מלאכי מרום אשר בקשו לפגע במשה, וקבל התורה בעד עם ישראל, להביאם אל התכלית הנרצה, ולהצליחם בזה ובבא, וכאשר ירד ממרום וראה את העגל אשר עשו, מה היה אז למשה לעשות, לפי צדקתו ושונאתו את החטא, הלא בטח היה לו לקחת רמח בידו ולרקור אותם או לא פחות לקללם, ולא כן עשה משה, רק ויחל משה את פני ד' והקטין את החטא, כמו דכתיב „למה ד' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים" ושמא הורגלו בעבודה זרה וההרגל נעשה להם טבע, ועיין עוד במדרש שם, כל הטענות שטען משה לפני הקב"ה להקטין את החטא, ועוד יותר אמר משה, „אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת", בקש על עצמו שימות ואל יראה בצרת ישראל, כי אהבת ישראל גברה אצלו על שנאת החטא, וכן עשה במהלוננים ובמרגלים שבקש תמיד רחמים על עם ישראל שלא יאבד חו"ש, לבד בעדת קרח, שאמר אם בריאה יברא ד' מפני שכן דרך הרופא, שראה איזה אבר נחלה ר"ל במחלה מסוכנת, ובירא‌תו שלא תתפשט המחלה בכל הגוף, אז חותך אותו, למען הציל את כל הגוף, כן עשה משה בשביל אהבת ישראל שלא תתפשט מחלת המחלוקת, שהיא תמיד מחלה מתדבקת ומתפשטת כמאמר חז"ל האי תגרא דמיא לבידקא דמיא כיון דרוח רוח (סנהדרין ז'), ולא תקלקל המחלקת את כל עם ישראל, אז בקש לעקור את קרח ועדתו, כדי

שישאר הגוף הישראלי קיים: — וזולת מעשה קרח נראה תמיד מדתו של משה להשיב חמת ישראל דרך השלום והטוב.

אבל דרך פנחס היה אחרת מדרכו של משה, גם הוא השיב חמתו מעל בני ישראל וגם הוא היה נביא לד' כמאמר חז"ל שפנחס הוא אליהו הנביא, ושנא את החטא מאד, עד שבראותו שישראל חטא חטא, מסר את נפשו ויקח רמח בידו והרג את החוטא, וגם אצלו מצינו שבקש את נפשו למות, ככתוב (מלכים א' י"ט) שבקש מאת הקב"ה „קח נפשי", ואמר „קנא קנאתי לד' וגו' כי עזבו את בריתך בני ישראל", ורצה למות שלא יראה עונותיהם של ישראל, ומשה בקש נפשו למות שלא יכל לראות בצרת ישראל. — בזה היה חלוקי המדות בין משה רבינו ובין פנחס, שאצל משה גברה אהבת ישראל על שנאת החטא.

ובחפצנו לדעת איזה דרך נבחר יותר לפני ד', אם מדותיו של משה רבינו או של פנחס הכהן. באשר דרך שניהם ישכון אור ודרך קדושים המה, מצינו במדרש (סוף פ' ברכה) ובגמרא (סוטה י"ג) בהספדו של משה „הקב"ה בוכה ואומר מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און", לא הזכיר הקב"ה, מי ילמוד תורה עם ישראל, מי ידריכם בדרך אמונה, רק מי ישתדל בעד החוטאים והפושעים, אז נראה ברור, כי רק דרך משה רבינו נבחר יותר לפני הקב"ה.

ועתה יתורץ איך נתעלמה הלכה של הבועל ארמית ממשה? כאשר מדותיו של משה רבינו היה לעמוד בפרץ ולהשיב את החימה, דרך שלום בתפלה ובתחנונים ולא לשפך דם והבא לטהר מסייעים אותו, ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכים אותו (מכות י') לכן נתעלמה ממנו ההלכה שלא יצטרך לשפך דם, אבל פנחס רוח קנאות היתה בו, שקנא תמיד

קנאת

קנאת ד׳ ונזכר ההלכה של הבועל ארמית קנאים פוגעים בו, מיד ויקח רמח בידו ומסר נפשו על קדושת השם, ובעבור מסירת נפשו זכה לכהונה. — בכ״ז אחרי כי טוב הוא יותר לפני ד׳ להשיב את החימה דרך השלום, בתפלה ובתחנונים בדרכו של משה רבינו, וכדי לרמז זאת גם בתורתו הקדושה, ניתן לפנחס היוד זעירא ובתיבת שלום ואו קטיעא, להראות שכאן חסר מקצת ממדת השלום, שאחז בה תמיד משה רבינו. — כל זה נראה לפרש, ואם שגיתי ד׳ הטוב יכפר, וד׳ יזכנו לראות את המבשר שלום במהרה בימינו אמן ואמן.

חיים סאגאלאוויץ מו״צ דפה ווילנא בעהמ״ח ספר שו״ת ודרוש „מקור חיים״.

ג.

דרוש לשבת הגדול — או לפי בא

והיה כי תבאו אל הארץ וגו׳ ושמרתם את העבודה הזאת, והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, ואמרתם זבח פסח הוא לד׳ אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל וגו׳.

והנה בתורה מצינו עוד תשובות שונות לשאלה זו, ובעל האגדה פירש, בנגד ארבעה בנים דברה תורה, אחד חכם ואחד רשע וכו׳ כי הבנים לא ידמו זה לזה, כי הכל תלוי לפי החנוך, כמאמר החכם, חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה, כי אם האב ידריך את בניו על ברכי התורה והאמונה מתחלה וימסרם למלמדים הגונים ויראי שמים, וילמדו תורה שבכתב ושבע״פ, להשתיל בלבם דעת אלהים ויראת ד׳, אח״כ כאשר יגדלו ויהיו לאנשים, אז אפשר גם ללמדם חכמות חצוניות ודרכי המסחר, עפ״י חנוך כזה בודאי כאשר יגדל הבן, יהיה בן חכם, טוב לאלהים לאנשים.

אך אלה האבות אשר אינם מקפידים כלל על חנוך בניהם על ברכי התורה והיראה, ואינם מבינים כי ראשית חכמה יראת ד׳, ובעודם רכים וצעירים לימים, כבר ילמדו אותם שפות זרות, וילעטו אותם בספרי מינים, וימסרו אותם למורים אינם הגונים, אשר הם בעצמם ישנאו דעת ויראת ד׳ לא בחרו, הלא בטח יאצילו עליהם מרוחם, ומחנוך כזה כאשר יגדל יהיה בן רשע, ואף שהאב עודנו סר מרע, אך הבן לא ישמע בקול אביו וילך שובב בדרך לבו, ובן כזה ישאל „מה העבודה הזאת לכם״ וצוה בעל האגדה להקהה את שניו ולאמר לו אילו היה שם לא היה נגאל.

אך בכל זאת יש להבין מדוע לא מצאה העבודה הזאת חן בעיני הרשע יותר מכל הרי״ג מצות שבתורה שבני ישראל מקיימים, וגם בחג הפסח גופא יש הרבה מצות, כמו הגעלת כלים ובעור חמץ, אכילת מצה וד׳ כוסות וכדומה אשר מקיימים אותם לכל פרטיהם ודקדוקיהם, ועל כולם לא ישים לבו כלל לשאל מה העבודה הזאת לכם, כי לבו וראשו עסוק בעסקיו והבליו, אך כשיגיע לקרבן פסח הנאכל על השובע, התעורר לשאל מה זה ועל מה זה, מה עול מצא במצוה זו? הלא היא מצוה נעימה ומשמחת מאד, כדאיתא

כדאיתא בגמרא (פסחים פ"ה) כזיתא פסחא והלילא פקע איגרא, כי בחג הפסח נתאסף כל איש ישראל לירושלים, והתחברו לחבורות גדולות עד שלא היה הפסח מגיע לכל אחד כי אם כזית מן הפסח, ומקול המולה ההמון מאמירת ההלל דומה כאילו הגגין מתבקעין. והפסח היה טעמו ערב שה שמן צלוי על גבי האש, והיה אסור להיות חרוך ושרוף וגם לא נא ולא מבושל, והיה ריחו נודף, ואחר אכילתו הלכו כולם על הגג לשיר ולרנן את ההלל, ובתוכם היה שבט לוי אשר כלם היו מלומדי נגן לשיר ולרנן, והיה קולם ערב ונעים, וגם כל ישראל שררו בקול עד אשר הלילא פקע איגרא, ובלי ספק כל העיר היתה מוארה על הגגות והמראה היה נאדר למאד, אשרי עין ראתה כל אלה, והנה הרשע אשר תמיד לא בז לכל שמחה והוללות, פתאם ישנה טבעו וימאס בכל שמחה וענג, ויאמר „מה העבודה הזאת לכם" מה זה היה לו, ולמה זה רוחו סר, אם פושעים יכשלו ולא יאכלו לשם שמים, אך מדוע יבדל הפעם לבלי עשות אף לשם שמחה ותענוג גרידא?

גם יש להבין תשובת בעל האגדה „אף אתה הקהה את שניו", הלא איתא בגמרא (שבת ל') דבדברי תורה ענה כסיל כאולתו, וגם התורה בעצמה צותה להשיב „ואמרתם זבח פסח הוא לד'"

אך להבין את זאת נקדים דברי המלך החכם (משלי ל) שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים, דרך הנשר בשמים, דרך נחש עלי צור, דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה. ופרשו חז"ל במדרש (פ' אמור) שלשה המה נפלאו ממני, זה פסח מצה ומרור, וארבעה לא ידעתים זה ארבעה מינים שבלולב, ודברי חז"ל מופלאים מאד, כמו שתמה המדרש, שלמה בעצמו אמר עמדתי על כל פרשיות שבתורה, ואיך אמר אשר פסח מצה ומרור וד' מינים שבלולב לא ידע, ועוד שלמה בעצמו מפרש, מי המה הארבעה אשר לא ידעם דרך נשר בשמים וגו', ולפי פרוש חז"ל לכאורה אין מקום כלל לדברים האלה.

ולהבין דברי חכמים וחדותם נקדים, דהנה הרמב"ם והראשונים כתבו דהטעם שברא הקב"ה את העולם וכל יצורי תבל, גם כי אין צריך לבריותיו, כי אדון עולם מלך בטרם כל יציר נברא, הוא אך מפני כי מדת השלם להטיב עם זולתו, וכל אשר יותר שלם במדות ייטיב יותר ויותר, ורבון העולם אשר הוא השלם בכל מיני שלמות לאין קץ ותכלית, היה רצונו להטיב עם זולתו, ולכן ברא את יצורי תבל להטיב עמהם, וכיון שברא אותם, הרי מדת הדין נותן שיזון ויפרנס ויכלכל אותם, אך כל זה במדה ומשקל ובמשורה לכל אחד כפי הצורך ולא יותר, כי הצור תמים פעלו וכל דרכיו משפט, ולהכי בחר בבני אברהם יצחק ויעקב ונתן להם תורת חיים, אם ילכו בתורתו יוכל להטיב עמהם אשר עין לא ראתה אלהים זולתו יעשה למחכי לו, כמו שכתוב בפ' ואתחנן, ויצונו ד' לעשות את כל החוקים האלה לטוב לנו כל הימים, ובכ"ז כאשר נקיים את מצותיו וחוקיו בל נקיים ע"מ לקבל פרס, כי אם לעשות רצון אבינו שבשמים כמ"ש שם, וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת כאשר צונו, דנראה בין שני אוהבים, מתי האהבה עומדת לעד, רק אם האחד יבטל את עצמו עבור חבירו, וכן השני יבטל את עצמו מפני טובת חבירו, אבל אם כל אחד ידרש רק טובת עצמו, אזי אהבתם לא תקום, וכיון שהקב"ה כרת ברית עם אבותינו ברית אהבה נאמנה, לכן אין משגיח הקב"ה על כבודו ומוחל על עלבונו כביכול עבור עמו ישראל, וכן בני אברהם יצחק ויעקב יבטלו את כבודם לכבוד המקום וימסרו את גופם ונפשם על קדושת השם.

ומצינו

ומצינו ארבע פעמים בתורה, אשר הקב"ה חלק כבוד לישראל והקדים כבודם לכבודו, וישראל בטלו את כבודם למען כבוד המקום, פעם אחת מצינו גבי פסח מצרים הקב"ה אמר „ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף", ומשה שינה מלשון הקב"ה ואמר „והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות" תחלה על המשקוף ואח"כ על שתי המזוזות, ופרשו המפרשים הטעם, דהפסח היה קרבן תודה על הנסים שעשה הקב"ה עמנו, ועל אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים, והנה קרבן תודה דינו לזרק את הדם על המזבח לכבוד המקום שעשה לו נס, והכא בנסי מצרים עשה הקב"ה על ידי משה ואהרן שרומים לשתי המזוזות אשר כל בית ישראל נשען עליהם, ועל המשקוף לכבוד המקום ברוך הוא שהוא עליון על כל, והקדים הקב"ה כבוד משה ואהרן לכבודו, וצוה לתן מראש על שתי המזוזות בנגד משה ואהרן ואח"כ על המשקוף, אבל משה רבינו אמר לא כן, כי כבוד המקום הוא קודם, ולכן אמר והגעתם אל המשקוף לכבוד המקום, ואח"כ על שתי המזוזות.

פעם שנית מצינו (בפ' חקת) „וידבר העם באלהים ובמשה וגו', וישלח ד' בעם את הנחשים השרפים וגו' ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו וגו' ויאמר ד' אל משה עשה לך שרף ושים אותו על נס וגו', ויעש משה נחש נחשת" וגו'. ופירש האלשיך ז"ל הא דשינה הכתוב, לפעמים קרא אותו נחש ופעמים שרף, משום דחטאם היה כפול, כי דברו בד' היה עונשם נחש כדאיתא במדרש דהנחש דבר לה"ר על בוראו ונעשה אספקלטור לכל עוברי עבירה, ועל שדברו לה"ר על משה רבינו, היה עונשם שרף כדאיתא באבות עקיצתם עקיצת שרף, והכא שדברו בד' ובמשה, שלח בהם הנחשים השרפים את שניהם ביחד, ואח"כ כאשר נתחרטו ועשו תשובה ואמרו חטאנו, אמר הקב"ה למשה, כבודי אני מוחל אך כבודך אינני מוחל לכן עשה שרף, ומשה רבינו אמר כבודי אני מוחל תכף אך כבוד המקום לא ניתן למחול לכן עשה משה נחש נחשת וישימהו על הנס.

פעם שלישית מצינו (בפ' מטות) אשר הקב"ה אמר למשה „נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים", ומשה אמר לישראל „לתת נקמת ד' במדין", ופירש הכלי יקר דהמדינים שתים רעות עשו, הם הסיתו את ישראל למעל מעל בד' ולעבוד לפעור, ושנית כי גרמו רעה רבה לישראל, כי על ידם מתו כ"ד אלף מישראל, והקב"ה אשר חס על טובת ישראל יותר אמר „נקם נקמת בני ישראל", ומשה רבינו אמר לישראל אשר יש לנו יותר להנקם עבור כבוד המקום ברוך הוא, ולהת נקמת ד' במדין.

פעם רביעית מצינו גבי מלאכת המשכן, דהקב"ה צוה מראש על מלאכת המשכן בפ' תרומה ותצוה, ואח"כ בפ' תשא צוה על שמירת שבת, ומשה רבינו בפ' ויקהל צוה מראש על שמירת שבת ואח"כ על מלאכת המשכן, ופירש הכלי יקר, דשמירת שבת הוא כבוד המקום, דיום גנוסיא של המלך חוגגים כל בני המדינה והוא כבוד המלך, כן כאשר כתב הקב"ה על עצמו „וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה", הנה כשישראל שובתים את השבת הוא כבוד המקום, ובזה מראים ומעידים שהם עבדים ושובתים את שבתו. והמשכן הוא כבוד ישראל שזכו אשר ד' הניח את השמים ושמי השמים, והשרה שכינתו בתוכו, כמש"כ ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם אשר לא זכו לזה שום אומה ולשון, כי גוי מי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כד' אלהינו, ולכן הקב"ה אשר שוקד על כבוד ישראל יותר מכבודו, הקדים מלאכת המשכן שהוא לכבוד ישראל

ישראל לשמירת שבת שהוא לכבוד המקום, ומשה רבנו הקדים את כבוד המקום וצוה מקודם על שמירת שבת ואח"כ על מלאכת המשכן.

ועתה יאירו עינינו בהמדרש שהבאנו לעיל, דשלמה המלך התפלא על דבר ההבדל שבין פסח מצה ומרור שלשה אלה, לארבעה מינים שבלולב, דהנה חז"ל במדרש (פ' אמור) והפייטן לסוכות בארו, אשר הארבעה מינים הם, כנגד ארבע כתות של אנשים, האתרג הוא כנגד הצדיקים שיש להם תורה ומעשים טובים, והלולב כנגד אלו שיש להם תורה ואין בהם מע"ט וההדס כנגד אלו שיש להם מע"ט ואינם בני תורה, וערבה כנגד אלו שאין בהם לא תורה ולא מע"ט, ואמר הקב"ה יתאגדו אלו עם אלו ויכפרו אלו על אלו, אלמא דלא דחינן להרשע שאין בו תורה ומע"ט מאגודת ישראל, והנה גבי פסח אמר הקב"ה „כל בן נכר לא יאכל בו", כל שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, ולדעת רש"י אם עבר עבירה אחת אין מקבלים אותו לחבורה ואינו אוכל בקרבן פסח, ועל זה תמה שלמה המלך מה נשתנה מצות פסח (ממילא גם מצה ומרור לדעת הלל שהיה כורך מצה ומרור ואוכלם ביחד) שדחינן להרשע מחבורת ישראל, ממצות ד' מינים שבלולב שמרמזים שמקבלים גם את הרשע לאגודת ישראל, וע"ז משיב שלמה המלך בעצמו, דרך הנשר בשמים וגו'.

וכוונת המלך החכם כמו שאבאר בעז"ה, דהנה בית ישראל נבנה בשתי פעמים ובשני זמנים, פעם בחומר ופעם ברוח, פעם ראשונה עשנו ויכוננו בחומר בעת צאתנו ממצרים, שיצאנו אז מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה, ונהיה לעם חפשי עומד ברשות עצמו, ובפרט בעת מכת בכורות אשר פסח הקב"ה על בתי בני ישראל, אז רומם כבודנו ואח"כ נתקבצו כולם בשעה קלה מכל ארץ מצרים לרעמסס, אשר זה היה לאות ולמופת לכל יושבי תבל אשר הם עם אחד בארץ, ופעם שנית בעת מתן תורה שבא מסיני והופיע מהר פארן ואתא מרבבות קודש ונתן להם תורת אמת, חוקים צדיקים ומשפטים ישרים ונהיה לעם הרוח, עם הספר, סגולה מכל העמים. —

והנה לאות תודה לד' אשר נהיינו לעם עומד ברשות עצמו, ולזכר עולם אשר אנחנו גוי אחד בארץ, נקריב את קרבן ד', את הפסח אשר מצותו לאכול בחבורה, להראות כי אגדתנו על ארץ יסדה, ולכן כאשר כבוד המקום יקר אצלנו מכבודנו וחיינו, לא נוכל לקבל בחברתנו בחגגנו את החג הלאומי הזה, את מי שלא קיים את מצות ד', אפילו מצוה אחת, וצא נאמר לו, ואל ישיא את עצמו כי הוא יכול להיות „לאומי" אף טרם קיים את מצות ד', ובפרט אם מזיל איזה שקלים מכיסו על חג הלאומי הזה, לא, ולא! אנחנו לא נוכל לקבל ללאומתנו את איש אשר לא יקבל עליו לשמר כל התורה והמצוה אשר צוה ד' אותנו, כי כבוד המקום יקר לנו מכל כבוד שלנו.

ובזה נבין מה שכתוב בפ' הפסח, „וכי יגור אתך גר ועשה פסח" מאי שייך הלכות גרים הכא? אך עפ"י דברינו ניחא, דלא תימא, כיון דהוא חג ישראל לאומי, אין לגרים חלק בו, ע"ז הודיעה התורה הקדושה, אדרבה אם יגור אתנו, היינו שיקבל עליו את מצות ד', אתנו הוא, ומעמנו ולאומנו הוא, ועשה פסח כמונו, אבל בן נכר, שלא קיים מצות ד', אף שנולד לעמנו יבדל מחבורתנו ומהחג הלאומי הזה, לא כן, בכל המצות שצוה אותנו ד', לא הבדיל את הבן נכר, שנתנכרו מעשיו, והכנים גם אותו בין המצווים, וחייב בכל המצות שבתורה, כי הקב"ה מחל על כבודו עבור טובת כל אחד

אחד מישראל, ובעת מתן תורה באו כל בני אברהם יצחק ויעקב אף אחד מהם לא נעדר, וכמו דאיתא במדרש (פ' תבא) דאף אם היה חסר אחד מישראל לא היה הקב"ה נותן את התורה, ולעמת זה הבדיל הקב"ה והרחיק את כל גויי הארצות מלהשרות את שכינתו בתוכם, כמו דאיתא בגמרא (קדושין ע) אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על משפחות המיוחסות שבישראל, כי ד' שהאמרנו לו לעם, לא יכזב ולא יתנחם ולא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל, כי אעפ"י שחטא ישראל הוא, ואם ישוב מיד יקבלו.

וזהו דברי החכם מכל אדם, ראה נא, דרך הנשר בשמים, היינו הקרבת הפסח, כדמתרגם יונתן (בפ' יתרו) על פסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים, וז"ל אתון חמיתון מה די עבדית למצראי וטענית יתכון על ענני ה' כעל נשרין מן פילוסין ואובילית יתכון לאתר בית מקדשא למעבד תמן פסחא ובההוא ליליא אתיבות יתכון לפילוסין עכ"ל, דבמצות פסח אמר הקב"ה ונתנו על שתי המזוזות ואח"כ ועל המשקוף משום דהקדים כבוד משה ואהרן לכבודו ית"ש, ומשה אמר לישראל על המשקוף ואח"כ על שתי המזוזות משום שכבוד המקום עדיף.

דרך נחש עלי צור, היינו הא דשלח בהם הנחשים השרפים, דשם ראינו ג"כ את הדברים שנדברו בין הקב"ה ובין רועה ישראל משה רבינו, שהקב"ה חס על כבוד משה יותר מעל כבוד עצמו, ומשה רבינו הקפיד רק על כבוד המקום וכנ"ל.

דרך אני' בלב ים, היינו מלחמת מדין דנקראת בדרך מליצה כספינה המטורפת בלב ים, ודרך גבר בעלמה היינו מלאכת המשכן ושבת, הדביקות שבין הקב"ה וישראל כמשוש חתן על כלה, ובארבע מקומות האלו *) ראינו שהקב"ה

*) הגה, והא דהצריך המלך החכם ללמדנו בינה מד' מקומות בתורה הוא כמו שנאמר, דהנה ראינו אשר בני ישראל היו מצויינים במצרים בד' דברים, בשמם ובלשונם, באחדותם ובקדושתם כדאיתא במדרש (שמות פ' א', ויקרא פ' ל"ב, במדבר פ' כ' שיר השירים פ' ד') בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא בהן אחד פרוץ בערוה, והנה שמם הי' מורה על יחוסיהם כי הם זרע קודש בני האבות והשבטים, כדאיתא במדרש (נח פ' ל"ז) ר' יוסי אומר הראשונים ע"י שהיו מכירים את יחוסיהם הי' מוציאין שמם לשם המאורע כו' אבל אנו מוציאין לשם אבותינו, ובזה שלא שינו את שמם, הראו כי לא בושו בצור מחצבתם, ואף כי היו נגשים ונענים, מוכים ונרדפים ועם זר מושל בם, ובכבוד אבותיהם התימרו ולשונם לשון הקודש הי' מורה אשר הם נאמנים לד' ולתורתו כמ"ש הרמב"ן (בראש פ' תשא) דלהכי נקרא לה"ק, מפני שבו ברא הקב"ה את העולם ודיבר לנביאיו ובו נתן תורה לעמו ישראל עכ"ל, ובזה שלא החליפו את לשונם ודיברו רק בלה"ק הראו שהם דבוקים בד' וחרדים על דברו.

ולא אמרו לה"ר מפני כי גם עד שלא ניתנה תורה קיימו ואהבת לרעך כמוך, אשר הוא כלל גדול בתורה כדאיתא במדרש (בראשית פ' כ"ד) ולא מיבעי שלא הרעו זל"ז בפועל ובמעשה אלא אפילו מלה"ר ואבק לה"ר שאין אדם ניצול בהן בכל יום (ב"ב דף קסד:) היו נזהרים למאוד, והיו קדושים וטהורים, דת אבותיהם בידיהם להיות גדורים מעריות, דאברהם אפילו בדידיה לא איסתכל (ב"ב דף ט"ז). ויצחק אבינו המתין ארבעים שנה לישא אשה ההוגנת לו, ויעקב בן פ"ד שנה אמר

על

הרים קרן ישראל יותר מכבודו, וישראל בטלו כבודם נגד כבוד המקום, וא"כ נגלה לנו תעלומת חכמה, דבד' מינים רמז לנו הקב"ה אשר גם הרשע והבן־נכר לא הבדיל מצדו מכל מצות התורה וגם השרה שכינתו בתוכם, כמאמר הכתוב השוכן אתם בתוך טומאותם (ויקרא טז) אבל בני ישראל בחג הפסח שהוא חג לאומי הורה לנו התורה את הדרך שנלך בה ואת חלוק כבוד למקום המעשה אשר יעשון ומי שנתנכר מעשיו להבדילהו מהחבורה.

ובזה יתבארו לנו הדברים שעמדנו עליהם בראש דרושנו דהנה אם יהי' לאיש בן אשר לא ילך בדרך טובים לא יגלה רעתו בקהל ויחפה עליו, וגם אם ח"ו יראה בו אשר בין רשעים נמנה יסתיר את מעשיו בסתר אהלו למען לא יראה החוצה, ואף כי אביו עוד חרד לדבר ד', על כל פשעי בנו תכסה אהבתו למען לא תראה חרפתו, וגם הבן הזה לא ישים לבו למעשי אביו כי מה לו לאביו ילך הוא בשם ד' והוא יעשה מה שלבו חפץ, וגם בעת התקדש חג זאביו וביתו יסבו אל השולחן עם שכניו ואוהביו ובניהם אשר גם הוא ביניהם אם לא יבדילו אותו לרעה מכל בני־המסובים מה לו ולהם, הוא לא ירגיש מכל הנעשה סביבותיו כי ראשו ומחו טרודים ועיניו ערוכות אל המחזות אשר יציגו לראוה בבית הזמרה בימי המועדים הבאים, ועקוב הלב מכל, מי יראנו ומי ידענו, אך כשיגיעו אל אכילת הפסח אשר התורה אמרה כל בן נכר לא יאכל בו, ואביו אשר עוד נאמן עם אלקיו גם אם אהבתו תגדל לבנו, אך לא יעבור על מצות התורה, ואם יורע בסתר לבו אשר בנו עבר על מצות ד' ולא עשה בעה"פ תשובה כהוגן, לא יחלק לו בין הנמנים, ואז תגלה חרפתו בקהל, וקול שחוק יפרץ מבני־המסובים עליו ואז כלכל לא יוכל ויקרא „מה העבודה הזאת לכם"? למה יגרע חלקי מכל בני המסובים, ואביו בע"כ יגלה לו את האמת המרה, אף כי יקהה בזה את שניו, אשר זבח פסח הוא אשר פסח ד' על בתי בני ישראל והיום נהייני לעם, והפסח הוא חג לאומי, ואין לו חלק בו ועבור זה עשה ד' לו ואלו הי' שם לא היה נגאל כי אין לו חלק ונחלה בישראל, כ"ז שלא יקבל עליו לשמור את משמרת ד' שכם אחד עם כל בני ישראל, ודברי התורה ודברי בעל האגדה מתאימים יחד.

יחיאל משה סאגאלאוויץ חופ"ק מלאווא (פלך פלאצק).

על בנו בכורו, כחי וראשית אונו, ובמדות הללו שהם יסוד בנין בית ישראל לא הי' מטרתם לכבודם וכבוד בית אביהם לחינוך הלאום, רק לכבוד המקום כי הם עם קרובו, וזאת למדנו דעת מהד' מקומות שהבֵיא מןהתורה היינו בקרבן הפסח גם כי היתה הסכנה מרחפת על פניהם בכ"ז נתנו הדם על המשקוף ושתי המזוזות להיות לאות שבן־ישראל שרוי בתוכו.

ובמלאכת המשכן ושביתת־שבת שהם דבקים בד' ובפ' חקת שנתחרטו על לה"ר ובמלחמת מדין על שהכשילום לזנות אליהם, ולהנקם בהם על שחיללו לשעה את קדושתם אשר המידות מובות הללו הי' לכבוד המקום וכל מעשיהם הי' לשם שמים.

ד.

דרוש לשבת נחמו.

סנהדרין (דף צ"ח.) ר' יהושע בן לוי רמי כתיב וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי, וכתיב עני ורוכב על חמור, זכו עם ענני שמיא לא זכו עני ורוכב על חמור, עכ"ל הג"מ.

והנה הדברים האלו מעידים על עצמם כי הם מליצות חידות, וגם רש"י ז"ל לא פירשם לפי פשוטו והוסיף בהם דברים וז"ל עם ענני שמיא „במהירות", עני ורוכב על החמור „כעני הבא על חמורו בעצלות", ובאשר כי הרבה פנים לתורה אענה גם אני את חלקי לבאר את דברי חכמים וחידותם, ולהבין את דברי הנביא (זכרי' ט') „גילי מאוד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבוא לך" ומסיים „עני ורוכב על החמור", דמה זו גילה ומה זו שמחה, דיותר יש לנו לגיל ולרנן אם יאתה עם ענני שמיא במהירות כפירש רש"י ז"ל, ולא לאחר הפדות ולהניח אותנו בתוחלת ממושכה.

אך נקדים, דהנה ראינו בהליכות עולם אשר הנהגת המדינות ניתנה ביד שרים שונים, ובכלל הם נחלקים לשתי מפלגות, מפלגה אחת המשגחת על החיים החומריים של המדינה, והשניה המשגחת על החיים הרוחניים, היינו שר הפנים ושר הכספים ושר חיבור הדרכים ושר המלחמה ושר האניות על מפלגה הראשונה יחשבו, ושר ההשכלה ושר המשפטים ושר האמונות והדעות על מפלגה השניה יחשבו, והנה ראינו בעת שמתחלת המדינה להתכונן, מראש יכוננו הדברים הנוגעים לחיים החומרים, בונים ונוטעים ועושים שוקים וחוצות ודרכים מסילות ברזל וחוטי ט"ג ומילפון ואניות מסחר, שוטרים ופקידים אנשי צבא וערי מבצר עם כלי תותח ואניות מלחמה, הכל כאשר לכל, ובאשר הכל מוכן ומזומן לפניהם, או אז ישימו לב לחיים הרוחניים, לכונן בתי ספר, ולחוק חוקים ומשפטים כפי הזמן והמקום, כי לא הרי החוקים והמשפטים השוררים במדינה זו, הם במדינה אחרת, כי הכל לפי הארץ ואנשיה ולפי התפתחות דעת ותכונת אזרחי המדינה, כן ישנו תמיד את חוקי ומשפטי המדינה, וכאשר יתפתחו עוד בחכמה ודעת, יבחרו להם גם אמונה ודת לפי רוחם הם, כי הארץ והממשלה הם גוף ונפש האומה והחכמה והדת הם רק כמו לבוש, וכפי אשר יגדל הילד כן יחליפו תמיד את לבושו, כן כאשר תגדל המדינה בחכמה ותבונה יחליפו תמיד את החוקים והמשפטים וגם את הדת כירוע בדברי הימים.

לא כן עם בני ישראל (כאשר העיר בזה בספר נדבות פי בדרוש לחג השבועות) עוד טרם הי' להם אחוזת נחלה, כבר ניתן להם הלכות חרישה וקצירה, לקט שכחה ופאה, הו"מ, כלאי הכרם וכלאי זרעים ועוד מצות רבות התליות בארץ, וטרם שלחו במסחר ידם, כי עוד אכלו מן מן השמים, ומים מן הבאר, כבר ניתן להם דיני אונאה ורבית, וכל המשפטים שבין איש לרעהו, שוטרים ושופטים, שרי עשרות ושרי מאות ואלפים, ודיני מערכות המלחמה, ומלך ובית הבחירה, מדינה ערוכה וסדורה בכל, ואח"ז ניתן להם הארץ הנאותה להם לאחוזה, כי הגוף והנפש של עם בני ישראל היא התורה, והארץ הוא הלבוש למדת ותבנית האומה, ועל כן ראינו בדורות הראשונים

הראשונים אשר היו לפנינו אם גברה יד אומה אחת על השניה ונצחה וכילה את ממשלתה, הופרה גם אמונתה ודתה, וחוקיה ומשפטיה היו כלא היו, כי שורש האומה היא אדמתה וממשלתה ואם נעקרו שרשיה, גם ענפיה וזמוריה נתבדרו ונבולו, לא כן עם בני ישראל גם אם גברו האויבים עליהם ולקחו את ארצם הלא עיקר שרשוהי בארעא שבוקו, היינו התורה הקדושה, שהם אחוזים ודבוקים בה, וגם כי גדעו את האילן וקצצו ענפיו, עוד יעשה ענף וישלח פארות, (ובזה מבואר בספר מאסף דרושי חלק א' דרוש שנים עשר מאמר הגמ' (שבת מט) כנסת ישראל ליונה נמשלת, יעויין שם) וכאשר חז"ל ידעו את יסוד האומה וקיומה, לכן כשעמדה מלכות יון הרשעה להשכיחם תורתו ולהעבירם מחוקי רצונו, עמדו על נפשם ונלחמו כאריות, ומתי מספר נצחו עם רב אין מספר, אבל במלחמת טיטוס בסוף בית שני, דהני בריוני דימו אם יחרבו את ארצם בטל סברם ואבד סכוים, חרפו נפשם למות על מרומי שדה ללא הועיל, אבל חז"ל בראותם כי גבר האויב ואין להמלט מתחת ידו, הטיפו להכנע ולדרוש לשלום, ור' יוחנן בן זכאי (גיטין דף נ"ז:) ביקש שיתן לו יבנה וחכמיה, כי אם יניח את התורה ובוניה אזי עוד תשוב ונבנית ציון על מכונה.

ובזה יתבאר לנו את אשר חז"ל כינו את גויי הארצות „לעם הדומה לחמור" וילפי לה מקרא, שאלה המתימרים בהשכלת יפת, רעמו רעם הלא גם ביניהם ימצאו משכילים ומלומדי מדע, ואם תורה אין באדום הלא חכמה יש בהם, אך הנה ישעי' הנביא אמר „ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו" היינו כי השור יש לו הבנה לידע קנהו, ואם קורא לו הוא בא, והחמור אין לו הבנה לדעת את בעליו רק מאכלו שהוא האבוס בלבד, כן גויי הארצות גם כי יש ביניהם משכילים ומלומדים, אך כל חכמתם הוא רק להיטיב את מצבם החומרי, אבל לדעת את קונה שמים וארץ אין בהם, והוא דומה לחמור שלא יודע רק את האבוס, ושם זה נאה להם כמדתם, — ולהכי בראות משה רבנו את מעשי יוסף הצדיק, גם כי עמל על חיי החומרי לזון ולפרנס בשני-רעבון, ולהעמיד את מצרים על במת האושר והצלחה, אך חזה ברוח קדשו, אשר כל מעשיו היו לשם שמים, אמר בברכתו בכור שורו היינו אף כי רב תבואות בכח שור אך ידע את קנהו ועשה דברים לשם פעלם, ועי"ז קרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ.

ובזה נבין את מליצת חז"ל במדרש (לך פ' ל"ט) יהושע יצא לו מוניטין בעולם, שור מכאן וראם מכאן, היינו יהושע שבע שנים כבש ושבע שנים חלק את הארץ, וגם כי עסק בחיי החומרי בישובה של ארץ נודע ונתפרסם בכל העולם, כי איננו איש פשוט אוהב אדמה, אך כמ"ש וילך יהושע בתוך העומק, בעומקה של הלכה (עירובין ס"ג: מגילה ג':) ונדמה במעשיו לשור שידע קנהו ועי"ז הי' קרניו בקרני ראם לנגח עמים יחדיו אפסי ארץ, ויהי שמעו בכל הארץ ומוניטין שלו, כי הוא איש הרוח.

ובזה נבין את מליצת המדרש (הובא בבראשית פ' ב' ועוד בכמה מקומות במדרש) וחושך זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן, שהיתה אומרת להם כתבו על „קרן השור" שאין להם חלק באלקי ישראל, אשר הוא סתום וחתום למה גדרו על קרן השור, אך לפי דברינו היא מחז"ל מליצה חדה ועמוקה, כי ידוע מדברי הימים אשר היונים למדו פילוסופיא, וביניהם הי' כאלה אשר עזבו חמודי התבל לעסוק בחכמה זו, אך כל חכמתם הי' מאפע ובטה על אדני

תורתו

תוהו כי מבלעדי חכמת התורה אין חכמה, ומבלעדי תבונה אין תבונה, כמו שמסופר בסס' בכורות אשר ר' יהושע ב"ח נצח את כולם, אך היונים בקנאתם גזרו על היהודים להשכיחם תורת ד' ולהעבירם מחוקי רצונו, ולאכוף אותם לילך בדרכם שבחרו הם, ואף כי ידעו אשר היהודים עם בינות המה, עם הרוח,. ומונימין שלהם שור מכאן גזרו עליהם שיכתבו על קרן השור, והמליצה שגזרו עליהם שיעזבו את קונם אשר זהו ממדת השור לידע את קנהו ויקחו להם מפרי חכמתם ולעבוד את אלהיהם, אך היהודים בזו ולעגו להם ואמרו אשר באלקים נעשה חיל ולא בושו במבטחם, כי ד' שבטחו בו עוזרם מני צר, ומסר גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים.

ובזה נבוא לנושא דרושנו, דהנה חז"ל חזו אשר בסוף הדורות בעיקבא דמשיחא, ימצאו גם בני ישראל כאלה אשר יעזבו חיים הרוחניים עבור חיים החומריים, דהיינו שיקחו את בניהם בטל ילדותם ויהנום בעצמם ללמדם ספר ולשון כשדים, אף כי ידעו אשר עי"ז יעזבו את התורה והמצוה אשר ציוה ד', למען למצוא להם מקור לפרנסתם, גם כי בזה יטעו טעות גדולה כי כבר נסתם כל מעיני הפרנסה ולא יועיל להם תחבולותם, אך גם לפי טעותם איך יחליפו עולם קיים בעולם עובר, חיי הנפשיים בחיי החומריים, והרי גם הם דומים לחמור שידע רק את מאכלו האבום, כדברי הנביא הנ"ל, אך ד' הבטיח בתורתו „אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים", ובין כולו זכאי או חלילה כולו חייב יגאלם, כדאיתא בסנהדרין (דף צ"ח). וזהו מליצת הגמ' זכו עם ענני שמיא היינו שיהי' גדולים במעלה, דהאזינו השמים, פי' המפרשים דהיינו הגדולים, לא זכו עני ורוכב על החמור פי' גם אם יהי ח"ו עם הדומה לחמור ג"כ יבוא ויגאלם.

והשתא זכינו להבין את דברי הנביא שהקדמנו, דהנה כבר האריכו ובארו המחקרים, דאהבת האב לבן נראה יותר בעת שיכעוס עליו,*) כי בטוב לבו לא נראה כל כך ההבדל לבין בנו ובן חורגו, אך בעת שימרו את רוחו אז לבן חורגו כלה גרש יגרש, ולבנו יהי' שמאל דוחה וימין מקרבת, וגבי ד' הטוב יראה חסדו לעמו יותר בעת שיעברו רצונו, ובכ"ז אהבתו אליהם כאב לבן ויגאלם, וע"ז אמר הכתוב „גילי מאוד בת

---

*) ובזה בארתי דברי הכתוב, אתם נצבים היום, ופירש"י ז"ל בפסוק י"ב לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמור באלו, התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום, הרבה הכעסתם לפני המקום ולא עשה אתכם כלייה והרי אתם קיימים לפניו היו כהיום זה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם עכ"ל, ולכאורה הרי שטר ושוברו עמו מראש הוכיחם זהתרה בהם בצ"ח קללות אם יעברו ח"ו, ואח"כ הקל עליהם שהרבה הכעיסו ולא עשה כלייה וכך עתיד להאיר להם והוא פלא, ובדברינו ניחא דהנה בספר אגלי טל באר עוד הבדל שבין אהבה טבעית מאב לבנו לבין אהבה שבין איש לרעהו, דהנה אם ימרו את רוחו ויקצוף עליהם ואח"כ יבואו ויפייסו אותו, הנה האהבה שמאב. לבנו תשוב מיד לקדמותה באין נגרע דבר, ומאיש לרעהו גם אם יפיים אותו ויסור חרון אפו בכ"ז האהבה נתקררה ואין לבו אליו כאשר היתה מראש עכ"ל, והנה בעת ששמעו ישראל את הצ"ח קללות הריקו פניהם כן חו"ש אם יעברו על התורה ויכעיסו להקב"ה תסור ח"ו אהבת הקב"ה מהם לעולם ולא תשוב עוד וח"ו נגזרנו אבדנו, ע"ז

פייסם

ציון הריעי בת ירושלים" כי חסדי ד' לא תמנו כדאיתא במדרש (בחוקותי פ' ל"ו) אם ראית זכות אבות שמטה לך והטפל בחסדים, ופי' היפ"ת לבקש מאת ד' שיעשה למען חסדו, וגם אם ח"ו עני ורוכב על החמור היינו כי ישען רק על עם הדומה לחמור אפ"ה הנה מלכך יבוא לך ב"ב אמן.

יחיאל משה סאגאלאוויץ חופ"ק מלאווא (פלך פלאצק).

ה.

דרוש לכל עת.

יומא (ט) אר"י טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אהרונים ע"ש, להבין מליצת המאמר נראה בהקדם מה שכבר העלו גדולים חקרי לב בהא דמבואר בכל התורה כולה שכל אחד מישראל שאין אנו יודעים בו שום פסול הוא בחזקת כשרות לעדות ולשחיטה ולכל דבר, שאלים חזקה זו כל כך כחזקת הגוף ועיין תשובת בית אפרים חיו"ד סי' ב' ובתשובת באר יצחק חיו"ד סי' י"ח שמישב בזה קו' הש"ש וכבר הקדימו בזה המאזניים למשפט סי' ל"ד אות י"ב ב"ו וס"ק כ"ב דלאו משום רוב ישראל כשרים הם לחוד אלא שלכל איש ישראל יש לו בעצמותו חזקת הגוף לכשרות ובספר פ"י לגיטין י"ז דאלים חזקת כשרות עוד יותר מחזקת הגוף ואין כאן מקום לבאר כל הדינים המסתעפים מיסוד זה אלא לדרשא קאהינא דבזה מבואר (הירוש' פ"א סוף ה"א דפיאה) מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה דכתיב (מלאכי ג') אז נדברו יראי ד' ולחושבי שמו מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה דכתיב (תהלים ס"ו) און אם ראית בלבי לא ישמע ד' הדא דתימא בישראל אבל בגוים חילופא מחשבה טובה אין הקב"ה מצרפה כו' דכתיב (דניאל ו) ועד מעלי שמשא כו' מחשבה רעה מצרפה למעשה דכתיב (עובדי') למען יכרת איש מהר עשו מקטל מחמס אחיך יעקב תכסך בושה וכי הרגו אלא מלמד שחשב עלי' להרגו והעלה עליו הכתוב כאלה הרגו ע"ש ומזה הירו' נראה נובע דברי התו' בקדו' ל"ט ע"ב.

והטעם פשוט דישראל שחזקת גופו מחשבה טובה מצרפה למעשה דוודאי אם לא הי' איזה מניעה הי' הטוב יוצא לפעלות אדם ע"פ חזקתו, ומחשבה רעה כל זמן שלא יצא לפעולות אדם אמרינן דוודאי לא יעשה הרע כ"ז שאין אנו רואין שעושה הרעה ג"כ ע"פ חזקתו, משא"כ בגוים חילופא דאין להם חזקת הגוף לכשרות כמו ישראל אמנם אם שעצמותו של הישראל הוא לטוב ובשרות בחזקת גופו אולם מפאת סיבות חצוניות עלול כל איש יהודי לאיזה נטי' רעה נגד חוקת גופו, והם שתי סיבות הפכיות נמצאים בסוגי אנשים

פייסם משה רבינו הרבה הכעסתם לפני המקום ולא עשה אתכם כלייה רק כאשר שבתם לפני המקום מחל לכם, כי אל רחום ד' לא ירפך ולא ישחיתך והיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר, כך האיר לכם כאשר שבתם לפניו, וכך עתיד להאיר לכם בגאולה העתידה אשר העם שהלכו בחושך ראו אור גדול, והחשך יכסה ארץ וערפל לאומים, ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה אמן ואמן.

אנשים שונים, שמטעים אותו מדרך הישר ומוציא אותם מחזקתו, א) ההעדר ב) היתרון, ההעדר הביאו לידי סוג עבירות הבאים מחמת ההעדר כמו איסור גנבה גזילה אונאה משקלות כי אכף עלי' ההכרח ודוחקתו להמציא לו די סיפוקו בין בהיתר בין באיסור גם מעבירו מדעת קונו מתורה ותפלה ועבודה מטרדת חסרונו שראשו עליו כגלגל בדאגת פרנסת ב"ב התלוים בו, אולם סיבה זו שאין לו די מחסרו כתרים ומגן וצנה עלי' מבלי הלכד בעבירות הבאים מחמת מותרות כי מצבו הרע אינו מניח לו כלל לפול ברשת חטאים של הרהורי עבירה דעריות וגאות לב נגד זולתו וכדומה אחרי שכל חושי' וכחותי' נתונים במחשבה אחת איך ובמה להספיק לו די סיפוקו להמלט מהאויב הנורא ההעדר, לעומת זה היתרון — שמי שמזונותי' מצוים לו ביותר ומתברך במזוני רויחי לו ולב"ב, ומובטח לו כל צרכיהם, אדם כזה, עלול להכשל בסוג עבירות הבאים מחמת מותרות כי מה יעשה הבן שלא יחטא וישמן ישרון ויבעט, בזולתו מתגאה על אחרים, ומחפש לו מקום לבלות זמנו בחברת מרעים משמחי לב, עתותי' פנויות להביט ממרום מצבו על זולתו שבשפל ישב, ומבקש מומי', אחרי שמחשבתו אינה טרודה בשביל עצמו כי לא חסר לו מאומה, אולם אדם כזה טובת היתרון שלו, ממלט אותו מסוג עבירות שבאים רק מחמת העדר אחרי כי אין שום סיבה המכרחת אותו לגניבה וגזילה ומשקלות ואונאה וכדומה וחזקת כשרותו שהיא חזקת הגוף מסייעתו אחרי שאין סיבה חצוניות להוציא מחזקתו לעבור על סוג עבירות מסוג זה, וכן הנלקה בחסר חזקתו מסיע לו לכל הפחות להמלט מסוג עבירות השייכים למותרות.

ובזה מבואר מאמר נפלא (יומא ע"ה) ונחש עפר לחמו בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בו"ד מדת בו"ד מקניט את חבירו יורד עמו לחיי' אבל הקב"ה אינו כן קלל את הנחש עולה לגג מזונותי' עמו יורד למטה מזונותי' עמו עכ"ל. והוא תמוה שאם אמנם מדותי' של הקב"ה לטובת ברואי' בכל זאת צריך טעם ונימוק לאיזה מטרה בירך את הנחש בשעה זו גופא שקילל אותו זמן קללה לחוד וזמן ברכה לחוד ואין לך כל דבר אלא מקומו ושעתו, ברכות מצינו בברכת יעקב פ' ויחי וברכות משה בפ' ברכה קללות התוכחה בבחוקותי ותבא, ובנחש בדיבור אחד ארור אתה כ' ועפר תאכל כ' ואיבה אשית כ' הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב — ולפש"כ א"ש מאד דהא דעפר תאכל הוא התיחסות להא דתשופנו עקב, ומשום שהנחש נתקלל לנקום בהאדם ובכל סוג חי כמש"כ (ויחי) נחש עלי דרך שפיפון עלי ארח הנושך כו' ובמשלי כ"ג אחריתו כנחש ישך (ובתהלים נ"ח) חמת נחש כמו פתן כו', (ובתענית ח' ע"א) מ"ד אם ישך הנחש בלא לחש כו' מה הנאה יש לך כו' וברש"א שם דכתיב בלא לחש כו' מוכרחת לישך מתוך הקללה כו' עיי"ש. וידע הקב"ה שהנחש יטען דאיך ימסור את עצמו ואת עתו וזמנו לרעת אחרים ולמלאכה בזויה כזו לרדוף אחר זולתו ולהטיל בו ארס כדי להמיתו ועי' ב"ק ארס נחש בין שני' כו' ע"ש. וכל זמן שאין מזונותי' מזומנים ומוכנים לפני', בכל מקום שהוא לא יקבל בשום אופן שליחות זו דאפס לא יהי' בך אביון כו' בהטבת אחרים כתיב ומכ"ש ברעת אחרים להמיתו בארסו, לזאת בשעה זו שנתקלל שיהי' הוא עם חמת פתנים והשופנו עקב הקדימו הקב"ה הקדמה זו שידע הנחש שלא ידע מחסור והעדר כי עפר תאכל ובכ"מ מזונותיך מצויים ודאגת פרנסה אין לך כלל, ולזאת תשים מעינך לקיים תשופנו עקב. וא"ש צחות הקרא ונכון הוא, ובזה מבואר הא (דאבות פ"ד) ר"א הקפר אומר הקנאה

והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם, הכונה שמי שיש לו שלש אלה עבירות שהם הפכיות משני סיבות מתנגדות זל"ז דקנאה באה מחמת העדר שמרגיש את עצמו חסר נגד רעהו ומתקנא בו מה שיש לחברו ולו חסר זה, כמו העדר ממון או חסר השלמה ורקב עצמות קנאה ויש בו מחשבת הרגש ההעדר וא"כ לכל הפחות מן הראוי לאדם כזה שלא יהי' לו תאוה להנאת בשרים גם לא לגאות תשוקת הכבוד אחרי שהוא נלקה בחסר, ואדם כזה שנקבצו בו עבירות סוגים שונים שאין הדעת סובלתם הוא אינו מהעולם הישוב וכפרא לא לומד הוא בלי שכל ובינה בלי חשבון ובלי שום הרגשת אדם וגרע מהנחש הקדמוני שגם בו לא מצינו כזה. ולוא הי' לו דאגת פרנסה והרגיש עצמו בתור העדר כי אז לא נתרצה להיות שפיפון עלי דרך ולישוך עקבי זולתו אחרי כי הי' מוטרד בדאגת מילוא חסרונו. ואדם שיש לו קנאה ומרגיש בעצמו שהוא בסוג חסר מן שכל הבריא והגיון הישר שיהי' רחוק מתאוה וכבוד ועליו לדאוג למלאות חסרונו ואם אינו עושה כך הוא יוצא מכלל ישובו של עולם.

וזה כוונת הכתוב (תהלים ק"א) מלשני בסתר כו' גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל, דאם יש לו גבה עינים להביט על קניני זולתו ולקנאות בו א"כ מרגיש א"ע בסוג העדר ונלקה בחסר לפי הרגשתו א"כ לא הי' לו מן הגיון ישר להיות בעל גאוה ורחב לבב, ואם שתי אלה בו עבירה דקנאה וגבה עינים וגם גאוה שהוא שני סוגים מתהפכים זה מחמת הרגשת העדר וזה מהרגשת יתרון אותו לא אוכל אדם כזה לא אוכל להבין דרכו ומלא סתירות, וכבר המליץ האלשיך הק' את הכתוב (תהלים נ') אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך, שאם ראית גנב ותתפוש אותו ביד ימצא לו תירוץ על מעשי' הרעי' ויתרץ את עצמו כי אין ח"ו מרוע לבב הוא גנב אלא מפאת הכרח כמש"כ (משלי ו) לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב, וא"כ יש לו אמתלא ותירוץ כי עשה זה מצד ההכרח אבל דא עקא ועם מנאפים חלקך שאתה רודף תענוגות בשרים ג"כ ואם אתה מוכרח לגנוב מחמת דלותך איך מצאת א"ע גם לעבירה שבאה דוקא מחמת מותרות, ואיש כזה אין לו שום תירץ על מעשי' המקולקלים ע"ש. והנה בסוג גניבה נכלל כל עבירות שהם שייכים לסוג ההעדר כמו אינאה ומשקלות וביטול תורה ותפלה שבאים מחמת העדר וגאוה ואבוד זמן על לה"ר ורכילות וליצנות וכדומה הם בכלל ניאוף שהוא מסוג זה וא"כ איש התהפוכות שנכשל בשני עניני עבירות שהם באים מסיבות מהופכות אדם כזה אין לו שום תירוץ ושום אמתלא ושום התנצלות כלל.

ובפ' (מקץ) ויזכר יוסף כו' ויאמר אליהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם ויאמרו אליו לא אדוני ועבדיך באו לשבר אכל ופרש"י לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבר אכל עכ"ל. נראה כוונת רש"י שמאחר שיוסף חשד להם בעריות כי מצאום בשוק של זונות (כמבואר במדרש שאולי שם נמכר יוסף) ולראות את ערות הארץ באו, ועל זה השיבו אותו תשובה נצחת שמן השכל והגיון הישר אין לו לחשדם שבאו למצרים מחמת ששם הי' פריצים בעריות, דהלא לשבור אכל באו והם בסוג ההעדר להציל ממות את נפשם ואת ביתם ואת זרעם ויש להם דאגת פרנסתם ולשבור רעבונם ואיך מן השכל יחשדם בעריות שהם באים מחמת מותרות והראו אותו הוכחה גמורה שכנים דבריהם מפאת השכל הבריא והגיון ישר שהם תרתי דסתרי אהדדי, ממוצא דברינו יצא לנו מוסר השכל מאד שאם שמאד מגונה לאדם בר דעת עם שכל ומוח בקדקדו, שיתנצל

על

על אשר ההכרח ומצבו גרם לו ליפול במכמרות גניבה גזילה אונאה ומשקלות וכדומה מחמת שהוא נופל תחת סוג „ההעדר" ונלקה במחוסר פרנסה, ואין בכחו לכבוש את יצרו הרע, וכן אם מי שברכהו ד' ברכוש והון ומסובל בפרנסה מרווחת ונתון ביד „היתרון" שמבוער מאד אם מצדיק א"ע בטענת „מה יעשה הבן שלא יחטא", ונלכד ח"ו בעריות בגאוה ורכילות ולה"ר וכדומה מחמת גבהות ורחבת לבו, אולם מה מאד עוד יותר מגונה האדם שעבר ח"ו על השני סוגי עבירות הפכיים, הבאים מחמת „העדר" „ויתרון" כאחד, איש כזה הוא גרוע מהנחש הקדמוני אין לו שום תירוץ ואמתלא על מעשיו הרעים, אין בו שום הרגש אנושי ויוצא מכלל טוב העולם מסוג נימוס וד"א והוא נגד השכל, והוא יותר פחות ויותר גרוע מהנחש שאם לא הי' מובטח בפרנסתו לא הי' מסיח דעת אפילו רגע אחד מצרכי' ולבלות זמנו לרעת אחרים.

והנה (ביבמות ד' ע"ב) מבואר דולד הנולד ויש לו שערות וצפורן הם סימנים שכבר כלו לו חדשי' ואינו נפל (ועיין ביו"ד סי' רמ"ו) וטעמו של דבר הוא כי חוק הטבע הוא לעולם שההכרחיות הם קודמין למותרות, וכל זמן שאין ההכרחיות בשלימות אין עוד מקום למותרות ואם כבר נראה המותרות זה עדות נאמנה שלא חסר מאומה מההכרחיות, ואדם שאין לו במה לקחת מנעלים לרגלו והולך יחף מחמת עניות לא ילבש בגדי הדר יקרים ולא יקנה לו כובע בדמים מרובים, ואדם שאין לו לחם לכלכל קיבתו הרעבה לא ישכיר לו דירה נאה ומהודרת, כי כל דבר שיותר מוכרח הוא קודם לכל דבר שאפשר בלעדו, ולזאת גם טבע של גידול העובר כל זמן שלא נשלם יצירתו להיות בר קיימא ואינו נפל, לא באו בו השערות והצפרנים שהם בבחינת מותרות.

ובזה נלע"ד לתת טעם למה שמבואר בזוה"ק (ופסיקתא הובא בילקוט תהלים תרי"ג) כל עצמותי כו' צפרנים לעשות בהן פריעה ומליקת עוף ובהן להסתכל אור להבדלה) לעיין במוצש"ק בצפרנים (ועיין טור ורמ"א והגר"א סי' רצ"ח) טעמים שונים בזה, ולפי הנ"ל י"ל דהטעם בזה, אחרי שמהבדלה הוא נכנס לתוך ששת ימי המעשה. לזאת מרמזין לו לאדם שידע בכל ימי השבוע שיש הכרחיות ויש מותרות, ואם ישים לבו ומוחו וכל חושי' בהמעשה אזי לא יהי' לו פנאי אפילו להתפלל ומכש"כ לקבוע עתים לתורה ולמצות ועלי' לדעת דכמו שיש בשר וצפרניים והבשר הכרחיות והצפרניים הם מותרות שהאדם יכול להיות בריא ושלם בלי צפרניים והם רק מותרות, כמו כן על האדם לדעת כל ימי המעשה שיש הכרחיות ויש מותרות ועלי' לעשות הבדלה ביניהם, כדי שיספיק לו זמן גם לתפלה ולתורה לכל אדם כפי האפשר.

וזה כוונת הקרא (הושע י"ד) שובה ישראל כו' אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד א' למעשה ידינו כו' דלכאו' תמוה שמזכיר אשור יותר משאר אוה"ע וגם אין לו שייכות לסוף הקרא, אולם הכונה לפי המבואר (גיטין ל"ד) אשור הבו לה ופרש"י התחזקו כו' ובסנהדרין ל"ה אשרי חמוץ כו' דאין תועלת כלל בשום התחזקות ומהירות כו' למעשה ידינו כ"א תלוי' בהשגחה, ולכן על האדם בעצמו לדעת לעשות הבדלה בין הכרחיות למותרות באופן שיהי' לו שהות לכלכלת נפשו ונשמתו כמש"ה הכוזרי דג' תפלות לנפשו, כמו ג' סעודות ביום לגופו בכל יום ויום נו"נ באמונה ובטחון ממילא קובע עתים לתורה ומיושב קו' תו' (סנהדרין ז' ע"א) ד"ה אלא דזב"ז תלוי.

וזה מליצת חז"ל (חולין נ"ג ע"א) אין דרוסה אלא בצפרן דמחמת המותרות שאדם משתדל הרבה לפעמים עושה מחמת

זה

זה דרוסה לחבירו ומזיקו ואם לא הי' מתאמץ על מותרות לא הי' מוכרח לנגוע במה שמוכן לחבירו והי' מקיים וחי אחיך עמך. וגם לא הי' הבעלי עסקים הגדולים בולעים את הסוחרים הקטנים, ובזה שהוא מכנים א"ע למותרות להלביש עצמו מחלצות ואינו מסתפק בכתונת אחת רק בכתנות כפולות מביא וגורם לזה שלהשני אין אף כתנת אחת, ובזה שמוסיף לעצמו מהדרות בדירה נאה ומכל מילי היותר מותרים דוחק רגלי חבירו שאין לו מעמד כלל בעולם המסחר, כמש"כ ותעש אדם כדגי הים מה דגים שבים הגדול בולע את חברו הקטן ממנו כ"כ בעלי התחרות בצפרניהם ובמותרותיהם הם מנקרין עיני הסוחרים הקטנים מהם ואינם מניחים אותם ליהנות מאורו של עולם, ועולם חשך בעדם.

ובזה נבא למאמר הראשי (דיומא ט) טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים, דהנה כרס הוא שם מושאל על הכרחיות (ב"ק צ"ז ע"א) עבדא נהום כריסי' לא שוי ע"ש שאפילו ההכרחיות של עצמו אינו מרויח (ובגיטין מ"ז) כריסי כרי ע"ש משום דר"ל הי' חי בלא שום מותרות ובמותו לא הניח רק קבא דמוריקא, והמליץ לנו ר"י דבא וראה השתלשלות הדורות מדורות הראשונים לדורות אחרונים דורות הראשונים הי' מסתפקין א"ע בהכרחיות לחוד כמבואר (עירובין כ"ב ע"א) בדרב אדא בר מתנא כו' מי שלימו קורמי באגמא וכל דבר הי' בעיניהם למותרות ולזה הי' בידם להקדיש את זמניהם ועתותם לתורה ועבודה, אולם בדורות האחרונים נעשה כל דבר הכרחיות ואין קצה להצטרכות האדם, וזה כונת האגדה (עיין אלי' רבה סי' רצ"ח) שיצא אור מבין צפרני' של אדם הראשון ומחז"ל כי אדם הראשון קודם החטא הי' לבושו צפורן (עיין פמ"ג סי' ר"ם ורצ"ח ואכמ"ל) משום שבעיני' הי' הכל למותרות ובבחינת צפורן ולכן הי' אור קודם החטא וגם אחר החטא כתיב (בראשית) ויעש כו' כתנות עור וילבשם שגם אחר החטא הספיקו עצמם בכתנות עור וקראו א"ע מלובשים שלא הי' עוד מתאוננים שהם עוד ערומים ואינם מלובשים, אבל בא וראה כמה עצי הדעת אכלו הדורות האחרונים עד שכל הבתי חרושת של כל הכרכים שעובדין בלי הפסק יומם ולילה כדי להלביש ולכסות ערומיהן של האדם, ובכל זאת אם תשאלו לבת ישראל אם היא כבר מסתפקת במלבושים ותענה לך דבר כי אין עוד שום התחלה למלבושי' כי יותר מה שהאדם חוטא ומגשם את עצמו באכילת עץ הדעת שונים משונים, מרגיש את עצמו שדרוש למלבושים יתירים לכסות ערומיו ופגומי' שגורם בחטאו, (ועיי' מגילה ל"א ע"א תוד"ה במנחה קורין בעריות שישראל עושין רמז להקב"ה שכשם שהזהיר אותן שלא לגלות ערוה כך לא תגלה ערותן בעונותיהם עכ"ל) ואם תרצה לדעת חשבון העונות ועצי הדעת של דורות אחרונים תדע מריבוי מלבושיהם שאין קצה להצטרכות האדם לכסות עונותי' עד שבכל הפאבריקין אין די למלבושי' וכן בכל פינה ופינה שאנו פונים אנו רואים הלוקסוס והמותרות שהמשיכו על עצמם וכל מה שהי' נקראים בדורות ראשונים מוהרות נעשה עתה הכרחיות עד מי שיאמר עתה שהוא מותרות יחשב לשוגה ופתי שוטה כל ימי'.

וזה הכונה טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים דהמותרות שלמפנים אינו מגיע לקרסולי ההכרחיות של עכשי' וכמש"כ דצפורן המליצה על מותרות וכריסן הכונה על ההכרחיות ומחמת זה כולם כאחד הם נחשבים בעיניהם שהם נופלים תחת סוג ההעדר, ואין עוד אחד שיבלה שפתותי' מלומר די (בשבת ל"ב ע"ב) וכל מי שיש לו מנה כו' כמבואר (במדרש קהלת) ולזאת מה גדול התמהון

בהשקפה

על עולם התהו שלפנינו אם כולם תחת סוג ההעדר, איך נלכדים בעבירות שהם דוקא מסוג היתרון. והרבה הרבה מבעלי ההעדר מסיחים דעתם ממצבם החסרי ועוסקים בהבלים של גאוה ורכילות, בפריצות נגד הגיון הישר שלא יתכן כלל למי שמוטל תחת גל של טרדת פרנסה יקדיש עהותיו לרעת אחרים, מה שאדם כזה הוא גרוע יותר מהנחש שכל זמן שלא הרגיע הקב"ה רוחו שאין לו דאגת פרנסה כי עפר תאכל ובכל מקום מזונותיו מצוים ביומא הנ"ל, בשום אופן לא הסיח דעתו מפרנסתו וצרכיו ולהתעסק בדרכים מגונים להיות נחש עלי דרך כו׳ הנושך כו׳. כי זה שני הפכים מנגדים זה לזה (דברים שם) כי דור תהפוכות המה כו׳ דור שההעדר שולט כל כך בכל זאת שולט גם הפריצות וכל המגרעות שהם מתיחסים רק למי שאין לו דאגות די מחסרו, ויש לו מותרות. זה נגד הגיון הישר בלי דעת וחשבון והם גרועים יותר מהנחש בעצמו, ויהי רצון שיקוים בנו הא (דישעי׳ מ׳) וקוי ד׳ יחליפו כח ויטהר לבנו לעבדו באמת כי מלאה הארץ דעה ויתקן עולם כו׳ אמן.

מאיר ראבינזאהן חופ"ק ראדושקאוויץ (פלך ווילנא).

ו.

דרוש ליוכ"פ וסכות והתיחסות סמיכתם

(נחמי׳ ח) **וביום** השני נאספו ראשי האבות כו׳ ולהשכיל אל דברי התורה וימצאו כתוב בתורה כו׳ אשר ישבו בסכות בחג בחדש השביעי ואשר ישמיעו ויעבירו קול כו׳ ויעשו הקהל כו׳ ע"ש (ובערכין לב) אפשר בא דוד ולא עשה סכות כו׳ אלא מקיש ביאתם בימי עזרא כו׳ ופרש"י דהא כי לא עשו לאו אסכות מהדר אלא כו׳ קידוש הארץ ע"ש ובירוש׳ שביעית פ"ו וירוש׳ קדו׳ פ"א ה"ח ובק"ע ופ"מ שם דאינו קאי על מצות סוכה דמיירי פשטא דקרא אלא על מצוות התלויות בארץ ע"ש.

אמנם לפענ"ד מתפרשים הכתובים דנחמי׳ כפשוטם על מצות סוכה, ע"פ השמועה והסוגיא (סוכה לו:) בסוכות תשבו סוכה של כל דבר דברי ר"מ ר׳ יהודא אומר אין סוכה אלא מד׳ מינים שבלולב והדין נותן ומה לולב כו׳ אמרו לו כו׳ סופו להקל אינו דין לא מצא ד׳ מינים יהא ישב ובטל כו׳ וכן בעזרא אומר צאו ההר והביאו עלי זית.

ולפי"ז א"ש דבאמת בכל המשך הדורות הי׳ נמצאים הרבה מחמירים שסברו כר׳ יהודא דמק"ו בעינן דוקא ד׳ מינים ומזה באו להקל שאם אין לו ד׳ מינים ישב ובטל ממצות סוכה ומשו"ה אמר לעשות סוכות ככתוב כלומר כפשט הכתוב במקרא דסוכות הוי מכל דבר וכמש"כ בכפות תמרים ולכן עשו כל הקהל סכות ואחד מהם לא נעדר לבטל מצות סוכה.

וכדברינו מבואר (בירוש׳ פסחים ה"ב) אמרו לו לר׳ יהודה כל דין שאתה דן כו׳ לא מצא כו׳ ישב לו בלא סוכה ואמרה תורה כו׳ וכן בעזרא אמר ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלים ע"ש הביא הפסוק דאשר ישמיעו ויעבירו קול לבאר לן משום שהרבה טעו להחמיר כר"י דסוכה דוקא מד׳ מינים לכן הכריזו והשמיעו והעבירו קול להוציא

להוציא הטעות מלבן, וזה גרם שכל הקהל הי' ביכולתם לעשות סכות בלי שום מניעה, דהלכה כחכמים ולא כר"י שמרמז הירוש' זה בקרא דואשר ישמיעו כו' וגם לדעת ר' יהודה מתפרשים הכתובים בע"ה היטב נכון, דהנה בש"ס דילן (סוכה ל"ז) לא מצא ד' מינים כו' ע"ש משמע דלר"י בעינן כל הארבעה מינים גם בסוכה ובחי' הרש"ש טויבש מיאסי בש"ס החדשים דהדבר מוכרח דאל"כ איכא למיפרך הק"ו דמה ללולב דבעינן ומעכב ד' מינים ביחד ע"ש, אולם בירושלמי דפסחים פ"ב הנ"ל מבואר בלשון אחר לא מצא מארבעה מינים ע"ש משמע דגם לר"י ל"ב כל הד' מינים אלא במין אחד סגי אפי' לר"י ולבאר טעם הפלוגתא דבבלי וירוש'.

נלפע"ד דהנה (בסוכה י"ב ע"א) דרבין אר"י דאין מסככין בדבר המקבל טומאה מקרא דבאספך מגרנך ומיקבך בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר ע"ש ונבתו' סוכה ל"ו ד"ה ר"י אומר דר' יהודה לית לו דרשא זו דבאספך כו' מ"מ מודה דאין מסככין בדבר המק"ט אפילו מד' המינים מדאתקש סוכה לחגיגה ואפילו רבין מודה לרב דימי אר"י דלר' יהודה לא שייך קושית הש"ס אי מה חגיגה דוקא בעלי חיים מאחר דלא מכשרינן אלא מארבע מינים ע"ש. ובאמת דברי התו' צ"ע לפמש"כ הפני יהושע סוכה י"ב דלא יתכן לפרש קו' הגמרא דבעי דוקא בע"ח לסכך דהסוכות שבמדבר הי' לאו מבע"ח ומשום דמשמע שהי' אוהלים כו' המקבל טומאה משו"ה איצטרך רב דימי אר"י להקישא דחגיגה שאסור בהנאה כסוכה ט' ומשום אין היקש למחצה גמיר ג"כ לאינו דבר המקבל טומאה, ומשו"ה פריך אי מה חגיגה בע"ח בתמי' אע"כ דההיקש רק לאיסור הנאה עיי"ש שהעמים שם בכונת התו' דשם, ולפי"ז גם לר' יהודה דיליף ק"ו דבעינן ד' מינים ואתרוג הא מקבל טומאה ואינו בע"ח וא"כ ע"כ ההיקש דחגיגה רק לאיסור הנאה לחוד וצ"ע דברי התו' ותמיהני על הגאון פ"י שלא הזכיר כלל מתו' סוכה ל"ו הנ"ל. ולפי"ז א"ש דהבבלי ס' כר' אבין אר"י דיליף מפסולת גורן ויקב וא"כ ר' יהודה דאינו ס' דרשא זו כמש"כ תו' א"כ שפיר נוכל לומר דבעינן לר"י כל ד' מינים ואפי' אתרוג דמקבל טומאה דמחגיגה לא נוכל למילף בהקישא לר' אבין כמש"כ הפ"י הנ"ל דההיקש רק לאיסור הנאה כמו שנתבאר, אבל הירושלמי דפסחים אזיל בשיטת רב דימי דסובר אין היקש למחצה וגמר מהקישא דחגיגה ואינו חש לפרכת הש"ס דאי חגיגה בע"ח דודאי אין דרך לסכך בבע"ח אלא דמסככין בכל דבר הנהוג לסכך רק שלא יקבל טומאה דומיא דחגיגה וה"נ לר"י דבעי מק"ו דבר הראוי לד' מיני אתרוג מ"מ בעינן דבר שאינו מק"ט דומיא דחגיגה ולפי"ז ע"כ באתרוג דמק"ט אינו מסכך וא"כ ממילא מוכח דאפי' לר"י לא בעינן כל הד' מינים אלא סגי באחד מד' מינים וכהירושלמי א"ש.

איברא דעיקר יסוד דעת התו' דר' יהודה אינו סובר דרשת ר' אבין בשם ר"י דבאספך מגרנך ומיקבך דבפסולת גו"י הכתוב מדבר אינו מוכרח כלל דשפיר י"ל דנהי לר"י מד' מינים בעינן מק"ו מ"מ שפיר קמ"ל קרא דבעינן מאלה המינים שאינם מקבלים טומאה כמו מהדס ערבה ולולב משא"כ אתרוג דאינו מקבל טומאה וכ"כ הגאון כפ"ת שם בתוס', ולפי"ז ממילא מקרא דבאספך כו' בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר מוכח דלר"י לא בעינן כל הד' מינים אלא בחד מין סגי כהירוש' דפסחים, וברש"י סוכה ל"ז משמע דעתו דגם בש"ס דילן הי' הגירסא לא מצא אחד מארבעה מינים כו' ומשום דבאמת גם ר"י מודה דסגי במין אחד.

ולפי"ז מבוארים הכתובים גם לר"י דמקודם הי' הרבה שהלכו בשיטת

ר"י

ר"י והחמירו עוד ביותר בזה שסברו לדון מק"ו מלולב דבעינן דוקא כל הארבעה מינים אפילו אתרוג נמי ומשום דסברי דאפילו מקבל טומאה כשר לסוכה ומשום דהי' סוברים דלר' יהודה ליתא לדרשא דפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר, וע"ז בא עזרא וסיעתו והוכיחו מכח ההיקש דחגיגה ורב דימי ומקרא דבאספך כו' מגרנך ומיקבך דבפסולת גו"י הכתוב מדבר שאינם מקבלים טומאה וממילא דאתרוג פסול לסוכה וע"כ הק"ו דבעינן רק באחד מד' מינים ולאו דומיא דלולב, ומשו"ה השמיעו והעבירו קול דיביאו עצי זית כו' לדפנות ועצי עבות שהם הדסים שהי' בנמצא לרוב והביאו הדס שוטה לדפנות ובחרו המשולשים לסכך ומבוארים הכתובים בע"ה.

ובזה מיושב היטב מה שהפליא הכפ"ת סוכה ל"ז דאם בא עזרא לזרז ג"כ את העם על מצות לולב אמאי לא צוה אותם על כל הד' מינים ומ"ש עצי עבות שציוה יותר מאינך, ותי' דהכתוב מסיים וגומר לעשות סכות ככתוב אלמא דבדין סוכה לחודא משתעי דאל"כ הל"ל לקיים מצות סוכה ומצות לולב ככתוב ע"ש שדחק מאד בזה. ולפמש"כ א"ש מאד דבאמת מחמת שהי' הרבה מחמירים שדנו ק"ו דר"י היו זריזים במצות סוכה לעשות דוקא מכל הד' מינים משום דבאמת הלכה בחכמים דסגי בכל דבר בעצי זית ועצי שמן ועלים שלהם וגמרו להודיע עוד דאפי' למאן דסבר כר"י ג"כ סגי במין אחד בעלי עץ עבות שהי' מצוי להם ולא כמו שסברו מקודם דבעינן לר"י כל הד' מינים וא"ש הכתובים בין לחכמים ובין לר"י ודו"ק.

והנה (בחגיגה י"ח) מאי חג האסיף כו' חג הבא בזמן אסיפה (ובירושלמי ר"ה פ"א ה"ב) וחג האסיף תקופת השנה איזהו חדש שיש בו חג ותקופה ואסיף ושנה יוצאת בו הוי אומר זה תשרי (ובסנהדרין י"ג) תקופת השנה כלו חג בעינן בתקופה חדשה ע"ש פלוגתא דר' יהודה ור' יוסי (ובר"ה י"ג ע"א) וחג האסיף בצאת השנה (בתורה אור מציין שמות ל"ד והוא טעות סופר וצ"ל שמות כ"ג) ובתוד"ה אלא פשטא דקרא חג הבא בזמן אסיפה ע"ש ושם בסוגיא מתקיף לה רבי חנינא כו' וברש"י ד"ה ואמר מר כו' חג האסיף הכונה חג הסוכות הנעשה מפסולת האסיף ע"ש, ומחמת זה מבואר ברש"י (מלכים י"ב) על פסוק ויעשה ירבעם חג בחדש השמיני כו' אשר בדה מלבו ומפרש רש"י דרש להם הוא החדש האסיף ובו ראוי החג להיות ע"ש שנראה שירבעם טעה שהחג תלוי דוקא באסיפה ואם נדחה האסיף לאיזה זמן נדחה גם החג ובאמת תלתה התורה החג באסיף להורות לנו שמפסולת גורן ויקב מדבר שאינו מקבל טומאה כמבואר ברש"י ר"ה י"ג הנ"ל וכמו שנתבאר דדרשא זו מוסכמת בין לחכמים ובין לר' יהודה.

ועזרא וסיעתו השמיעו והעבירו קול לפרסם זה דהחג דוקא בחדש השביעי כמבואר בהדי' בקרא (ויקרא כ"ג במדבר כ"ט) והשכילו אל דברי התורה מהקישא דחגיגה ומדרשא דרב אשי מגרנך ולא גורן עצמו ומהא דקרא דבאספך כו' דדבר המקבל טומאה פסול לסכך בסוגיא דסוכה, ומזה הוכיחו דאתרוג פסול לסכך וממילא מוכח דלא דרשינן כלל ק"ו דר"י דבעינן ד' מינים דמה ללולב דבעינן ד' מינים ביחד משא"כ סכך דכל הד' מינים בודאי דלא דחסר אתרוג ומיפרך ק"ו כמש"כ הרש"ש מיאסי הנ"ל דאם לא בעינן כל הארבעה מינים ביחד מיפרך ק"ו דר"י, ואפי' לר"י דסובר להק"ו מלולב מ"מ מודה הוא מחמת כל דרשות הנ"ל דדבר המק"ט פסול וממילא אין מעכבין באתרוג וממילא מוכח דסגי במין אחד מד' מינים וסגי בעלי עץ עבות לחוד וזה הי' שכיח ומצוי לכן עשו כל הקהל סוכות ככתוב בתורה בחדש השביעי דוקא אפי' המחמירים כר"י וכל

הפסוקים

הפסוקים דעזרא מבוארים על נכון. ומצאתי שקצת הרגיש בזה הגאון רי"ה בספרו אהל יהושע וכתב שעזרא פסק דלא כר"י ודבריו תמוהים ולפמש"כ א"ש בע"ה על נכון כל הפסוקים הן לחכמים הן לר"י ומבואר הכל בס"ד.

ובזה מבואר (הא דמלכים ח') ויקהלו אל המלך שלמה כו' בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי ע"ש, דלכאו' מה בחר שלמה דיקא בירח איתנים לקבוע שמחת חנוכת הביהמ"ק, וביותר תמוה דבסוף קפיטל ח' מבואר ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל כו' לפני ד' א' שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום ביום השמיני שלח את העם כו' ע"ש דהקהיל אותם לפי החשבון בשבעת ימים בירח תשרי ואכלו וחגו גם ביכ"פ (בשבת ל' ע"א ומע"ק ט' ע"ש). אמנם לפענ"ד דתיכף ליכ"פ חג הסכות עפמש"כ (ת"י תענית כ') ד"ה ונעתרות כו' בשם י"מ דכשאוהבים עושים מרובה ונשנאים זל"ז השנאה נאמנה וגדולה והכי פירושא נאמנים פצעי אוהב הפצעים זהו השנאה שבין אוהבים הם נאמנות ונעתרות נשיקות שונא פי' דכששונאים עושים שלו' זל"ז השלו' והפשרה שביניהם אמנה וקיימת וזהו נעתרות נשיקות שונא כלומר נשיקות שונא נעתרות עכ"ל, והטעם דבאשר יתבוננו שאין להם בשביל מה לשנאות זה את זה א"כ מתגברת האהבה משא"כ אחרים עוד לא התבוננו בזה, וכן להיפך אם אוהבים מתבוננים שיש בעד מה לשנאות זא"ז מתגברת השנאה אחר ההתבוננות יותר משנאה סתמית וזה (שמואל ב' י"ג) וישנאה אמנון שנאה גדולה כי גדולה השנאה מאהבה אשר אהבה שמחמת שבאה השנאה מאהבה אשר אהבה לכן השנאה גדולה ביותר כמו חלאים רעים ונאמנים. והנה (דברים ז') ומשלם לשונאיו אל פניו (שמות כ' דברים ה') ועל שלשים ועל רבעים לשנאי (תהלים פ"ג) כי הנה אויביך יהמון ומשנאיך כו' והרבה כזה שהקב"ה עם הרשעים שונאים זה לזה וכשעושין תשובה נעשים ונהפכים מאויבים לאוהבים (ברכות ל"ר) שלום שלום לרחוק ולקרוב שמרחוקים נעשים קרובים (ישעיה נ"ה) דרשו ד' כו' קראוהו בהיותו קרוב (כתובות ס"ו ע"ב) אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו ש"מ אין כל אומה ולשון שולטת בהם ובזמן שא"ע רצונו ש"מ כו' ביד אומה שפלה כו' ביד בהמתן של אומה שפלה (השוטים כבהמה) משום דכשהם נעשים ח"ו רחוקים ושונאים זל"ז מתגברת השנאה לישראל יותר מלשאר אומות כי גדולה השנאה הבאה מאהבה כתמר ואמנון, ולהיפך שמהשנאה נעשים אוהבים זל"ז גדולה האהבה לישראל ביותר מלשאר אומות משום שהאהבה באה מתוך שנאה ונעתרות נשיקות שונא ומה שהשנאה הי' יותר גדולה ממילא גם האהבה מתגברת ביותר וא"כ יוכ"פ והתשובה גורם את החג ולכן קרא שלמה גם את יוכ"פ בשם חג דוה בזה תלוי והי' י"ד ימים חג להם.

והנה כבר כתבו לישב הסתירה דבמשלי כ"ח אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברע (ובמשלי ג') אל תירא מפחד פתאום כו' ועיין (גיטין נ"ה:), דיש שני מיני פחדים פחד עילאי ופחד תתאי פחד עילאי הוא פחד אל עליון אדון כל הארץ כמש"כ מפני שמי נחת הוא ופחד תתאי הפחד ממקרי הזמן ופגעים הנכונים להפחיד ולהבהיל לבות ב"א בבואם ושני הפחדים מתחלפים בתכונתם פחד תתאי עוצם כחו אינו רק לשעה בבא המקרה פתאום טרם ימצא השכל מקום לפשט עקמומית שבלב אז יחרד הלב ויתר ממקומו, ואולם כאשר יחל רוח השכל לפעמו ויתהלך בין בתרי לבבו אז יניעו הפחדים והבהלות יתהלכו ולא נודע כי באו אל קרבנה וע"כ ראוי לכנות הפחד הזה בשם פחד פתאום, אולם פחד עילאי להיפך ראשיתו מצער כי לא

לא יבא אל האדם מדת היראה ופחד הדר גאונו יתעלה אם לא ע"י יגיעת השכל ורב התבוננות בשפלת מצבו וגודל ערכו של הקב"ה (באבות פ"ג) אם אין חכמה אין יראה, וזה כוונת שלמה אל תירא מפחד פתאום מפחד מקרי הזמן וזה מפחד תתאי אבל אשרי אדם מפחד תמיד שיפחוד פחד עילאי שהוא פחד תמידי עיין ספר עולת החדש דרוש ב' בזה.

ולפענ"ד לבאר יותר בזה לפימש"כ המעיינים דיראה גדולה מחלשת כח היראה קטנה ופחותה מטנה כי אם שאדם מפחד מפחד בלילות ויהרחק מלכת בדד באישון לילה ואפילה בתוך יער נורא ואיום או ללון יחידי בבה"ק וכדומה מאלה הפחדים הבאים מכח הדמיון לבד, אולם בברחו מפחד אויב ומגור מסביב יראה גדולה אז אינו משים לבו על הפחד הדמיוני וישכון בטח בדד בין סבכי יער וישמח אז במסתרו בלילה ביער יחידי משום דכח היראה הגדולה החלישה את כח היראה הקטנה ממנה, ובספר עינות מים מפרש בזה הפסוקים (יתרו) וכל העם רואים את כו' וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק כו' ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא הא' ובעבור תהי' יראתו ע"פ לבלתי תחטאו דהסתירה גלוי' שמתחלה אמר אל תיראו כו' ומסיים ובעבור תהי' יראתו כו', אמנם כאשר ראה משה גודל יראתם מקול הברקים והלפידים הרגיש כי עוד הם משוללי יראת ד' הגדולה מכל יראה הקטנה של ברקים וכדומה לזה אמר אל תיראו מן הברקים והרעמים כי לבעבור נסות אתכם הביא הברקים לדעת אם יש בלבכם יראת ד' אז תחליש עליכם יראת הברקים ורעמים, ודי בזיון וחרפה לכם ליראה מפני הקולות והברקים, ואדיר כל חפץ ד' שתהי' יראתו לבד על פניכם ולא יראה אחרת ובא זה ומעיד על זה כי אם יש יראת הרוממות אין לירא מפני יראה אחרת הקטנה ממנה ואם עדיין יש בכם יראה הקטנה עדות היא שחסר לכם יראתו יתעלה וזה העבר חרפתי אשר יגורתי (תהלים קי"ט) ולא תגורו מפני איש כי המשפט לאלקים וגיהנם פתוחה תחתיו ויש יראה יותר גדולה ע"ש בע"מ. ולפענ"ד זה הכונה (ברכות נ"ט ע"א) לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמומית שבלב שכ' והאלקים עשה שיראו מלפניו ע"ש דרצונו שיראו מלפניו דוקא ולא מיראה אחרת ונבראו הרעמים לנסות את האדם ולבחון אם יש בו עקמומית בלב שהוא מסיח דעת מיראת הרוממות וממילא נופל ביראה הקטנה של הרעמים, וא"כ מה נחמד עצת החכם מכל אדם שלמה ע"ה שמיעץ את האדם להכנים א"ע ביראת ד' התמידה כי אז יפלו טמנו כל הפחדים מכל מקרי הזמן כי היראה הגדולה הלזו מחלשת היראות הקטנות, ואשרי אדם מפחד תמיד מיראה התמידית יראת ד' וזה גורם שאל תירא מפחד פתאום מפחדי הזמן. ולזה באו תכופים חג הסוכות תיכף אחר ר"ה ויכ"פ שכאשר קיבל ע"ע בימים הנוראים את יראתו הגדולה ונתחזק בי"ש שוב אין לפחוד לצאת החוצה ואין לו יראה מפני פחדי הזמן ואינו מתפעל כלל ממקרי הזמן כי היראה של ר"ה ויכ"פ הקדמה להחליש את כל סוגי פחדי פתאום ואז בידו לקיים ושמחת בחגיך כי זה בזה תלוי ופחד עילאי גבר פחד תתאי ומסוגל אז לשמחת לבו, ור"ה ויוכ"פ גורמים ומעתדים את האדם לחג שמחתנו, וזה לדעתי כוונת הכתוב שויתי ד' לנגדי תמיד כו' לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח (תהלים ט"ז) כי מי שתמיד יראת ד' לפניו ומחלשת יראה הקטנה לכן ממילא שמח לבו והוא בטוח מכל פחדי הזמן, וזה (דברים כ' מ') האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו כי זה מעיד עליו שמשולל יראת ד', וזה ועם רוחי גויתי ד' לי ולא אירא שאם ד' לי ואני ירא

רא אותו שוב לא אירא משום אדם, כ מש"כ האלשיך פ' וירא יעקב מאד ויצר לו וכמש"כ בחובת הלבבות בחסיד א' שהי' ישן במדבר ושאל לו חבירו איך אין אתה ירא מפני חיות רעות והשיב מתבושש אני שיהי' לי' שום יראה חוץ מיראת הבורא וזה וירא יעקב מאד מפני עשו ויצר לו שהי' מצטער על זה שהוא ירא מנברא זולת הבורא, וכה"ג כתב הב"ש פ' במדבר יראת ד' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה וכתב העקרים מפרש קרא זה (משלי י"ד) ע"פ אמרם ז"ל גוף קשה פחד שוברו וא"כ יפחד האיש לירא מד' שלא ישבר את הגוף ע"ז אמר הקרא יראת ד' תוסיף ימים דאף כל היראות שוברים את הגוף אבל יראת ד' אין שובר הגוף ואדרבה תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה דאין להם יראת השם ויש להם יראת הרבה מכל נברא והפחדים שוברים את גופו ומקצר שנותי', וזה עבדו את ד' ביראה וגילו ברעדה דכאשר תהי' לכם יראת ד' אזי גילו ברעדה מכל פחדים ורעדה לא תשבר גופכם, ור"ה ויכ"פ שגורם יראת ד' גורם גם הבטחון תיכף ומיד תכופים זה לזה וגם שמחת חג הסכות בדירת העראי של הסוכה אחר יוכ"פ כמש"כ על פסוק וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה ויעקב נסע סכתה (וישלח) שלקח השוחד שהוא שעיר של יוכ"פ אז ויעקב נסע סכתה כמו שנתבאר דיראת ד' בר"ה ויוכ"פ שקבל ע"ע פחד עילאי יראה הגדולה היא החלישה הפחד תתאי דדירת עראי, וזה כונת הקרא דמלכים ח' ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האתנים בחג הוא החדש השביעי ופי' רלב"ג ורד"ק כי חדש תשרי ירח האיתנים מלשון איתן וחזק כי בחדש תשרי הם המועדים היותר חזקים ומישרים את האדם אל השלמות ע"ש. ולפמש"כ יותר נכון דחדש השביעי שבו ר"ה ויכ"פ ומקבלים עליהם עול מלכות שמים ביותר והיראה עילאי מכבה פחד ויראה תתאי ומחזק את האדם בבטחון אפילו כשיוצא החוצה והחיזוק הזה מביא את החג והשמחה, והאיתן והחיזוק של החדש הלזה מסוגל להקהל לקיים זמן שמחתינו ודא ודא אחת הוא דיראה עילאי דיכ"פ הוא הגורם זמן השמחה דסוכות דמגרש ומבריח כל הפחדים דתתאי כטבע והנסיון שיראה גדולה מדחה יראה הקטנה מסנה, וכמש"כ בשם תו' (תענית כ' ע"א) הנ"ל דנעתרות נשיקות שונא דאהבה הבא אחרי שנאה גורמת הגדלת האהבה וכלנו הבינונים הבעלי תשובה שנעשו מרחוקים קרובים (כברכות ל"ד) ומשונאים לאוהבים ותתן לנו באהבה מועדים לשמחה ואהבת ד' הגדולה שנעשה ע"י הקירוב ממתקת ביותר את החג, והיראה עילאי מבטל כל יראה תתאי ומגדילים מאד תכונת נפש הישראלי לשמחת החג. ובזה מבואר מאד הא (דמלכים סוף קפיטל ח') ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול כו' שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום (ודעת חז"ל בזה עי' שבת ל' מע"ק מ' ידוע) ולפמש"כ א"ש פשטת הכתוב דיכ"פ עצמו בהתשובה הפנימית שעשו אז כל קהל ישראל ביראה עילאי גרם להם שמחה כשמחת החג בכל הארבעה עשר יום משום דהיראה והשמחה הם ממקור אחד.

מאיר ראבינזאהן חופ"ק ראדושקאוויץ (פלך ווילנא).

ז.

„קול שופר".

למנצח על הגיתית לאסף כו' הריעו לאלקי יעקב כו' תקעו בחודש שופר כו' הסירותי מסבל שכמו כו' שמע עמי ואעידה כו' ולא שמע עמי לקולי ישראל כו' ואשלחהו בשרירות כו' לו עמי שומע לי כו' כמעט אויביהם אכניע כו' (תהלים פ"א).

עלה אלקים בתרועה ד' בקול שופר, אשרי העם יודעי תרועה ד' באור פניך יהלכון.

כאן שואל הבן לאמר מה נשתנה התרועה מן התקיעה. בתרועה יעלה „אלקים" יושב על כסא הדין, ובקול שופר הפשוט הוא התקיעה. „ד'" מידת הרחמים? עוד יפלא לבבינו בשמענו קול התקיעה בקול רם אשר יעורר ויקריא לנו את הפסוק אשרי העם יודעי תרועה כו', גם הוא מרמז ביחוד על התרועה ותולה אישור בידיעתה כ"ז יתן לנו אות כי בהתרועה לוטה חדה סתומה וכי מעוררת לנו לדברים נכבדים יותר, מה שאין כ"ז בהתקיעה הלא דבר הוא?

הבעל תקיעה מתחיל בתקיעה ומסיים בתקיעה ומריע באמצע, התקיעה הוא קול פשוט והתרועה גנוחי גנח וילולי יליל (ר"ה ל"ג) וכ"ז צריך בירור!

אם נתבונן בינה על האניה ההולכת בלב ים, על המכונות והגלגלים מלחיה ועונני', וכל חלקי האניה מן הקצה ועד הקצה אז יתבלט לעינינו כמין כפתור=ברזל אשר משם החליל יצא לבשר מצב וסדר מהלך האניה. אם מן הבקיאים אנחנו, או נשאל פי רב החובל יגיד לנו כי הקולות אשר יוציא החליל קולות מקולות שונים הם, אשר כל קול וקול ישתמש במשך מיוחד ויבשר דברים שונים, יש שהחליל יוציא קול פשוט אות הוא שהאניה זזה ממקומה וכי היא מתחלת ללכת דרכה. ויש אשר הקול יבשר לנו כי האניה באה למחוז חפצה בשלום ועל הנוסעים לרדת על הגמל.

אמנם לבד הקולות הפשוטים האלו עוד יש קול מרגיז ונורא הוא בעת אשר האניה פגעה באיזה מכשלה וחושבת היא להשבר כי אז החליל קורא לעזרה ומעורר להיושבים בה להצלה, המבוכה בין הנוסעים אין לתאר, אמנם אשרי למי ששומע ומבין קול החליל יודע ומבין אל מה ירמזון הקולות המשונים האלו כי אז אולי יציל את עצמו בעוד מועד. אולם אוי למי אשר לא יבין מצב הקולות המשונים האלו כי אז סכנה ואבדון נשקף לחייו!

רבותי! כבר אמר המליץ, העולם הוא ים זועף כו' ודבריו נובעים מהזוה"ק בר נש אזיל בהאי עלמא כספינה דגו ימא רבא דחשבת לאתברא כמד"א והאניה חשבה להשבר (ויקרא קצ"ט א'). ואם נתבונן על אנייתנו כהיום, הנה כמצב האניה בלב ים כן מצבנו היום, יום ראש השנה הגדול והנורא, היום אנו נכנסים להאניה והיא מתחלת לזוז ממקומה, פגעי הזמן ועקלקלותיו, ים התאוה והחמדה, הן הם המים הזדונים, יש אשר יבא מאנייתו אל מחוז חפצו ישוט כל השנה דרכו צלחה יעשה תמיד חשבון לחייו ולא יטבע בתאותיו עד אשר בא אל הנמל בראש השנה הבא בשלום, ויש אשר ח"ו הגלים הטרידוהו ונטבע בים התאוה והחמדה. פגעי

הזמן

הזמן לכדוהו וירבץ תחת משאו עד אשר לא זכה לגשת ואף לראות את החוף.

לאנייתנו זאת ניתן ג"כ קול החליל זה שופר הקדוש. התקיעה היא קול הפשוט להראות שהיום מוזת האניה לצאת אל הים, ועלינו לצפות לישועה לבוא בשלום אל הנמל. אמנם השברים־תרועה המה גנוחי גנח וילולי יליל, הן המה קול החליל המעורר ואומר, רוצו והצילו האניה חושבת להשבר. וזה עלה „אלקים" „בתרועה", התרועה הוא מדת הדין „ד' בקול שופר" הקול פשוט הוא התקיעה הוא מדת הרחמים! — האיש אשר יבין הקולות וביחוד התרועה שעליו להציל א"ע לפשפש במעשיו ולעשות תשובה, לצאת מן המים הזדונים מי התאוה הנמבזות אז אם גם אנייתו חושבת להשבר בכ"ז יכול להנצל, אמנם אם לא יבין קול התרועה וידמה כי זה הוא קול פשוט ולא יחיש להצלה אז דמו בראשו. „ד' באור פניך יהלכון" — כן ידוע הוא כי בעת אשר האניה נשברה הנוסעים ירדו להים לשוט על פני המים, החליל קרא לעזרה, אז תצא אחריהם אניית ההצלה להציל האומללים, אם המקרה המרגיז קרה בלילה, אז מדליקים פנס על אניית ההצלה ועל השייטים אם יראו אור האמת היוצא מן הפנס, אולם לפעמים יראו אור־מתעה מראה גלי־הים ויחשבו כי זאת היא ההצלה אור הפנס וישוטו אחריה ואז אבדו חייהם!

כן אנחנו בני ישראל אם בעת שאנייתנו חושבת להשבר, אם בעת שאנחנו מפרפרים בין החיים והמות גלי הים מכים אותנו בלא הרף הננו מבינים את התרועה ופנינו מועדות לאור האמת אור התורה והמצוה הדת והדעת, אז ישועתנו קרובה, אמנם אם נלך אחרי האורות המרומים אחרי איזה ברק המבריק אחרי אור־מתעה אז ח"ו אבד דרבנו בחיים ואנחנו חייבים בנפשנו, וזה: אשרי העם יודעי „תרועה" „ד' באור פניך יהלכון" והמשורר יקרא בקול „בית־יעקב לכו ונלכה באור ד'".

כימי האדם הפרטי כן ימי העם כולו וכן הגוי הזה. שלש תקופות עמדו לישראל, מעת אשר הוציאנו ד' ממצרים, והיינו לעם, נתן לנו את התורה והכנסנו לארץ ישראל, עם ישראל הי' קשור לאלקיו קיים מצוות מעשיות והלך בדרך טובים, היו ימים טובים לישראל משה רבינו וקבלת התורה יהושע והשופטים שאול דוד ושלמה בתי־המקדשות בכל הזמנים אלו היינו באשרנו, ואף שביניהם היו תקופות קטנות אשר העיבו שמי שמים של האומה הישראלית, בכ"ז בכללות היו לישראל ימי העליה, אניית ישראל הלכה בים בשלום, ועל תקופה הזאת נוכל לאמר בטח כי אניית ישראל השתמש רק בקול „התקיעה", אמנם מעת חורבן בית שני מעת אשר התורה והמצוה נחלשה, ובית ישראל נחלקו לכתותיהן ולמפלגותיהם התחילו לישראל ימים נוראים, אניית ישראל נתונה בים של צרות, הגלים התכופים מכים אותנו בלא הרף, ואנחנו מפרפרים בין החיים והמות, תקופה זו היא קול „התרועה" גנוחי גנח וילולי יליל!

אמנם אשרי העם יודעי תרועה כי אז „ד' באור פניך יהלכון" אולם לדאבוננו אורות מדומות התחילו להראות במחנה ישראל הורות זרות ואור מתעה, ובנינו וצעירנו הלכו אחריהם בחשבם כי הם יצילו את העם ממצוקותיו, ויתנו לו כל הטוב, אבל הם חשבו וטעו. תורתנו הקדושה חמדת לבבנו היא אנייתנו המצלת אותנו מכל רע והיא היא חיינו ואורך ימינו בזה ובבא ובנינו המה עזבו אור האמתי אניית ההצלה וילכו אחרי ההבל והבלו שמוני נוטרה את הכרמים וכרמי שלי לא נטרתי!

אולם

אולם ד׳ כל יעזבנו ובל יטשנו, עוד לב כללות האומה יודע אל מי לפנות, אל מי לקרות לעזרה. עוד אומתנו יודע להבדיל בין האמת ובין השקר בין אור האמיתי ובין האורות המדומים, ונקוה כי עוד אנייתנו תצא מן הגלים התכופים ותבא בשלום אל החוף, אז נזכה לתקיעה האחרונה שופרו של משיח!

כל דברינו אלה לוטה בהקפיטל אשר הצבנו בראשית מאמרנו „למנצח על הגיתית לאסף כו׳ הריעו לאלקי יעקב כו׳ תקעו בחודש שופר כו׳ עדות ביהוסף שמו כו׳ ״ את השופר שמו לעדות והוא הוא קול החליל שלנו, הוא מזכיר לנו תקופת יציאות מצרים ביום ראש־השנה (ר״ה י״א ע״ש) „הסרותי מסבל שכמו כו׳ שמע עמי ואעידה״ כו׳ זהו קול התקיעה, הוא מורה לנו על התקופה השניה ולא שמע עמי לקולי כו׳ ואשלחהו כו׳ זהו קול התרועה, והוא יעורר לנו ג״כ על התקופה השלישית אשר יהי׳ ביום ראש השנה (ר״ה שם) „לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע״ כו׳ והוא קול התקיעה אחרונה, כי אז איה״ש אנחנו נבא אל החוף בביאת משיח צדקנו, אז יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור כו׳ והשתחוו לד׳ בב״א.

שלמה חנוך העניך מהר״ם אבד״ק אפאצק (פלך פסקאוו).

ח.

דרוש לחינוך בהמ״ד שדרשתי בשלהי שנת תרס״ח.

איתא בשבת (דף ל׳) כשבנה שלמה המלך ע״ה את בית המקדש וביקש להכנים הארון לבית קה״ק דבקו שערים זה בזה ולא רצו להכניסו, אמר עשרים וארבעה רננות ולא נענה פתח ואמר שאו שערים ראשיכם, והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד רהטו בתרי׳ למיבלעי׳, אמרו מי זה מלך הכבוד (פירש״י סברו שעל עצמו אמר מלך הכבוד) אמר להו ד׳ עזוז וגבור וגו׳ חזר ואמר שאו שערים ראשיכם, ויבא מלך הכבוד מי הוא זה מלך הכבוד ד׳ צבאות הוא מלך הכבוד סלה.

ומזה שיש להעיר במאמר זה הוא (א) אחרי שכבר השיב להם שלא על עצמו אומר מלך הכבוד, א״כ למה שוב שאלו איזהו מלך הכבוד (ב) למה בפעם השני הוסיפו מלת „הוא״ זה מלך הכבוד (ג) למה באמת לא הספיק זכות שלמה ע״ה בעצמו להיות נענה עד שהוצרך להזכיר זכות דוד אביו באמרו זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה, והגם שכבן הבטיח הקב״ה לדוד שיודיע אחרי מותו שמחל לו אותו העון ע״י מעשה הזאת כמבואר בגמ׳ שם, אכן גם זה צריך טעם וכי לא מצא הקב״ה להודיע דבר זה ע״י ענין אחר שלא יהי׳ בזה פחיתת הכבוד לשלמה.

ובדי לבוא אל הבאור ב״ה נקדים לבאר הפסוקים (מלכים א׳ ח׳ י״א י״ב י״ג), ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית ה׳, ולא יכלו הכהנים לעמוד מפני הענן וגו׳ אז אמר שלמה ד׳ אמר לשכון

לשכון בערפל בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים, וצריך באור מה שאמר מכון לשבתך עולמים איך אמר שהבית הזה יהי' מכון לשבתו י"ת לעולמים הלא מבואר בילקוט שם (קפיטיל ח' אות קפ"ו) ששלמה המלך ידע כבר שהבית הזה יחרב.

ולישב כל הדיוקים הנ"ל נאמר, מה שמעולם תמהתי מה שנהגו כהיום לבנות בתי כנסיות ובתי מדרשות ברוב פאר ויופי וכי אכשר דרי? הלא עינינו רואות להיפך איך שירד מצב הדת בימינו עשר מעלות אחורנית ולמה בחרו דוקא במצוה זאת לעשותה ביתרון הכשר, מהרבה גופי תורה אשר ירדה לארץ כבודה, אכן כאשר נתבונן בזה נראה שזו היא הנותנת שמפני שפלות הדור במיעוט יראת ד' שמתעצלים ללכת להתפלל שלש פעמים ביום ומסתפקים בפעם אחת בשבוע, ובעירות הגדולות נמצאו כאלה שאין דורכין על פתח בהמ"ד רק בימי המועדים ומיעוט אשר רק יוהכ"פ יבואו לבית ד', או ביום היא"צ, לאנשים כאלה צריכים לעשות תחבולות להרגילם ולהמשיכם לבהמ"ד לעתים רצופות, ע"י יופי הבנין ולהקת המשוררים, והוא ע"ד שמחשדים התינוק הבורח מבית הספר במעשי צעצועים, כן מפארים ומיפים הב"כ וב"מ לתכלית זו להמשיכו לבוא שערי הבהמ"ד, ואולי ע"י זה יבא לשמוע לדברי המוכיח אשר ישמיע דבריו שמה ושב ורפא לו, והנה בזמן שהיה בהמ"ק קיים, הי' מקריבים קרבנות בכל יום והי' מכפרין על ישראל, אכן כאשר ראה שלמה ברוח קדשו כי הבית יחרב ויתבטלו הקרבנות והתפלות יהיו במקום הקרבנות וכמ"ש ונשלמה פרים שפתינו ואין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבהכנ"ס, וראה ברוח קדשו שתגיע עת שישראל יהי' במדרגה שפלה שיתעצלו לילך להתפלל לבהמ"ד ושיהיו צריכים לתחבולות להמשיכם לזה ע"י יופי הבנין וזמרת המשוררים ולולי שהראה לנו שלמה ע"ה שיש רשות לפאר את בתי המדרשות ברוב יופי הי' מצד הסברא לומר שאין אנו רשאין לעשות כן, ועפ"י השכל הי' ראוי לבנות הב"כ וב"מ בנינים פשוטים, כנהוג מקדם, והוא כדרך שאנו נוהגים לקדם פני מלך ושרים גדולים בלחם ומלח, והלא מן הראוי הי' ביותר לקדמם בבשר ויין ולחם סלת, אכן הדבר מובן כי אם הי' מקדימים פניהם במאכלים חשובים הי' נחשב זה להם לפחיתת הכבוד והוא כי הדבר גלוי בעליל, אשר אפילו אם נשתדל הרבה לערוך סעודה לפי כבוד המלך לא נוכל אנחנו אנשים פשוטים לערוך שיהיו ראוי לפי כבודו ולפי הרגלו במאכלים העולין על שולחן מלכים שיערב לחכו, ולזאת אם היינו מקדימים פניו במאכלים חשובים לפי ערכנו, אז הי' יכול הכסיל לחשוב באמת שזהו סעודתו ומאכלו של המלך הראוי לפניו, וישפיל בזה כבוד המלך, לזאת אנו מקדימים פניו במאכלים פשוטים ובזה לא יעלה גם על לב הכסיל לטעות ולחשוב כי זהו סעודתו של המלך ויבין ויכיר שבזה אנו מראים ענותנותו של המלך לקבל מאתנו תשורתינו לפי ערך מצבנו.

ובזה אמרנו לפרש מה שיסדו אנשי כנה"ג בנשמת לומר אלו פינו מלא שירה כים ולשונינו רינה כהמון גליו אין אנו מספיקים וגו' ע"כ אברים שפלגת בנו וגו' הן הם יודו ויברכו וגו' והדיוק מבואר אחרי שהולך ומחשב שאפילו הי' לנו אברים חשובים וגדולים בערכם ובכמותם לא היינו מספיקים לגמור בהם שבחו של הקב"ה ומכש"כ באברים קטנים בכמותם כמו היום שאין אנו מספיקין להודות בם להשי"ת, ואיך אמר „על כן" אברים שפלגת בנו הן הם יודו ויברכו וגו'. אכן הוא הדבר שדברנו שאלו הי' לנו אברים חשובים

חשובים וגדולים בכמותם ואיכותם באמת לא הי' לנו רשות להלל ולשבח בם את הבוי"ת מפני שאז הי' אפשר לחשוב כי ע"י אברים חשובים כאלו יש די לגמור בם שבחו של הקב"ה, אכן ע"י אברים קטנים פחותי ערך כמו היום יש לנו רשות להלל ולשבח שבזה גם הכסיל מבני אדם לא יטעה לחשוב שיש די לגמור תהלות ד' באברים קטנים כאלו.

ועפ"י המתבאר הי' ראוי שגם המקום שמתפללים ומספרים תהלות ד' שלא לפארם במיני פאר ויופי מפני שבזה יש להכסיל לחשוב שבנין מפואר כזה הוא ראוי לפי ערך כבודו י"ת להשכין שכינתו שם, ובאמת כל מה שנגדל לפאר אין ערך ודמיון לפי כבודו י"ת וכדכתיב הלא השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי ואיזה מקום מנוחתי, ושלמה המלך ע"ה אמך שם כי האמנם יושב אלקים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי, ויש לומר שלטעם זה בחר הש"י בהר סיני הקטן שבהרים להשרות שכינתו וליתן עליו התורה ומאס בגדולים ממנו שהוא לטעם שבארנו שאלו השרה שכינתו על הגדולים הי' מקום לטעות שלרוב גדלם הוא מקום לפי כבודו י"ת להשרות שכינתו לזאת בחר הקב"ה בשפל שבהרים שאין מקום לטעות.

לכן באמת לא מצינו בש"ס ופוסקים שיהי' מצוה לפאר בתי כנסיות ובתי מדרשות בכל מיני פאר ויופי כבתי השרים, ורק מצינו שמצוה שיהי' גבוה מכל בניני העיר, וסמכו על פסוק (ועיין באשל אברהם או"ח סי' קנ"ב שכ' שיש מצוה בזה שנאמר ולפאר בית מקדשינו ועובדא דבבא בן בוטא (ב"ב ד') יוכיח דהלא לחד שנויא לא חזי בי' תיוהא רק לעשות בנין נאה יוהר וכו' עכ"ל. והנה דבריו תמוהין שבאמת בפ' לא נזכר לפאר בית מקדשינו רק לרומם והראיה מעובדא דבבא בן בוטא לפי המתבאר בדברינו להלן אין ראי') לרומם בית אלקינו, אבל שיהי' מצוה לפארו לא מצינו ובשבת (דף קל"ג) דרשו מפ' זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות סוכה נאה לולב נאה ושופר נאה ציצית נאה ס"ת נאה, והפוסקים הביאו מכילתא שהוזכר ג"כ תפילין נאה, ואלו בית הכנסת ובהמ"ד נאה לא הזכירו, ואף שי"ל שלא הזכירו רק מצות דאורייתא הלא מצינו בפוסקים שגם במצוה דרבנן יש לקיים זה אלי ואנוהו וכדמצינו במצות נר חנוכה בסי' תרע"ג שאף שכל השמנים כשרים מצוה מן המובחר בשמן זית, וכן לענין הנר שם סעיף ג' שבנר חרס ישן אין מדליקין בו ומקורו ממס' סופרים, ושיהי' מצוה לפאר ב"כ וב"מ לא מצינו בשום מקום, ובירושלמי מוכח בהדיא שאין מצוה בזה מעובדא דר' שראה בית הכנסת נאה שהתפארו בו ואמר כמה נפשות שקעו בבנין זה שביותר הי' להם להוציא המעות על בני אדם שיהגו בתורה, אך למה באמת לא יהי' בזה מצוה ולקיים זה אלי ואנוהו גם בבנין ב"כ וב"מ, אמנם לפי דברינו אדרבה זה הפאר והיופי נחשב לפחיתות הכבוד לפניו י"ת שיבואו לטעות שזהו לפי כבודו ומקום הראוי להשרות שכינתו לפי ערכו י"ת לזאת מן הראוי לבנות ב"כ וב"מ בנינים פשוטים שא"א לטעות.

אכן כאשר ראה שלמה המלך ברוח קדשו שיגיעו ימים שיתעצלו בני ישראל לילך להתפלל ושיהי' צריכים לעשות תחבולות להמשיכם אליו וכדרך שמשחדין התינוק במעשה צעצועים לילך לבית הספר, ולולי שהראה לנו שניתן רשות על זה במקום הצורך כנ"ל והוא ע"פ ה"פ עת לעשות לד' הפרו תורתך וכדרשת חז"ל סוף ברכות, אנו מצד עצמנו לא היו לנו רשות לעשות כן כמבואר, לזאת פיאר את בית המקדש בכל מיני פאר ויופי, ואף שהכל מיד ד' עליו השכיל ולא הי'

רשאי

רשאי להוסיף מדעתו גם דבר קטן כלל שזהו רק בתכנית הבנין ובמדתו וכדומה, אבל לפארו ע"ד הנוי והיופי על זה לא הוזהר והוא עשה כן להכלית הנ"ל להורות לדורות הבאים כשתגיע עת שיהי' צורך לחבול תחבולות להמשיך בני ישראל לדרוך על מפתן ב"כ ובה"מ שיש רשות לפאר המקומות האלו בכדי להמשיכם אף שמצד השכל אינו נכון לעשות כן כמבואר.

ובזה נבוא לבאר ה"פ אז אמר שלמה ד' אמר לשכון בערפל וגו' כלומר כשראה הענן אשר החשך, את המקום שעמדו שם מזה השכיל להתבונן את הרעיון שזכרנו ד' אמר לשכון בערפל כלומר מצד השכל ראוי שד' ישכין שכינתו במקום ערפל והוא מליצה על חשכת הבנין והיינו שלא נגדל ונפאר את בית אלקינו בכדי שלא לבוא לטעות שזהו לפי כבודו ית', ועכ"ז בנה בניתי בית זבול לך ועשיתי בנין מפואר בכל מיני יופי הוא מפני שזה יהי' מכון לשבתך עולמים מפני שגלוי וידוע שהמקדש הזה יחרב, ויתבטלו הקרבנות, והתפלה תהי' במקום קרבן, והמקום לזה יהיו בתי כנסיות ובתי מדרשות, כמו שדרשו חז"ל ע"פ ואהי' להם למקדש מעט אלו ב"כ ובה"מ ומן ההכרח לילך ולהתפלל שמה, וראה ברוח קדשו שיגיעו ימים שבני ישראל יתעצלו לבוא שמה ויהיה ההכרח להניח השהדלות ע"י יופי הבנין ושירי המשוררים להמשיכם לבוא שעריו. ולסיבה הזאת בנה בניתי בית זבול לך טרקלין בכל מיני פאר ויופי להראות לדורות הבאים שניתן רשות לזה לעת ההכרח, אבל לולי זאת מצד השכל לא הי' לנו רשות לזה כמבואר. לזאת כמה נואלו אלו המחליפין הסדר ועושים העיקר טפל והטפל עיקר מיפים הב"כ ובה"מ, ויבואו שמה לדבר דברים בטלים ומחלוקת ולשה"ר וכבר האריכו בזה ספ"מ.

ועפ"י המתבאר נבוא ליישב המאמר בשבת הניצב פתח דרושינו שיש לומר שלכך לא רצו השערים לפתוח בשעה שרצה להכנים הארון לביה קה"ק שהוא ג"כ המבואר שלא יחשבו שמפני יופי הבנין זה מקום הראוי לפי ערך כבודו י"ת להשראת שכינתו. וסעד לדברינו מילקוט תהלים (אות תרצ"ט) הביא מדרש שוחר טוב וז"ל למה נצטער שלמה (פי' על שלא רצו השערים לפתוח) ע"י שאמר בנה בניתי בית זבול לך ונתגאה בזה לזאת הוצרך להזכיר חסדי דוד וענותנותו באמרו ואני בעניי הכינותי בית לד', והכוונה שכפי הראוי אחרי שאין ביכולתינו להכין בית שיהי' לפי ערך כבודו ית' מן הראוי להכין הבנין בעניות ובפשטות וכהמשל שהזכרנו לעיל במה שיוצאין לקראת המלך בלחם ומלח בלבד, ובזה יובן מה שדייקנו למה שוב חזרו ושאלו מי הוא זה מלך הכבוד אחרי שכבר השיב שלא על עצמו אומר כן וגם למה כאן הוסיפו מלת הוא, וגם למה השיבם בפעם השני ד' צבאות הוא מלך הכבוד, הזכיר כאן תיבת צבאות ובפעם ראשון אמר בתוארו ד' עזוז וגבור, ולפי המתבאר הכוונה שבתחלה שאלו מי זה מלך הכבוד שסברו שעל עצמו אמר כן וכשהושיבם שכוונתו על הקב"ה, באו בטענה על הרעיון שהזכרנו לעיל, ואמרו מי „הוא" זה מלך הכבוד, והכונה שמצינו כמה מקראות מסורסים כמו הושע (י"ד י"ג) אמרו אליו כל תשא עון והוא מקרא מסודם ומתפרש כמו כל עון תשא, וכן מצינו הרבה מקראות והוא מאחד מל"ב מדות דריה"ג, ומצינו עוד מדה ממדות התורה שגורעין ומוסיפין ודורשין כמו ונתתם את נחלתו לשארו ודרשו חז"ל בפ' יש נוחלין מפ' זה שהבעל יורש אשתו וגורעין הואו מתיבת נחלתו, והלמד מתיבת לשארו ונעשה תיבת „לו" וכמו שנכתב ונתתם נחלת שארו לו, וכמו כן יש לפרש כאן

שאחרי

שאחרי שהודיעם שכוונתו באמרו מלך הכבוד הוא על הקב״ה לא רצו להפתח מטעם המבואר שלא יבואו לטעות שזהו באמת בנין הראוי לפי ערך כבודו, וזהו ששוב חזרו ואמרו מי הוא זה מלך הכבוד וכאלו נכתב מי הוא זה כבוד המלך כלומר מי הוא שירהב לבו לומר שזה כבוד לפני מלך גדול ונורא הקב״ה ומי הוא האיש המדבר דברים כאלה, וכי זהו כבודו הלא השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו, לזאת לא רצו עדיין להפתח, שלא יבואו לטעות כנ״ל, שזהו לפי כבודו, עד שהוצרך להזכיר חסדי דוד שאמר אני בעניי הכינותי בית לד׳, וגם הוסיף לומר ד׳ צבאות הוא מלך הכבוד סלה כי תואר שם צבאות יונח עליו ית׳ בעת שמתקבצים המון רב צבאות ישראל ע״ד אין מלך בלא עם, הנם שאצלו ית׳ אינו שייך והוא אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא עכ״ז דברו המקראות בלשון בנ״א, והכוונה שהודיעם שלמה המלך שכוונתו ביופי הבנין הוא להראות לדורות הבאים כשתגיע העת שבנ״י יתעצלו ללכת לב״כ ובי״מ שניתן רשות להמשיכם ע״י יופי הבנין למען יבואו בתוכו עם רב צבאות ישראל ויונח עליו ית׳ תואר ד׳ צבאות ויתרבה כבודו ית״ש, וזהו מה שרצינו לבאר.

יעקב הלוי קאפשטיין אבד״ק נימענציין.

ט.

דרוש שדרשתי בט״ו כסלו שנת ע׳ת׳ר במצות החזקת לומדי תורה ופרס הרבנים

בפתיחת דברינו אמרתי לבאר ע״ד צחות הפ׳ ד׳ לא גבה לבי ולא רמו עיני וגו׳, הנה מי שעומד לדרוש בפני קהל ועדה הוא לאחד משלש סיבות או שהוא דורש טובת עצמו על איזה ענין שהוא מקוה להשיג מהשומעים או לסיבת גאוה להראות חכמתו או שבאמת כוונתו לשמים להגיד תוכחה, ואנכי בעמדי כעת לפני מעלתכם הוא מצד סיבה ראשונה אבל לא גבה לבי לבקש גדולות כי שם גבה לב יונח, על רוב החמדה כמו גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל, ולא רמו עיני להתגאות בחכמה כי ד׳ יתן חכמה וגו׳ וגם אין כוונתי להשמיע תוכחה כי לא הלכתי בגדולות ונפלאות ממני, כי אני משער בנפשי כי איני כדאי להגיד תוכחה, אולם, עיקר עמדי לדרוש כהיום הוא „אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו״ כמו התינוק הנגמל משדי אמו הוא בוכה ומתאונן על העתיקו אותו משדי אמו. כן אנכי אשא קולי כהיום זכרתי ימים מקדם שהי׳ מחזיקים בעירנו כמה לומדי תורה וקול התורה היה נשמע בבית מדרשינו וכעת נתמעט פרנסת הלומדים ובית ד׳ ריקם וגם היחיד המחזיק בתורת ד׳ פרנסתו בדוחק, „כגמול עלי נפשי״ כלומר ועל ידי זה נפשי השכלית נגמל שנעתקת מלעסוק בתורה כראוי. והנה ידעתי התנצלותכם. כי נשתנו העתים בחסרון פרנסה ועל זה אומר יחל ישראל אל ד׳ כי יזמין לכם פרנסתכם בכבוד אם תכבדו התורה בתת פרס הלומדים בריוח.

והנה ידוע למעלתכם כי מעודי אני ממעט להגיד דברי בפני קהל ועדה,

אכן

אכן כעת רוחי הציקתני והרי אני בדמיוני כמו תינק שהיא נולד בלא כח הדיבור, אשר יש לשאול מדוע עשה ד' ככה למה ישתנה האדם משאר הברואים אשר כולם ביום הולדם יתנו להם כחותם בשלימות, והאדם אשר זה יתרונו כח הדיבור למה יחסר לו הכח הזה בהולדו עד שנה או שנתיים, ואשר אני משער בזה לפי שבאמת כח הדיבור אצל התינק בהולדו אשר עדיין לא נתבשל שכלו והוא בתחלת הצמחו, כח הדיבור הוא לו למותר, כי הלא במה יוכל בימים האלו להשתמש בשכלו הקטן ובכח הדיבור רק לבקשת אוכל לפיו, וזהו אך למותר כי בימים האלו צרכי אכילתו מעט הוא ומעט חלב משדי אמו יספיק לו, ואם גם לא יבקש תחליץ לו שד בכדי להקל צערה אשר יעשה לה ריבוי החלב שבשדיה, אכן בהגדלו קצת אשר יתרבה כוסף אכילת התינק והחלב בשדי אמו תתמעט אם לא היה ניתן לו כח הדיבור לבקש אוכל היה נשאר כמה פעמים רעב וצמא. כן אנכי במשלי הנה הימים הראשונים היו טובים מאלה, מאז הייתם משופעים בפרנסה וצרכי הלומדים לא היו כ"כ מרובה כבעתים הללו כי נתרבה ויתאמר היוקר הי' הדיבור לפני אך למותר. לזאת החשתי מטוב, אכן כעת כאשר אצליכם נתמעט הפרנסה וצרכי הלומדים נתרבה עת לדבר ולהרים קולי ויחל ישראל אל ד' אם תכבדו התורה יגיע לכם פרנסתכם בכבוד.

הנה יש להתבונן מדוע קבעו ברוב תפוצות ישראל את התענית של בחש"א בחדש כסלו, להבין זה נקדים לבאר המשנה סוף סוטה ר"א הגדול אומר מיום שחרב בהמ"ק שרו חכימיא (מלמדים הגדולים) למיהוי כספריא (מלמדי תינוקת) וספריא כחזניא (משמשי הציבור) וחזניא כעמא דארעא, (כעמי הארץ בעממים עכו"ם עיין תוי"ט) ועמא דארעא אזלי ודלדלא, ואין מבקש. (כן הוא הגירסא במשנה) על מי יש לנו להשען על אבינו שבשמים עכ"ל המשנה, וצריך להבין דהנה מה שהמשנה הולך וחושב איך שהדורות מתמעטין וכבוד התורה יורד והולך ושפל ניחא מה שבאמת יש להתאונן על זה, אבל מה שמסיים ועמא דארעא אזלי ודלדלא, אינו מובן מה יש להתאונן על זה, ומה איכפת לן שהם הולכים ודלים כשם שלהם לא ירע בדלות ישראל, וגם מה המשך יש לדברים אלו למה שהקדים שכבוד התורה הולך ומתמעט.

להבין זה נראה במה שמעולם תמהתי מדוע בעת שהי' עדיין כבוד התורה ברום המעלה והתורה הי' חשובה בעיני ההמון וחלקו כבוד ללומדיה והוגיה, חיו הרבנים ברוב עוני, מעט גם בעינינו ראינו וגם מה שאבותינו ספרו לנו מגודל עוני הרבנים וכל הדורות הקודמים כל מה שהיו חשוב ביותר כבוד התורה, וערכן של גדולי התורה היה גרוע מצב פרנסתם, ובימי התנאים וחכמי התלמוד שעמד כבוד התורה על גרם המעלות מצינו שהי' בהם עניים גדולים בעלי מלאכות. — וכהיום שירד קרן התורה עד לארץ, והעוסקים בה בשפל ישבו ראיתי ההיפך כי נתרבה פרנסת הרבנים בריוח גדול ומי ידבר מהרבנים יושבי עיירות הגדולות, שפרנסתם הוא בריוח כאחד הגבירים, אפילו הרבנים בעיירות הקטנות ג"כ יספיקו להם פרנסתם בריוח וישתוו לגדולי הבעלי בתים שבעירם, בכל צרכי ביתם. ועוד יותר וראוי לשום לב הסיבה לזה. ומה שאני משער בזה שזהו היא הנותנת שמאחר שירד התורה זו בעצמה היא הסיבה להגדיל פרנסת הרבנים, והוא דמלפנים בישראל שהי' על אדמתם מצינו שני מיני שררות בישראל אחד

אחד הוא הכהן גדול שהי׳ הגדול אצל משפחת כהונה ושר עליהם, והשני היו הסנהדרין, זקני העדה שהמה היו השרים על כלל ישראל שכל עדת ישראל היו סרים למשמעתם, והנה מצינו שהכהן הגדול הי׳ צריך להיות עשיר וכדאיתא ביומא (דף י״ח) על פסוק הכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בכח בנוי בעושר ובחכמה, אחרים אומרים מנין שאם אין לו שאחיו הכהנים מגדלים ומעשרים אותו ת״ל הכהן הגדול מאחיו*), ואצל הסנהדרין לא מצינו שיהי׳ מצוה וחוב לעשרם, רק לראשי ישיבות היו רגילים ליתן מתנות (עיין רש״י תענית כ״א) וזה צריך טעם למה יגרעו מכהן

---

*) חוץ לדרכנו אמרנו לדייק במימרא זו דהא תינח לחסרון העושר הי׳ תקנה למלאות החסרון שאחיו הכהנים מעשרין אותו אבל מה עשו אם הי׳ חסרון חכמה, או כח או נוי אצל הכה״ג שלמעלות אלו אין תקנה למלאות משל אחרים אטו מכחם ישחדו בעדו, או ימלאו לבו חכמה שהוא קנין עצמיי, ושמא האמר שאם הי׳ בו חסרון אלו המעלות באמת לא מינו אותו ולא בחרו בו לכה״ג, תקשי מה יעשו אם לא נמצא אצל הכהנים מי שימצא בו המעלות האלו, האם ישארו בלא כהן גדול, ואין לומר דלא בעינן מעלות האלו על צד השלימות הגמור רק שיהי׳ גדול מאחיו במעלות אלו והיינו שבין הכהנים יצטיין הוא ביותר מהם במעלות האלו בנוי ובכח ובחכמה אף שבאמת אינו חכם ובעל כח ויפה תואר בשלימות הראוי רק שמאחיו הכהנים הוא גדול במעלות האלו, דהא עיקר הטעם, דבעינן שיצטיין במעלות אלו הוא בכדי שתהא מוראו עליהם, ויחלקו לו כבוד ויהי׳ דבריו נשמעים מצד מעלותיו שהוא דבר הנחוץ לראש ומנהיג וכמו שצוה רבי לבנו נהוג נשיאותך ברמה, ולזה מספיק שיהי׳ רק גדול מאחיו במעלות האלו ואחרי שהוא גדול מהם יהיו דבריו מקובלים בעיניהם, ולא בעינן שיהי׳ בו המעלות האלו ע״צ השלימות, דלפ״ז תקשי דא״כ למה אם אינו עשיר מחוייבים אחיו לעשרו, ופשטות הלשון משמע שמחוייבים לעשותו עשיר ממש ולא שיהי׳ קצת עשיר מהם, ולמה אינו מספיק שיהיו רק קצת עשיר מהם כמו באינך המעלות שמספיק שיהי׳ רק גדול מהם קצת, אך בזה יש לומר, שאחרי שהעשירות הוא, אינו קנין עצמו רק מקובץ מהון אחיו, אם לא יהי׳ עשיר מופלג, לא יחלקו לו כבוד מחמת עשרו אחרי שהעושר אינו מרובה כ״כ וגם זה המעט הוא מקובץ מאחרים לזאת מחוייבים לעשרו ממש בעושר מופלג, אבל באינך מעלות שהוא דבר הנמצא אצלו בעצמו מספיק שיהי׳ מכובד על אחיו רק בהיותו גדול מהם במעלות אלו וכמו בעיר שאין בו חכמים שבוחרים לדיינים החכמים והטובים שבהם כמבואר (בחו״מ סי׳ ח׳), וע״ד צחות יש לומר מה שהערנו מה יעשו באינך המעלות שאין לקחת משל אחרים, והוא שאחרי שמעשרין אותו שוב אין אנו משגיחין אם לא נמצא בו מעלות אחרות, כח, נוי, חכמה שמחשב הגמ׳ מפני שהעשירות מחפה על כל, והוא ע״ד שמפרשים הפ׳ ע״ד הלצה וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה כלומר מי שיש לו כסף וזהב, אז כל אשר לו ירבה שמהללים אותו גם בחכמה ובכל המעלות כן דרך העולם, לזאת מספיק רק למלאות חסרון העושר, ואז ממילא יתמלא ג״כ חסרון אינך מעלות דהא העיקר דבעינן שימצא בו מעלות האלו בכדי שיהי׳ מכובד עליהם ויהיו דבריו מתקבלין ובזה מספיק אם ימלאו חסרון העושר בלבד אם לא נמצא מי שימצא בו כל המעלות.

מכהן גדול שהרי בודאי משמרתם הוא יותר גדול ממשמרת הכה"ג שהרי עיני כל ישראל אליהם להורותם דרך התורה ואם לא יהי' מרומם כבודם ומוראם על כל העם, לא יתקבלו דבריהם, ולמה לא יהי' החיוב לעשרם, — אכן הדבר פשוט, יען כי הכהן הגדול אם לא נמצא בו כל חמעלות הנ"ל רשות למנות גם עם הארץ וכדאיתא סוף הוריות ממזר ת"ח קודם לכה"ג ע"ה, לזאת אחרי שמצד עצמו אין חשיבת מעלתו ויראת כבודו נופלת על העם, לזאת מוכרחים לבקש תחבולות לזה, ע"י מעלת העושר שימלא החסרון ויהי' מכובד מצד עשרו, משא"כ סנהדרין וזקני העדה אשר תורתם מכבדם ומרומם אותם ויראתם ע"פ כל העם מצד עצם מעלתם, וע"ד שהשיב שמעון בן שטח לינאי המלך בשעה שהושיבו בינו ובין המלכה, ואמר לו ראה הכבוד שאני עושה לך השיב, לא אתה מכבדני רק התורה שנאמר סלסלה ותרוממך וגו', לזאת אין ההכרח לעשרם, כי בלא העושר המה מכובדים מחמת תורהם, — ולפי המתבאר יובן מה שהערנו לעיל, למה בזמן הקדום שעמד איתן כבוד התורה הי' מעט פרס הרבנים, וכהיום שירד כבוד התורה, הגדילו פרנסתם, וחיים בריות ובעושר, ולפי המתבאר זו היא הנוהגת שאחרי שהיום ירד כבוד התורה, ואחרי שהוא דבר מוכרח שהרב מנהיג העדה יהי' מכובד בפני קהל עדתו למען יתקבלו דבריו, מן ההכרח למלאות חסרון זה במעלת העושר שמעלת העושר יכירו הכל כהיום, אבל מעלה החכמה מחמת שפלות הדור לא יכירו למעלה כבימים הקודמים שיהי' מכובד מצד חכמת התורה שבקרבו.

ובזה נבוא לבאר המשנה דסוף סוטה. וליישב מה שהערנו בה למה התאונן על מה דעמא דארעא אזלי ודלדלא, ולפי המתבאר יש לומר שאחרי שהתאונן תחלה על ירידת כבוד התורה באמרו שרו חכימיא למיהוי כספריא וכו', ושמא תאמר הלא יכולים, למלאות החסרון ע"י מעלות העושר, והיינו שיספיקו פרנסת העוסקים בתורה בריוח ובעושר, ובזה יתמלא החסרון שינהגו בהם כבוד מצד מעלת עשרם, על זה אמר ועמא דארעא אזלי ודלדלא, הכוונה ע"ד שפירש רבינו בעל בינה לעתים הפ' בתוכחה, תחת אשר לא עבדת את ד' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך וגו' ברעב ובצמא וגו' ונתן עול ברזל על צוארך וגו' שהכוונה שתעבדו את אויביכם, ואלו היו האויבים שלכם עשירים ומלאים כל טוב הי' מספיק להם במה שאתם עבדים להם, ולא יתנו עיניהם בממונכם, כי לא יצטרכו משלכם כלום, אולם לא כן יהי' כי האויב האיש ישלחם ד' בך בעת שיהיו רעבים וצמאים ובחוסר כל, והיינו שיהיו עניים וחסרים כל טוב באופן שמחמת רעבונם וחסרונם יצטרכו לתת עול ברזל על צוארך שהוא על המסים וארנוניות כדי למלאות חסרון כיפוק צרכיהם, וזהו ג"כ כוונת התנא במה שהתאונן שעמא דארעא אזלי ודלדלא, והוא שכביד התורה ירד ולא יבינו העם מעלת התורה לתת כבוד להוגיה, ולמלאות החסרון במעלת העושר ג"כ אי אפשר באשר עמא דארעא (היינו אומות העולם כפי' ההוי"ט) אזלי ודלדלא ולכך מטילים מסים וארנונית על ישראל במדינות שהם שונאי ישראל כמו מדינת רומניא וכדומה, עד שכל אחד מישראל נושא עליו עול כבד מהוצאות ב"ב והוצאות מסים, וכלל ישראל המה בעצמם עניים וחייהם בדוחק ואיך אפשר לקוות שהמה ימלאו את חסרון כבוד התורה ע"י שיעשרו את המחזיקים בתורה.

ובביאורי למגלת אסתר פרשתי עפ"י זה המקרא והתמכרתם לעבדים ולשפחות ואין קונה, שלכאורה המה דברים הסותרים וא"ו אחרי שאין קונה איך אמר והתמכרתם דמשמע שכבר חל המכירה, ולפי

לפי דברינו הכונה שימכרו אותם באמנה
היינו שהקונים יהיו עניים ואין כסף לאדונים
אלו לשלם תיכף מכירם רק לאחר
זמן בתקותם שע"י שכר העבודה שישעבדו
בכם ישלמו בהמשך הזמן כסף המחיר,
וזהו מגודל העונש שישעבדו בהם בפרך
בכדי למהר למלאות החסרון לשלם כסף
מחירם, אשר לא כן הי' אם היו נמכרים
לקונה עשיר לא הי' משעבד בהם הרבה
כי אם לעת המצטרך לו, והנה עכו"ם כל
קנינם הוא בכסף. נמצא שאחרי שלא יהי'
להם לשלם תיכף כסף מחירם לא חל
הקנין ועכ"ז ישתעבדו עמכם כאלו נמכרתם.
וזהו הכוונה שהתמכרתם, באופן שלא יהי'
חל הקנין, וזהו שאמר ואין קונה. ובזה
יבואר ג"כ כוונת המדרש בפתיחה דאסתר,
ואין קונה ע"י שאין קונה דברי תורה
במותכם הכוונה לפי דברינו, יען כי ישראל
ע"י קבלת התורה יצאו מכלל ב"נ וקנינם
במשיכה אבל ב"נ קנינו בכסף ואחרי שיקנו
אתכם באמנה לא יהי' חל הקנין, ועכ"ז
ישתעבדו בכם כאלו נמכרתם. ובזה יבואר
ג"כ הפ' תמכור עמך בלא הון ולא רבית
במחיריהם, והכוונה בלא הון היינו באמנה
שלא נתנו תיכף כסף מחירם ועוד תהיו
שפלים ב"כ שלא ירבו במחירכם.

ועפי"ז נבוא ליישב ג"כ מה שהערנו
לעיל במשנה דסוטה הנ"ל במה
שאמר ואין מבקש על מי יש לנו להשען
על אבינו שבשמים, והוא שלפי המתבאר
שירד כבוד התורה, ושרו חכימיא למיהוי
כספריא וכו' וגם אין למלאות החסרון בכבוד
העושר אמר שעמא דארעא אזלי ודלדלא
כנ"ל. ואחרי שהוא דבר הכרחי שהרב
מנהיג העדה יהי' מכובד לכה"פ מצד
הנהגת ביתו ברווח אחרי שאין העולם
מכירים בעת מעלת התורה, לזאת לא נכנס
הרב המבקש שיוסיפו לו כסף שכירותו
בכלל אוהב כסף אחרי שהוא נדרש לו
לענין מלאכתו כמו שהאומן אינו בוש
מהבעה"ב השוכרו לעשות מלאכתו להספיק
כלי אומנות, והנה יותר מן הראוי שאחר
ישתדל עבורו בזה אמנם אחרי שאין מבקש
בעדו מוכרח הוא בעצמו להתבזות, לבקש
ההוספה והלואי שיועיל כי גם אחרי התבזותו
שלא ימצא מי שיבקש בעדו, כי על זה
יונח תיבת מבקש המבקש בעד אחרים
והיבת שואל על השואל בעצמו כ"כ מוהר"מ
אלמושינו ומוכרח לשאול בעצמו ועכ"ז
אינו מועיל ואין לנו להשען אלא על
אבינו שבשמים.

ועפ"י דברינו הנ"ל נבוא לתחלת דרושנו
ליתן טעם מדוע בחרו ברוב
תפוצות ישראל את חדש כסלו לקבוע בו
תענית גחש"א, וגם מדוע בחרתי דוקא
יום זה לתבוע חובתי ובקשת הוספת
שכירותי, ויבואר עפ"י מ"ש בס' יצירה
עולם שנה נפש, והכוונה שהשנה והנפש
יש להם קצת השתווה והתייחסות זל"ז, והוא
שידוע שהשמש יש לה שתי תנועות תנועה
טבעית מתנענעת ממערב למזרח במשך
שנה, ותנועה הכרחיות בכל יום ממזרח
למערב, ועל ידי תנועה הטבעית, יתהווה
השתנות העתים בארבע תקופות השנה,
כמו שבתנועתה ההכרחיות בכל יום יתהווה
עתות היום בוקר ערב וצהרים ולילה,
תקופת ניסן שהוא שלשה חדשים ניסן
אייר סיון הוא בדמיון אור הבוקר שאז
מתחיל הטבע לפרוח והולך ואור ומתנערת
מתרדמתה כל ימות החורף; תקופת תמוז
שהוא חדשי תמוז אב אלול הוא בדמיון
הצהרים שאז החמה בתקופתה ואז נשלמה
כל חמדת הטבע בצמחים ואילנות וכל
תענוגי תבל לא תחסר כל בם; תקופת
תשרי והוא שלשה חדשים תשרי חשון
כסלו הוא בדמיון הערב שכל תענוגי הקיץ
הולך וחסר, והיום יתקצר העמקים והשדות
נשארו בורים וכל עלה יבול; תקופת טבת
שהמה טבת שבט אדר הוא בדמיון הלילה
שאז ישנה הטבע והארץ יתכסה בשמלת
השלג

השלג, בלילות הארוכים והחשכים. ובדמיון זה האדם בשבעים שנות חייו יעברו עליו ג"כ ארבע תקופות האלו, עד עשרים שנה הוא שנות השחרות והבוקר ומעשרים עד חמשים המה שנות הצהרים ומחמשים עד שבעים הוא בדמיון הערב ששמש חיי האדם מתחיל לשקוע, כאשר תאר דבר זה קהלת (בקפ' י"ב) וזכור את בוראך וגו' ואחר כלות ימי חייו בשכבו בקברו הוא בדמיון הלילה שהאדם ישן על מטתו, כן בני אדם ישנים בקברם עד עת קץ שיקויים ההבטחה ומקיים אמונתו לישני עפר ויקיצו לחיי עולם, ואחרי שמחצי כסלו עד חצי ניסן המה החדשים שנמשלו לחשכת הלילה והמה בדמיון מצב האדם בשכבו בקברו, לזאת יסדו הקדמונים תענית של גחש"א בעת הזאת לעורר האדם לתשובה ולהזכירו כי יגיעו ימים אשר ירדם בקברו לזאת עליו להכין צדה לדרך רחוקה ולהצטייד לעת שיקום לתחיה שיאכל מפרי מעלליו— ואחרי כל האמור למעלה אומר דרך צחות כי לכך בחרתי יום זה לבקש להטיב מצבי, והוא, כי אחרי שהארכנו לבאר כי מהיום מתחיל התקופה שנמשלה ללילה, והנה אמרו חז"ל כי יש שלשה מיני כוכבים גדולים נראים גם ביום, וכוכבים בינונים נראים בין השמשות, וכוכבים קטנים נראים רק בלילה, וכבר המשילו חז"ל במדרש פתיחה דאיכה את הרבנים לכוכבים, לזאת נוכל להמשיל את הרבנים הגדולים היושבים בעיירות גדולות לכוכבים גדולים הנראים גם ביום והוא מליצה שעליהם ישגיחו ונראים גם בעת התקופה הנמשלה ליום והיינו בירחי תמוז אב אלול רואים אותם ומשגיחים שלא יחסר להם מכל הדברים אשר יתענגו בם הגבירים בנסיעה למעייני הישועה להחזיק כחם וחילם לאורייתא, והרבנים שבעיירות הבינוניות ישגיחו עליהם ויתראו בתקופה שנמשלה לבין השמשות, היינו בחדש תשרי שהעת הזאת נמשלה לבהש"מ כמבואר לעיל ישגיחו עליהם לפקדם במעות הרגל, ולהנאותם במעות אתרוג, ולהכין להם עצים ודירה יפה ומלבושים חמים. אכן הרבנים בעיירות הקטנות שהמה בדמיון הכוכבים הקטנים המה לא יתראו רק בחשכת הלילה והיינו בשכבר הגיע תקופת טבת, ועדיין להרב חסר עצים ובגדים חמים, ואחרי שאין מבקש בעדו ומוכרח להתבזות ולשאול חלקו בפיו ואז הלואי שדבריו יעשו פרי וכולי האי ואולי ואין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים. הש"י ירום קרן ישראל וקרן לומדי התורה ויראו עינינו וישמח לבנו בשוב ד' את שיבת ציון בב"א.

יעקב הלוי קאפשטיין אבד"ק נימענצין.

י.

דרוש לכל עת.

הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו, מלכי אומות העולם אומר ברוך שנתן מכבודו לבריותיו. — הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, הרואה חכמי אומות העולם אומר ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם. (ברכות נ"ח).

חז"ל בדברי קדשם דייקו והחליפו הלשון בין חלק ונתן, שהרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו, והרואה מלכי אומות העולם אומר ברוך שנתן

מכבודו. וכן הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו והרואה חכמי אומות העולם אומר ברוך שנתן מחכמתו הלא דבר הוא! ונחוץ להבין ההפרש הזה בין „חלק" ובין „נתן" עומק הבנתם בזה, אשר יבואר לנו אח"כ הרבה דברים רמים ונשאים. — ונקדים עוד מאמר חז"ל.

אמר ר' יוחנן משום רשב"י מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון, עד שבא אברהם וקראו אדון, שנא' (בראשית ט"ו) ויאמר אדני אלהים במה אדע כי אירשנה; אמר רב, אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם, שנא' (דניאל ט') ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך וגו' למען אדני, למענך מיבעי ליה אלא למען אברהם שקראך אדון. — (ברכות ז').

אשר המאמר הזה הוא פלא, מה הוא התהלה והשבח לבורא עולם אם קראו בשם אדון הלא אם קראו בשם אב או מלך או בהואר אחר, האם מזה נגרע כבודו חו"ש ומה הוא עומק ההבנה שקראו בשם ארון? — הלא מה שהכיר אברהם את בוראו היה עוד בימי עלומיו בעצם ילדותו, כדברי חז"ל, והויכוח הזה היה כבר בבואו בשנים, קודם לידת יצחק. — ואי אפשר לאמר שכיון אברהם אבינו בקראו להקב"ה בשם אדון, היינו היא הכרת הבורא, אשר כמה פעמים מקודם דבר הקב"ה עם אברהם אבינו, ולא מצינו שקראו מתחילה בשם אדון.

ונתחיל דרושנו בהבנת ענין צואת ארוננו דוד המלך ע"ה טרם מותו לשלמה בנו ואשר רבים תמהים על זה ולא יוכלו לרדת לסוף דעתו. — הנה דרך העולם, בהיות איש בחיים ולחם מלחמת החיים, יקרה אשר יפגש עם כמה אנשים, אשר ירדפוהו וידריכוהו מנוחה, עליו לסבול קנאת אחרים ושנאת צריו, ויחשב מלחמת נקם בלבו להשיב להם כגמולם, ולשלם להם כפעלם. — בכ"ז כאשר יגיע קצו להפרד מעולם החיים, וירגיש כי ימיו ספורים, אז במלה אצלו הקנאה והשנאה, מחשבת הנקם והנצחון, מוחל לכל מי אשר פגע בו בממון או בגוף, גם מבקש עוד סליחה מאת כל איש אשר בא אתם במשא ומתן פן פגע בהם בממונם או בגופם, כי אז טרם מותם גם קנאתם גם שנאתם עברו. — כן דרך כל העולם. — וכן חשבו רבים על ארוננו דוד המע"ה, אשר בכל ימי חייו ראינו אשר לא חש על כבודו ולא הקפיד על כך ותמיד ויתר כפי האפשר, אף שכבוד מלך איננו מחול, ובפרט טרם מותו, אז בטח ימחול לכל אלה אשר רדפוהו והדריכוהו מנוחה, ויקרא לשלמה בנו ויבקשהו שלא יבקש את כבוד אביו המחולל משונאיו בחייו ולא יאשימם וימחול לכלם, ולבסוף נראה דברים מתמיהים אותנו עד מאוד. בקראו את שלמה בנו בעת קרבו ימיו למות ויצו את שלמה בנו לאמר:

אנכי הולך בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש, ושמרת את משמרת ד' אלהיך ללכת בדרכיו וגו', למען יקים ד' את דברו אשר דבר עלי לאמר אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני באמת בכל לבבם ובכל נפשם לאמר לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל, וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה וגו', ועשית כחכמתך ולא תרד שיבתו בשלום שאול וגו', והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחרים והוא קללני קללה נמרצת ביום לכתי מחנים והוא ירד לקראתי הירדן ואשבע לו בד' לאמר אם אמיתך בחרב, ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר

אשר תעשה לו והורדת את שיבתו בדם שאול.— וישכב דוד עם אבותיו וגו' ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכון מלכותו מאוד (מלכים א' ב').

הנה מצוהו ללכת בדרכי ד' באמת בכל לב ונפש, ומסיים טעם למען יקים ד' את דברו אשר דבר לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל, הלא גם בלי טעמים נחוץ ללכת בדרכי ד', ובפרט אשר חז"ל באבות אמרו לנו אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס, ובפרט אשר צוהו וחזק את לבבו לרדף את שונאיו את יואב בן צרויה ואת שמעי בן גרא ושישתדל בחכמתו להוריד את שיבתם בדם שאול, ואחרי כלותו את דבריו אלה, שכב דוד עם אבותיו, אשר יפליאנו עד מאד דרך דוד המע"ה בזה, הלא כל דבריו המה לנו, נס להתנוסס ואור דרך איך להתנהג וללכת בדרך הזה. וא"כ המה סתומים וחדה נפלאה.

הנה נבין הנפקא-מינה והחלוק בין מלך של אומות העולם לפנים ומלך ישראל בעת היותם בארצם.— מלך אוה"ע באחזו רסן המלוכה בידו ונעשה מושל יחיד בארצו עושה מה שלבו חפץ גוזר ומקים, ממית ומחיה, עושה הכל על דעת עצמו ואינו מתחשב עם דעת אחרים כלל, ולכן ראינו בין מלכי הרומיים אם עלה על כסא המלוכה איש אביר ועריץ, אז דכא את אנשי המדינה והכביד אכפו עליהם, וסבלו הרבה מתגרת ידו; ואם עלה על כסא המלוכה, איש ישר וטוב לב, אז הקל עולו מעל בני מדינתו, ובקש טובתם והצלחתם, וכל בני המדינה הודו וברכו לשמו.— לכן נתקבל כחוק, נמוסי המלכים בעלות מלך חדש על כסא המלוכה להוציא ספר גלוי לעם (מאניפעסט) להוציא אסירים חפשי והנחה למדינות, למחל על עונשים שונים ועל כסף ענושים כדי להראות לפני העמים, שהוא ימלך בצדק ומשפט, וינהל את בני מדינתו על אדני החסד והנדיבות.— מפני שאצל האומות העולם הממלכה היא חפשית ביד מלכיהם לעשות כרצונם, ואין להם כל חוק ומשטר וסדר משפטי, כי בידם לשנות הכל כפי רצונם ומי יאמר להם מה תעשו, ולכן בהוציאם מאניפעסט הודיעו כי יתנהגו ברחמים וסבלנות.

לא כן דרך מלכי ישראל, אף שבני ישראל נצטיינו במדת הרחמים והחסד, והם רחמנים בני רחמנים, והמלך העומד בראש צריך להיות סמל הטוב והחסד, הרחמן היותר גדול, ובכ"ז נראה בעת ששאול המלך נמשח על עם ישראל בתור מלך הראשון של עם ישראל, לא נתן שום מאניפעסט שיהא בו רחמנות ונדיבות לב כיאות לפני שאול, למען הראות לפני כל עם ולשון מדות הנבחר של עם ישראל, כי להיפך נראה אשר שמואל הנביא בא אל שאול ואמר לו (שמואל א' ט"ו) „אותי שלח ד' למשחך למלך על עמו על ישראל ועתה שמע לקול דברי ד', עתה לך והכית את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמול עליו, והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור" וצוהו להתחיל דוקא במלחמת עמלק, וכל כך ירדפהו עד שלא יחיה כל נשמה ושום חמלה לא תתעורר בלבבו, ומה יאמרו על זה אומות העולם?

אך העיקר בזה, שמלך ישראל אין ממלכתו חפשית בידו, הוא רק שומר ועבד להתורה הקדושה אשר ממנה לא יסור אף כמלא נימא, הוא משועבד כלו לחקי ומשפטי תורתנו הקדושה ועל פיה יתנהג, אין רחמים בדין, ואין הוא מושל יחיד להמית ולחיות כפי רצונו בלי משפט התורה, לא נתנה לו התורה שום שררות על עם ישראל רק עבדות (דרשת חז"ל בהוריות) על הפסוק אם היום תהיה עבד לעם הזה, לא שררה אני נותן לך אלא עבדות; מלך ישראל היה צריך לשאת

את

את ספר התורה על לבבו, ועל פיה לעשות כל דרכיו, ולכן שלח ד' את דברו ביד שמואל הנביא, שראשית דרכך בשבתך על כסא המלוכה החרם תחרים את עמלק לא תחיה כל נשמה, הן אפשר ששכלך יגיד שלא נאה לפני מלך חדש להתנהג כרוצח ולהמית מעולל ועד יונק, ותפצך כי הנך מלך מלא רחמים וסבלנות, דרך זה לא יבחר ד', אינך שום כושל על דעת עצמך, אין הממלכה היא חפשית בידך לעשות כרצונך, רק מלא תמלא אחרי דברי תורתנו הקדושה וממנה לא תסור, ואתה מלך הראשון היה לנס ולמופת ליתר המלכים אשר יהיו בישראל, כי לא דרך מלכי ישראל כיתר מלכי אוהמ"ע לנהל את המלוכה עפ"י רצונם וחות דעתם, רק התורה ומשפטיה יהיו לפני עיניך. — ולכן כאשר שאול המלך חטא בזה שרחם על עמלק ולא קיים אחרי דברי ד' רק מטוב לבבו ומצד רחמנותו היתרה, אז היה דבר ד' אל שמואל לאמר: „נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים" וכל תשובה לא הועילה לשאול שתשאר המלוכה אצלו.

לכן דוד המלך ע"ה במסרו את כסא ממלכת ישראל לידי שלמה בנו צוהו, אל תחשב בני יקירי לצאת בדרך כל מלכי אומות העולם, להוציא ספר גלוי בהנחות למדינות ולהראות כי הנך רחמן וטוב ומטיב לכל, אין המלוכה היא חפשית בידך ואין אתה אדון לעצמך ואינך מושל כרצונך — רק אתה יושב למלא מצות ופקודת ד', למלא אחרי דרכי תורתנו הקדושה, „ושמרת את משמרת ד' אלהיך ללכת בדרכיו לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה" (מלכים א' ב') רק תורת משה היא לפניך ספר החוקים וממנה לא תזוז, ולכן בהתיצבך בפעם הראשון על מקומי ובישבך על כסא ממלכת ישראל, תתחיל מלכותך דוקא בספר הענשים ותדין דיני נפשות לאלה המחויבים על פי דין התורה, ואם כה העשה אז יקים ד' את דברו שלא יכרת ממנו איש מעל כסא ישראל.

ובזה נבין איזה פסוקים בבראשית כאשר התודע יוסף אל אחיו (פ' ויגש) „וישימני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומושל בכל ארץ מצרים", הזכיר שלשה כנויים: אב, אדון ומושל, אך כל כנוי הוא בענין אחר, אצל פרעה הוא אב, ואצל ביתו הוא אדון, ובכל ארץ מצרים הוא מושל; והנה אח"כ אמר להם „מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו, כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים", הנה צוה לאמר לאביו שרק הוא „אדון" בכל מצרים ולא מושל, כמו שאמר מתחלה אל אחיו, ואח"כ בבואם אל יעקב אביהם ארץ כנען, כתיב „ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים", הזכירו בלשונם דוקא „מושל" כמו שאמר אליהם יוסף מתחלה, ולא אמרו „אדון" כמו שצוה אותם יוסף לאמר לאביהם, הלא דבר הוא!

אך נבין הנ"מ בין אב, אדון ומושל, אב הוא נקרא יועץ ואוהב; אדון נקרא שהוא הממונה על ההנהגה מטעם הגבוה עליו, ובכל דבר קשה עליו להתיעץ עם הגבוה ממנו אשר מנהו על כך — אך מושל נקרא, אשר אין גבוה ממנו, והוא מושל בלי מצרים, כמו שמפרשים „לד' המלוכה ומושל בגויים", שאנחנו הננו מקבלים עול מלכות שמים עלינו, וממליכים אותו עלינו, אך בגויים הוא מושל בלי מצרים ואין גבוה ממנו.

ולכן יוסף בעת שפרעה גדלהו שאין למעלה הימנו, אמר לו שלשה לשונות אלה, שיהיה לפרעה „אב" יועץ ואוהב ובעל סודו, לכל ביתו יהיה „אדון" הממונה על כל, וכל דברי הבית יהיו נחתכים על פיו, רק דבר הקשה יביא אליו, אך בכל ארץ מצרים הוא נותן לו הממשלה

הממשלה חפשית לעשות כרצונו בלי שאול את שום איש, ו„מושל" בכל ארץ מצרים.— אך יוסף הצדיק ידע כי אי אפשר לו להיות מושל ממשלה חפשית, עליו להתנהג על פי דרכי ד', ואי אפשר לו להיות „מושל", כי רק ד' הוא „מושל בגוים", עליו להתחשב בכל דבר עם דעת התורה הקדושה שלמד אצל יעקב אביו, ולכן אמר יוסף לאחיו, כי אף שפרעה אמר לי להיות „מושל" בכל ארץ מצרים, אך אנכי אינני כי אם „אדון" כי יש אלהים בשמים, אשר בדרכיו אלך, ואשמר חקותיו ומשפטיו, והם נר לרגלי ואור לנתיבותי, ולכן עלו ואמרתם אל אבי „כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים", כי פן ירע לו הדבר מאד אם תאמרו לו בנוסח של פרעה, שיחשב שאינני ח"ו מאמין בהשגחת הבורא.

אך אחי יוסף ביראם פן תזיק הבשורה הפתאומית ליעקב אבינו אחרי התאבלו עליו ימים רבים, והנה פתאם יודע לו שעוד יוסף חי וכל כך גדול כבודו, החליטו בנפשם לערב תוגה בשמחה, ויאמרו ליעקב אמת שיוסף חי, אך רם רוחו בקרבו וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים, וממילא לא ישמח יעקב על גדולת יוסף בעת חשבו שמנהיג את עצמו כדרך כל המלכים בממשלה חפשית.— אבל יעקב אבינו בידעו את צדקת יוסף לא האמין להם על דבריהם רק ויפג לבו,— אז ספרו לו „את כל דברי יוסף" אשר הוא באמת אמר להם הנוסח השני, רק הם בעצמם ספרו הנוסח הראשון של פרעה, אז „ותחי רוח יעקב אביהם".

ועתה יבואר לנו היטב מאמר חז"ל שהזכרנו בראש דרושנו, שמיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון, עד שבא אברהם אבינו וקראו אדון, שהנה עד אברהם אבינו היו כמה אנשים שהאמיתי בכח עליון אשר הוא מושל בבני אדם, ויחסו כמה מדות להכח העליון, זה תארו בשם זה, וזה בשם אחר, אך כלם כאחד חשבו שהכח העליון איננו מתחשב כלל עם בני אדם והוא מושל בעצמו ואין גבוה ממנו בהנהגת העולם עד שבא אברהם אבינו והכיר את עצם כח בוראו, שבכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו, הקב"ה איננו חפץ להיות אך הוא בעצמו המושל, וחפץ דוקא שיהא צדיק מושל ביראת אלהים, הוא חפץ שגם בעת שהוא גוזר גזירה יבוא הצדיק ויבטלה, ותגזר אומר ויקם לך, הקב"ה מסר את כל הנהגת העולם וכל חוקי הטבע בידי הצדיקים, כי הקב"ה אך חפץ בטובת בני אדם, וכמו שמצינו בכמה פעמים, מעמידת השמש והירח בעת לכתם, ובשנוי הטבע בהורדת גשמים וכדומה, מאמרים פזורים בכל ש"ס ואגדה להראות שרק הצדיקים הם המנהלים את העולם, והמושלים בכל חקי הטבע. וכמו שמספרים לפנים על צדיק אחד שנסע להשתדל על איזו גזירה שתתבטל, ובפעם הראשון לא פעל מאומה, וכאשר שב מדרכו, שאלוהו מה נשמע מנסיעתו? ענה ואמר להם בקצרה, מה אוכל לעשות „הן הקב"ה מנהיג בעת את העולם", ואח"כ באר להם, נחוץ שהצדיקים ינהיגו את העולם, שגם בעת שהקב"ה גוזר גזירה, יהא בכח הצדיק לבטל, ועתה פסו אמונים מבני אדם וישר באדם אין, והקב"ה מנהיג את העולם כחפצו, וממילא לא יכלתי לפעל מאומה.—וזו ההכרה האמתית מגודל כבוד הקב"ה ומחפצו להיטיב את בריותיו, חפץ רק להיות „אדון" ולא מושל, ורק אצל כל האומות שאינם מכירים גדלתו וענותנותו ביחד הוא מושל בגוים, אבל אצל עם ישראל הוא רק אדון, וכח ההנהגה מסר להצדיקים, ואת זאת גילה לנו אברהם אבינו בקראו להקב"ה בשם „אדון" וזה שאמר רשב"י מיום שברא הקב"ה

הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה בשם אמתי ובהכרה גדולה כזו בבנוי „אדון" עד אברהם אבינו, ואמר: „אדני אלהים במה אדע כי אירשנה" ומסיים רב, שאף דניאל לא נענה עד שהשתמש בלשון „אדון" כנ"ל.

וקו"ח בן בנו של קו"ח איך למלך בשר ודם, לבלי משול ממשלה חפשית לעשות כרצונו בכל דבר להמית ולהחיות על פי דעת עצמו, רק ספר החוקים וסדר המשפטים לפניו, לבלי נטות אף כמלא נימא מכל ספר התורה הקדושה, וממילא לא יתמעט חו"ש כבודו של הקב"ה במצותו „שום תשים עליך מלך" כי מלך ישראל עוד הגדיל כבוד המקום ברוך הוא בעת אשר מלך במשפט יעמיד ארץ, ועל צדק ימלך מלך, — לא כן מלכי אומות העולם שמלפנים אשר אחזו את רסן המלוכה בידם לעשות בו כרצונם ולמלא כל תאותם, אז לא התחשבו כלל עם ספר המשפטים ועם הדינים המסורים בידיהם, וכבוד המלך הנתן בידם היה להם לממשלה בלי מצרים, עד אשר יכפרו גם בכח העליון ובבורא עולם, וממילא נרעו כבודו של כביכול חו"ש.

ובעין זה הוא לשון המדרש (מגילת אסתר) כתיב לד' המלוכה ואתה אומר כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו, אלא מתחלה היתה המלוכה בישראל, וכאשר חטאו נטלה מהם וניתנה לאומות העולם, אשר המדרש לכאורה אינו מובן מה היא הקושיא בזה אם אחשורוש הוא מלך, האם חו"ש בזה יגרע כבודו של מלך מלכי המלכים? אך לפי דברינו ניחא, אם מלך ישראל המתנהג על פי דרכי התורה שצוה ד', אז הוא עוד מגדיל כבוד הבורא ומלך העולם, ולכן כאשר היה המלוכה בישראל, אז היתה באמת „לד' המלוכה", אך אם ישראל חטאו וניטלה מהם המלוכה וניתנה לאומות העולם, והם עושים על דעת עצמם ואינם מתחשבים עם דעת המקום, אז כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו.

עתה יבואר היטב המאמר שהזכרנו בראש דרושנו, הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו והרואה מלכי אומות העולם אומר ברוך שנתן מכבודו לבריותיו. שהנה הנפקא מינה בין חלק ונתן הוא בזה, שחלק נקרא, הנותן לחבירו דבר ומשייר לעצמו עוד יותר, כמו שמובן בפי כל המלה „חלק" אבל „נתן" הוא נקרא שאחד נותן לחבירו בעין יפה ואינו משייר לעצמו כלום מזה, כעין מתנה שהיא בעין יפה, ולכן אצל מלכי ישראל שכל דבריהם הם עפ"י ספר התורה, וממנה אסור להם לזוז אף כקוצה של יוד, וא"כ מי הוא המלך הלא הקב"ה ותורתו, וכל כבוד מלכי ישראל הוא רק חלק מכבודו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, אבל מלכי אומות העולם שמלכותם היא חפשית בידיהם לעשות מה שלבם חפץ, ומלכותם היא שלמית, וא"כ כבודם קבלו במתנה מאת כבודו של עולם, כי חו"ש שכינתו בגלותא, ולכן על מלכי אומות העולם אומר ברוך שנתן מכבודו לבריותיו, אבל על מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו.

ובן נראה שחכמי ישראל הוא כל חכמתם בידעם היטב את משפטי התורה הכתובה והמסורה, וכל מי שגדול מחברו הוא יודע יותר היטב את התורה, כל מי שגאון יותר גדול הוא בקי יותר בראשונים ואחרונים, ויודע יותר לכון את האמת, ור' עקיבא שהיה גדול מחבריו היה יודע לדרש תלי תלי הלכות על כל קוצי של יוד, וכל מה שהתלמיד ותיק עתיד לחדש, כבר נתנה למשה בסיני, וא"כ כל חכמתם היא רק חלק מחכמת הבורא. — אבל חכמי אומות העולם, כל חכמתם הוא לבטל את החכמים הקודמים, ולשנות את

המשפטים

המשפטים הקדומים, וכל חכם חדש קונה עולמות חדשים, וחכם שני מחריבם, ואינם מאמינים בחכמת התורה החכמה העליונה, וכל חכמתם היא חדשה בדויה מלבם, וא"כ כמה נמלצו דברי חז"ל הרואה חכמי אומות העולם אומר ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם, שהחכמה היא נתונה אליהם לעשות בה כרצונם, אבל חכמי ישראל שכל חכמתם היא חכמת התורה ואין רשאים בה לשנות אף כקוצו של יוד, וכל מה שלומדים יותר, מבינים יותר לעומקה של תורה, וא"כ הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו.

משה שמואל שפירא מבאברויסק.

כל זה שמעתי מהגאון שליט"א והבעתי בשפתי אני.

יא.

דרוש לפ' קרח

וידבר אל קרח. בוקר וגו' מה ראה לומר בוקר? אמר משה וכו', ד"א א"ל משה, גבולות חלק הקב"ה בעולמו, יכולים אתם לערב יום ולילה, והוא שאמר הכתוב בתחלה (בראשית, א') ויהי ערב ויהי בוקר וכו' אם אתם יכולין לערב אותה הבדלה שהבדיל בין האור ובין החושך, אתם יכולין לבטל את זו וכו' עכ"ל [מ"ר, קרח, פי"ח].

הנה דברי המ"ר האלה תמוהים, דלכאורה, כונת המ"ר, שמשה אמר לקרח, שכשם שאי אפשר להפך את היום ללילה ואת הלילה ליום, כן א"א לבטל את הסדר ההוא, א"כ למה תפס המדרש בלשון הזה, אם יכולין אתם לערב, שמשמע שבאמת יש אפשרות בעולם לערב יום ולילה, אבל אינו יודע אם גם הם, קרח ועדתו, ביכולת לעשות הדבר=פלא הזה, הלא באמת הוא דבר נמנע לערב יום ולילה, וא"כ הי' לו להמ"ר לתפוס בלשון שלילה, כשם שאי אפשר לערב יום ולילה, כך אי אפשר לבטל את הדבר הזה, ועוד אם הדברים כפשוטם, קשה איזה תשובה נצחת השיב להם מרע"ה, ואיזה רעיון הגיוני צפון בקרב הדיבורים האלה, שיוכלו להוכיח את קרח על פניו ולנצח אותו ואת עדתו?

להבין את דברי המד"ר הנ"ל נקדים לבאר את דברי המד"ר התמוהים במקום אחר. — והארץ היתה תהו ובהו, אלו מעשיהם של רשעים, ויאמר אלקים יהי אור, אלו מעשיהם של צדיקים, אבל אינו יודע באיזה מהם חפץ, אם במעשה אלו ואם במעשה אלו, כיון דכתיב וירא אלקים את האור כי טוב, הוי במעשיהם של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהם של רשעים [מד"ר בראשית פ"ב].

גם דברי המד"ר האלה לכאורה תמוהים, מה ס"ד שיחפוץ הקב"ה במעשה הרשעים ולא במעשה הצדיקים? וגם צריך לבאר באיזה אופן נקראים מעשי הרשעים חושך ומעשי הצדיקים אור. ולבאר את כל זאת, נבין נא את דברי הנביא מיכה ע"ה: הגיד לך אדם מה טוב, ומה ד' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת

ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך.
[מיכה ח'].

בהשקפה שטחית נראה, כאילו הנביא מיכה ע"ה כבר ויתר מעט, או הרבה, לבני דורו, שתחת שמרע"ה אמר לישראל: „ועתה ישראל, מה ד' אלקיך שואל וגו' ליראה את ה' וגו' ללכת וגו' ולאהבה וגו' ולעבוד וגו' לשמור את מצות ה' ואת חקותיו, אשר אנכי מצוך היום וכו' [דברים י']. רשימה גדולה וארוכה של תנאים קשים הציע לנו משרע"ה להשלים את חפץ הבוי"ת, בא הנביא ע"ה והעמידה, רק על ג' דברים: עשיית משפט, אהבת חסד, והצנע לכת ולא יותר. אבל אם נחדור מעט בעומק דבריו ונתבונן בשינוי הלשונות שבמלות הקצרות האלו, אז נמצא, שלא לבד שלא ויתר הנביא ע"ה כלום מתורת מרע"ה, אך הוסיף עוד לבאר לנו גם את אופני הקיום של התורה הק' ומצותי', ואיזהו הדרך, הישר והרצוי בעיני אלקים לעלות בית=אל ולהגיע אל האושר הנצחי והאמתי.

ואמנם כן הוא; בהשלשה דברים האלה: משפט, חסד והליכה עם ד', כלולה כל התורה כולה, מהלאוין היותר חמורין, עד קצה האחרון של החסידות. תחת גדר „משפט" נכנסים כל המ"ע והל"ת שבתורה, אשר בין אדם לחבירו, כי הם נקראים משפט יען שהשכל והמשפט שבהאדם מחייבים אותם, ואלמלא נצטוו, כי אז גם ההרגש=האנושי שבאדם הי' מחייב אותם. ותחת גדר ה„חסד" נכנס, לדעתי, לא לבד החסד שבין אדם לחבירו, להתחסד עם חבירו ולהטיב עמו, אף במה שאין מגיע לו עפ"י השכל והמשפט האנושי, אך גם כל המ"ע והל"ת שבתורה, בנוגע לבין אדם למקום, מה שאין השכל והמשפט שבאדם מחייב אותם, ואדרבא השטן ואו"ה משיבים עליהם, ג"כ אצורים וכלולים במלת „חסד", יען כי המקיים אותם הוא ג"כ מתחסד עם קונו, ו„ההליכה" עם ד', הוא הדביקות בהבוי"ת תמיד בלי הפסק ועשייתו כל מעשיו לשם שמים וכוונותיו הגבוהות אף בהליכתו בשוק ומשאו ומתנו עם הבריות כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפי' המשניות לפרש את הפ' „בכל דרכיך דעהו" ע"ש. אבל אופני הקיום, של השלשה כללים האלה, נפלאו זמ"ז בדברי הנביא ע"ה, כי את הצניעות אינו דורש הנביא, רק ב„ההליכה עם ד'", בענין „החסד" דורש אהבה ובענין „המשפט" — עשיה. בלא ביאור באיזה אופן תהי' העשי', והענין מובן מעצמו, כי בהליכה עם ד', לפי פרושינו הנ"ל, שהוא הדביקות התמידית בהבוי"ת, אפי' בשעת משאו ומתנו עם הבריות, לקיים מ"ש בכל דרכיך דעהו. לא יתכן רק הליכה בצניעות, כי אם לא יעצור כח להתאפק ולהטמין את דביקתו ומחשבותיו הגבוהות בקרבו, בשעת עסקו במו"מ עם הבריות, רק יגלה אותם נגד השמש בפרהסיא, אז מלבד שיביא על עצמו חשד צביעות וגסות הרוח, כ"א גם משא ומתנו עם הבריות לא יהי' בנחת ולא יהי' רוחם נוחה הימנו, אבל לא כן, בנוגע לקיום המ"ע והל"ת שבתורה, שבין אדם למקום, שם אין הצניעות מעלה כלל, ואדרבא חלילה לקיים המ"ע שמתורה דוקא בצניעות, ולשמור את עצמו שלא יתפרסם בשוק.

וכן בעניני הל"ת שבתורה, חלילה להיות זהיר בהם רק בצנעה, ולהראות א"ע בפרהסיא כאיש חפשי, רשע ומבזה את מצות ד', ואדרבא הרבה דברים המותרים אסרו חז"ל, משום מראית עין, וצוו להרחיק מן הכיעור ודומה לו, ומי שאינו עושה כן, גדול עונו מנשוא. והוא בכלל מחלל ה', שח"ו ננעלו ממנו אף שערי התשובה כמבואר (ביומא פ"ז) ולאו דוקא מי שנראה בעצמו שעובר עבירות

חמורות

חמורות הוא מחלל ה', אלא כל אחד ואחד לפי מדרגתו, ואדם נכבד צריך זהירות יתירה, שלא יחשדו אותו אפי' בדבר קל, כמבואר שם, ה"ד חילול השם? אמר רב כנון אנא אי שקילנא בשרא ולא יהיבנא דמי לאלתר וכו' וכו' יעו"ש, אבל צריך לעשות כל המצות בפומבי, ולהיות מצויץ בציצית בבגדו, מזוזה בפתחו ותפילין בזרועו ובראשו.

וזהו כונת הנביא ע"ה, במה שאמר „אהבת" חסד, כי מי שעובד את אדונו, רק מיראה, אז די לו אם עובדו באופן, שרק האדון לבדו יודע שכבר מלא את תפקידו, ועושה עבודתו בחדרי־חדרים. אבל מי שעובד את אדונו מאהבה, וגם העבודה בעצמה חביבה לו, אז אין עובד, רק לצאת ידי חובתו בלבד, אך עושה בפרהסיא, ומשתעשע בעבודתו, ועוד משתדל ומ:הב את עבודתו על אחרים, שגם הם יעשו כמהו וישביעו נחת את אדונו. — אבל בענין „המשפט" שהוא לפי דברי הנ"ל כל מצות הע' והל"ת השכליות אינו דורש הנביא, כ"א עשיה כמ"ש „עשות משפט". לא הי' צריך להזהיר על הפרסום, כי בלעדי אזהרתו, מי הוא האיש שיתבייש א"ע מלהיות איש ישר ונאמן, או יחפוץ במכוון להיות בעיני הבריות גנב, גזלן ורוצח, אכזר וקופץ ידיו. מלתת מלחמו לדל ? וגם להזהיר שיתן לפעמים בעת הצורך גם צדקה מתן בסתר. ג"כ לא צריך הנביא, יען כי אם יגלה את קלון העני ברבים ויתן את הצדקה בפרהסיא לשפוך את דמי העני, אז כבר יצא מגדר המשפט והשכל. כי השכל והמשפט בעצמם דורשים אז את הצניעות, ולזאת דורש הנביא רק „עשיה" סתם, הוא הדבר אשר דברנו, אשר הנביא ע"ה הראה לנו את הדרך הרצוי בעיני אלקים, לא לבד עם קיום התורה והמצות. אך גם עם אופני הקיום על צד היותר טוב ומועיל.

אמנם לא רבים הם האוחזים בדרך הזה, ראיתי בני העלי' והם מועטים ואף שלומי אמוני ישראל רובם נוטים לאחד משני הקצוות, או שביחד עם „האהבת החסד", עם עסקם בתורה וקיומם המצות לעיני כל ישראל, אמנם עוצרים כח להטמין בקרבם את מחשבותיהם הטובות ודביקתם בהבוי"ת, בשעה שעוסקים בדברי הרשות, רק מבליטים אותם לעין כל, וע"כ צריכים הם להיות פרושים מעסקי העולם. ויש שמתנהגים להיפוך, ולמרות שהם יהודים כשרים ונאמנים ומקיימים את התורה ואת המצוה בביתם, במקום שאין רואה, בושים בחוץ ביהדותם, ומשתדלים בכל כחם להתנכר את יהודיתם, ולמחות את הצלם אלקים מעל פניהם, ומענה בפיהם: „היה יהודי באהליך ואדם בצאתך". — והנה אף שכתבנו למעלה שהדרך „המעולה והמשובח בדרכי עבודת הש"י הוא הדרך שהתוה לנו הנביא ע"ה, „אהבת־החסד, והצנע לכת", בכל זאת, אם נערך את שני הדרכים האחרונים האלה אחד מול השני, אז נוכל להחליט, אשר, בלי כל תנאי, הדרך הראשון, מן השנים, טוב הרבה יותר מן הדרך האחרון, כמו שכתבנו לעיל, ומוטב שלא להצניע הילוכו עם ד', דהיינו שלא להטמין את דביקתו בהבוי"ת, אף בשעת מו"מ עם הבריות ועסקו בדברי הרשות ומלאכה, מבהתביש ביהדותו או להראות את עצמו במזיד לפני העולם לרשע וכופר בתוה"ק, אף שבצנעה הוא יהודי נאמן וכשר. כי כמה הגדילו חז"ל להחמיר בזה וגזרו שלא מועיל תשובה לאיש כזה כמש"ל.

ועפי"ז יש לבאר המדר"ר בראשית הנ"ל, „והארץ היתה תהו ובהו וחושך וכו' זהו מעשיהם של רשעים", דלאו ברשעים ממש מיירי המדר"ר אלא במעשיהם של

רשעים

דשעים, שבחיצוניותם נראין מעשיהם כמעשי הרשעים, ובפנימיותם הם באמת צדיקים, אנשים כאלה הם בבחי' חושך, כמו שבחושך אי אפשר לעמוד על אופיו של כל מראה, ויש שנראה לעין שהוא שחור והוא באמת לבן וכדומה, כן הרשעים החיצוניים הנ"ל הם בבחי' חושך, שאי אפשר להכיר אמיתת פנימיותם ע"י מעשיהם החיצונים, ואי אפשר להבחין בין זאב לכלב. „ויאמר אלקים יהי אור" זהו מעשיהם של צדיקים, הכונה על האנשים, ההולכים בדרך הראשון מהדרכים האחרונים שזכרנו, השני שביחד עם קיומם התורה ה"ק בכל פרטי' ודקדוקי' בפומבי, ומבליטים לחוץ גם את דביקותם התמידית בהבוי"ת ואין בין פנימיותם לחיצוניותם ולא כלום, והם בבחי' אור ממש, כמו שביום מכירים כל דבר לאשורו ואין לטעות על מראה לבן שהוא שחור וכדומה, כן האיש הזה מוציא את כל מחשבותיו לחוץ, שכולם יראו בעליל את עומק מצפנות לבבו. וע"ז שואל המד"ר „ועדיין אי אתה יודע באיזהו מהם חפץ" „אם במעשי אלו אם במעשי אלו"? דהא באמת יש מקום לומר, שמא אלו האחרונים, המסתירים את מעשיהם הטובים, רצוים יותר לפני המקום ב"ה, מאלו הראשונים, יען, שע"י דרכם, אי אפשר להם לקחת חבל בחבורת בני אדם מדינים, ועיד קוראים על עצמם חשד של צביעות ויוהרא, „כיון דכתיב וירא אלקים את האור כי טוב, „הוי במעשה הצדיקים חפץ ולא במעשה הרשעים". הכונה שבכל זאת, אלה האנשים, שהם בבחינת אור כנ"ל, רצוים יותר לפני המקום, מאלה שהם בבחי' חושך כנ"ל.

והשתא לפי דברינו הנ"ל, שקראנו שמות להשני דרכים האחרונים הנ"ל. להראשון אור ולהשני חושך, אם נבוא לקרוא שם גם לדרך הראשון שתאר לנו הנביא מיכה ע"ה, אז לא נמצא שם היותר נאה לו מ„זמן צאת הככבים", שהיא תחלת הלילה, או „מזמן עלות השחר" שהיא תחלת היום. כיון שבשעות האלה משמשים האור והחושך ביחד, והיא ממש כאותו הדרך הנ"ל „אהבת־חסד" עבודה פומבית להמצות שהם נקראים חסד, והיא בבחי' אור. „והצנע לכת עם ד'", הדביקות התמידית בהבוי"ת, האצורה וטמונה עמוק עמוק בקרב הצדיק הזה, בלי כל היכר מבחוץ שהיא בבחי' חושך. וגם בדרך הזה משמשים ביחד האור והחושך, כמו בצאת הככבים וזמן עלות השחר.—ואפשר שגם התוה"ק רמזה אלה הענינים בענין מצות ציצית, שתכליתה להזכיר את היהודי לקיים את כל התרי"ג מצות, כמ"ש וראיתם וכו' וזכרתם וכו' ועשיתם וכו' ולא תתורו וכו' (במדבר, טו.) לעשות ציצית מחוטי צמר לבן ועל גביהם לכרוך פתיל תכלת. ומראות האלו, מורות על אופני הקיום של התרי"ג מצות, הנזכרות על ידיהם. דעל גבי מראה הלבן הוא מראה תכלת, שהוא האופן היותר נעלה, כמו שכתבו הטבעיים, דאם מערבים צבע לבן, עם צבע שחור ביחד, יתהוה התכלת, ולזאת בתחלת היום, וכמו כן בתחלת הלילה, מראה של הרקיע היא תכלת, יען כי אז מעורבבים נצוצי האור הלבן של השמש, ביחד עם השחרות המגיע אל עינינו מן הרקיע, ע"י המרחק הרב, שממנו אלינו, (ועין בס' הברית, מאמר ד' שני המאורות.) וזהו הבחינה של הדרך הנביא ע"ה, „אהבת־חסד" והצנע לכת וכו' ואם אין תכלת אין מעכבת את הלבן, ובמדרגה פחותה מעט הוא הלבן שהוא בבחי' אור. והוא הדרך הראשון מהאחרונים שכתבתי.

והנה ידוע מ"ש המפרשים שקרח חלק על כל מצות המעשיות וביחוד על מצות ציצית, ולדעתו הי' די להגיע אל האושר האמתי, רק במחשבה בלבד בעבודה שבלב ותו לא, ולפי דברינו הנ"ל, מכש"כ

שחלק

שחלק על הענינים הרמוזים באלו המראות של הציצית. וי"ל דזהו אצור בלשון הכתוב: „רב לכם, כי כל העדה כולם קדושים, ובתוכם ד'", ואף שאינם רוצים לעשות את המצות בפועל, אבל „בתוכם" במצפוני לבבם, שם יש ה', וטעותו הי' כעין טענת החפשים על האדוקים בכל דור ודור, מאז ומעולם שהש"י אינו דורש רק את הלבבות ואין חפץ לד', ח"ו, במצות מעשיות, הנעשות בפומבי, וחושדים את הפרושים לצבועים, שמצות ד' אך עליהם מבחוץ ולא ח"ו בתוכם. אז השיב להם מרע"ה: „בוקר וידע ה' את אשר לו" תשובה נצחת יצתה מפי מרע"ה בדברים האלה, אם אמנם שהצניעות יפה היא, ואין לך מדה טובה הימנה ואינה מביאה לידי גסות ויוהרא ורחמנא ליבא בעי, הני מילי בעניני הדביקות בהובי"ת בדברי רשות ומשא ומתן, וביחד עם זה יש גם לעשיות המצות וזהירות מהל"ת בפרהסיא, והרחקה יתירה מן „הכיעור והדומה לו, אבל במקום שהמ"ע והל"ת שבתורה אינם נעשות לגמרי, או אפי' נעשות ואך בצנעה, אז, מי יחדור אל מצפונותיכם ומחשבותיכם לראות את ה' בתוככם?

ומה נמלצו עתה דברי המד"ר שהתחננו בהם: „א"ל משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו, יכולים אתם לערב יום ולילה? וכו' אם אתם יכולים לערוב אותה הבדלה שהבדיל בין האור והחושך אתם יכולין לבטל את זו". והכונה אם באמת, ביחד עם הכונות הרמות שבקרבכם, תקיימו את כל התורה כולה בכל פרטי' בפרהסיא, ואז תערבו את האור ואת החושך ביחד, אז אודה לדבריכם, כי הצדק אתכם, אשר הנכם כולכם קדושים, ואין לאהרן הוספת ומעלה עליכם, ולכולכם ראויה הכהונה וההעודות הגדולות וגבוהות שאנחנו תופסים בידינו, אבל כעת שאתם כולכם בבחינת חושך, איך תרהבו בנפשכם לחפוץ לאחוז את דגל הכהונה והתורה בידכם?

יצחק איטשע במוהר"א פרעברניק האבד"ק סטרזעגאווא [פלך פלאצק].

יב.

דרוש לחודש אלול

(ישעיה נ"ה) „**דרשו** ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב" עיין באלשיך הק', שמדקדק על כפל הלשון, בהמצאו ובהיותו קרוב, ופירש, ע"פ דארז"ל (בפ"ד דיבמות) בהמצאו היינו עשרת הימים שבין רה"ש ליוהכ"פ, שאז הקב"ה כביכול מצוי לעמו לקבל את תשובתם ואפילו מיחיד השב, וע"ז הזהיר הנביא אף שבהמצאו הוא עת הרצון לכל, עכ"ז אתם אל תסמכו א"ע על בא אותה העת, אלא התחילו לקראותו בהיותו קרוב לזמן הזה, היינו עכ"פ מר"ח אלול ע"כ ע"ש באורך.

והנה נראה לקרב אל הדעת גודל החיוב להקדים התפלה לפני בא יום הדין הוא רה"ש, הוא ע"ד דארז"ל בסנהדרין (פ' נגמר הדין) על פסוק „היערוך שועך לא בצר" וז"ל אר"א לעולם יקדים אדם תפלה לצרה — וכן כלשון הזה אמרו ז"ל (ברכות דף ה') אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו, וכוונו בלשונם ה"ק ולא אמרו אם באו יסורים על האדם רק אם רואה אדם, ר"ל אם רואה סימני יסורים ממשמשים לבא, ועוד לא באו, גם זה יפשפש במעשיו, ע"ד הא דרז"ל הנ"ל להקדים תפילה לצרה.

ובקל

ובכל נוכל להבין הענין ע"פ הנהוג עתה במלכותא דארעא שנוהגים לשלוח עקזעקוציען על המסים לשלם אותם בזמניהם, והנה רואים אנחנו כי אם יבא אחד לבקש הרחבה טרם שלחו עליו את איש הצבא עם התעודה לעמוד אצלו בתור עקזיקוציא, בנקל יפעול הרחבת זמן כרצונו, אבל מי שבא לבקש הרחבת זמן אחר שהעקזיקוציא עומד אצלו לנוגשו, לא מבעי שבידאי איננו פועל בלא שוחד, אלא אף אם הוא בא בצרור כספו, עדיין לא תנתן לו ארוכה הנקראת וויסטופקא, על הסרת הנוגש עד שיראוהו משלם עד פ"א, וגם אחר נתינת הכסף יעיינו השופטים היטב על כל שקל אם איננו הערובות סיגים, ואחר כל הבדיקות אז תנתן לו תעודה להסיר הנוגש מעליו.

כן הוא במשפט מלכותא דרקיע כביכול ע"ד דאיתא (שבת דף ל"ב) א"ר יצחק בריה דרי"ה לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם חלה אומרים לו הבא זכות והפטר, אמר מר עוקבא מ"ד כי יפול הנופל ממנו-ממנו להביא ראיה עי"ש, אדם יוצא לשוק יהא דומה בעיניו כמו שנמסר לסרדיוט כו', חש בראשו יהי' ד"ב כמו שנתנוהו בקולר, עלה למטה כ' יהי' דומה כמו שמסרוהו והעלוהו לגרדום אם יש לו פרקליטין גדולים ניצול כו' ואלו הן פרקליטין גדולים תשובה ומע"ט. הרי מבואר כדמיון הנ"ל שאחר ששלחו עליו יסורים בודקין עליו הרבה עד שמרחמים עליו להסירן וכן אמר (ירמי' ב') „כי פנו אלי עורף ולא פנים ובעת צרתם יאמרו קומה והושיענו" וע"כ אמר דהמע"ה „ואני אליך ה' שועתי ובבוקר תפלתי תקדמך" (תהלים פ"ח) ר"ל שבכל בוקר הקדמתי תפילתי ולא המתנתי על הצרה להתפלל אחר ביאתה ר"ל.

עוד אמרו רז"ל בברכות לעולם יכלול אדם את עצמו בתוך הציבור, והוא ע"ד המתפלל על חבירו והוא צריך לאו"ד הוא נענה תחילה, עוד אפש"ך כונתם בזה שכ"א מישראל בכל דבריו יראה את עצמו כאילו הוא משותף בתוך כלל ישראל ולא יראה בעינו כאילו הוא נפרד מן הכלל, וע"ז רמזו רז"ל באבות אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני? ר"ל שלא יסמוך האדם בצר לו על מה שאחרים הצריכים לאותו דבר יתפללו למענו, ולא ימנע גם הוא מלהתפלל ולפשפש במעשיו ולשוב עד ה', כן בהתפללו אל השי"ת לא יתפלל רק על עצמו לבד, אלא יכלול נפשו בתוך הציבור לבקש על נפשו ועל נפשות זולתו מי שצריך לאותו דבר, וזהו וכשאני לעצמי? מה אני?

עוד נכלל בזה המאמר שכשיראה את חבירו בצער אע"פ שהוא בשלום לעת הזאת עכ"ז לא יחדל מלהתפלל על חבירו לבד וכדתנן (תענית דף כ') מעשה שירדו זקנים מירושלם לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שידפון באשקלון (היא ארץ פלשתים) ועוד גזרו תענית על שאכלו זאבים ב' תינוקת בעבר הירדן ורי"ם אומר לא שאכלו אלא שנראו, הורו לנו בזה הספור שני דברים (א') שראו באשקלון ובעבר הירדן היא חוץ לארץ וגזרו תענית ע"ז בארץ ישראל להורות שלא ימתינו עד בא הצרה ר"ל, אלא שיתפללו עליו משיראו סימניו שממשמשת לבא ר"ל, כמאמרם הנ"ל שיקדים התפלה לצרה, (ב) עוד הורו אותנו שמחויב כל אחד להתענות על צרת חבירו כמו כאן שהיו הדבר במקומות זולתם והם גזרו תענית על זה, וכן פסק הרמב"ם בפ"ב מהלכות תענית ז"ל ועל הצרות שונאי ישראל כיצד? עכו"ם שבא לערוך מלחמה עם ישראל או ליטול מהם מס כו', או לגזור כו' אפילו במצוה קלה הרי אלו מתענים ומתריעין עד שירחמו וכל הערים סביבותיהם מתענין ולא מתריעין עכ"ל

עי"ש

עי"ש, הרי שכל הערים אשר סביבותיהם מחויבים לגזור תענית ולהתפלל על אחיהם שהם במצור.

ודבר זה הורה לנו משה רבנו הרוצה בתיקונן של ישראל כל הימים ומסר נפשו עליהם, אמר אתם נצבים היום כלכם ראשיכם כו', ובמדרש תנחומא למה נסמכה פ' נצבים לקללות לפי שכששמעו ישראל קללות שבמשנה תורה הוריקו פניהם ואמרו מי יכול לעמוד באלה? מיד בא משה לפייסן, ואמר אתם נצבים היום כלכם, מה היום פעמים מאיר ופעמים מאפיל, אף אתם כשאפילה לכם עתיד להאיר לכם אור עולם, שנאמר והי' לך ה' לאור עולם, אימתי בזמן שתהיו כלכם לאגודה אחת שנאמר חיים כלכם היום, בנוהג שבעולם אם נוטל אדם אגודה של קנים שמא יכול לשברם בבת אחת, ואילו נוטלין אחת אחת אפילו תינוק משברן, וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלין עד שיהא באגודה אחת, שנאמר בימים ההם ובעת ההיא יאמר ה' יבאו בני ישראל המה ובני יהודה יחדי' עכ"ל המדרש תנחומא עיי"ש. וע"כ כונת המדרש שיהיו לאגודה אחת בטה שיציר כל אחד בצרת זולתו ולהתפלל עליו, כן להתענות ע"ז, כי כמו שהאדם הכואב באחד מאבריו בודאי מרגיש הוא מכאובו בכל שארי האברים ונוגע הוא עד לבו, כן הדבר הזה שכל ישראל כלנו כאיש אחד נחנו וכל אחד מאתנו הוא כאבר הפרטי שבגוף ויש לו להרגיש ולהתפלל על צרת זולתו, וזה הוא כל קיומן של ישראל שלא יוכלו להשבר ולעמוד בפני האויבים.

וזה הוא מבואר גם במדרש רבה, ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר וגו' וריוח תשימו בין עדר לעדר וארז"ל בין צרה וצרה ר"ל התפלל שלא יהיו הצרות תכופות זל"ז, והיינו שאם תעבור חו"ש צרה על כל ישראל ביחד יהיו ריוח בנתים שיוכלו להפג רוחם ולהשב בדעתם להן לבבם לשוב לפני ה', אבל קודם לזה התפלל יעקב אבינו עה"ש שלא יהיו ח"ו כל ישראל בצרה ביחד, כמ"ש במד"ר שם אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו, אלו אחינו שבדרום, והיה המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגליות, א"ר הושעיא אע"פ שיהיו לפליטה מתענים היו עליהם בשני וחמישי, פירש שתפילת יעקב אבינו עה"ש היו שישארו מקימות בישראל שלא יהיו נתונים תחת הצרה כדי שיוכלו להתפלל על אחיהם בעת צרתם להושיעם— זכן נתקיים בעת חורבן בחמק"ד.

וזהו אם לא תדעי לך וגו' צאי לך בעקבי הצאן וגו' ר"ל כי בנוהג שבעולם הצאן רואות ביום השמש וחם להם, אזי הם מפוזרים בעדרים קטנים ומתפזרים לקבוץ כאן מעט וכאן מעט, והרועה יושב לו מנגד בין הערבות, וכאשר יקרה שבא זאב א' לעדר אחד מהם לטרוף בהם טרף, הנה אלה הצאן אין להם לבקש עזרתם ממקום אחר, כי הם טרודים ופונים כה וכה להמלט מן זאב הטורף או לפייסו כדרך בהמות שעושין מפני טורפן, אמנם יתר כל הצאן הרועות לבדן כשרואות את הזאב במעט הצאן הם נסים ורצין למקום שהרועה יושב, וצועקין כלם מרה עד שהרועה מכיר בהם שנכנס זאב טורף ביניהם ומבקש עד שמוציא מעט צאן הנטרפים להצילם.

כן אנחנו נקראים שה פזורה ישראל, והקב"ה עשה חסד עמנו בזאת ע"ד שאמרנו לעיל בכונת יעקב אבינו עה"ש ויחץ את העם וגו' אם יבא עשו אל המחנה האחת וגו' והי' המחנה הנשאר לפליטה, כלומר שהמה יבקשו רחמים וינוסו לעזרת אחיהם בתפילתם, שיצעקו אל רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו, וכאלה יעורר המוכיח

לעורר

עורר את העם לבכות על צרת אחיהם ב"י, ואיתא בגמרא תענית ת"ר בזמן שישראל שרוין בצער ופירש אחד מהן, באין שני מלאכי השרת ומניחין ידיהן על ראשו כו' ולכאורה מה זה שמלאכי השרת מקללין אותו ואין זה מדרכן, וכן קשיא לי כיוצא בזה שאמר מרדכי לאסתר המלכה אל תדמי בנפשך להמלט גו' מכל היהודים גו' ואת ובית אביך תאבדו, אין זה מדרך מרדכי הצדיק לקלל את קרוביו, עוד יש לדקדק למה אמר בלשון אבידה ולא אמר תשמדו ר"ל, אכן נראה ע"פ דאיתא בירושלמי דתענית, ריש לקיש בשם ר' יונה אמר שיתף הקב"ה שמו בישראל משל למלך שהיה לו מפתח של פלטרין קטנה, אמר המלך אם אני מניחה כמו שהיא היא אבודה, אלא הריני קובעה בשלשלת שאם אבדה תהא שלשלת מונחת עליו, כך אמר הקב"ה אם אני מניח את ישראל כמו שהן הם נבלעין באו"ה, אלא אני מניח את שמי ביניהם מה טעם ושמעו הכנעני כ', והכריתו את שמנו ומה תעשה לשמך הגדול שהוא משותף בנו, ויאמר ה' אל יהושע קום לך ע"כ מאמר הירשלמי, ופירש הגאון מוהר"ח מוואלאזין ז"ל, אופן השלשלת הוא שנקרא שלשלת דבר השזור וקלוע מהרבה נימין, וכן כל ישראל בפרטם קלועים יחד עד שמתאחדים כולם לכלל אחד, וזהו השלשלת שקבוע בו שמו של הקב"ה, ועד"ז נאמר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, שכשהם כמו חבל קלועים יחד אז הם חלק ה' ונחלתו, וזה הוא קיומן כמו משל דריש לקיש המבואר בירושלמי דלעיל. ולפי"ז מבואר שכל הפורש עצמו מן הציבור הרי זה כאילו פירש אחד והפריד נימא אחת מן החבל הקלוע הדבוק ומשותף בשמו של הקב"ה, וכשיבא להרים המפתח בחבל הנשאר קלוע בו, ממילא הנימא הפרודה איננה בכלל ההרמה וממילא היא נשארה אבודה בין החול כמשל המפתח, והנה שני המלאכים המלוים את האדם בכל דרכיו כדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך, כשרואים שפירש מן הצבור ונפסק ממנו החבל שהיה על ראשו למעלה להגיע כביכול עד שמו של הקב"ה, מניחין ידיהן על ראשו ר"ל שנשאר מקום בראשו להניח בו יד, משא"כ כשהיה נכלל בכלל ישראל אז היה נכלל בכלל החבל על ראשו ולא הי' מקום פנוי לחול ידים על ראשו, ואז כשרואים המקום פנוי מהחבל מניחים ידיהם וקובלים עליו שבודאי לא יראה בנחמתן, כי כשיבא הקב"ה להעלותן מן החול בראש החבל אשר עליהם לא יהיו זה בכללן. וזה הדבר בעצמו אמר מרדכי הצדיק לאסתר המלכה אל תדמי בנפשך גו' כי אם החריש תחרישי בעת הזאת אשר היא העת הצרה לכלות ח"ו, בלא ספק הקב"ה יעשה למען שמו הקדוש לאחזן בחבל והשלשלת להרימן מתוך צרתן באופן אחר שלא תהא את משותפת באותה ההצלה א"כ „את ובית אביך" הניצולין באופן פרטי בבית המלך אשר לא בכלל הצלת כלל ישראל תאבדו מאותה המפתח בענין אחר העלול מפגעי הזמן ר"ל.

וזה אפשר ג"כ בכונת הכתובים (תהלים א') „ודרך רשעים תאבד" דיל"ד בו טובא וביותר מה שאמר לא כן הרשעים כ"א כמוץ גו' ע"כ לא יקומו שאין זה דבר והיפוכו ממה שאמר על הצדיקים שיהיו כעץ שתול ע"פ מים, אבל לדרכנו ניחא שכל ישראל בכללם נקראים עץ החיים והם שתולים בבית ה', ר"ל נאחזים בשרשם במקום הקודש שכינתא קדישא במקום שנשמתם חצובה מתחת כסא הכבוד, וידוע שמכלל האילן הוא גם הפירות גם העלים נצרכים לצורך האילן, וכשנדבקו בו היא נאחזים באחוות עיקר האילן, אכן כשנפרדים מן העיקר הפירות לבדן והעלין לבדן אזי הפירות הם עיקר נאצרין לשמירה

באוצר

באוצר, אבל העלין נזרקין לתוך האשפתות לאבוד, וע"כ אמר שיראה כל אחד מישראל להיות אחוז בחבל כלל אחב"י לבל יפרד מהם, ואז יהי' נכלל בתוכם ואף שהוא בעצמו אולי ח"ו איננו כדאי, אעפ"כ יספח בו טובת הכלל מתוך שהוא מדובק ואחוז בהם כדמות העלין אשר באילן, אבל הרשעים המפרידים את עצמן מן הכלל הם בדמיון המוץ שזורין בגורן אף שמתחילה הי' המוץ דבוק ונצרך לתבואה כי אי אפשר לבר בלא תבן הוא המוץ, אבל דרכו להפרד מן התבואה כשזורין אותו בגורן ואז תהדפנו רוח, ואמר שע"כ לא יקומו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים, כלומר על דבר זה בעצמו שפרשו את עצמן מתוך הקהל ובדלו עצמם מעדת הצדיקים, ומפרש „כי יודע ה' דרך צדיקים" היינו שהם דבוקים בו יתב' ע"י השלשלת, אבל דרך רשעים תאבד כאותו מפתח הקטן שאינו קבוע בשלשלת, וזהו שאמרו ז"ל (חולין דף צ"ב) שלחו מתם לבקש רחמים אתכליא על עליא דאלמלא עליא לא מתקיימי אתכליא ר"ל שהצדיקים הת"ח יתפללו על ע"ה של יתפרדו מהם ושיזכו גם הם לכל הטוב הצפון לישראל בכלל כי גם הם לצורך האילן, ועל כונה זו נאמר עץ חיים היא למחזיקים בה כלומר למי שמחזיק את עצמו באגודה אחת עמהם כולם הם בכלל החיים, ודי בהערה זאת להתפלל ולהתענות בצרת הציבור אף העיירות שאינם בצרה הזאת.

וכדי לבא לתחילת דברינו השייך לחובת היום לבאר הפסוקים שהתחלנו, נדקדק בהם (א) „דרשו" שייך על דבר הספק לבחר את האמת כמו ודרשת וחקרת היטב, וכן עד דרוש אחיך אותו, דרשו ז"ל (גמרא ב"מ כ"ח) דרשהו אם רמאי הוא וכן בהרבה מקומות מבואר שהלשון דרישה שייך על בירור דבר, אם אמת הוא או לא. (ב) כי לא מחשבותי מחשבותיכם ואח"כ אומר להיפך הסדר ולא דרכיכם דרכי (ג) מה המשל כי גבהו שמים מארץ כן גבהו, (ד) המשל השני כאשר ירד הגשם כן יהיו דברי וגו', ונבאר כל אלה ע"פ משל, עיר אחת היתה מקנת כספו של המלך והיתה חביבה עליו מכל מדינות מלכותו, ורוצה בקיומה ותיקונה של העיר הזאת, פעם יצא עליה עלילת מרידה נגד המלך, שלח המלך איש עתי לעשות בקורת ויצאה חייבת, עוד הוסיף המלך שלוח שרים רבים ונכבדים לבקר חטאם לעשות שפטים ויצאו מן כולם חייבים בדימוס, אמנם מטוב לבב המלך ומאהבתו את העיר מקנת כספו ורצונו לזכותה במשפט לא פנה אל משולחיו, וישלח להודיע להם שבעוד שלשים יום יבא המלך בעצמו לשכון כבוד בתוכם ולהשגיח על דרכיהם ומלפניו משפטם יצא אם לשבט או לחסד. אנשי העיר כשמעם שמחו על הבשורה כראותם כי אהבת המלך חזקה להם ורוצה להפוך בזכותם, כי אינו סומך במשפטם על זולתו, זקן אחד חכם בעל שכל ונסיון היה שם בעיר, והנה הם שמחים והוא בוכה לקול השמועה ויאמר להם דעו אחי כי לא מחשבותיכם מחשבותי, כי יכול היות שתקנה זאת (ביאת המלך) הוא קלקלתינו וזהו, כי כל שלוחי המלך אשר באו לבקר את חטאינו לא עשו בקורת רק על דבר האחד אשר שולחו, ועל יתר חטאתינו אינם שמים לב כי לא להם הוא, לא כן המלך לבדו שאליו נוגע הכל, וכל דבר זר חטא ופשע אשר יראה וימצא בתוכנו יבקש משפטו על הכל, וע"כ ביאת המלך לבדו לא לתועלת הוא לנו, אבן איעצכם זאת עשו וחיו, וראו והבינו, שגם דעת המלך הטוב המטיב כן, וע"כ זאת חסדו עמכם להודיע לנו שאחר שלשים יבא כדי שנדע בעצמנו להתנהג בטוב ולהרים מכשול בתוך זמן הזה, ע"כ חובה עלינו להחיש מפלט לנו שנראה לבער מה שנמצא אתנו

מהמכתבים

מהמכתבים ורשימות שהם נגד חוק המלך כן שאר דברים מכחירות או מכל הענינים שהם נגד חוק משפט המלכות, יסורו מאתנו ונכין לבבינו אליו ולצאת בנגדו לקבלו בכבוד הראוי לפי כבוד גדלו וטובו, אולי בזאת יאות לנו לזכות אותנו במשפטנו.

כן הנוי הזה, הנה המקטרגים המחפשים אחר עוונותינו זהו למעלה ומוכנים ליום הדין, כדאי' בזוהק"ד, ויהי היום ויבאו בני אלקים זה ר"ה וכו' אבל הקב"ה עושה עמנו בחסדו ויודיע את יום המשפט ושיהי' כביכול בעצמו על המשפט, כדכתיב מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי, ושיהי' בעצמו מצוי אצלנו כדרז"ל בהמצאו שבעשרת ימי תשובה הקב"ה מצוי אצלנו, והנה אנחנו עמב"י בראותינו חבה יתירה נודעת לנו האיך שהקב"ה בחסדו חפץ לצדקנו ולהטיב לנו, בודאי ראוי לנו לשמוח ולהודות לו על חסדו הגדול — אכן הנביא ישעיה ע"ה מזהיר אותנו שנעשה דרישה וחקירה אם זה שהקב"ה מצוי אצלנו בעצמו הוא לטובתינו או ח"ו להיפך, כי יש מקום חשש יותר כשקב"ה כביכול בעל המשפט יותר ממה שהיו המלאכים שרי-מעלה חוקרים משפטנו יען כי המלאכים אינם יודעים מחשבה שבלב ואינם יכולים לדון רק על המעשה, אמנם הקב"ה הוא בוחן לב וכליות יודע מחשבות ובוחן לבות, זהו שאמר הנביא דרשו ד' בהמצאו ר"ל דרשו חקרו והבינו את ה' בהמצאו ר"ל את אשר יהיה ה' מצוי בעשי"ת לבדו לשפטינו ואמר „קראוהו בהיותו קרוב" ר"ל לזאת עצתי לכם קראו בשמו חדשו מעשיכם בהיותו קרוב קודם יוה"ד שעה שיהי' ברצונו ה"ק להמצא אצלנו והיינו מר"ח אלול שאז מתחלין הימים שהקב"ה מצוי כמש"כ בטור או"ח סימן תקפ"א שאז עלה משה למרום לקבל לוחות השניות, ואמר יעזוב רשע דרכו ר"ל בתוך אלו הימים, ואמר ואיש און מחשבותיו ר"ל אף על המחשבה ישוב כי בוחן לבות ה', ואמר „וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלקינו כי ירבה לסלוח", ר"ל זה שחטא רק במחשבה שאינו מכיר בו רק ה' ישוב ובודאי ירחמהו ולא יתן עליו כל עונש כדרז"ל שאין הקב"ה מצרף מחשבה רעה למעשה, אבל הרשע שהוא על דרכו בגלוי מה דרך בגלוי ע"כ יקבל עונשו על חטאיו הגלוים כדרז"ל (יומא דף פ"א) ד' חלוקי כפרה עיי"ש, עכ"ז טוב לו שיעזוב דרכו וישוב אל האלקים מדת הדין שמ"מ ירבה לסלוח ובודאי יקל בדינו, ומבאר להם הנביא יותר בשם ה' האיך הוא רוצה בטובתן וחפץ חסד להביא לנו את הגואל כפי הבטחתו לנו וכמו שאנחנו מצפים בכל עת, כל מחשבותינו מתי יבא משיח צדקנו, יאמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם ר"ל לכן לא נשתוו ולא יהיו מחשבותי להביא לכם הגואל יען כי לא דרכיכם דרכי כי לא בדרכי תלכו, וביאר דבריו יותר איך שהדרכים גורמים להבדיל בינינו לבין המקום כנאמר כי עונותיכם מבדילים וכו' ע"פ משל השמים והארץ, כי החוקרים יאמרו שטבע הארץ להיות עומדת על מעמדה, אף שהיא כדורית ועומדת באמצע, כקוטב בתוך עיגול השמים מחמת שטבעה היא לרוץ ולהרחיק את עצמה מן השמים, וע"כ כשהשמים מקיפין אותה מכל צדיה אין לה בית מנוס להרחיק עצמה יותר מן האמצע, נמצא כי לפי טבע השמים היתה יכולה להיות הארץ קרובה אל השמים רק שטבע הארץ בעצמה גורמת גבהות שהשמים גבוה ממנה, כדמיון הזה גבוהים דרכי השי"ת מדרכי בני אדם שהקב"ה כב"י רצונו להיות קרוב ליראיו כדכתיב קרוב ד' לכל קוראיו, ואך מחמת דרכי בני אדם אשר לא טובים הקב"ה מגביה את עצמו מהם כמפורש בזוה"ק על המגביהי לשבת בשעה שאין

ישראל

ישראל עושין רצונו של מקום אז שכינתא מסתלקת לעיל, וזהו המגביהי לשבת, אבל בשעה שעושין רש"מ כב"י משפילי לראות וכו' ומבאר להם עוד יותר ע"פ המשל משמים והארץ, שלא יאמרו שהקב"ה כב"י חוזר מהבטחתו שהבטיח לנו לגאלינו ולהיטיב לנו באחריתינו אלא רק שהעונות גורמים, ומביא ראיה שאף הגשם והשלג היורד מן השמים לא ישוב השמים לקחתו מן הארץ כי השמים אין צריך לו, וע"ד דרז"ל גמירא מן שמיא מיהב יהבי משקל לא שקלי, ופועל טובות הרבה כפי המכוון מכ"ש דברי אלקים חיים, אשר מכל דבור ודבור שיוצא מפי הקב"ה כב"י נברא מלאך והוא השליח משתלח לגמור הדבור שיצא לטובה ומשתוקק מתי תבא השעה המוכשרת לקבל הטובות שנגזרה ע"פ הדבור שנברא, ובודאי לא ישוב ריקם כ"א שיקויים כל הבטחתו ואף הדבר תלוי בכם, תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס, כלומר שתחת עונות תכנסו זכיות ומעט נכפל הדבר נגד מה שהתחיל, ותיכף כשבאו ימי הרצון צריכים להתחיל לפשפש במעשינו ע"ד שהתחלנו להקדים תפילה לגזרה ואינו דומה התפילה שקודם הגזר להתפילה שאחר גזר דין.

והנה ידוע שזה יום המשפט נקרא חוק ע"ד כי חוק לישראל הוא ומשפט וכו', וכל אחד צריך לדרוש על ימי החוקים האלו שיהי' הקב"ה מצוי אצלנו לטובתינו ולעזרתינו ככל המבואר לעיל, ומי שאינו משים לבו לעורר את עצמו בתשובה קודם שבאו ימים הללו בשעה שהקב"ה מצוי אצלנו, הוא דומה לעני שיש לו קרוב עשיר במדינה, וצריך לבקש מאתו בכל עת עזרה, אבל מתוך שהדרך רחוק וצריך הוצאה מרובה לבא אליו וגם טרחת הדרך הוא יותר מכוחו ולא יכול שאתו, בשביל זה הוא נמנע בכל עת מהלוך אל קרובו זה העשיר לקבל ממנו די מחסורו אשר יחסר לו ואיננו מקבל ממנו רק עזר המעט הקצוב לו טרף חוקו, כדרכי עשירי עם העושים חסד עם הקרובים שאר בשרם, לתן להם הספקת מזונותיהם לחם לפי הטף, ואף זה בצמצום גדול כדרך שאר בשר שנתעלם מן העין ושולח לו לחם חוקו ע"י הפאסט התדירי אבל על כסות ושלמה אינם שמים על לבם, כי אם בקראם אליהם ע"י אגרות בקשה שמריצים להם קרוביהם העניים בדברי רצוי ותחנונים אשר ידבר רש ע"י בי דואר, ומכש"כ כשבא הזמן אשר נדרש להם להשיא את בנותיהם לאנשים, לנדבה מרובה כזאת דרושים הם לבא לבדם להתראות פנים ולהרבות תחינה, והנה זה העני הלך בדרך הסכלים השותים במזרקי יין וביום אשר החוק ללכת לבי דואר הקבוע בעיר פעמים בשבוע כמלפנים, הוא היה שוכב שכור ולא שם על לב לכתוב לקרובו העשיר על טרף חוקו, אח"ז באיזה זמן קרה אשר קרובו העשיר נזכר לבא לראות את קרובו ולפקח על מצבו להושיע לו להראות פנים, אכן קרובו זה השיכור לא שם על לבו גם זאת ומסך בשרו ביין, וזה העשיר נבזה היה בעיניו קרובו להתקרב אליו כי לא מצאו בשעה המוכשרת לדבר עמו כהוגן עד שהזמן חלף ועבר והעשיר שב לעירו, והנה דעת לנבון נקל שמתוך שזה העשיר פירש ממנו בכעס קרוב הדבר שימלא עליו חמה, וגם חוקו המעט אשר הי' נוהג בחסדו לשלוח לו ע"י פאסט בכל עת טרם יקראהו, גם זאת יפחות ממנו, וגם כי הרבה העני אח"כ לשלוח לו מכתבי בקשה, אף כי יזעק וישמע לא ישמע לו, ואולם בעת היות העשיר בבית העני הי' מתנהג כשורה והולך בתום, בלא ספק לא הי' נמנע העשיר הזה מלבא בבית קרובו העני אשר כמה יגיעות יגע וכמה טרחות טרח העשיר עד שבא אל קרובו זה רק עבור

עבוד התראות עמו ואז ה' עת רצון, בודאי ה' יכול להרחיב פיו ולבקש קרבתו וה' ממלא משאלות לבו לטובה בכל אשר הי' שואל מאתו.

אחי ועמי מו"ר, כן העם הזה הקב"ה כב"י ממציא א"ע באלו עשי"ת לבא בגבולנו להמציא א"ע לכל יחיד ורבים שיתעוררו בתשובה ותפלה על כל משאלותם, יען בכל השנה התפלות עולות ע"י המלאכים הממונים, ועד שתפלתינו מגיעות ליד הממונה הם בסכנות מפני החצונים המתאוים לחטוף אותם אליהם כמובא בפירוש בזוה"ק בהרבה מקומות, וכמה מסכים מבדילים בינינו לבין אבינו שבשמים המעכבים מלבא תפלתינו לפני הקב"ה כב"י ותפילת היחיד נבדקת על כל צדדים לבודקו אם הוא צדיק ואם יש לו זכות אבות, ואם להתפלל בכונה כדרז"ל פנה אל תפילת הערער תפילת היחיד נפנה על כל הצדדים לבדיקה כו' אבל תפילת רבים אינו נבזה שנאמר ולא בזה את תפלתם וגם תפילת הרבים היינו כשהיא באה אל המלך אינו מבזה אותם, אמנם עד שזוכה לעלות יש לה עיכובים הרבה כנ"ל, וע"כ הקב"ה ממציא א"ע בעשי"ת אלינו וידו פשוטה לקבל תפילת הרבים גם של יחיד כדרז"ל (ר"ה דף י"ז) ויחיד אומת? בעשי"ת, וכשאדם נפנה באילו הימים מכל עסקיו ורואה לקבל פני ממה"מ הקב"ה באור פני מלך חיים ולבקש אז, בלא כל ספק בודאי תפעל כל בקשתו כמידתו חסדיו בתוך תפלת הרבים, אבל כשהאדם גם באלו הימים ח"ו הולך בשרירות לבו הרע אחרי פתויי היצה"ר הנקרא שכורת ולא מיין, אז, ח"ו גדול עונו מנשא, ומקפח גם את פרנסתו המעטה הניתנת לו ארוחת-תמיד ע"י המזלות ושרי מעלה הממונים על המדינה אשר הוא שם בגולה, כמבואר בכמה מקומות, וע"ז התפלל דהמע"ש ואמר „רחוק מרשעים ישועה כי חוקיך לא דרשו" ר"ל הימים נוראים הנקראים חוקים כנ"ל לא דרשו, אבל אני מתפלל אליך בכל עת וביותר ימים הנוראים ימי המשפט הללו אשר רחמיך רבים ה' ע"כ כמשפטך חיינו, וכשנזכה לטהר לבנו בימים הנוראים אלו נכתב ונחתם לח"ט ובל"ג אמן ואמן.

יוסף בן ציון דימאנט בהגאון הר"ר **באלי בנימין** זצ"ל אב"ד דק"ק יאלמא והגליל מחבר ספר „עמק הבכא" ו„אוצר נחמד".

יג.

דרוש לכל עת

אמרו מה"ש לפני הקב"ה: כתבת בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב ישא ד' פניו אליך. אמר להם והאיך לא אשא פנים לישראל שכתבתי בתורתי ואכלת ושבעת וברכת את ד' אלהיך והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה (ברכות כ').

כבר התפלאו רבים וכן שלמים על עם ישראל עם הפלאות, אשר זה רבות, רבות בשנים שהוא מורדף בלתי חשך, וימררהו ורבו בעלי חצים, מכל צרותיו עלה למעלה ראש, עד כי מרחוק יראה הרואה שכבר כשל כח סבלו, וישראל

וישראל סבא יפול שדוד תחת נטל העול ששמו עליו שונאיו ומנדיו — ולפתע פתאום והנה ישראל סבא זה אשר, כמדומה, שכבר הגיע עד שערי מות, ואשר כבר עמדו למראשותיו ויחכו את יציאת נשמתו — לפתע פתאום יחליף כח, ישאף חיים חדשים וכחות רעננים.

„איזהו מטבע של אברהם אבינו זקן וזקנה מצד אחד ובחור ובתולה מצד אחר" (ב"ק צ"ז) טבעו של עם אלקי אברהם הוא בשעה שאנו רואים את עם ישראל ל„זקן וזקנה מצד אחד", בשעה שאנו חושבים את עם ישראל לזקן שתש כחו, לזקן רפה אונים ללחום עם גלי ים צרותיו ללחום בעד קיומו, בשעה שאנו חושבים אותו לזקן אשר המות כבר מחכה עליו להורידו מעל במת החיים, באותה שעה גופא רואים אנו בו „בחור ובתולה מצד אחר" ימי זקנתו וחלישתו כליל יחלפו ותחתיהם יבאו לו עוד הפעם ימי הבחרות ועוד כחו במתניו לשאת כל עמל ותלאה, ובלב מלא כח עלומים יחכה ויקוה לימים יותר טובים, לעולם שכלו טוב.

וכה צועד והולך ישראל סבא על דרכו המלאה קוצים וברקנים ברגליו הפצועות והבצקות ויאריך ימים כימי השמים על הארץ האלו, ברית כרת את המות.

אולם מי האמיץ את לב ישראל בגבורים להיות עשוי לבלי חת, מי נפח רוח חיים בעצמות היבשות האלו? איזה כח נשגב ונעלם טמון בחובו? כח ישראל — הוא תורתו, תורתו המלמדת לו לחיות חיים של הסתפקות, תורתו המלמדת לו לכבוש את תאותו ולבלי התרפק על מנעמי החיים ובתפנוקי בשר, „כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה" זו היא הדרך אשר התורה תלמדנו שגם חתיכת פת במלח, תהא תשובה בעיניך לחתיכה הראויה להתכבד, ומים במשורה — לשתי' חשובה והגונה, ושינה על הארץ — כשינה במטה כבודה, וחיי צער — לחיים של טובה, לחיים של עונג. אף בשעה שהעולם ניזון בשבילך, בחכמתך ובתבונת לבך, אתה הסתפק במועט בקב חרובין מערב שבת לערב שבת, אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, אל תבקש גדולה, אל תתאוה לשולחן של מלכים, אל תבקש רק את הטוב שבחיים, אפס „גם" את הטוב ואת הרע תקבל, לעולם יהא הטוב חשוב בעיניך לטפל, והרע לעיקר; זאת התורה המלמדת לו לבכר את חיי הרוח על חיי הגוף, עונג הנפש על עונג הגשמי — זה הוא כחו לאלקיו לשאת ולסבול הכל ברומיה, ובשעה שמענים את גופו ביסורי גהינם אז נפשו במרום תמריא ולא יחוש כל כאב, בשעה שסורקים את בשרו במסרקות של ברזל, באותה שעה קורא את שמע באהבה ובחובה, העוה"ז עם כל תענוגיו ומחמדיו אינם מרהיבים את לבו ועיניו, אינם נחשבים אצלו למאומה, הענג והצער, היגון והשמחה אשר פה עלי אדמות אחת הם אצלו.

„כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם" (ברכות יב) בשעה שעם ישראל כורע תחת סבל צרותיו, כחו יעזבנו, קרסוליו ימעדו אינו מתרעם מאומה, איננו מתרגש מהרע אשר בחיים, רק „כורע בברוך" לא יתקצף באלקיו ולא יקלל את מלכו, רק כורע בברוך, יברך את ד' ויאמר גם זו לטובה, ו„כשהוא זוקף" בשעה שההצלחה מאירה פני' גם לעם ישראל ומסורים כמעט קט את נטל צרותיו מעל שכמו וישראל סבא מיישר את קומתו הכפופה לעמוד בקומה זקופה, גם אז אינו מתרגש הרבה מהטוב שבחיים רק זוקף בשם אלקיו „מעשה בהילל הזקן שהי' בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר אמר מובטח אני שאין זה בביתי" (ברכות דף ס').

כשבתה

כשבונה אדם בית לשבת משכללו בתכלית ההידור והיופי, אולם על הפרוזדור אינו שם כ"כ את לבו לשכללו היטב, בביתו אם ישבר חלון ורוח מנשב בתוך הבית, או דלף טורד מהגג, תיכף ימהר לתקן את השבור ואת ההרוס והכל על מקומו יביא בשלום, אולם בפרוזדור אם יקרה כן איננו ממהר כ"כ לתקן, אחרי כי בהפרוזדור אינו יושב תדיר ואינו עובר בו רק דרך העברה. העוה"ז הוא הפרוזדור בפני עוה"ב—הטרקלין, פה על הארץ אנו עוברים רק דרך העברה, חיינו שבעים שנה יכלו כמו הנה, רק שם בעוה"ב שם ביתנו. רק שם הוא הבית אשר כל אחד בונה לעצמו, וכששמע הילל הזקן קול צוחה שזועקים ומתריעים על איזה אסון שקרה שם בעיר, אמר מובטח אני כלומר, אינו שם לבי לזה ואינו חרד מאומה, מפני „שאין זה בביתי" הן האסון הזה לא קרה בדברים הנוגעים לחיי נשמות, לחיים הנצחיים אשר שם ביתי, רק קרה פה על הארץ בפרוזדור, לזאת מובטח אני ואיני שם לבי לזה, כי בדברים הנוגעים לחיים הגשמיים אחת הם לי ששון או אסון, שמחה או תוגה; זאת התורה המלמדת לישראל כל אלה, רק היא נותנת לו חיים ארוכים, חיים של נצח.—

ויתיצבו בתחתית ההר אמר רב אבדימי בר חמא מלמד שכפה עליהם הקב"ה את ההר כגיגית ואמר להם אם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם" (שבת פח.) אם תקבלו את התורה ותלכו בדרכיה לחיות חיים של הסתפקות, להרגיל א"ע לקבל כל דבר באהבה בלי שום תרעומות מוטב, יכולים אתם להתקיים ולחיות חיי עד וכל כלי יוצר עליכם לא יצלח, כי תהיו מוכנים מטבעכם לשאת כל עמל ותלאה, אבל אם לא תקבלו את התורה ותבקשו לחיות רק חיים של תענוג ותרגילו א"ע לראות בטובה, אז „שם" בין שונאיכם במקומות גלותכם, במקומות שיכופו עליכם את ההר, הר של צרות ותלאות, גזירות ורדיפות שם תהא קבורתכם, תהיו עדי אובד כי לא תהיו מוכנים לקראת כל אלה. ובזה נבא לביאור המאמר שהצבנו פתח דברינו, אשר בהשקפה ראשונה קשה להולמו קשה להבין את שאלת מה"ש מפני מה, הקב"ה נושא פנים לישראל, וכי היכן ראו נשיאת פנים מצד הקב"ה לישראל? האם זה שישראל מוכה ומעונה בכל מקום ובכל זמן לנשיאת פנים יחשב? ויותר קשה תשובת הקב"ה דישראל ראוים לנשיאת פנים מפני שמדקדקים לברך אף על כזית, אף שאינם שבעים, האם כל כך ערך גדול יש לברכת המזון, עד שכדאי הדבר שגם הקב"ה ישא פנים? וכי לא מצא הקב"ה מצוה יותר גדולה או מדה נכונה אשר בהן יצטיינו ישראל ואשר בשבילן הקב"ה נושא להם פנים?..

אולם חז"ל בהביטם על מצב ישראל בעמים כי מורא מאד ועכ"ז ישראל חי ויחי' לנצח, אשר דבר זה יוצא מגדר חוקי הטבע, כי לוא סבל עם אחר רדיפות ושמדות כפי שסיבל עם ישראל אז כבר נאבד זכרו, וציירו לנו חז"ל ציור נשגב כא.י מה"ש מתפלאים על כח טבע עם ישראל ששתל בו הקב"ה ושואלים את הקב"ה „מפני מה אתה נושא פנים לישראל" מה נשתנה עם ישראל מכל העמים, אשר לוא היתה נפשם תחת עם ישראל כבר לא היה נשאר מהם שריד, ועם ישראל הוא בן אל־מות, האין זה נשיאת פנים לישראל? האין זה שידוד הטבע בשביל ישראל? אמר להם הקב"ה ואיך לא אשא פנים לישראל" כי לעם ישראל יש תכונה מיוחדה אשר יצטיין בה מכל העמים: כל העמים הסכינו תמיד לחיות חיים של טובה, ויושבים שאננים ושקטים ולא ידעו מחסור, לזאת לא ימצאו ידיהם ורגליהם ללחום

עם

עם הצרה אשר תבוא עליהם פתאום, כי לא הרגילו באלה, לזאת יפלו ולא יקומו, אבל עם ישראל מדקדקים לברך אף על כזית, מברכים אף כי הם רעבים, לא הסכינו ברב טובה, מברכים על הרעה כשם שמברכים על הטובה—טבעם זה נותן להם כח וחיל ללחום בעד קיומם, תורתם ואמונתם ולהתקיים עדי עד.

יהודא בר"א חאשעסמאן החוב"ק באקעלעראווע (פלך סיבאלק)

יד.

דרוש לחנוך ביהמ"ד.

מה טבו אהליך יעקב

„א"ר' יוחנן מברכתו של אותו רשע, אתה למד מה היה בלבו: ביקש לאמר שלא יהיו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות „מה טבו אהליך יעקב" לא תשרה שכינה עליהם „ומשכנתיך ישראל" וכו' א"ר אבא בר כהנא כולן חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות. שנאמר: „ויהפך ד' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ד' אלהיך קללה ולא קללות" (סנהד' קה.)

שלשה אלה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים: א) במה היה כחו של הקוסם הארמי גדול, כי ברכות פיו תבואנה ותקימינה? ב) ולמה היתה מחשבתו רבת כח יותר ממעשה דבריו, כי מחשבתו הרעה הוציאה מידי מעשה ברכותיו, שכולן חזרו לרעה, כאשר זמם ולא כאשר עשה? ג) מה נשתנה ברכת בתי כנסיות ובתי מדרשות מכל הברכות שכולן חזרו לרעה ולא זו, האם נמצא שנוי מה בינה וביניהן באמרות פיו? ד) ועל כולן—מה מלמדנו תלמודנו באגדה זו? ככל ספור וכל אגדה הנצרכת לדורות הובאו אל אוצר חמדתנו.

התבוננתי בדבר ואמרה נפשי, כי אותו הקוסם הנופל לא היה בכחו לא לברך את ישראל ולא לקללם כמו שהעיד עליו בעצמו: „מה אקב לא קבה אל", אך מאשר נביא גדול היה בין האומות וגלוי עינים להשקיף על העתיד לבא, אם מקרוב אם מרחוק.

וכן בצאת ישראל ממצרים ונפשו תדרך עוז במדבר עולה אל ארץ חמדתו „ויגר מואב מפני העם מאד" מאימת גבורתו, „ויקץ מואב מפני בני ישראל" נמאס היה בעיני עצמו ונבזה לעומת בני ישראל ההולכים באור תורה.—

ולכן קרא בלק מלך מואב שרצה לבלק את ישראל מארצו את בלעם לאמר לכה קבה לי את העם. אתה כחוזה עתידות בוא נא אל ארצי ומעל במות בעל תצייר לפני כל—את דברי ימי ישראל בתקופות החושך: את כל מעלליו הרעים ואת כל המצוקות והתלאות אשר תסובינה אותו.

וכן הלך בלעם אל בלק ועלה בעצתו על במות בעל, על ראש הפסגה, על ראש הפעור, ובחפצו העז לבלע את עם ד', חפץ לתאר לפני כל ונוכחו כי ימים יבואו, שבמו ידל ישראל מאוד, ידכה וישוח „באין מלך ואין שר ואין זבח" והוא נודד בגוים ומזרה בלאומים—למען ישמע ישראל

ישראל ויאבה להתערב בגוים, כי מה לו לנוד ארצה כנען. ומשם יגורש ויפוזר בין העמים; ישמע מואב ויתעודד כי ירם קרנו בחזותו את עצמו „שקם מואב ושאנן על שמריו".

אך צור ישראל חשב אחרת—אותו הקוסם החפץ לבלע עם ד'. על אפו ועל חמתו עוד יוסיף לחזק לב ישראל ולאמצו למען ילך קוממיות, נושא תורת ד' אל הארץ הטובה אשר ממנה יאיר על כל העולם ומלואו.

ישמעו המואבים ויאחזמו רעד. לא יתגרו בישראל.—וכן תאר החוזה את התקופות היותר מאירות בדברי ישראל. אשר בהם ירומם קרנו ויאיר באור ד' וישעו, עד כי נבהל בלק מאוד, ויחר אפו ויספק את כפיו ויאמר „לקב אויבי קראתיך והנה ברכת ברך".

אך את כל אלה הזה לעתיד הרחוק, כאשר אמר בעצמו: „אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב".

וזה דברי רז"ל „מברכותיו של אותו רשע אתה למד-מה היה בלבו" הוא חפץ לתאר את הימים הנוראים בישראל שהיה כמו ההפך מכל אשר היה מוכרח להגיד, אך דבר ד' היה כאש בוערה בפיו להגיש מה שהושם בו. לכן „כולן חזרו לקללה", בתקופות החושך טרם בא הזמן של „אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב" „חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות", כי אב חכם אוהב ורחמן המיסר את בנו, למען ילך בדרך טובים, יש אשר יכנו בשבטו, יפשוט מעליו בגדי תפארה, ישליכנו אחרי הדלת והמזוזה, גם ירעיבהו ויענהו לזמן קט, אך מכל משמר ישמר את נפשו—לכן יראה בחכמתו כי לא יצטנן בעמדו בחוץ... ויניח הפתח פתוח... למען בכל עת ועונה שיאבה לשוב ולשמע לדבר אביו, ימצא לו מסלה ישרה ונכונה—ככל מגמתו הלא הוא למען ישיב אליו בנו אהובו ויטיב דרכיו ויקבלנו באהבה רבה וחבה יתרה.

כן היו וכן הנן תקופות החושך בישראל אשר הוכה מכות נמרצות, הוסר עדיו ממנו, הושלך מארמונו, נרעב ונענה—אך את נפשו נפש ישראל, בן בכורו, ישמר ד' מכל משמר—ואיך חלילה לא יהיו בתי כנסיות ובתי מדרשות בישראל—הצנים יאחזונו והבוק תבוק רוח ד' ממנו? ואיך לא ישאיר אב רחום וחנון פתח פתוח לבן הגולה והנדח מעל שלחנו—לשוב אליו ולהתחנן לפניו על נפשו? חלילה, לא תהא כזאת בישראל—לא יבטלו לעולמים בתי כנסיות ובתי מדרשות בישראל, ולא תעל השכינה מעליהם. מאהבת ד' את עמו.

וזהו דברי ר' אבא בר כהנא „ולא אבה ד' אלהיך לשמע אל בלעם ויהפך ד' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ד' אלהיך „קללה ולא קללות" „את אשר יאהב ד' יוכיח" גם בלי ארץ וממשלה, גם בערום וחוסר כל, גם בצרות רבות ורעות עצומות—אך „וכאב את בנו ירצה" לשמר את חייו ולקבלו בחבה בכל עת שישוב—לכן השאיר להם גם בימי החושך בתי כנסיות ובתי מדרשות—כי הברכה האחת הלזו היא מקור כל הברכות.

ועתה נחזה מה נכונים ומוצקים דברי רז"ל הבנוים על קבלת אמת בפרוש התורה, כי דבר ד' אשר היה שומה בפי בלעם לבטא מלה במלה, אות באות והנה בהנה—„כה תדברו" את כל הברכות היה מתאר כחוזה עתידות „עם לבדד ישכן" „עם כלביא יקום" „יזל מים מדליו" הכל לעתיד. ומזה נשמע כי תהיינה גם תקופות שתהיינה במו הפוכות מכל אלה הטובות—

אך בראותו נוכח עיניו את אהל המועד שעליו ענן ד' חופף כל היום ואת כל אלהי יעקב אשר ייחדו למו לשנות למד דבר ד' אשר שמעו מפי משה, ולהציק

שיח

שיח לפני אל מוציאם ממצרים. שהשכינה שורה עליהם, פלצות אחזהו, וכאיש צר עין צעק מנהמות לבו על מה שיראה בעינו הרעה עתה, ועל מה שיחזה בגלוי עינו לעולמים „מה טבו אהליך יעקב ומשכנותיך ישראל!" הלא אראנו עתה ולעולמים אשורנו מקרוב ומרחוק.

אמנם אח"כ אמר ג"כ „כנחלים נטיו כגנות עלי נהר וגו'" ג"כ בלי „יוד" העתיד, ורז"ל בארו „מלכות נמשכת—זיתים וכרמים" ואיפה הם? אך כל המתבונן יראה כי כל אלה אמר „בכף' הדמיון—לאמר כי בתי כנסיות ובתי מדרשות יהיו להם לעולמים שיעודדום ויתחזקום „כנחלים נטיו כגנות עלי נהר" כמלכות נמשכת כזיתים וכרמים:

ומזה חיים וקימים דברי רז"ל, נחזה בתולדתנו הנפלאה והנשגבה כי נשיאנו מר ישראל עמוד הימיני ופטיש החזק—האיר לישראל בזמן אשר החשך כסה ארצו וחיל דומי עם שרי אספסינוס אמרו לבלע עמנו—ויזנח ר' יוחנן בן זכאי את כל ויבקש להשאיר לו את העמוד הימני „יבנה וחכמיה" וכו' (גיטין נ"ו:) ובזה כבפטיש חזק רוצץ את גולגולת הצר הצורר שאמר להכחיד את ישראל מני ארץ ויקם את ישראל עלי בצר.

ומזה נלמדה אחת שהיא שתים: אחת כי בית הכנסת ובית המדרש—הוא מקור חיינו ואורך ימינו ושתים: א) מפלאות מפעלות צור ישראל וגואלו כי אלה לא בטלו ולא יבטלו לעולמים. ב) וכי עלינו לראות להשתדל בכל מאמצי כחינו לכונן בתי כנסיות ובתי מדרשות לרומם בית אלהינו ולהחיות רוחנו בקרבנו כי רק „לבא לטהר מסייעים".

ישראל בענדט פייווילזאהן רב בבייסאגאלא.

טו.

דרוש לשבת הגדול.

שבת שלפני הפסח קורין אותו שה"ג, כדאיתא בטוש"ע או"ח (סי' ת"ל) והרבה טעמים נאמרו ע"ז, ואענה גם אני את חלקי לבאר טעם נפלא בעזה"י, ע"פ דברי חז"ל בגמ' ומדרש וזה החלי בס"ד.

איתא במדרש (בראשית פ' י"א) תני ר"ש בן יוחאי, אמרה שבת לפני הקב"ה רבש"ע לכולן יש בן זוג ולי אין בן זוג, א"ל הקב"ה כנסת ישראל היא בן זוגך, וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני, אמר להם הקב"ה זכרו הדבר שאמרתי לשבת, כנסת ישראל היא בן זוגך, היינו דיבור זכור את יום השבת לקדשו עכ"ל.

והמדרש הזה הוא מופלא ומכוסה, כי מה הי' חסר לשבת שביקשה בן זוג, ובמה נחה דעתה כאשר ניתן לה כנסת ישראל לבן זוג, ומה דרש הקב"ה מישראל בהזכירם הבטחתו לשבת שכנסת ישראל היא בן זוגך, ולמה לא רמז להם הקב"ה את זאת במרה, בעת שנצטוו על מצות שבת, (כדאיתא במס' שבת דף פ"ז: וסנהדרין דף נ"ו:), ומה ענין הזכרה זו להר סיני?

ולהבין ספוני טמוני דברי חז"ל, נקדים, דהנה קיי"ל (ב"ב דף קכ"א.) מועדי ד' צריכין קידוש ב"ד, שבת בראשית אינה צריכה קידוש ב"ד ושבת קביע וקיימא, דמששת ימי בראשית ועד עולם הי' כן, ויהי' ששה ימים חול והשביעי שבת קודש, ואין כח שום ב"ד יפה להקדימה או לאחרה, אבל המועדים תלויים בדעת ב"ד, הם מקדישים אותם והם יוכלו לעבר החודש ולאחר המועדים על יום או יומים ולעבר השנה ולדחות המועדים על חודש תמים, ובהם הדבר תלוי כדדרשינן (רה"ש דף כ"ה) אתם אפילו שוגגים אתם אפילו מזידים, וכדאיתא במדרש רבה שמות (פ' ט"ו) אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העולם אימתי אתה עושה את המועדות כו', אמר להם אני ואתם נסכים על מה שישראל גומרין ומעברין את השנה, ובמדרש (דברים רבה פ' ב') כשמתכנסין מה"ש לפני הקב"ה לומר אימת רה"ש ואימת יום הכפורים אומר להם לי מה אתם שואלים אני, ואתם נלך לב"ד של מטה עכ"ל המדרש.

ולהבין מה נשתנו המועדים שנמסרו לב"ד לקדשם ולקבוע משבת שהקב"ה בעצמו ברכו ויקדשו ולא נמסר לב"ד כלל, הוא כאשר נבאר בעז"ה, דהנה ידענו מפי סופרים אשר הקב"ה מנהיג עולמו בשתי הנהגות בהנהגה טבעית והנהגה נסיית, ההנהגה טבעיית בראה הקב"ה וקבעה בששת ימי בראשית, ומאז ועד עתה עולם כמנהגו נוהג ואין לשום נברא חלק בה, אבל הנהגה נסיית האבות א) ה"ק ובני ישראל כוננוה כדאיתא במדרש רבה (שמות פ' ט"ו אות י"ח), משבחר הקב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ושנים

א) ובזה אמרתי לפרש את דברי הכתוב פ' חיי שרה ואברהם זקן בא בימים וד' ברך את אברהם בכל ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו שים נא ידך תחת ירכי ואשביעך בד' אלקי השמים ואלקי הארץ כו' ואח"כ אמר ד' אלקי השמים אשר לקחני מבית אבי כו' וקשה למה שינה אברהם את לשונו, מראש קרא את ד' אלקי השמים ואלקי הארץ ובפעם שני כאשר אמר לו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי, קרא את ד' רק אלקי השמים לחוד הלא דבר הוא (ויעוין פרש"י).

ואמרתי בעז"ה, דגם כי האבות זכו להנהגה הנסיית ע"י מלאכיו עושי רצונו, בכ"ז מצינו אשר האבות הקדושים השתדלו תמיד למעוטי בניסים, כמו שמצינו ביעקב אבינו הכין עצמו לדורן ולמלחמה ואם זה לא יועיל אזי לתפלה בדרך נס, וגם יצחק בלכתו לגרר אמר על אשתו אחותי היא למען לא יהרגוהו על דבר אשתו, ואברהם אבינו למען יחי' ויטיב לו בעבורה, ציוה לאמר אחותי את ולא רצה לסמוך על הנס, רק באשר ע"פ דרך הטבע לא יכלה להנצל עשה הקב"ה עמהם נסים, והנה בחפצו לשלח את עבדו לקחת אשה לבנו רצה ג"כ למעוטי בניסים, כי חשב אשר בטח יתרצו לתן את בתם לבנו, כי אברהם אבינו הי' גדול ומפורסם מאוד וכל מלכי מזרח ומערב הי' מקדימים לפתחו, כדאיתא בב"ב (דף ט"ז:). וגם יצחק הי' דומה לאביו הגדול והנכבד ובן יחיד להוריו, ושלח את עבדו בכסף וזהב ושטר מתנה בידו על כל הונו כמ"ש רש"י וכל טוב אדוניו בידו שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיחפצו לשלח בתם. אשר באמת הי' שידוך נפלא עבור רבקה, וע"פ דרך הטבע גם אביה ומשפחתה הי' להם להסכים לשידוך זה.

והנה כבר כתבו חז"ל אשר הקב"ה לפי מעשיו הוא נקרא, ולכן בעת ינהיג הקב"ה

ושנים, ומשבחר ביעקב ובניו קבע בו ר"ח של גאולה, שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידין לגאל שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, וכמו שהעיד הכתוב בפ' ואתחנן, כי שאל נא לימים ראשונים כו' הנהיה כדבר הגדול הזה כו' או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באותת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ד' אלהיכם, וכנגד שתי הנהגות האלו קבע הקב"ה את יום השבת והמועדים שבת היא כנגד הנהגה טבעיית לזכר עולם כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש, והמועדים הם הם כנגד הנהגה נסיית, פסח על שום שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים ועל שהוציאנו מעבדות לחירות, וסוכות הוא למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בצאתכם ממצרים וכו',

ובזה נתגלה לנו בחסד עליון רז מרזי התורה ההבדל שבין שבת להמועדים דשבת כיון שהיא כנגד הנהגה טבעיית אשר רק יד ד' עשתה זאת וקדוש ישראל בראה, אין לבית דין רשות עליה, אבל המועדים שהם כנגד הנהגה נסיית שהיא ע"י מעשיהם של צדיקים והם יסדוה ויכוננה נותן להם רשות לקדשם ולקובעם בעתם ובזמנם כפי דעתם ורצונם.

והנה ידענו מן התורה ומקבלת חז"ל, אשר מדור אנוש טעו כל העולם וסרו מדרך האמת והאמונה דור אחר דור, רק אחד היה אברהם אבינו אשר בדעתו וחכמתו התחיל לחשוב איך אפשר שיהי' הגלגל נוהג ולא יהי' לו מנהיג, ולו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבונתו הנכונה וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג הגלגל, ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו והתחיל לעמוד ולקרוא

הקב"ה בהנהגה נסיית נקרא אלקי השמים, ובעת ינהיג בהנהגה טבעיית נקרא אלקי הארץ, והנה בעת שהכין אברהם את כל למצוא חן בעיניהם שיתנו את בתם לבנו אשר גם בדרך הטבע יתרצו למלאות את רצונו, אמר אלקי השמים ואלקי הארץ היינו כי גם ע"י ההנהגה טבעיית ישיג אלה לבנו יחידו, אך העבד הציע לפניו דבר מושכל, דהנה ראינו דרך בני אדם אשר ברכם ד' בעושר, חפצים ליקח בנותיהם וחתניהם על שלחנם למען לשבוע מהם נחת בביתם, ומעט מזעיר יקרה שישלחו את בנותיהם תיכף אחר החתונה החוצה, ובכ"ז אם לפעמים יקרה גם כזה באשר כי סדנא הארץ חד הוא, ויש מסילות ברזל ובי דואר, ויוכל להודע תמיד משלומה וטיבה וגם להתראות עמה תמיד כאשר יהי' לו געגועים, אך שיתן איש את בתו לאיש לארץ אחרת ועוד מעבר לים זה הוא מקרה יוצא מהכלל, ובכ"ז אפשר גם זאת אם הענין גדול ונכבד מאוד כי גם במדינת הים אפשר לדרוש את שלומה וגם להתראות לפרקים, אך בימים שמלפנים אשר היישוב הי' מעט מזעיר ועוברי אורח לא הי', ואם נתן איש את בתו לארץ אחרת אזי לא ראה עוד אותה לעולם, וגם לא יוכל לשמוע אודותה מאומה לדעת מה שלומה ואם בחיים חייתה, כאשר מצינו בשופטים (קי"פ י"ח) אשר משפחת הדני הכו את ליש לפי חרב ואין מציל כי רחוקה היא ודבר אין להם עם אדם, וכן בשמואל א' (קפכ"ז) שדוד המלך פשט על הגשורי והגרזי והעמלקי ויבואר שם שלא ידע איש, לכן מי זה הוא האיש אשר יאבה לתת את בתו אשר לא יראה אותה ולא יידע ממנה עד עולם. לכן אמר אמת הוא אשר הוא שידוך נפלא לפניה. עם יצחק, אך אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי, וכאשר הציע דבר זה לפני אברהם אבינו ראה שהצדק

ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד (רמב״ם פ״א מהל׳ עכו״ם הל׳ א׳) ואחריו יצחק אבינו ואחריו יעקב אבינו ושבט לוי עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד ממעשיהם הרעים ולטעות בעבודת אלילים, ומאהבת ד׳ אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו בחר בנו מכל עם ועשה עמנו נסים ונפלאות אשר לא נשמעו בכל הארץ ובכל הגוים זעי״ז הכירו וידעו גם כל יושבי תבל כי ד׳ הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד.

והנה לוא חכמו ישכילו זאת יבינו להנהגה טבעיית להחמה בתקופתה והלבנה בגבורתה והכוכבים במסילותם והמזלות בכסדרן, או להארץ וצאצאיה אזי ראו והבינו כי יד ד׳ יסדה ארץ וימינו טפחה שמים, כי ביצור הקטן, שעל פני תבל ובעשב הרך המציץ מחרכי אדמה נראה מפלאות תמים דעים, אך טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם, כי יד ההרגל והתמידיות כאף עליהם אשר מעודם ועד היום הם רואים השמים וצבאיה והארץ ואשר עליה, ומעשיהם שוה יום יום ואין כל חדש תחת השמש, ידמו אשר ח״ו אין אדון לבירה, רק אברהם אבינו הי׳ האיש הדגול מרבבה אשר הבין כי אי אפשר לבירה בלא מנהיג (מדרש רבה בראשית פ׳ ל״ט) אך אם רואים מעשים היוצאים מטבע הרגיל, כמו הנסים והנפלאות שנעשו לאבותינו בצאתם ממצרים, והעמדת השמש ליהושע בחצי השמים, או הנסים שנעשו לאבותינו בבית המקדש (אבות פ״ה משנה ה׳) או אז ידעו ויבינו כי יד ה׳ פעל ועשה כל אלה.

ובזה יש לבאר מה שאמרינן בקדושה „כבודו מלא עולם משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו״ דלכאורה הדברים מופלאים דמה זה שואלים איה מקום כבודו הלא כבודו מלא עולם, אך בדברינו מבואר בטוב טעם דבאמת כבודו מלא עולם, דעל כל צעד וצעד וכל שעל ושעל בכל כנפי הבריאה אנו רואים כבוד המקום כמאמר הנביא (ישעי׳ מ״ג ז׳) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, אך עי״ז שכבודו מלא עולם ואין מקום פנוי׳ ממנו, והורגלנו בו תמיד בכל עת ובכל רגע ההרגליות והתמידיות הפרו אצלינו ההתבוננות ועי״ז משרתיו היינו יצורי תבל (כי כולם עבדים למקום) שואלים איה מקום כבודו למה לא נעשו חדשות בארץ להראות בזה את כבוד המקום.

ובמשנה אבות שם בין הנסים שנעשו בבהמ״ק מונה ג״כ שלא נראה זבוב בבית המטבחים, ונחזה אנן הא לברוא זבוב הוא דבר יותר נפלא משלא יהי׳ זבוב, כמאמר המדרש (בראשית פ׳ ל״ט) אם מתכנסין כל באי העולם לברוא אפילו יתוש אחד אינם יכולים, ושלא יהי׳ זבובים אפשר גם ע״י מעשי בני אדם, ולפ״ז הוא נס יותר גדול ונפלא שיהי׳ זבוב ושלא יתראה זבוב, אך בברואי תבל כבר הורגלנו מימות עולם וכבר כהה כח הרגשתינו מלהתפלא ולקרוא מה רבו מעשיך ד׳ כלם בחכמה עשית, אך אם במקום אחד נשתנה ונעדר הזבובים לזה אנו קורין נס וחידוש נפלא.

ובזה

אתו אשר בדרך הטבע אין מקום ליקח אשה לבנו ולהביאה אליו, לכן לקח לו לעזר את הנהגה הנסיית ואמר לו בפעם השני ד׳ אלקי השמים אשר ינהיג עמדי בנסים ונפלאות ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם, וכן הי׳ באמת שבתואל לא רצה לשלח אותה כמבואר במדרש ובא מלאך וחבטו ואז נתרצו לשלח ולברך אותה.

ובזה נבין בראותינו בעת לישת ואפיית המצות, מעמידים משגיחים מיוחדים לזרז את העוסקים, ולכאורה למה הם לנו הלא העוסקים בני ישראל המה, שאבותיהם עמדו על הר סיני וקבלו את התורה, ומה כתיב בה לא יראה לך חמץ, בל מחמצת לא תאכלו. ואיך לא יזדרזו בעצמם במעשיהם שלא יבואו גם לידי חשש חימוץ, אך בזה גופא שעוסקים בלישה ואפיה תמיד והורגלו בזה מאוד, יש לחוש פן מפני ההרגילות לא ישימו לב להתבונן, לפיכך נחוץ להזדרז מאוד ולהעמיד גם משגיחים שיזכירו ויזרזו אותם שיהי' נעשה כתורה וכמצוה, ושלא יניחו את העיסה אף רגע אחד בלי מעשה ושישתמרו כל החוקים והמשפטים התלואים בזה, ושלא יבואו להקל ח"ו כלל וכלל באיסור חמור בחשש חמץ בפסח.

והנה על ידי דברינו, נתגלה לנו פני הלוט הלוט מדברי המדרש שהבאנו בראש דברינו, דהרי ראינו דהקב"ה ברא את כל יצורי תבל זוג זוג, זכר ונקבה, למען יפרו וירבו ויעשו פרי, כי לא לתהו בראה אלא לשבת יצרה, ועי"ז התאוננה שבת לפני הקב"ה לכולן יש בן זוג היינו כולן ממלאים את משלחתם כי יעשו פרי, אבל אנכי היינו ההנהגה טבעיית שאנכי מעידה עליה, כמבואר לעיל אין לו בן זוג, היינו אם אין גם ההנהגה נסיית, הלא אין תכלית ומטרה להנהגה טבעיית, כי אם תמיד יתנהג העולם כמנהגו, לא יכירו וידעו כל יושבי תבל כי אתה יצרתה אף עשיתה כמבואר מעלה, ועי"ז השיב הקב"ה כנסת ישראל תוסד ותתכונן גם הנהגה נסיית בעולם, ואז ע"י שניכם אתגלה ואתפרסם בעולם, כי ע"י ההנהגה נסיית לבד ג"כ לא תתמלא רצוני, כי לוא הי' העולם מתנהג תמיד בההנהגה הנסיית. אזי חזרה גם היא להיות נקראת טבעיית ב) כי אם מששת ימי בראשית הי' מן יורד מן השמים, ומים מן הצור, או אם תמיד הי' השמש עומדת בחצי השמים וירח בעמק אילון אזי לא הי' נחשב זאת לנס ופלא, ולא העיר תשומת לב, אך אם תמיד מוציא לחם מן הארץ וגשם יורד מן השמים אם עתה ירד מן מן השמים ומים מן הצור ראו הכל כי אצבע אלהים היא, וכן שתמיד השמש ישיש כגבור לרוץ אורח והירח יקר הולך ועתה עמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבוא כיום תמים והירח עמד בעמק אילון נתקיים נבואת יעקב אבינו מה שאמר. וזרעו יהיה מלא הגוים, כמו שפירש רש"י שם, כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון.

והנה כל הנסים שנעשו לישראל בצאתם ממצרים הי' בזכות האבות הה"ק

כראיתא

ב) ובזה אמרתי עוד טעם לשבח למה מיום צאתם מארץ מצרים עד ביאם לארץ הי' כל הנהגתם ע"י נסים ונפלאות, מן ובאר, ועמודי הענן והאש, אשר נשאם ד' כאשר ישא את בנו, ובבואם לארץ אשר עיני ד' אלהינו בה מראשית השנה ועד אחרית שנה חסרו כל אלה רק זרעו וקצרו ונטעו ואכלו פרים, ובדברינו ניחא שפיר באשר כל בני ישראל התעכבו במדבר ארבעים שנה, ומנעוריהם ועד ימי זקנה הורגלו בכל דבר, כבר הי' להם זה לטבע שני ולא פעלו עוד עליהם לראות בעליל את מעשי ד' כי נורא הוא, ולכן נתחלפה הנהגה הגדולה הזאת בהנהגה טבעיית, ולכן העמיד יהושע את החמה בחצי השמים להראות את בניהם אשר לא ראו את נדלו וידו החזקה וזרועו הנטויה בצאת ישראל ממצרים אשר גדול ד' ומהולל מאוד ואין אלוה מבלעדו:

כדאיתא במדרש שיר השירים (פ' ב' על פסוק קול דודי הנה זה בא) וכמו שהאריכו המפרשים, ועתה כשעמדו ישראל על הר סיני לקבל התורה אשר ע"י התורה אפשר לעשות אותות ומופתים בשמים ובארץ, דהתורה היא מושלת על הטבע וגדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ (כתובות דף ה'.) ויהושע ע"פ דברו העמיד השמש והירח, וכן כל הנביאים והחכמים נזרו אומר ויקם, אמר להם הקב"ה זכרו הדבר שאמרתי לשבת, כנסת ישראל היא בן זוגך, היינו דעל ידיכם תתחדש ההנהגה נסיית בעולם, לכן קבלו נא את התורה והלכו בדרכיה, למען אתם בעצמיכם בזכותם וע"י התורה הקדושה תהיו ארונים ומושלים על טבע הבריאה, לשנותה ולעשות נסים ונפלאות לעת הצורך לקדש שם שמים, ועי"ז יהי' זוג נפלא וקדוש, עם יום השבת שהוא כנגד הנהגה טבעיית, וע"י ידיכם ומעשיכם תהי' הנהגה נסיית ותעשו פרי הילולים להודות ולהלל לשבח ולפאר ולרומם את שם קדשו, ושפיר מסיים המדרש היינו דיבור זכור את יום השבת לקדשו.

ועתה יאירו עינינו לחזות בנועם דברי חכמינו ז"ל שקראו לשבת שלפני הפסח שבת הגדול דבעבור שקבע הקב"ה את השבת לאות לעולם כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ וטרם שהי' לה הבן זוג ההנהגה הנסיית אותותיו לא ראינו, כי ההנהגה הטבעיית לבדה לא פקחה עיניהם לראות נכוחה ולדעת ולהכיר את מי שאמר והי' העולם ועי"ז נתמעט גם דמותה של שבת קודש, אך בהגיעו מועדי קודש היינו ההנהגה הנסיית והזוג הקדוש עשה פרי תנובה לפרסם את שמו הגדול, וגדולים הי' מעשי המועדים ומעשה שבת יחד, לכן עטרוהו את השבת בזר תפארת לקראותו שבת הגדול, ונקוה לד' אשר יחדש ימינו כקדם וכימי צאתינו מארץ מצרים יראנו נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ והגוים ביום ד' הגדול והנורא (מלאכי ק"פ ג') אמן ואמן.

יהיאל משה סאגלאוויץ החופ"ק מלאווא (פלך פלאצק).

טז.

דרוש „פרי למאכל".

המשא אשר נשאתי פה שדה-לבן בבית „למוד תורה ומלאכה" ט"ו שבט התרמ"א במקהלות באספות נכבדי עדתנו לחוג עם חניכי הבית את יום הזה.

אדונינו נכבדים וילדים נחמדים!

א) **המנהג** לחוג את יום הזה יום ט"ו בשבט כל שנה ושנה ולברך בו על פרי העץ, כבר קנה לו זכות אזרח בעמנו, וכשנחפשה ונחקורה בספר הספרים — אשר בדם ואש ותמרות עשן אמרו צוררינו להפריד בינינו ובינו ולא עלתה בידם — הוא התלמוד - אשר בלעדו נגשש כעור באפלה בהבנת דברי תושב"כ, באמונתנו גם בלאומיותנו - שם נמצא כדברים האלה, כי ט"ו בשבט הוא ר"ה לאילנות (פ"א דר"ה) ופרש"י שכבר עברו ימות הגשמים שהוא זמן רביעה ועלה השרף באילנות ונמצא חונטין מעתה ע"כ. ולפ"ז צ"ב דהיל"ל

דהיל"ל „ר"ה לפירות" ? ואשר אחוה לי אנכי בזה הוא, אחרי שיום הזה הוא ראשון לימי האביב, בו נתמלאה סאת אספת הכחות באילנות לפרנס עצמם, ואחרי שכבר עטיניהם מלאים חלב ושמן מעתה עליהם החל מעשיהם הפץ מעינותיהם חוצה, בחניטת פירותיהם לשמח אלקים ואנשים, כי הן לא לזאת נוצר כל דבר בחלד שיחיה ויהיה לו רק לו לבדו ולעצמו, כ"א „לחיות ולהחיות" שיהנו גם אחרים מטובו, והפירות הם רק הם המה תעודת העצים ומטרתם לקיום העולם ושכלולו, כי עצי הפרי כשהם לעצמם כמעט לא יצלחו למאומה, גם רק ע"י גרעיני הפרי יתקיימו במין, ומעלות העצים וטובם גם אותן רק הפירות יפרסמו וכמליצת חז"ל אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם הולך ? א"ל אין אנו צריכין פירותינו מעידות עלינו (ב"ר ט"ז ע"ש), לכן יום החילם להראות כחם בהוצאת פריים הוא רק הוא יחשב להם לראש וראשון לשנתם, וזאת יש לרמז בדה"כ (יחזק' מ"ז) והי' פריו למאכל (אז) ועליהו לתרופה שע"י הוציאו פרי למאכל הגדל מעלת האילן עד כי יודע שגם העלים שהוציא אם כי בהשקפה ראשונה נראה שהן לא תצלחנה למאומה, בכ"ז גם בהן נמצא טוב ומועיל כי הן תרופה והגנה על הפרי וכמליצתם (חולין צ"ב) לבעי רחמי אתכליא אעליא כו', לעולי רגלים הראו הכרובים שהיו מעירים זב"ז כו' (יומא נ"ד) להעירם ולעוררם שהעיקר הוא שיתאחדו ויתחברו יתקשרו ויתלכדו ישראל חד באחד משפיע ונשפע גם יחד וזה הוא סוד הקיום הפרטי והכללי.

ב) **את** היום הזה בחרנו לנו לאות ודגם אנחנו עם עולם עם אלקי אברהם אשר מכל השבחים שיש לשבח את אבינו זה הראשון בהאירו אור אמונה זכה וטהורה בימים אשר חשכת ענן וערפל הבערות כסה ארץ, בחר ד' לשבחו „כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו'" כי אאע"ה זה כחו לאלקיו היה להשריש בלבב בניו וכ"ב [עיין עקרים מ"ד פמ"ד ובמאמר יקר עץ חיים (כת"י) בעץ עבות הארכתי בזה] חכמה צרופה ואמונה טהורה, להבט בעין חמלה ע' כל אדם וללמד סנגוריא גם על תועים ונדחים. ומעשה סדום יוכיח וכדרשתם ב"ר (הובא בילק' תהל' עפ"ז) אהבת צדק להצדיק בריותי ותשנא רשע להרשיעם כו' אנחנו עם הנבחר בחרנו את היום הזה להתבונן אליו והוא יזכירנו דברים העומדים ברום עולם, הן כל משך ימי החורף עמדו האילנות—אחרי אשר הפשיט הסתיו מהם בגדי תפארתם—ערומים ויהיו מטרה לחצי הקור הכפור והשלג, וכל בני אשפת החורף, כל אתות חיים לא נראה בהם, ומהם— כגפנים—אשר בעליהם חפרו בארץ טמנום ויכסום בערמות עפר, בכ"ז אם כורם אמן מופלא ישים עינו עליהם, אז בצאת קוי— האביב יפיחו רוח חיים בפגרים המתים ובהראות שמש הקיץ בגבורתו ילבשו מחלצות יציצו ציץ ויעשו פרי חמד משמחי אלקים ואנשים, כן אנחנו ב"י הה! חורף גדול איום ונורא רובץ עלינו זה זמן כביר אלף תתל"ב שנה. ישנים אנחנו ברומניא ומאראקי שנת מרמוטא, תחת רגבי עפר... עלימו ירמסו חיתו יער... הוי חורף אכזרי! בחורף טבעי למצער לא ישמע קול רעם, לא יראה ברק, ובחורף המלאכותי הזה,— יסמר הבשר! — מה עצמו הרעמים מה נוראים הברקים! גם מטה הרעם (בליץ-אבלייטער) . . . לא הועיל כי כשהעמיד פלוני צלם בהיכלו בימי הפרעות הורו היחפים כהלכה „ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא" גם גשמי זעם מי-מבול ירדו עלינו—בשפניא לפנים ובפרס גם עתה— מאין הפוגות, צפרני נשר הרומי ירדו בנו, מוקדי שפניא שרפונו ומימי-רמוניא טבענו—

אחת

אחת היא מלכות רוסיא האדירה אשר בצל מלכה המולך לצדק ישכון ישראל בטח — מזה הוי ומזה אבוי, שם צרה ומבוכה ושם שם בוקה ומבולקה, כשרשינו כענפינו כלם מכוסים בשלג עולמים וענן קרח נורא יכסנו כל משך זמן הרב הזה, אולם אם כי שת לעפר גופנו החומרי אבל יפעת נפשנו אספה חיל רוחני... אלפה בינה בל תוסיף עשה מרחה כמאז, הנסיון הראה לדעת כי גם אם תלבש הכבשה עור זאב ונמר אם דם כשבה תמה יזל בעורקיה ושני טורף אוכל בשר לא יהיו לה, לא ירפנה הזאב ערב, ירמסנה יטרפנה יגרם עצמותיה ויאכלנה בכל פה גם על השובע, למדה היטב כי לא טוב התחמק והתביש במקור מחצבת, אף טלאה לשד חכמה ואמונה, בכל עורקיה ידפים רוח חיים, כולה אומרת כבוד אהבת לאום ושאיפה לחיות חיים שאין בהם בושה וכלימה...

ג) **היום** הזה יזכירנו כי „החלש יאמר גבור אני" כאילו כשהוא לעצמו כבר השהלם ועליו לחתור ולבקש להשרש שרשי חיים במלא מובן המלה בלב. דור יבא חיי עם הנבחר חיי עם עולם, חיי חכמה ואמונה, חיי אנשים מדיניים להיות יהודים נאמנים לד׳ ותורתו וארצנו הקדושה גם אנשים מועילים לישוב העולם בכלל ומלכנו יר״ה וארצו בפרט, ויום כזה אשר בו נחלץ כח החל עשות כזאת לו נאה לו יאה הקרא „ראש וראשון".

ד) **בקחתנו** היום בידנו מפרי העץ, פירות שנשתבחה בהם ארצנו נזכור... ונזכיר... „התאנה" תזכירנו שרשי תאנה רכין ובוקעים בצור ובאבן (ש״ט תהל׳ ע״ח וב״ר י״ג) [ומ״ש ב״ב ח״י הב״ע דמפסיק צונמא י״ל צונמא קשה יותר מאבן וצור] גם אנחנו בעז״ה שרשינו הרכים... שנשרש... אחרי שנשקם לרגעים בימי דעת רוחניים וגשמיים ונדריכם במעגלי צדק וישרים בעיני אלקים ואדם יבקיעו בצור ובאבן, לא יעצרום כל צורי מכשול ואבני נגף, התמר אין לו אלא לב אחד (סוכה מ״ה) גדולו מן האויר מלמעלה ולכן בשקוטעין ראשו לא יוסף לגדל (עיין ע״ז ס״א ע״א פסיק רישי׳ כו׳) הוא ממש משול לתכונת עמנו... לנו לכוון לב אחד לד׳ אחד אז מהאויר מלמעלה... נח״ה גם כל ימי היותנו בלי ארץ מתחת... עד ישקיף ד׳ לרחם... „התאנה" הידועה! ששם שם בארצנו „חנטה פגיה" עתה „הגפנים סמדר" בזה „נתנו ריח" שהנשמה נהנית ממנו (ברכות מ״ג) כי אם ארצנו הנשמה זה כמה שבה לתחיה ובעמל אחינו שם תוציא פרי, זהו קול קורא לנו לאמר „קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך" רב לך שבת בחבוק ידים ולחכות שאחרים... יטילו לך יונות צלויות לתוך פיך עשה (כרשיון הממשלות) והראה אותות חיים וד׳ ינמור בעדך, החרובים גם הם יזכירונו אם כי כל האילנות שרשיהם מתפשטים כ״ה אמה החרוב יתפשט שרשו חמשים אמה (ב״ב כה) גם אנו שרשינו יתפשטו בשטח גרול.

ה) **המליצה** תאמר „בנינו כנטיעים" (תהלים קמד) העץ הוא לנו שותף נאמן בעסק החיים אנחנו נוריק מקרבנו יסוד הפחמי אשר העצים והצמחים ישאפוה אל קרבם, ותחתיו ינדפו הם מקרבם יסוד חמצי הטוב לנשימתנו, והיום הזה יכירנו להענק מטובנו הגשמי והרוחני, והנטיעות האלה המה בנינו הרכים, נגדלם נחנכם בדרך הישר והרצוי בעיני אלקים ומלך, נלמדם תורה ומלאכה כמו שהורינו גדולי אומתנו חז״ל בהרבה מקומות שבתלמוד ובהיותם נאה דורשים היו גם נאה מקיימים, והרבה מהם ידועים בתלמוד ובמדרשות שאחזו בעץ דעת התורה והחכמה וגם בסנסני המלאכה, וע״ז הנני מליץ דה״כ (תהל׳ ח׳) מפי עוללים (שמעוללים במלאכתם כי בעת עשיית מלאכה א״א

להיות לבן ונקי) ויונקים (משדי התורה וחכמה) יסדת עז (התורה האמונה והלאומית המה יאחדו הטוב והערב והמועיל גם יחד) למען צוררך להשבית אויב (לסתום פיות האומרים „עם של בטלנים אתם, אוכלי יגיעת אחרים ומוצצי לשד זרים, אוכלים ואינם עושים, והנה יבאו בנינו אלה ויטפחו על פניהם בהיותם חרשים ואומנים מופלאים, אמונים על ברכי הדת ונאמנים לד׳ תורתו וארצו, ולמלכם וארצו) ומתנקם (הוא פועל מדומה ור״ל שנראה כנוקם נקמת הדת... ובאמת לא כן בדיו ורק שנאת ההתחרות (קאנקורענציע) ידה במעל...).

ו) **אשריכם** ואשרי חלקכם מיסדי הבית ספר ובית חרושת המעשה ללמד לבני עניי אחינו תורה חכמה ומלאכה גם יחד, לבני אחינו אשר הזמן שלל מהם היכולת לגדל לבדם את בניהם על מבועי מים חיים האלה.

אשריכם המורים והמנהלים! אשר נדבה רוחכם אתכם להאצל מהעת הנחוצה לכם למצא טרף מחיתכם ותקדישוה ללמד חנם אין כסף את החניכים האלה ותקיימו „זרעו לכם לצדקה", אם כי התבואה מעטה ונחוצה להשקט רעבונכם בכ״ז תקחוה ותזרעו למען תצמיח, כן תעשו גם בצדקה לא תשימו לב לאמר הלואי שתספיק פרנסתי לי לבדי להפקיע את עצמי, „מלחמו" מהלחם שנחוץ לו למלא נפשו „נתן לדל" יפרום ויתן לעני (ועמ״ש בספרי אדני שן מאמר דורש לציון אות כח). הרשוני נא להזכיר לפניכם דז״ל (חגיגה פ״ב) ארבעה נכנסו לפרדס אחד קצץ בנטיעות והתעה את הילדים הנטיעות הרכות חניכי בתי אלפנא לאמר עסקיה דהדין בנאה כו׳ כו׳ (ירוש׳ שם) לא כן ר״ע הוא יצא בשלום—יען נכנס בשלום הוא זרז וזיין לתלמידיו לאמר „כשתגיעו למקום אבני שיש" כו׳ באור המאמר באריכות קנה מקומו בספרי יוד״ש מאמר אמת ואמונה, הוא ר״ע הורה (פי״ז דכלים מי״ג) אם כי כל מה שבים טהור אבל כלב הים טמא שבורח ליבשה כשבאים לצודו... כלב המלקק יד הזורק לו בבוז עצם יבש... וכשבאים לצידו בורח ממקום חיותו... ליבשה... טמא הוא! אתם אחד הכורמים על ידכם ניתן כרם ד׳ צבאות לעזקו לסקלו, שמרוהו מסח למען יעש ענבי חמד.

ז) **אשריכם** כל התומכים את המוסד הזה באונם והונם ובלשון יחזקאל (קאפ׳ ל״ו) נאמר „ואתם הרי ישראל" גדולי העם עשיריו ואדיריו חכמיו ומוריו „ענפיכם תתנו" הבנים בניכם גדלו וחנכו בדרכי היהדות והאנושית „ופריכם" הגשמיים והרוחניים זה בחכמה ועצה זה בכספו וזה ביגיעו ועמלו, אלה מזה ואלה מזה יכבדו ד׳ מהונם א״ת אלא ממה שחננם (ילק׳ משלי תתקלב) למי תורו דעה? למי תטיפו עסים חכמתכם ובינתכם? „תשאו לעמי ישראל" אל תוריקו מימיכם לבורות נשברים כ״א למקור מים חיים הנופלים אל הים הגדול ממנו ישיבו וישקו פני כל האדמה בכלל... ואת ארצכם ועמכם בפרט...

ח) **בכלל** על המוסד הזה נוכל להמליץ דברי רבב״ח (ב״ב עה) תא ואחוי לך היכי דנשקי ארעא ורקיע (מקום שהתחברו שם ארציות ושמימיות חומרי ורוחני) וחזינא דעביד כוי כוי (מקומות מיוחדים למלאכה ומקומות מיוחדים ללמוד וכאו״א הוא כחלון המביא אור) שקילנא לסילתאי ואנחנא בכוותא דרקיע (בעיני נראה חלק הלימוד תורה וחכמה להתפרנס ממנו ועל ידו) אדמצלינא (כי העיקר הוא לבקש ממי שהעושר שלו) (נדה פ׳ י״ד) בעיתא ולא אשכחיתה (שמחלק החכמה לבדו לא מצאתי לחם חוקי...) א״ל איכא גנבי הכא (שגנבו והעלימו חכמתי... בציונים אי טובים

שלא

שלא אוכל לזכות עמה במשפטי ולהתפרנס ע"י...) א"ל האי גלגלא דרקיע הוא דהדבר (גלגל החוזר דדמי לגלגל אנטיליא (מ"ר ויקרא כ"ה)... גלגל הרקיע המבדיל בין מים למים... (נשתנה הזמן...) נטר עד למחר (גזירה עבידא דבטלה (כתובות ג') חכה עד למחר ויש מחר שהוא לאחר זמן... שפת אמת תכון כוננת לא נאמר עתידה שפת אמת דתכון (זוהר תשא קפ"ח ע"ב ע"ש) אולם לא תצטרך לחכות כ"כ כ"א כי השתא (אף שעדיין יהיו כמו עתה ששמש האמת טרם תצא מעב הענן להאיר באור שבעת הימים בכל מבואות האפלות... ורק מעט מזעיר תופיע בהדרה אז) ומשכחת לה שגם מחכמה לבדה יתפרנס גם ישראל...

ט) **אך** לע"ע היום הזה צריך כאו"א מישראל לקיים דז"ל חייב אדם ללמד בנו אומנות וכל שאינו מלמדו אומנות כאילו מלמדו לסטות (קדושין כט).

י) **אתם** פרחי חמד נטעי שעשועים בנים יקרים עולי הצאן! אל נא תהיו כפויי טובה להתומכים בידכם בכלל ולהמורים והמנהלים בפרט תנו עיניכם ולבכם לכל אשר יצוו אתכם כי זאת טובתכם ותהלתכם בתור יהודים ואנשים, אל נא תדבקנה בכם המחלות המלוות את המלאכה בדרכה אשר הן רק הן שמו שם „מלאכה" לשמצה בעיני רבים ואז רק אז תהיו תפארת עמנו בכלל והדר עירנו בפרט ושמחת לבב מדריככם מוריכם ותומכיכם, והיה כי תבאו בימים וההצלחה בעזר שדי תאיר לכם פניה זכרו נא גם אתם להתחסד עם ילדי עמנו ולהאיר דרכם בחלד, עת תאחזו בידכם מוט הברזל לעשות ממנו כלי חרושת זכרו נא גם אתם להתחסד עם ילדי עמנו ולהאיר דרכם בחלד, עת תאחזו בידכם מוט הברזל לעשות ממנו כל חרושת, זכרו נא כי גם עלינו להיות קשה כברזל לבלי הכנע לפני כל עריץ החותר להרחיקנו מתורתנו ואמונתנו ולאומיותנו „אכתי בקשיותן קיימי או יהודי או צלוב" (ש"ר מ"ב) וע"ז אני ממליץ „ברזל ונחושת מנעליך" אם הם הדברים שדשים במנעל גם אותם תחשוב חזקים כברזל בלי הכנע לבטלם, וכנחושת שהוא לא יירא גם מחלודה, ולעולם לא יועם פניו אז „וכימיך דבאך" גם הימים שהם כימי הזקנה תשושי כח גם המה יהיו לך כימי עלומים, עת תרתיחו הברזל באש למען יתרכך ותעשו ממנו כאות נפשיכם אזניכם תשמענה ולבבכם יבין „ברזל קשה אור מפעפעו" (ב"ב יו"ד) אור הדעת והחכמה יפעפע גם ברזל קשה... ואש התורה והאמונה תאכל כל דעה נפסדה יוצאת ירך המנוול (עיין קדושין למ"ד).

יא) **ונסיים** בברכה: יהא רעווא שכשם שהאילנות יוציאו שנה שנה פרי חמד, כן יוציא המוסד הזה שנה שנה פרי קודש הלולים זרע ברך ד' וישגשגו ויהיו לאילנות טובים ויפים בגן עמנו לשמחת לבב כל רואיהם. ולשנה הבאה נזכה לברך על פרינו מגן הזה „ברוך שככה לו בעולמו" וכאשר זכינו עתה לראות נצני המוסד הזה מלאכת החניכים בחרושת הברזל אשר לפנינו עתה מפארים את הבית, כן נזכה לשמח בפרותיו הרוחניים והגשמיים אחרי שיהיו מבושלים כל צרכם במלא מובן המלה אמן כן יאמר ד'.

לשנה הבאה בירושלים! ארץ אשר אשר אבניה ברזל א"ת אבניה אלא בוניה (תענית ד').

שלום במהר"י ז"ל נאטאנזאהן משדה־לבן, מח"ס ציוני שלום, עינוהי דפוריא, אדני שן, וש"ס.

יז.

דרוש „פרי העץ"

הגדתי בעז"ה פה שדה־לבן בבית „למוד תורה ומלאכה"
ביום חנוכת הבית ט"ו שבט התרס"ב.

א) **הרואה** את חבירו (החביב עליו הרבה ושמח בראייתו) לאחר למ"ד יום מברך שהחיינו ואחר יב"ח מברך מחיה מתים הכי אפסקא הלכתא בשו"ע או"ח (סי' רכה) ועלינו, אדונים נכבדים וילדים נחמדים! עברו יב"ח למן היום חדינו בשמחת ראות פני חד את אחד ובימים ההם העברו סבות שונות ילדו על ברכי העת אשר כח בידם לקפד כאורג חיי מוסד, ועתה תל"ח המוסד ומנהליו חיים כלם היום וכאשתקד הננו חוגגים את „חג הילדים" כלנו גם יחד על זה נאה ויאה לברך.

ב) **כן** נברך על פירות האילן ובתוכם ימצאו כאלה שעליהם יברכו „שהחיינו" ועל דבר המנהג לברך על פירות האילן ביום ט"ו שבט כבר דברנו אשתקד כי בדז"ל אין כל מקור שורש וענף לזה ואנחנו בע"ה עשינו לזה כונים ועתה בע"ה נלך בזה בדרך אחר.

ג) **היום** הזה אשר שם שם בארה"ק עברו כבר ימות הגשמים שהם זמן רביעה ועלה השרף באילנות ונמצא חונטין מעתה (רש"י ר"ה י"ד) הן על הכורם מעתה להביט בשבע עינים אל האילנות למלא כל מחסורם, ולהרחיק מהם כל מפסיד ומכלה, אמנם עבודה קשה עמוסה עליו, אך „החכם עיניו בראשו", עד שהוא בראשו של דבר הוא יודע מה בסופו (ירוש' סוטה פ"ח) כי אם ישמור תעודתו אז „נוצר תאנה יאכל פריה" אבל הבינונים לפניהם נחוץ לשום תמונה מוחשיית לאות ודגם למען לא תכבד עליהם העבודה ויקצו בה, יראום פירות שכבר נגמלו נתבכרו ונתבשלו לאמר „כאלה יוציאו לך גם אילנות אלו... גם בשנה זו... אם רק לא תמנע מהם עין צופיה..." „הזורעים ברמעה"—יזכרו נא כי—„ברנה יקצורו, הלוך ילך ובכה כו'" ישם נא אל לבו יגיע יום „בא יבא ברנה נושא אלומותיו" ובזה נתעורר לשים עין על עצי כרמנו כרם ד' צבאות בית ישראל ונטיעות הרכות „בנינו כנטיעים" למען יתברכו ויהיו עצי פרי עושי פרי חמד משמחי לב.

ד) **אתם** ילדים נחמדים חניכי הבית עבודה רבה לפניכם, למוד חכמה ומלאכה, אך בינו נא מה רב טוב ומועיל בהפרי אשר יוציא לכם יגיעכם במשך הזמן, הביטו אל האנשים אשר התברכו ויצאו משאר בתי למוד תורה ומלאכה והנהרו, איך יראו חיים בחלד ויהיו למאושרים צלחים ומצליחים.

ואתם מנהלים נכבדים! משא לעיפה עמוסה עליכם מדבר כלכלת הבית, אבני נגף וחתחתים בדרככם, אבל זכרו נא והתאוששו מה רב ערך פעולתכם, הן אתם תטעו אילנות טובים בכרם בית ישראל אשר בעזר שדי יוציאו פרי טוב ערב ומועיל גם יחד לתפארת עמנו בכלל ועדתנו בפרט.

ה) **עמנו** הוא עם החסד מאז לפנים בחרו להושיע ענות ענייהם בצדקה וחסד, החלוקה הירועה בארה"ק, קצבה

קצבה לעניים הלומדים התאזרחה בקרב עמנו לצדקה היותר קדושה לנו, ועוד השכילו לרומם את קרן עניי עמנו ולקיים מצות „והחזקת בו" „(אל תניחהו שיפול למה"ד למשוי שעל גבי חמור עודהו במקומו אחד אוחז בו ומעמידו, נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו) , (עיין ילק' בהר תרס"ה) מיסדים חבורות גמ"ח—אשר לדאבוננו , בעירנו רבתי בתי חסד, מוסד כזה טרם נוסד— להחזיק ידי אנשים „עניים באותה שעה" שיכלו עמוד ולהוסיף לחיות חיים שאין בהם בושה וכלימה , בתי חינוך תורה ומלאכה לחנך דור יבא להיות בנים נאמנים לדתם וארצם ומביאים תועלת לעצמם ולאחרים .

ו) **המוסד** הזה שלפנינו ת"ל עלה שנה זו למעלה ויוציא פרי הלולים, נערים שקנו ידיעות נכבדות בחלק הלמוד כאשר שמעו אזננו זה מעט ובחלק העבודה עדים נאמנים ה"ה מעשי ידיהם העומדים לפנינו עתה בזה , ת"ל תפלתי שנה העברה—המשא שנשאתי אז—לברך בשנה הבאה על גדולי כרמנו זה, עשתה פירות כי זכינו לראות עתה אילנות טובים בגננו מוציאי פרח שע"ז צריך לברך „שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובים ליהנות בהם בנ"א" (או"ח סי' רכ"ה גם נספחו על דגל המוסד אגודת נערות נכבדות אשר נדבה רוחן אותן לטול חלק בנשיאת עול כלכלת המוסד אשר ע"ז מאד יש לשמח יען בדבר חינוך ילדים להנשים עשר ידות , יאשיהו מלך יהודה עת קרא שפן הסופר לפניו ספר התורה אשר נתן לו חלקיהו הכהן וימצא כתוב יולך ד' אותך כו', (יומא נ"א) בשלחו לדרוש ד' בעדו ובעד העם ובעד כל יהודה הלכו אל חולדה הנביאה (מ"ב כ"ב) ולא אל ירמיה הנביא מפני שהנשים רחמניות (מגילה יד) וביחוד לנטוע על תלמי לבב הילדים אהבת עמם וארצם בזה להן יתר שאת כי ירושה היא להן מאמותינו מקבת בור נקרנו, בדור המדבר הנשים גדרו מה שפרצו האנשים , הם אמרו נתנה ראש (הבה נתבונן במחשבה שבראש ונראה כי טוב לפנינו) ונשובה מצרימה ושם אכלנו הדגה חנם (בלא מצוות ילק' תשלג) והנשים אמרו תנה לנו נחלה בתוך אחי אבינו (עיין תנחו' פנחס) ר"ל נבחר בארץ לא מיקרת ערכה החומרי כ"א יען שם מקום אחי אבינו.. גם בעניני אומנות ורכוש צעד המוסד קדימה צעד ענקי, רכש לו בית לבית מלאכה אשר עתה הננו חוגגים את חניכתו.

ז) **ועתה** נשאר רק לברככם כברכת אדון הנביאים עת שלמה מלאכת המשכן ויביאוהו אליו (ילק' שמיני תקכו) „יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידכם" כלומר שתהיה ביניכם אהבה ואחוה שלום ורעות ועי"ז שכינת ד' ששמו שלום (שבת יו"ד) תשכון בתוככם ואז בודאי תתקיים עבודתכם „רמ"א ברכם ד' אלקי אבותיכם יוסף עליכם וגו' והם אומרים ויהי נועם ד' אלקינו עלינו" וגו' ר"ל שתהי' כל פעולתנו ברוח ד'... ותורתו... „ועל אותה שעה הוא אומר צאינה וראינה בנות ציון בנים המצויינים כו' כו'" ע"ש. במשכן נצטוו „ויהיו תואמים מלמטה ויחדיו יהיו תמים אל ראשו" שישתוו הקרשים זא"ז „עצי שטים עומדים" דרך גדולתם (יומא עב) לא שישכבו זע"ז... רמז שלא יתגאו זע"ז... קרש שזכה להיות בצפון שם קנה מקומו" (עיין ירוש' שבת פי"ב) כי כאו"א צריך להכיר מקומו ולא יכנס בתחום חבירו, החמשה בריחים שהיו במשכן רק ג' היו כאו"א בריח אחד שלם, אבל העליון גם התחתון היו כ"א משתי חתיכות וכ"א הבריח רק עד החצי... אורך כ"א ט"ו אמה (כנימ' של שם השלום ואכ"מ לדבר בזה) והוא חבר הקרשים ע"י טבעות זהב... גם מקום מעבר הבריח היה מצופה זהב... שיתראו בבריחים כאילו מצופים זהב כי

בלא

בלא זהב... כמעט א״א לעשות כל מאומה..
ובריח התיכון ארכו ל״מ״ד (בשהש״ר איתא
ל״ב אמה) רומז כי הוא כהלב בגוף האדם
שמחיה את כל הגוף ומאחרו ע״י הדם
שבא ושב ע״י) הוא חברם ע״י נקב שבעובי
הקרשים עצמם, חבור פנימי לא רק חצוני..
כל העצים למשכן הקרשים והבריחים יהיו
מעצי שטים, ומהיכן הי״ל עצי שטים?
יעקב אבינו נטע אותם בשעה שירד למצרים
אמר לבניו עתידים אתם להגאל והקב״ה
יצווכם לעשות משכן לכן עמדו והכינו עצים
והבריח התיכון ירד עם יאע״ה למצרים
(ילק׳ תרומה ש״ע) שהוא קצץ מה שנטע
אברהם זקנו בבאר שבע (ילק׳ שה״ש
תת״ק פ״ג) רמוז לנו בזה, כח של הקמת
משכן במדבר.. לאחד את כל הקרשים
ואתם את ישראל חד עם אחד וכלם עם ד׳
זאת ירשו מיאע״ה שצוה „הקבצו ושמעו בני
יעקב״ (עמ״ש בפי׳ בספרי (כת״י) היכל שן
על התורה) ויאע״ה ירש מאאע״ה זקנו
הדברים „אל נא תהי מריבה ביני ובינך״
וגו׳ הוא הבין כי מן ריב הרועים.. יולד
ריב ביני ובינך...

ח) **כל** המאמין בתחיית עמנו וארצו עליו
לקיים רז״ל (אבות פ״א) „אהב
את המלאכה״ כי איככה יוכל עם יושב
ארץ התקיים אם לא ימצא בקרבו בעלי
מלאכה, הפלשתים הבינו סוד הקיום הזה
לכן הביטו בשבע עינים שלא ימצא בכל
ארץ ישראל „חרש״ כי אמרו פלשתים פן
יעשו העברים חרב או חנית וירדו (מלבד
באור הפשוט כי א״י גבוה מארץ פלשתים
ירמוז כי ירידה היא לישראל..) כל ישראל
הפלשתים ללטוש את מחרשתו.. והיה
ביום מלחמת... (ש״א יג) אנחנו אמנם
חלילה לנו לחשוב כי נחוצים לנו חרשים
למען עשות חרב או חנית, ת״ל חוסים
אנו תחת כנפי מלך אשר לצדק ימלוך,
שלמים אנחנו עם ממשלתנו ודורשים
שלומה במצוה עלינו מפה נביאינו וחכמינו,

אך אנכי הרואה כי הפלשתים תואנה
בקשו ותחת מסוה „פן יעשו העברים חרב״
היתה הכוונה שכל פרי העבודה יהי׳ רק
לפלשתים לבדם.. וישראל לא ימצא ידיו
במלאכה וכשתשכח ממנו תורת מלאכה
במשך הזמן יחדל ח״ו מהיות לעם.

ט) **הבריאה** בכללה היא ספר של
מורה לנו הדרכה ישרה
„מלפנו מבהמות הארץ וגו״ כל כחות
הטבע שתל ד׳ באדם באמרו „נעשה אדם״
שישתתפו בו כל הכחות כלם (ודברתי
בזה בספרי עה״ת היכל שן פ׳ נ״ח) לכן
עלינו לשים עין על כל דבר מבעי להוציא
ממנו למוד מועיל להנהגתנו אנחנו, ובשימנו
אל לב מהות ואריכות פרי העץ נתבונן
ונראה מה בינם ובין פרי האדמה ובזה
נדע ההפרש שצריך להיות בינינו פרי עץ
החיים... לפרי האדמה הכללית...

י) **כל** פירות האילן גדלין גלוי, ונכר
מהותן מתחלת גדולן משא״כ
תבואה וירקות מהם הפרי מכוסה וטמון
בארץ רק עליו צומחות ויוצאות והנגלה
מהן מזיק (עיין עירובין נ״ו צנון נראה כו׳
כאן בעלין, כאן באמהות) מהם לוטים
בהשבולת ומהם מכוסים בעלין ואינם נראים
בעליל, כן אנחנו צריכים להיות גלוי ונכר
כי אנחנו זרע ברך ד׳ ולא נתביש בצור
מחצבתנו, הנס שנעשה לחזקי׳ מלך יהודה
כי מלאך ד׳ הכה חיל מחנה אשור היה
בליל פסח שישראל אכלו אז פסחיהן,
בעת שלא נתבישו ביהדותם, עשו הפסח
ונתנו הדם על המשקוף והמזוזות לפרסמא
מילתא כי בני אל חי המה וכל מעשה
סוד אין בדתנו כי כל דבר אמת וישר
נעשה בגלוי...

יא) **פרי** האדמה בהתבשלם אם יניחום
מעורה באדמתם יתקלקלו וביחוד
בהגיע ימות הגשמים, לא כן פרי העץ
לכו חזו אתרוג אמנם קשיא ליה ירא (ר״ת

טז) ידי עשו (בימים הקדמונים) אמנם קשים לו... אך בכ"ז הוא דר באילנו משנה לשנה, ואם כי מיום כמישת עליו הישנים עד בא האביב לעשות עליו תלבושת עלים חדשים אין לו כל עלה לחפות עליו... בכ"ז לא יתפרד ממקום חבורו... ישחק לגשמי זעם... ילעג לרוח סערה... ומקומו לא ינח... בידעו כי מהחורף האכזר יתוסף לו רב כח ועצמה להוסיף לגדל וסוף סוף יגיע האביב... וימציא לו עלים חדשים... לפאר את פריו ולהגן... תחת הכמושות שנפלו.

יב) **פרי** האדמה גם בהתבשלם ולא יצטרכו עוד לחלב אמם אם לא יפרידום ממקום חבורם וגדולתם הם מעצמם לא יפרדו כ"א יוסיפו לינק לשד אמם, לא כן פרי העץ המה בהתבשלם אז מעצמם יסאנו היות למעמסה על ילדיהם ויבחרו לנפול לארץ... ולא לחיות מחלב אחר... אך בנפשם לא ישארו מונחים כאבן שאין לה הופכים מעוללים בעפר... כי חיש מהר יגביהום וישמחו בם אלקים ואנשים.

יג) **פרי** האדמה לא נוכל להוציא מזרעו פרי חדש טרם נפסיד כל הפרי הישן—כן הוא בתבואת הארץ ובחלק מירקות—אבל פרי העץ לא לנו הפסד כל הפרי בהרקיבה בארץ יהיה לו הפרי באשר הוא ואך זרעו יוציא ממנו והוא לבדו כחו רב לו להוציא עץ נותן פרי.

יד) **בין** פרי העץ ישנם ענבים שברכתם בפה"ע ועסיתם אשתני למעליותא לברך „הגפן" תחת אשר בירקות על כלם מברך „האדמה" ומה שאינו נאכל כמו שהוא חי (והמרוסק שאין צורתו נכרת גם בפרי העץ מברך שהכל כי כבר אבד יתרונו וחשיבותו... אחרי שאין נכר מי הוא... בין בדברים אלו דמרפסין אגרא...) מברך „שהכל" שהיא ברכה כוללת שבה יוצאים בדיעבד אם ברכה על כל דבר מאכל, כן לא אחת נפגוש „יפה כח הבן מכח האב"... רמון כלומר... ועסיסו מתוק.. האגוז בשעה שהוא לוקה מגלה שרשיו והוא חי (ילקו' שהש"ש התקצב) לא כן שאר אילנות ואנחנו גם אנו רק כשנגלה מקור מחצבתנו נחיה ונתקיים, ראה נא חז"ל לא כחדו ואמרו „מי שהודה בארצו יוסף „נקבר בארצו מי שלא הודה בארצו" משה „לא נקבר בארצו (ד"ר ב' ע"ש) עוד הרבה הרבה מדות ישרות ומילי מעלייתא וסמי-חיים נוכל לקח לנו בשימנו לב אל יתרון פירות האילן על פרי האדמה תן לחכם ויחכם עוד, ועיין זוהר משפטים ק"כ ע"ב וקכ"א ע"א לכן ביום „התחלת חניטתם" ובעת שאנחנו מברכים עליהם עלינו התבונן בכ"ז.

טו) **דרש** ר"נ היתה בת ישראל עוברת בים ובנה בידה בוכה ופושטת ידה ונוטלת תפוח או רמון מתוך הים ונותנת לו כו' (ש"ר כ"א) „בת ישראל" שמפתח חינוך הבנים מסור בידה ותלוי אך בה „עוברת בים" צרה ומבוכה... גלים סוערים... „ובנה בידה" לגדלו לחנכו ולתת בו רוח חיים שיש בהם תורה ואמונה „ובוכה" מה יהי' גורל דור יבא...? איה המקור ממנו תשאב מים חיים וזכים להשקות את בנה... הן מי הים מלוחים... בדברים מתישבים על הלב לב ילד... אשר נחוץ להראות לו במוחש בטבע... „פושטת ידה ונותנת לו תפוח" אתרוג (עיין שבת פ"ח תוספ' ד"ה פריו וכמש"ל אות י"א), ורמון שאם כי קליפתו מרה אבל תוכו מתוק פירות אלו יפיחו רוח חיים בנו...

והי' בשימנו כ"ז על לבנו ונשית זרע אמת בלבבנו ובלבב בנינו הילדים הרכים אז נוכל לקוות כי בעז"ה יציץ ופרח ישראל ויהיה לנס עמים בבי"א.

שלום במוהר"י ז"ל נאטאנזאהן משדה לבן.

יח.

דרוש לראש השנה

עבדו את ד' ביראה וגילו ברעדה.

הכתוב הזה אומר דרשוני, גיל ורעדה איך יתחברון. אם גיל אין רעדה, ואם רעדה אין גיל? אבל אם נחקור ונביט בעין פקוחה על כל טבעי בעלי חיים בכלל, ובמין האנושי בפרט, נדע כי העין אשר הטביע היוצר—כל בסוג הבעל חי לראות ולהביט, גם תראה בעין הבעל חי חרונה, וחמתה, ורצונה וחפצה, אם תתגבר קצף הסוס אז בנקל יוכל איש להבין את קצפו וחמתו, עיניו בולטות ואדומות, כן בכל בעל חי כבהמה כחי' כעוף, גם שמירת החיים אשר הוטבע בהם, אם יניד איש את ידו נגד עין הסוס יסתום עינו, כי ירא אולי יגיע לו נזק יסתום עפעפיו, ואם סוחר הסוסים יראה כי עיניו פתוחות ויניד את ידו ועינו פתוחה ידע בבירור כי מוכה בסנורים הוא. כי לא יירא ולא יפחד, מיד המניע. גם במין האנושי, אם ח"ו יחלה איש וידרוש ברופא, אזי הרופא יביט על עיניו ובפרט אם הוא חולי העצבים אז העין מוכחת ביותר, ואם ח"ו המחלה מדלקת המוח ר"ל („זאפעלע' מאזנע") אז החולה עיניו פקוחות ומביטות, אבל כאשר יניד הרופא בידו על העין, לא יהרף בעינו אז יאמר הרופא כי אנושה מחלתו, מטעם אשר לא יירא ולא יפחד ולא יהרף בעינו, ונאבד ממנו חוש שמירת החיים, ושמירת בבת עינו, ואם לאחר זמן יבוא הרופא ויניד בידו והחולה יעצים עינו ויהרף, אז יבשר להם הרופא בקול, עוד תקותכם לא אבדה, ישיב לבריאותו ולאיתנו. מטעם כי ירא הוא, ויפחד.

כן יום הזכרון, יום ראשית השנה אשר בו אנו יראים ונפחדים. וכולנו משכימים ומעריבים ביראה ופחד, ותפלתנו ובכן תן פחדך, בזה אנחנו בטוחים כי אנו חיים, ועינינו רואות את אשר לפנינו, כי יום הזה נורא הוא אף כי לעינינו לא יראה שום דבר, ונשאל מה יום מיומים, שלחננו ערוך מבעוד יום בכל מיני מתיקה. ובכל זאת נרעד ונפחד, ולכן הטיבו אשר דברו חז"ל (מגילה ג').

האי מאן דמבעית אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי, מאי תקנתיה ליקרא ק"ש, ואי קאי במקום הטנופת, לינשוף מדוכתיה ד' גרמידי, ולימא הכי עיזא דבי טבחא שמינא מנאי. — וזה ידוע כי שם, מזל, הוא השכל האנושי כפרש"י (ב"ק ב') ומלאך, (שבת נ') ובלשון עברי מלשון הזלה „יזל מים" כמו נד נוזלים, הוא דבר רוחני המשפעת מלמעלה על הדבר מלמטה, כמאמרם ז"ל אין לך עשב שאין לו מזל מלמעלה וכו' כן איש הישראלי אם עינו פקוחה הוא מפחד תמיד, ככתוב אשרי אדם מפחד תמיד, ומקשה לבו־חכמתו ובינתו, אז יפול ברעה, ולכן המלאך הוא השכל הנבדל אשר יש לו לב להבין ולדעת לכן השכל האנושי אשר הוא לו למלאך (דעלעגאט) היושב בשמי מרומים ורואה איך יבוקר פנקסו אז חיש מהר יבשר לו, כי מטיב דרכיו ומעלליו, ומאי תקנתי'? במה יתקן את עצמו יקרא ק"ש יקבל עליו עול מלכות שמים, בלב ונפש, ואי קאי במקום הטנופת, היינו כי הרגיל והתמיד עצמו בדברים אי נקיים והעמיד את רגליו במקום הטנופת אף כי השכל האנושי דופק לו פתח לי, אבל אזנו אטומה, לנשיף מדוכתי' ד' גרמידא, יחשוב כי הוא

כאורח נטה ללון פה ואין לו פה רק ד׳ אמותיו ולימא הכי, עיזא דבי טבחא שמינא מנאי, כי כאשר העז תפחד היא משתדלת איך להנצל מהפחד, ואני הנני עומד במקום הטנופת, לכן לינשיף מדוכתי׳ ד׳ גרמידא, ויעורר א״ע לשוב, וישוב אל ד׳.

וזה דברי הפייטן אשר יתאר את יום הדין, ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון, ויאמרו הנה יום הדין בא, מלאכים? מה יראתם ומה פחדתם, הלוא חיים וקימים המה ולמה ירעדון. אך המלאכים הם שלוחי דידן, כש״נ כי מלאכיו יצוה לך לשמרך... והם המלוין לו לאדם, ועל משמרתם יעמדו, בציר ממלכה היושב בעיר מלוכה אחרת, ואם תגיע עת חירום וריב ומלחמה בין שני הממלכות אז המלאך נאלץ להעתיק מעיר מושבו כי ינתק השלום, כן המלאכים, הם המזלות של כל איש, היושבים במרום כאשר יפתח הג׳ ספרים ויבוקר פנקסם של משלחיהם, יחפזון וחיל ורעדה יאחזון, ויאמרו הנה יום הדין בא, על האנשים, אשר אנחנו עומדים על משמרתנו לבשרם ולהודיעם, ולשמרם, יום הדין עליהם, וסיבתם לפקוד על צבא מרום בדין, ומי יזכה לפניו בדין לזה הם ירעדון, והנסיון יורנו כי כל איש ישראלי נרעש ונפחד, ישמיע קולו בתפילתו, וימים הנוראים הם טוב לגבר אם יירא ואם יפחד וייטיב מעלליו מיום הנורא, סימנא מלתא היא כי עוד לו ציר נאמן בשמים, המבשרו ומעוררו, עורה בן אדם משנתך כי בימים ההם יבוקר פנקסך, לכן אם נחזה איש אשר יירא ויפחד, מיום הגדול לאות כי עיניו רואות ומביטות ומזלא אית לי׳ המבשר לו, אבל מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזלא (ירושלמי) ר״ל, אם ישן הוא גם בראש השנה, ולא ייראו ולא יפחד. אות הוא כי עומד הוא במקום הטנופת ואיך לא יראה ופחד ועיניו סתומות לא יראה ולא מראה, ומזלא דמיך גם הציר המלאך ישן הוא, ולא יבשר לו מאימה להפחידו מימים הנוראים, ודהמעה״ש יאמר עבדו את ד׳ ביראה עבודת ד׳ יהי׳ בלבבכם לעבדו ביראה מצד האהבה, ומה שתראו ותפחדו יותר יהי לכם למשוש ולגיל, כי ציר נאמן לכם המבשר לכם, והעומד לכם למליץ טוב ללמד זכות לכן גילו ברעדה, מה שתרעדון יותר תגילו מאד, כי תכתבו ותחתמו בספר חיים טובים.

עוד רעיון אמרתי בדברי הירושלמי הנ״ל מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזלא, כי הנה נראה אשר אסיר היושב בבית המשפט כבר על הספסל המיוחד להנשפטים, והשופטים דנים במשפטו, ובפרט שהוא משפט קשה אשר גם אפשר שמדינים כאלה למות תוצאות, אז הנשפט הוא כל היום עצוב ובוכה בלי הפוגות, מסדר טענותיו ומשתדל לעורר את לבות השופטים, ואם גם ידע כי לא יזכה במשפט, אז מבקש רחמים ותחנה, ובכל מאמצי כחו רואה לעורר רחמים בלבות השופטים עליו, ואם נראה אשר האסיר הנשפט יושב על ספסל המשפט, ויישן ואינו מתפעל מכל דבר, אינו מתעניין כלל לברר טענותיו או לבקש רחמים, אז בטח ידונהו כי אין ברעתו נכונה, ואין מבין את הרעה, וכבר אבד את שכל האנושי.

כן הדבר הזה בהגיע ימי המשפט בראה״ש, אשר, אז כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, ובראש השנה יכתבון וביום צום כפור יחתמו מי למות ומי לחיים, אז על כל אחד הפול חיל הרעדה, וכל אחד משתדל לזכות את דינו, וגם אלה אשר יודעים שאי אפשר לזכות במשפט, מרבים תפלה ותחנונים, בוכים ואומרים תהלים ומתפללים לעורר עליהם רחמים. אך אם נראה את איש שגם בימי המשפט בריש שתא, אינו מתפעל כלל, אינו מרבה בתחנונים ותפלה, אלא הולך בטל ויישן על מטתו, ואין מבין כלל את ערך יום הדין,

הדין אז סימן רע הוא לו, שכבר בינתו הסתתרה, והשכל אינו פועל אצלו כלל, וזהו מאן דדמיך בריש שתא, סימן הוא דדמיך מזלי', שכלו כבר ישן בקרבו,— ולכן נשים בלבנו את גודל היום הנורא הזה, ונרבה תפלה ותחנונים ונפשפש גם במעשינו, ואז הקב"ה יכתבנו ויחתמנו לאלתר לחיים טובים.

אלעזר יהודא הלוי לעווין מ"מ דשניפישאק—ווילנא.

יט.

דרוש להכנסת ס"ת בהיכל ד'.

איתא בשבת (דף ל:) כשבנה שלמה את בהמ"ק בקשו להכנים ארון לבית קה"ק דבקו שערים זה בזה וכו' פתח ואמר שאו שערים ראשיכם וכו' חזר ואמר שאו שערים וכו' מי הוא זה מלך הכבוד, וחוזר ומשיב ד' צבאות.

יש להבין: מדוע לא רצו השערים שיכנס הארון ומה היא השאלה מי הוא זה מלך הכבוד ותשובתו ד' צבאות, וכדי להסביר ענין זה נקדים מאי דאיתא במדרש על ואהי' אצלו אמון שהתורה היא כלי אומנתו של הקב"ה, והסבר הוא כך, כי הנה דרך הבנאי כשעולה ברעתו לבנות איזה בנין אזי מקודם הוא רושם רשימת פלאן אשר בו מבואר תבנית הבנין על ידי נקודות וקוים, ואח"כ מביט בהתמונה הנרשמת לפניו ועפ"ז הוא מסדר צורת הבנין, והנה כל תבנית הפלאן הוא מתואר ומחוקה על פיסת נייר קטן, אכן בו רשום בנין גדול מפואר מאוד, וכל קו ונקודה שבו מורה על דבר גדול בכמותו, כן הדבר הזה בתוה"ק כי כל בריאת העולמות משמי השמים העליונים עד בריאת גרגיר חרדל, כולם הם רשומים בתה"ק, כי בריאת כל העולמות הוא ע"י צירופי שמות כמאמר רז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ, וכל התורה כלה היא שמותיו של הקב"ה ומהן נשתלשלו בריאת כל העולמות, וזהו מבואר במדרש הש"י הביט בתורה וברא את העולם, כי התורה היא ציור כל העולמות וזהו כוונת המדרש שהתורה היא כלי אומנתו של הבורא י"ת.

ובזה זכינו לדעת מאין השיגו חכמי ישראל הראשונים להשיג כ"כ חכמות גדולות כאשר העידו על ריב"ז (ב"ב דף קלד) ור"א חסמא במס' הוריות, ור' יהושע בר' חנניה בהוריות ומס' בכורות ושמואל ירחינאה ועוד כמבואר בגמרא ובמדרשים, הגדולות הנפלאות מרוב חכמתם, כמפורש בבכורות (דף ח') בשאלת קיסר לר' יהושע בן חנניה נחש לכמה מוליד וכו', אך כ"ז השיגו על ידי שנדבקו בפנימיות התורה וכיון שבהתורה רשומים בריאת כל היצורים ואופני הרכבתם בכן השיגו מהתורה עצמה כל מיני חכמות, וע"ז התפלל דוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך כי באמת הכל נמצא בהתורה רק עיני בני האדם חלושות ולא יוכלו להביט אל אור התורה כאשר חלושי הראות לא יוכלו להביט לאור השמש, ע"ז התפלל להש"י שיאיר עיניו וממילא יראה הכל בהתורה. והתנאים הקדושים אשר מסרו את נפשם ללימוד תוה"ק ברוב קרושה וטהרה כמפורסם רוב קרושתם האיר הש"י את עיניהם והשיגו כל מיני חכמות ע"י התורה.

והנה

והנה ידוע כי הבורא י"ת לית מחשבה תפיסא ביה כלל וכל העולמות אין יכולים להשיגו, אך הבורא ניכר לנו מפעולותיו הרבות והעצומות כמאמר המשורר בשיר היחוד „לא מצאנוהו ולא ידענוהו אך ממעשיו הכרנוהו" וכבר פירשו המפרשים מה רבו מעשך ד' כי הריבוי של היצורים הוא סימן כי מעשיך הם, כלם בחכמה עשית ביון שהכל בחכמה נפלאה הוא סימן כי אתה עשיתם. וכפי מה שאמרנו למעלה כי פלאות כל הברואים רשומים הם בהתורה א"כ ע"י התורה אנו יכולים להכיר קצת מרוממותו וגדולתו.

ועתה נוכל לאמר כי בדמיון מלך בו"ד אשר ירצה שכל אנשי מדינתו יכירו אותו הוא שולח להם את תמונתו והיה כאשר יראו דמות תבניתו יזכרו מלכם, כן הש"י ברצותו שיהי' לנו השגה קצת מרוב גדולתו נתן לנו את תורתו שתהיה לנו „לאות" ולזכרון על רום ערכו, אך החילוק ביניהם הוא זה, כי מלך בשר ודם אין דורש מבני מדינתו שיקבעו את צלם תבניתו רק בהמקומות אשר כבוד מלכותו בעצמו אין נמצא שם, אבל באותו מקום שהמלך יופיע שם בכבודו ובעצמו, אז אין צריכים עוד לדמות תבניתו. כאשר שמעתי מספרים מגדול אחד (כמדומה מהגאון ר' זלמן שפיצער) שכשבא המלך בפעם אחת לבהכ"נ של היהודים בש"ק וראה כי תבנית פרצופו שראוי להמצא על הקיר, לזכרון בהיכל ד' הוא נהפך ופניו אל הקיר ומאוד חרה לו על הדבר הזה, וישאל את פי הרב הגדול הנ"ל שהיה נמצא אז בבהכ"נ הנ"ל מדוע יעשו כה למלכם, ותיכף שלח הרב להביא זוג תפילין ואמר להמלך כי תפילין אלו אנחנו מניחים בכל יום לאות ולזכרון לזכרונות קדש של עדת ישראל, אך ביום שבת קדש אשר הוא אות יותר גדול אין אנו מניחין עוד את התפילין כיון שכבר נמצא אצלינו אות היותר גדול, כן בעת שזכינו לראות הוד פני מלכות בעצמו עלינו לסלק את תבנית המלך כיון שבאותה שעה זכינו לכבוד יותר גדול לקבל פני המלך בעצמו. וייטב הדבר בעיניו והוא דבר אמיתי המתקבל על הלב, אבל אצל מלך מלכי המלכים לא שייך זה כי אף שהוא מלא כל הארץ כבודו בכ"ז אף מלאכי מרום שואלים איה מקום כבודו ואינם יכולים להשיגו, לכן בכל מקום אנו צריכים „לאות" ואף מלאכי מרום צריכים לאות על מציאותו כי עצמותו גם הם אינם יכולים להשיג, ובזה יש לפרש מה שאמרו חז"ל על שם „צבאות", אות הוא בצבא שלו. פי' אף בצבא שלו הם הסוג מלאכים הגבוהים מאוד עד שנקראים צבא שלו, בכ"ז הם צריכים ג"כ לאות, משא"כ בצבא המיוחד להמלך בו"ד אשר שם נמצא המלך בעצמו ושוב אין הם צריכים לאות.

ועפ"י דרך זה יש לנו לבאר טענת המלאכים שרצו לקבל את התורה כאשר דרשו חז"ל ע"פ אשר תנה הודך על השמים, והוא כי המלאכים חשבו כי בארץ כבר נודע גדולתו י"ת ע"י רוב הנפלאות שעשה השם לישראל עד כי אין צריכים עוד לאות של התורה והוא אומרם „מה" אדיר שמך בכל הארץ תיבת מה סובל שני פירושים. פעם יתפרש „מה" ע"ד הריבוי כמו מה רבו מעשיך, ולפעמים פירושו ע"ד המיעוט כמו „ואנחנו מה" ובכאן אצל טענת המלאכים יתפרש בלשון ריבוי שכ"כ אדיר שמך בכל הארץ, עד כי אין צריכים עוד לאות של התורה שתורה להם על רוב גדולתו של הקב"ה, עד אשר תנה „הודך" היא התורה על השמים, ומפרש והולך מפי עוללים ויונקים יסדת עוז פי' אפילו עוללים ויונקים כבר הכירו את בוראם על הים ואמרו „זה אלי" ובכן אין צריכים

צריכים עוד להתורה, וע"ז השיבו ישראל להם באחרונה ד' אדוננו „מה" אדיר שמך בכל הארץ פי' „מה" ע"ד המיעוט פי' לפי גדולתך באמת מה נחשב השגתנו שאנו משיגים אותך ונגד רוב גדולתך אינו נחשב מאומה ועדיין אנו צריכין לאות של התורה. ובזה נתבאר הכלל לשון של מה אדיר שמך בתחילת המזמור ובסופו, והשינוי לשון.

ומעתה יתבאר לנו מה היה הענין של השערים שלא נתנו להכנים את הארון עד שהפציר שלמה כ"כ, וע"פ הדברים האמורים למעלה יתבאר בדרך זה כי הש"י הבטיח את בני ישראל ושכנתי בתוך בני ישראל, ונועדתי אתך שם, לזה חשבו השערים כיון שהקב"ה הבטיח להשרות שכינתו בתוך בית מקדשו, וא"כ אין צריכים עוד לאות של התורה כיון שכבודו בעצמו נמצא שם וישנו שם רוממותו י"ת גם בלא התורה, וכיון ששלמה רוצה להכנים את הארון עם התורה לשם מזה מוכח שהקב"ה בכבודו ובעצמו לא ישכין עוד שכינתו שם, ע"כ דבקו השערים ולא רצו ליתן להכנים את הארון, רק הקב"ה בעצמו ישכין שכינתו שם, לזה פיים אותם שלמה ואמר שאו שערים ראשיכם ויבא מלך הכבוד כי הקב"ה בעצמו יבא להשרות שכינתו שם, וכדי לסתור סברתם אשר לפי דעתם במקום השראת שכינתו אין צריכים עוד לאות של התורה, לזה אמר מי הוא זה מלך הכבוד וכוונתו בזה לדרכנו הוא עד"ז כי נודע נוסח ענין הברכות אשר הם בלשון נוכח ונסתר „אתה" הוא נוכח „וקדשנו" הוא נסתר כי הלשון נוכח מורה לא על מציאותו כי הוא נמצא בכ"מ ולית אתר פנוי מיניה, ולשון נסתר הוא מורה על השגתו כי אי אפשר להשיגו בשכל בשום אופן כמאמר לית מחשבה תפיסה ביה. ונודע כי „הוא" מורה על נסתר „וזה" מורה על נכח והם שני הפכיים ורק אצל הש"י שייך לדבר אליו בשני הלשונות האלה ביחד כנ"ל. וזה כוון שלמה באמרו מי „הוא" „זה" מלך הכבוד רק במלך הכבוד יצדקו עליו יחד שני הלשונות סותרים. „הוא" „זה" ד' צבאות פי' יען אשר הוא אות גם בצבא שלו כמה שביארנו למעלה. ולפ"ז אע"פ שבאמת ישרה הקב"ה שכינתו בתוכינו בכל זאת צריכים אנחנו לאות שלו היא התורה הקדושה. הש"י יזכנו לראות בבנין בית קדשנו וישיב את שכינתו בתוכנו במהרה בימינו אמן.

מאיר חיים שוחט החופ"ק ווארקאוויץ (פלך וואהלין)

כ.

דרוש לחברה לויה

דרוש קצר מה שאמרתי בחברה לויה בירח כסלו תרס"ז, פה באברויסק.

נודע כי חברה לויה נקראת בשם „גמילות חסד של אמת" והטעם הוא עפ"י לשון המדרש ויחי על הפסוק „ועשית עמדי חסד ואמת" האמור ביעקב אבינו ז"ל „וכי יש חסד שקר שהוא אומר חסד ואמת, למה כן? וכו' אם תעשה לי חסד לאחר מיתתי

מיתתי הוא חסד של אמת" (ב"ר פ' צ"ו), ובכן כל החסדים שעושים עם המתים הוא חסד של אמת יען כי המתים לא ישלמו את החסד שעושים עמהם.

ואולם בכ"ז עלינו להבין, הן חז"ל אמרו על הפסוק „והחי יתן אל לבו" „דרלי ירלוניה, דטען יטענוניה, דקבר יקברוניה וכו' וכו'" (כתובות ע"ב ובמו"ק), וא"כ לפ"ז הלא גם החסדים שעושים עם המתים אינם של אמת אחרי כי גמולו ישוב לו בראשו, ואולם התשובה מובנת מאליה כי על כל פנים הלא המת בעצמו איננו משלם מאומה והחסד ביחוסו אל המת הוא חסד של אמת אם כי ביחוסו אל החיים איננו של אמת, כנזכר.

והנה נראה לי לאמר טעם חדש במה שהחסדים עם המתים נקראו גמילות חסדים של אמת ואשר עפ"ז יבואר היטב לשון „ועשית עמדי חסד ואמת" ומראש נקדים מאמר חז"ל במס' ברכות (דף י"ח) בזה"ל:

„הרואה את המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו, ואם לוהו מה שכרו? אמר רבי יוסי, עליו הכתוב אומר, מלוה ד' חונן דל ומכבדו חונן אביון".

ויש להבין מדוע זה נקרא בשם לועג לרש? ואמנם בדרך צחות יש לאמר, כי כנודע, אוהבי עשיר רבים, ואף לאחר מיתתו משתדלים לעשות חנופה לבניו וקרוביו העשירים, וכפי הנראה בחוש שבמות אחד מן העשירים, אף אם לא הצטיין בתורה או בחכמה או בגמ"ח, ירוצו הכל ללותו לבית עולמו, ובכן על הרואה את המת ואיננו מלוהו בצדק נאמר כי הוא לועג לרש, שלוא היה המת עשיר כי אז בטח לוהו... וזהו בדרך צחות.

ואולם בדרך הדרוש נראה לי בזה, כי אמנם יש לנו לחקור בענין מצות הלוית המת לאיזה סוגי מהמצות נחשבת, הן, כנודע, המצות בכללן נחלקו לב' סוגים, למצות שבין אדם לחבירו ולמצות שבין אדם למקום, ובכן לנו לדעת לאיזה סוג נחשבה מצות הלוית המת, כי אמנם יש פנים לכאן ולכאן, מצד האחד נראה כי היא מהמצות שבין אדם לחבירו כמו צדקה וגמילות חסדים, ואולם מצד השני יש לחלק ולאמר כי אינה דומית לצדקה וכדומה, שאמנם צדקה הננו עושים עם החיים שבצדק יאמר עליו, כי הוא חבר לנו, אבל החסד שעושים עם המת המונח כאבן דומם אין זה בין אדם לחבירו והוא רק בין אדם למקום... כן לאמר בהחלט כי הוא מהמצות שבין אדם למקום ג"כ קשה לאמר אחרי שתהום גדול מפריד בין המצות שבין אדם למקום שאין יד אדם באמצע אבל פה הלא יד אדם באמצע, אף אם הוא מת, מ"מ הלא היה אדם חי וא"כ ריח אנושיות נודף מהמצוה הזאת.

ואולם כדי לצאת מן המבוכה הזאת עלינו לאמר כי המצוה הזאת היא בעלת דו פרצופים, חציה היא בין אדם למקום, וחציה היא בין אדם לחבירו.. נרחיב נא אמרים בזה.

אין כל ספק שמצות הלוית המת היא תולדות מצות לויה הנתנה להחיים, וכאשר הורגלנו ללות איזה אורח הנוסע ממנו לזמן מרובה (וזו היא עצם מצות לויה, כנודע) כן עלינו לקיים את המצוה הזאת להאדם המת ההולך ממנו ולא נראהו עוד עד העולם... זאת ועוד אחרת! במצות הלוית המת הננו מראים כי מאמינים אנחנו בהשארת הנפש, ולכן יש עוד להאדם הנפטר ערך גדול כי לו לא היינו מאמינים בפנה הזאת כי אז באמת אין לנו מה ללות אבן דומם, והאמונה בהשארת הנפש ובשכר ועונש הלא היא בין אדם למקום... ובכן בהלוית המת הננו מבחינים את האדם המלוה

המלוה אם באמת הוא איש מאמין אם לא, ולכן אמר יעקב לבנו יוסף „ועשית עמדי חסד ואמת", כלומר, בהחסד שתעשה עמדי אחרי מותי נראה אם הנך מאמין בד' באמת או רק מן השפה ולחוץ... ומפני זה נקראת, אולי, החברה לויה בשם גמילות חסד של אמת' להורות על הנזכר, ומנהג ישראל תורה הוא.

ועתה נבינה את המאמר בברכות הנזכר, והוא כי גם חז"ל באו לידי החלטה כי בענין הלוית המת וקבורתו נמצאים שני הסוגים מבין אדם לחבירו ובין אדם למקום, ולכן כנו את המצוה הזאת בשם „מלוה ד'"... ר"ל כי מצד אחד הוא גמילות חסד וזה נקרא בשם מלוה, שענין הלואה הוא תמיד בין אדם לחבירו אך מצד השני הוא ענין שבין אדם למקום ולכן נקרא מלוה ד'... ולשם שני הענינים כאחד נקרא בשם מלוה ד'"... ואחרי אשר נודע כי חותמו של הקב"ה הוא אמת (מס' יומא ס"ט ע"ב) ובכן הכנוי „גמילות חסד של אמת" מקביל אל הבטוי „מלוה ד'"... וכונה אחת להמה, כי המלוה את המת הוא עושה וגומל חסד, כביכול, עם האמת והוא מלוה ד'... ומעתה גם מטעם זה נקראת החברה הזאת בשם גמילות חסד של אמת...

וזה הוא מאמר חז"ל „הרואה את המת ואיננו מלוהו", ומזה הלא נראה כי בדעת האיש הזה הוא כי המת הוא כאבן דומם ובלי כל ערך, כי לו היה חי והיה נוסע בדרך רחוקה הלא היה מלוהו, ולכן נאמר עליו בצדקה „לועג לרש חרף עושהו"... כי בזה הוא הוא מראה לדעת כי אינו מאמין בעושה את האדם ויוצרו, כי לו היה מאמין במציאת ד' כי אז הלא בטח היה מאמין גם בהשארת הנפש ובשכר ועונש והיה נותן אז ערך להאדם אף אם הוא מת ולא היה אצלו בבחינת רש שאין לו מאומה, ואחרי שאיננו מלוהו בצדק נאמר עליו „לועג לרש חרף עושהו"... ואם לוהו בצדק נאמר עליו „מלוה ד' חונן אביון" כי הוא בהפך „מלועג לרש חרף עושהו". „מלוה" הוא בנגוד „לועג לרש" „וד'" הוא בנגוד „לחורף עושהו" וד"ל.

בכלל נראה כי חז"ל התבוננו בשני הפסוקים האלה שבהם נאמר „חרף עושהו" ו„מלוה ד'", כי תוכן כונתם הוא ע"ד ההתבוננות בענין ההתחברות שבין אדם למקום ובין אדם לחבירו ומצאו כי ההתחברות הזאת היא במצות הלוית המת כאמור, שהמצוה הזאת היא בעלת דו-פרצופים ועלינו לחבבה עד מאד כי ממנה נשקפה כל יחסינו להאמונה בד' ובשכר ועונש והארכתי עוד בזה ואכ"מ.

שמואל אלכסנדראוו מבאברויסק.

כא.

דרוש לכל עת.

מדרש (ב"ר פרשה נ"ו) אברהם קרא אותו יראה שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא „ד' יראה", שם קרא אותו שלם שנאמר (בראשית י"ז) ומלכי צדק מלך „שלם", אמר הקב"ה אם קורא אני אותו „יראה" כשם שקרא אותו אברהם, שם אדם צדיק מתרעם, ואם קורא אני אותו „שלם" אברהם אדם צדיק מתרעם, אלא הריני קורא אותו „ירושלם" כמו שקראו שניהם „יראה-שלם" „ירושלם".

(עיין במתנות כהונה על המדרש דמפרש יראה בגימטריא „ירו" ועם אותיות שלם ביחד הוא ירושלם).

והמאמר הוא תמוה, אם בחפץ ד' לקרא את המקום יראה אי שלם, ואם זה רצון וחפץ ד', איך אפשר שאנשים צדיקים כשם וכאברהם יצטערו על זה? שנית מה היא הפשרה בזה? ושלישית מדוע קרא אותו הקב"ה „יראה-שלם" והקדים בהשם של אברהם, ומדוע לא קרא אותו הקב"ה „שלם-יראה", להקדים את השם שקרא אותו שם שהוא מלכי צדק?

אך נבין בזה בראותנו, כי כן מנהג העולם לעשות זכרון עולם להאנשים הגדולים, אשר חיו עלי אדמות, אשר הצטינו בחכמתם ובמדותיהם, בגבורותיהם, והטובה שהביאו בעולם, ומציבים להם אבני שיש שבהם חקוקות תמונותיהם, או קוראים רחובות אחדים על שמותיהם, או מיסדים בתי-מקרא ובתי-למוד וכן בתי ספר לזכרונותיהם וכדומה, למען ששמותיהם וזכרונותיהם לא ישכחו לעולם,—ונראה אשר שונים המה הזכרונות שעושים להאנשים המצוינים, לכל אחד עפ"י דרכו למשל לגבור מלחמה, שר צבא, אשר הציל את המדינה בחכמתו, מציבים לו מצבת-זכרון גבור ורוכב על סוס, כדי שיראה לכל, תמונתו המפליאה, בעיניו המפיקות זיקות גבורה, ורוח אומץ על פניו—וכן לחכם נפלא אשר פרש חכמתו על דורו, מיסדים בתי ספר ובתי מקרא להרבות חכמה לזכרונו, וכן למנגן ומזמר נפלא, מתארים את תמונתו איש מחזיק כנור בידיו, וכן לכל אחד לפי הצטיינותו ודרכו בחיים.

וכן מצינו בחז"ל (חגיגה י"ד) כתוב אחד אומר (דניאל ז') לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקא, וכתיב (שה"ש ה') קווצותיו תלתלים שחורות כעורב, לא קשיא כאן בישיבה כאן במלחמה, דאמר מר אין לך נאה בישיבה אלא זקן ואין לך נאה במלחמה אלא בחור.

כי גם הקב"ה מתראה לפנינו פעם כזקן ויושב בישיבה, ופעם כגבור ואיש מלחמה, בכל פעם לפי מעשיו ודרכיו עמנו, ועפ"י דעת המפרשים (יד יוסף) אשר הקב"ה בעת הוציא את עם ישראל ממצרים, התראה לפניהם על הים כגבור ואיש מלחמה, אשר כלם קראו „זה אלי ואנוהו", „ד' איש מלחמה".

ואח"כ בהגלותו על הר סיני ונתן להם את התורה, התראה לפניהם כזקן ויושב בישיבה, ובני ישראל העומדים תחתית ההר, לא הכירו את הקב"ה, אף-שהיה

שהיה רק ששה שבועות מקריעת ים-סוף עד מעמד הר סיני; ולכן פתח הקב"ה „אנכי ד' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" אני הוא, ולא אחר, אף ששם ראיתם אותי כגבור מלחמה, ופה כזקן ויושב בישיבה, כי אנכי משתנה לפי מעשיו.

ותכלית מה שעושים מצבת = זכרון להאנשים הגדולים הוא, כדי שדורות הבאים אחריהם, ידעו איך לכבד את מעשיהם, למען יהיו דרכיהם לאור נתיב לפניהם לעשות כן, ובני הדור הבא, בראותם איך מכבדים ומוקירים את האנשים הגדולים, ישתדלו גם המה להצטיין ולעשות לטובת זולתם.

ועתה נבוא לפרש מאמרנו. הנה בדרך העולה בית אל, יש כמה אנשים שונים בשטתם האלהית, ודרכיהם מצטיינים באופנים שונים, דרך אברהם אבינו היה, לפרסם את הבורא ברוך הוא ולהכירו על כל יושבי תבל לקרב את כל באי-עולם תחת כנפי השכינה, בדי שיראו מלפניו, הוא חבב מדותיו של הקב"ה על כל אנשי תבל, ויטע אשל, אבילה שתיה לויה, והצטיין במדת הכנסת אורחים, וכל השתדלותו היתה להורות להם את הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון, ומעשה היה גדול אצלו מלמוד.

שב"ז נדע אשר אברהם אבינו לא פסק פומיה מגירסיה, אך מצות המעשיות היו אצל למעלה ראש ויראת ד' עולה על בלנה ואברהם אבינו קיים את כל התורה אפילו מצות דרבנן.

וכן שם הצטיין בדרכו, ליסד אהלים של תורה והיה יושב אוהל כל היום, וממנו נתיסד אהלי—שם, ואף שקיים גם מצות מעשיות, אך הלמוד היה גדול אצלו ממעשה, ודעתו של שם היתה כי העיקר צל הקב"ה הוא הלמוד, במו שאמר חז"ל רכות ח') מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד וממילא כן היה, טרם נבנה ביהמ"ק, כן היתה שיטת שם.

ועיר ירושלם, היא היסוד ואבן הפנה להורתנו הקדושה כמאמר חז"ל (יומא נ"ד) ושתיה היתה נקראת, תנא שממנה הושתת העולם, ושם העיר הקדושה הזאת היא לנו למאיר עינים ואור דרך, איזה דרך יבחר ד', ואיזו שיטה היא יותר מתקבלת שיטתו של שם, אשר העיקר היא למוד וד' אמות של הלכה, או שיטתו של אברהם אבינו, אשר העיקר היא מעשה, להכיר את הבורא, לפרסמו על כל באי עולם, ללכת בדרכיו ולהתנהג במדותיו.

וכן נראה אשר שם הצדיק, בחפצו להראות השקפתו בדרך ד', קרא את שם העיר הקדושה שממנה הושתת העולם, בשם „שלם" עפ"י הפסוק ד' עוז לעמו יתן ד' יברך את עמו בשלום, שבחי את ירושלים ד' גו' השם גבולך שלום, כי רק זה הוא תכלית השלימות ולמוד גדול ממעשה,—ואברהם אבינו בחפצו להראות השקפתו כי רק מצוות המעשיות העיקר, ומסירת נפש בעד תורת ד', לכן קרא את המקום ההוא „יראה" הכולל בתוכו יראת ד'.

ועתה יאיר לנו המאמר, אמר הקב"ה איך אעשה לשני הצדיקים האלה, ואיך אקרא שם לעיר כלילת יופי, אשר היא תהא לנס לפני עם ישראל שממנה הושתת העולם, וממנה ילמדו איזו שיטה נכונה יותר לפני, והשקפתו של מי יותר אמתית, אם קורא אני אותו „יראה" כשם שקרא אותו אברהם, להראות כי השקפת של אברהם רצויה יותר לפני, שם אדם צדיק מצטער, על אשר לא בחרתי בדרכו, ואם קורא אני אותו „שלם" להראות כי שטתו של שם נכונה, אברהם אדם צדיק מצטער, אלא הריני קורא אותו „ירושלם" כמו שקראו שניהם „יראה שלם" דהיינו רק שטת

שטת שניהם ביחד רצויה לפני, היינו שיהא למוד ומעשה, בין אדם למקום ובין אדם לחבירו עולים בקנה אחד, אז אפשר לעלות בדרך העולה בית־אל, ואז רק אפשר להיות אדם שלם בתכלית, אך מאחר שדעת ר' חנינא בן דוסא (באבות) כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת, לכן הקדים הקב"ה „יראה" קודם ל„שלם" וקרא את העיר הקדושה „ירושלם".

יואל סאראצקין החופ"ק סטויפצי.

שמעתי מהרב הנ"ל בנסענו יחד במסילת הברזל, והבעתי בשפתי אני.

כב.

דרוש לחנוך הבנים

דוד המלך ע"ה בספר תהלים אמר „אחת שאלתי מאת ד' אותה אבקש שבתי בבית ד' כל ימי חיי, לחזות בנועם ד' ולבקר בהיכלו", — הנה השתמש פה בלשון עבר „שאלתי" ובלשון עתיד „אבקש", ובן השתמש בשני הפכים, הלא זה הוא דבר מובן כי פירוש „ולבקר בהכלו" הוא רק לפעמים, כמו שנהוג בעולם שרעים אהובים מבקרים זה את זה פעם בשבוע או בחודש, בשבתות ובימים טובים, ולא מן הנמוס הוא שאחד ישב אצל רעהו כל ימיו לרבות הלילות, כי אין זה בקור, [פירוש המלה בקור הוא (בעזוכען)] וא"כ מה כוון בזה דה"מ ע"ה שאמר „שבתי בבית ד' כל ימי חיי" שהוא בלי הפסק יום ולילה, ואח"כ סיים „ולבקר בהיכלו" שהוא משמע פעם בשבוע או אפילו פעמים ביום, אך לא תמיד, כמשמעו של דבר.

אך דוד המלך, כל דבריו אשר דבר, הוא דבר בשם כלל ישראל, כי אצלנו הוא דבר מקובל אשר אבותינו הקדושים ורועינו הנאמנים, בהזכירנו את שמותיהם, הם לנו, לא שם פרטי אך שם כללי, שם האומה הישראלית, כמו אברהם יצחק ויעקב משה ודוד ועוד, אשר בדברינו אדות אחד מן השמות הקדושים האלה נחשב בזה לדבר אדות האומה בכללה, כמו שאנחנו אומרים בקדוש לבנה „דוד מלך ישראל חי וקים", אשר רוב המפרשים כבר מתארים בזה את עם ישראל מצד הרות והחומר, שהוא נקרא אצלנו, צד הרוחני שלו בשם „דוד" שבכל מקום נזכר רק בשמו דוד, כמו „ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו" „דוד היה יושב בסנהדרין" וכדומה, ובכל מקום שאנו מזכירים אותו מצד החומרי שלו מה שפעל ועשה לטובת עמו ישראל, אז נקרא בשם מלך, כמו בגמרא, אדוננו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה. וכן „חי וקים" מובנים „חי" שהדבר הוא בתכלית השלימות, ויש לו רוח חיים ורוח העליה והצמיחה, אך „קים" הוא דבר העומד, איננו חי ואיננו מת, כמו ששואלים מה משפטו של סוחר פלוני? אם אומרים ועונים הוא חי, כבר יודעים אנחנו שהוא עשיר וגביר, ואם אומרים הוא קים, אז נבין שהוא לא מת, אך כבר שפל מצבו ודפה בריאותו, וכן בתארנו מצב עם ישראל בצד הרוחני שלו הנקרא בשם „דוד" הוא „חי", עוד רוח ישראל חי

חי בקרבו, ורוח האמונה חזק בקרבו, אך אם נשאל מה מצבו הגשמי, הנקרא מלך ישראל אז נאמר הוא קים, אף אם לא מת, כי עוד יקום ויחיה, אך לע"ע שפל מצבו ורפה בריאת האומה ורק „קים".

וכן תפלה דוד המלך ע"ה (תהלים י"ז ח') „שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני, מפני רשעים זו שדוני אויבי בנפש יקיפו עלי". אשר לפי ענותנותו של דוד, לא ידבר כל כך גבוה כבן המתחטא אל אביו, לבקש מאת ד' שישמרהו ממש כאישון בת עין, אך נעים זמירות ישראל בקש בקשה זו בשם האומה הישראלית, כמו ששמעתי מאחד הדרשנים אשר עטרתם הולמתם (המגיד מזעמבראווע) אשר העין יש לה טבע מצוינה יותר מכל הרמ"ח אברים שבאדם, כל אבר ירא מפני הכאה, מפני דחיפה, מפני יד או רגל, מפני מקל או סלע, שבכל מקום שיגיע אז יכאב לו ויעשה לו פצע וחבורה, אך טבע כל האברים אם מחבקים אותם, אם מחליקים ומנשקים אותם, אז יש להם עוד הנאה, אבל העין היא כל כך איסטנית, אשר הן הכאה והן דחיפה לא תוכל בשום אופן לקבל, וגם חבוק ונשוק לא תוכל לסבול, כי אם נעביר על העין באצבע אז תזל דמעות,—כן התפלל דוד המלך ע"ה על עם ישראל, אשר טבעו הוא תמיד אשר הן מהכאה ודחיפה, צרות ועניים, פוגרומים וגרושים לא יוכל לקבל, אך גם חבוק ונשוק משונאיו בנפש לא נוכל לסבול, כדרשת חז"ל על וישקהו, וכאשר יקרבו את עם ישראל, וישאוהו על כפים, אז וישמן ישורון ויבעט ונשמתו תאבד חין ערכה, וכן הם דברי דוד „שמרני כאישון בת עין" אתה תשמר את עם ישראל מכליון וקרץ, אך השמירה תהי' כאישון בית עין, לא רק, „בצל כנפיך הסתירני" מפוגרמים ומאבני קלע, אך גם מחבוק ונשוק תשמר כאישון בית עין „כי אויבי בנפש יקיפו עלי" המבקשים לאבד את נשמת עם ישראל.

וכן נראה בעת ששונאינו הרחיקו אותנו מעל בתי־ספריהם, לא קבלו אותנו בבתי זמירותיהם, אז צעירי ישראל מצאו להם מקום בבתי ישיבות ובבתי תלמוד תורה ורק אז נשמר רוח ישראל, ורוח התורה היה חי בקרבנו; בעת שאסור לנו להקרא בשמותיהם וללכת באורחותיהם, אז אז ניכר יהודי בבית ובחוץ, אך כאשר מתחילים לקרבנו ולנשקנו אז סכנה נוראה מרחפת עלינו לאבד את תורתנו ואמונתנו.—ואם נשים עין חודרת על מצב המשפחה בישראל לפנים והיום, אז נראה כמה ירדה פלאים, מעת אשר האבות בעצמם הרחיקו בידיהם את בניהם מתורה ויראה. לפנים היתה השכינה שרויה בבתי ישראל ורוח הקודש מרחפת על בית ישראל בכל עת ובפרט בשבתות וימים טובים, אשר האבות והבנים יחד ישבו יחד והנו מקדושת היום ושוחחו בדברי תורה וחכמה, ונתקיים „בניך כשתילי זתים סביב לשלחנך".—אז היה ניכר בית יהודי לכל פרטיו ודקדוקיו.

וגם בלעם הרשע בראותו את בתי ישראל לפנים, קרא בהתפעלות „מה טובו אהליך יעקב משכנתיך ישראל" ופרש"י שאין פתחיהם מכוונים זה לזה, ואמרתי בדרך רעיון, מה התפלא בלעם על שאין פתחיהם מכוונים, הלא בערים הגדולות אשר בבית חומה אחד, גרים שמה הרבה שכנים ואחד לא יכיר את רעהו, כי הדלתות סגורות תמיד ובשום אופן אי אפשר להזיק בראיה, וכן בכפר נראה אשר לכל אכר יש בית מיוחד וחצר מיוחד, וגם שם אין הפתחים מכוונים.—אך נבין עפ"י דקדוק התיבה של פתח, שאין פשטו בלשון הקודש על דלת, כי פתח הוא רק החלל אשר בו מציבים את הדלת,

ופתח

ופתח נקרא החלל בלי הדלת כמו, פתחו של מחט, וכדומה, והנה בגמ' חולין וביו"ד באברים שפוסלים בהם הנקב, הדין מפורש שרק אם הנקב יוצא לחללו, ובושט וקורקבן שיש שני עורות, נחוץ שיהיה הנקב מכוון, רק בושט זמנין דמהנדזין אהדדי, וכל נקב שאינו מפולש מעבר לעבר אינו פוסל מפני דהדר בריא.

בן בלעם בקלסו את עם ישראל אמר, מה טבו אהליך יעקב, הנה אצל כל עם ולשון פשתה המספחת בבתיהם והנקב שם מפולש מעבר לעבר מגדול עד קטן, אבל אצל עם ישראל טהרת המשפחה וחנוך הבנים כל כך רוממה, אשר אף אם יקרה שמץ דופי איזה נקב, אז איננו מפולש, איננו נלקה עד לחללו, עוד הדר בריא, ראה שאין פתחיהם (הנקב) מכוונים זה לזה.

ובזה אמרתי הנפקא-מינה בין החכם והרשע של ארבעה בנים, שבעל האגדה כמעט לא חילק בין שאלת חכם, מה העדות והחקים והמשפטים, לשאלת הרשע מה העבודה הזאת לכם, אשר כמעט שרעיון אחד לשניהם וכל המפרשים מבארים כל אחד עפ"י סגנונו ורעיונו, ואמרתי בזה כי הנה רואים אנחנו, מה מאד נהנו האבות לפנים מבניהם, בעת שחנכו אותם על ברכי התורה והיראה, היו בנים נאמנים לאבותיהם וקיימו מצות כבוד אב באופן היותר נעלה, היו באמת משמחים את נפש הוריהם, בן חכם ישמח אב, ועתה בעת אשר הבנים עפ"י חנוך אבותיהם הלכו להם בדרך אחרת, איזה נחת רוח המה לאבותיהם? האומרים — להיפך מדברי הנביא — לאבי עץ אתה, ואינו מבין מאומה והמה עושים כל דבר לדאבון לב אבותיהם אשר עוד נשארו נאמנים עם אל ועם תורתו.

והנה נתאר נא, שני בנים, אחד בן מחונך על ברכי התורה והאמונה, בן ההולך בדרך אבותיו מלפנים, ובן מחונך עפ"י שטת הדור הצעיר, הכובש לו דרך חדשה לא שערוה אבותינו, ובהגיע שבת ויו"ט או חג הלאומי היותר גדול חג הפסח חג המצות, אז נראה ההבדל: הבן החכם מרגיש את גודל החג הזה, מרבה לספר ביציאת מצרים ומבין את גודל הנס הנצחי הזה, אשר בו יצא עם ישראל מעבדות לחרות, מאפלה לאור גדול, — ועוד ימים אחדים קודם החג מכין את עצמו לחוג את החג הנהדר הזה בלוית כל המשפחה, ובהגיע ליל פסח, בהתקדש החג, וכל בני הבית יושבים סביב השלחן ביראה ופחד מפני הדר החג, ורוח הקודש החופף עליו, האב מקדש על היין והבן מקדש, מה שהאב עושה הבן ממלא אחריו, ובבוא שאלת הבן מה נשתנה, יתעורר רגשות הבן, ויש לו מה לשאל, הרבה דברים חפץ לשאל אשר אין מובן לו, איזה חג חרות הוא לישראל יושבי מאראקא ורומעניע וכדומה, אך לא ישבת את קדושת היום, לא יקלקל את הרוח המרומם השורר בבית, שאלתו לא תחמיץ גם את יניחה על מחר, וכעת יגמר את הסדר בהלל והודאה, וברגשות קודש ימלא אח"כ כל המנהגים של הסדר הנפלא והנשגב. ומחר גם אם ישאל את אביו שאלותיו הרבות, אז גם אז, יגש ביראה ופחד, בחרדת קודש כבן אל אביו וישאלהו בהכנעה וענוה „מה העדות והחקים" וגו', ואביו יענה לו לפי דרכו התשובות הנכונות, כי לא על סיר הבשר יחיה האדם, עם בני ישראל הוא עם הספר, עם הרוח, ובזה היתה לו גאולה שלמה ביציאתו ממצרים. וכל אחד יודה שהוא בן חכם באמת.

אבל בן הרשע, בהריחו את קרבת חג הפסח, כבר תבחל רוחו מפני ההכנות הגדולות, כבר אין לו מקום בבית מפני קוצר רוחו, והולך לו אל רעיו מהגימנאזיום, ודוקא בני עשו ואדום, שם

ישחק

ישחק בקלפים, ויאכל מפתם וישתה יין נסיכם, וישחק לכל מנהגי ישראל והכנותיהם לרגל החג הקדוש הזה, אשר ברח מן הבית, וכן ישאר שם עד ליל פסח, ורק אז אשר כבר חצות הליל הגיע, נזכר כי בבית כבר אור גדול והשלחן ערוך בדגים ובשר, ומצות וכל מיני מטעמים, ואת זה נפשו לא תשנא, וירוץ הביתה, ובבואו פנימה, ובמצאו את אביו יושב עטוף בהקיטל שלו ומסובה אל השלחן, אז ירים קולו על אביו, מדוע ישתגע ללבוש בגד לבן כקיטל, ולהתנהג כהבטלנים, בן כזה, איננו מכבד את אביו, מקיל בכבוד אביו, משים את אביו כמשוגע, בן כזה כל אחד יאמר שהוא בן רשע.

ועל שני בנים אלה, מצינו בתורתנו הקדושה שני פסוקים, פסוק אחד בפ' בא, „והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם", ופסוק שני בפ' ואתחנן „והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחקים והמשפטים" וגו', אשר התורה כונה בזה לבן אשר חונך במצרים בלי תורה ודרך ארץ, ובן השני אשר כבר חונך מ' שנה תחת הנהגת משה רבינו, הבן הראשון חנוך מצרים, לא יכבד את אבותיו, הוא לא ישאל את אביו, כבן השואל את אביו, אך יגער על אביו, ירים קולו, ויצוה עליו „והיה כי יאמרו אליכם בניכם" אם הבנים אומרים לאביהם בקול מצוה, „מה העבודה הזאת לכם" הוא בן רשע מקיל בכבוד אביו ומבזהו,— אך הבן השני של חנוך משה, הוא כבר עמוס בתורה ודרך ארץ, הוא לא יגער באביו הוא לא ירים קולו על אביו, אם יש לו שאלה, יבוא בהדרת הכבוד ובחרדת קודש וישאל את אביו, כבן השואל את אביו, ולאו דוקא בו ביום, אלא יעשה כמצוה עליו, ימלא אחרי פקודת אביו אח"כ למחר ישאל את אביו, בחפצו להבין את כל דבר לאשורו, ולכן כתבה התורה „והיה כי ישאלך (בלשון שאלה) בנך מחר (לאו דוקא תכף) לאמר מה העדות והחקים והמשפטים", אז כולי עלמא לא פליגי שהוא בן חכם באמת ובעל האגדה רק הביא מחצית השניה של הפסוקים האלה.

ובאמת אם נראה החלוק בין בני הדור הישן איך כבדו את הוריהם ומסורת אבותיהם, לבין בני הדור הזה, אשר המה חכמים בעיניהם וישחקו על כל הקדוש לנו וישימו ללעג ולקלס דברי קדשנו, ורק תורת החדשים קדוש למו תאת כל הגינם, יש לפרש את המאמר הידוע בשבת ובמשנה סוף קנים „זקני עם הארץ כל זמן שמזקינים דעתם מטורפת עליהם, אבל זקני תורה אינם כן אלא כל זמן שמזקינים דעתם מתישבת עליהם", אשר כל המפרשים כל אחד מבאר על פי סגנונו והגיון רוחו, ואמרתי לבאר על אופן זה, הנה כלל זה היה תמיד בידינו כי דור מתמעט והולך בחכמת התורה ואם הראשונים כמלאכים אנו בני אדם, כי אי אפשר לאמר כי בדורנו זה ימצאו גאונים גדולים כמו בדורו של הגאון ז"ל או שבדור הקודם היו חכמים גדולים כדורו של הרשב"א ז"ל, וכן לנו לדעת שדורו של האמוראים היה קטן בערכו מדורו של התנאים, וכן הלאה, ולכן היה מקובל תמיד אצלנו בחפצנו לעורר את עצמנו להטיב את דרכנו נאמר בלשון „תשובה" או „שובה ישראל" היינו לחזור אל הדורות הקודמים וללכת באורחותיהם, כי העבר הוא אור מבריק אצלנו.

אבל בני דור הצעיר, מחזיקים שהאבות היו נעורים מן הדעת, והזקנים היו בטלנים ולא ידעו מהוות העולם, והדור הצעיר הולך קדימה, מתחכם ומתקדם, וכל שנה ושנה מביאה חכמה יתרה בעולם,— והמה בעיניהם יותר מחוכמים מן אבותיהם ואבות אבותיהם, ואם"כ נראה נא שני

מפוסים לפנינו, טפוס דור הישן בן—תורה, ההולך בשטתו שהדור מתמעט והולך, וטפוס דור החדש המחזיק בשטתו שהדור מתקדם והולך ומתחכם יותר, הראשון אם יזקן וראה לפניו דור חדש הנופל בערכו מן הראשון, אז הוא מתחכם ומתגדל יותר ודעתו מתישבת עליו, והשני הרואה לפניו דור יותר חדש ומתקדם יותר אז הוא נופל בערכו ויורד מעל הבמה ודעתו מטורפת עליו.

הנה כי כן נראה, כי כל מה שהאבות ירחיקו את בניהם מן הבית המדרש ומרוח ישראל, כן ירחיקו הם את עצמם מאבותיהם וקיר ברזל מפסיק בין האבות לבנים, ושלום המשפחה יופר, וכבוד הורים ישכח, והקולר תלוי בצואר ההורים בעצמם, על חנוכם הרע, ועל בטול בית המדרש, כי ראשית חכמה יראת ד׳, טרם כל, נתאמץ לשתול בלב בני הנעורים יראת ד׳, לטעת בקרבם אהבה אל כל הקדוש לנו, לחנכו על מבועי התורה והיראה, שיהי׳ בית המדרש קרוב אליו ובכל עת פנויה יבוא לחזות בנועם ד׳ וטרם צאתו לעשות כל מלאכה, או ללמוד ההשכלה הכללית, יבקר את היכל ד׳, להתפלל שחרית וערבית וללמוד שעור קבוע כל אחד כפי יכולתו, על פי חנוך כזה, גם כי יזקין לא יסור ממנו.

וזה שהתפלל דוד המלך ע״ה, כי הנה שאלה ובקשה מובנות לנו, כי שאלה היא על דבר קטן, ובקשה היא על דבר גדול, וכן הוא סגנון הלשון בכל מקום, ודוד המלך בהתפללו תפלת כלל ישראל השתפך נפשו בקרבו, ואמר „אחת שאלתי״ לשעבר היתה התפלה הזו רק שאלה קטנה, אבל לעתיד, „אותה אבקש״ בקשה גדולה, לשעבר התפלל כל איש יהודי „שבתי בבית ד׳ כל ימי חיי״, כי יעזרהו ד׳ אותו ואת בניו שישבו בבית ד׳ כל ימיהם, ובכל עתות הפנויות ימצאו בהיכל ד׳ ושם היה מקומם, הן שחרית והן ערבית, הן בשבתות ויו״ט והן בימי החול, אבל לעתיד, נחוץ להתפלל שיעזור ד׳ שיבואו לפעמים „לבקר בהיכלו״, מי כבר דורש מהם, שישימו לילות כימים לשבת בית ד׳? אך רק שבל יתרחקו הרבה ולא ישכחו את בית המדרש, ישתדלו שבניהם יהיו מבאי בית המדרש, שיבואו לפרקים „לחזות בנועם ד׳ ולבקר בהיכלו״.

יעקב מאיר סגלוביץ החופ״ק הראדישץ.

כג.

הדרן על מס׳ ב״ק.

איתא בב״ק (דף קי״ח): אין לוקחין מן הרועים צמר וחלב וגדיים (פירש״י שמא גנבו מצאנו של ב״ה המסור להם) כו׳ אבל לוקחין מן הנשים כלי צמר ביהודה וכלי פשתן בגליל (פירש״י דזו היא מלאכת הנשים ולדעת בעליהן הוא), ובגמ׳ שם (דף קי״ט) איתא גבאי צדקה לוקחין מהם דבר מועט אבל לא דבר מרובה, והקשה בתשו׳ נודע ביהודה מהדורא תנינא (סי׳ קנ״ז) איך קבל דוד מאביגיל אשת נבל דבר מרובה בעד מתנהו, והרי נתנה שלא בידיעת בעלה, ואסור

ואסור לקבל הימנה, והשיב שם דאפשר שהי' לה נכסים שניתן לה ע"מ שאין לבעלה רשות בהם, והביאו בהגהת מהר"ץ חיות בש"ס דפוס ווילנא, אך מפירוש רש"י (שמואל א' כ"ה פסוק ל"ז) לא משמע כן שכתב וימת לבו שנצטער על המנחה שהובאת לדוד.

ונראה לתרץ דאיתא במגילה (דף י"ד) אמרה לו וכי דנין דיני נפשות בלילה, ואמר לה מורד במלכות הוא ולא בעי למידיינו, ואיתא בסנהדרין (דף מ"ח): הרוגי מלכות נכסיהן למלך וא"כ ניחא שפיר כיון שדנוהו למיתה משום מורד במלכות, נכסיו המה למסים למלך לדוד ולכן הי' מותר לקבל דמשלו קבל, אך כ"ז להת"ק, אבל לר"י דאמר אף הרוגי מלכות נכסיהן ליורשין, הדרא קושיא לדוכתא איך קבל ממנה, ויש לתרץ שנית דאיתא בסנהדרין (כ'): כל האמור בפ' מלך, מלך מותר בו, וא"כ משום דינא דמלכותא הי' מותר ליקח לחלק בין האנשים ההולכים עמו.

ובזה יש ליישב מה שקשה על אביגיל דהלא הנערים אשר באו לבקש מנבל אמרו תנה נא את אשר תמצא ידיך לעבדיך ולבנך לדוד" ובעת שהביאה אביגיל את המנחה אמרה ועתה הברכה הזאת אשר הביאה שפחתך לאדני ונתונה לנערים המתהלכים ברגלי אדני ולמה חסה לתת את הברכה גם לדוד עצמו כאשר בקשו הנערים בשמו, דהרי דוד בחסידותיה בטח לא יעבור על דעת בעל הבית ולא יגע עוד בכל אשר להנערים, ולמה מנעה הטוב ממנו, ובדברים הנ"ל ניחא שפיר דהנה התום' שם (ד"ה מלך) הקשו למה נענש אחאב על נבות כיון שלא רצה למכור לו כרמו כו' ותירצו דבפרשת המלך כתיב יקח ונתן לעבדיו ולא לעצמו, ולהכי ניחא שפיר, דהנערים כאשר ביקשו מנבל שיתן הוא ברצונו ביקשו גם בעד דוד עצמו, אבל עתה כאשר אביגיל הביאה לו בלא רשות בעלה ואסור לקבל ממנה בתורת מתנה רק משום דינא דמלכותא והי' אסור ליקח לעצמו כמ"ש התום' הנ"ל, להכי אמרה אביגיל ונתונה לנערים המתהלכים ברגלי אדני דזה מותר עפ"ך דמלכותא כנ"ל ונכון.

אך כ"ז לר' יוסי דאמר כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו אבל לר' יהודה דאמר לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם הדרא קושיא לדוכתא איך קיבל דוד ממנה, ונראה לתרץ באופן שלישי דהנה בשמואל א' שם (פסוק כ"ב) כתוב דדוד המלך אמר כה יעשה אלקים כו' אם אשאיר מכל אשר לו עד אור הבוקר משתין בקיר ופירש רש"י בלשון שני אפילו כלב שדרכו להשתין בקיר, ולכאורה יש להבין דברי דוד אדונינו אם נבל נתחייב מיתה שמרד במלכות, הכלבים מה חטאו למה יומתו הם אך כבר קי"ל (גיטין דף ל"ו): דיש כח ביד ב"ד להחרים גם הרכוש כמ"ש עזרא (י') וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה ולכן בכח ב"ד יפה ולמגדר מילתא, החרים דוד לבית דינו את רכושו להמית גם את כל הבע"ח למען ישמעו ויראו, ואיתא במס' כריתות (כ"ד.) א"ר כרוספדאי א"ר יוחנן שור הנסקל שהוזמו עדיו כל המחזיק בו זכה דהפקר הוא משנגמר דינו, וא"כ בנידון דידן ניחא שפיר כיון דדוד המלך ובית דינו גמרו את דינו להחרים כל רכושו ונעשה הפקר אף שאח"כ בטלו את גז"ד ע"י בקשת אביגיל כדאיתא במגילה שם, אפ"ה נשארו הנכסים הפקר וכל המחזיק בהם זכה, ולהכי קבל דוד המנחה מה שהביאה מנכסי נבל.

אך

אך קשה על הירוץ זה דאיתא בב"ק (דף צ'): מועד שהמית והזיק דנין אותו דיני ממונות וחוזרין ודנין אותו דיני נפשות, קדמוהו ודנוהו דיני נפשות אין חוזרין ודנין אותו דיני ממונות, וכי קדמוהו ודנו אותו דיני נפשות מאי הוי ליהדר ולידיינו דיני ממונות כו'. והקשה הגאון רע"א בגליון הש"ס שם הא מבואר בפ"ק (דף י"ג): דלר"י נגח ואח"כ הפקיר פטור דבעינן שיהא מיתה והעמדה בדין כאחד, ועיין בהרא"ש, דרבנן פליגי רק במיתה אבל בנזקין (שהזיק ואח"כ הפקיר) מודו שפטור, וא"כ הכא אחר שדנוהו דיני נפשות ונגמר דינו הוי הפקר כדאיתא בכריתות (דף כ"ד) שהבאנו לעיל וא"א למיהדר אח"כ ולדיינו דיני ממומת ונשאר בצע"ג. ובשו"ת של הרב מלאדי זצ"ל תירץ קושיא זו דדוקא הפקר ממש פוטר מלשלם אבל גמר דין לא היה הפקר ממש רק כמו ייאוש ואם הזיק ואח"כ נתיאש ממנו אינו פוטרו מלשלם ולהכי אתי שפיר קושית גמ' ב"ק הנ"ל, דכי דיינו דיני נפשות ליהדרו ולדיינו דיני ממונות ע"כ דבריו בקיצור, וכיון דאתינן להכי דג"ד לא הוי רק כמו ייאוש, א"כ קשה הא קי"ל בב"מ (דף כ"ב): כאביי דייאוש שלא מדעת לא הוי ייאוש, והכא הרי לא ידע נבל לגמרי שדנוהו אותו ואת נכסיו להחרים והוי ייאוש שלא מדעת דלא הוי ייאוש, והדרא קושיא לדוכתא איך קבל דוד מנה את הברכה שהביאה לו.

אך יש ליישב שפיר דאיתא ריש ב"מ, שנים אוחזין בטלית זה אומר אני מצאתיה כו' והקשו המפרשים מה זה הם דנים ואיך חולקים הלא צריכים להשיב אבדה לבעלים דסתם שמלה יש לה סימנים כדאיתא לקמן (דף כ"ז). ותירצו המפרשים דמתניתין איירי, שהצילו מזוטו של ים או משלוליתו של נהר, דקי"ל לקמן (דף כ"א): דאע"ג דאית ביה סימן רחמנא שרייא, ואע"ג דהבעלים לא ידעו עוד והוה יאוש שלא מדעת אפ"ה רחמנא שרייא, ובהא מודה אפילו אביי כמו שפירש רש"י שם, וא"כ מיושב שפיר אע"ג דקי"ל סוף ב"ק, דאסור לקבל מן הנשים אפ"ה הי' מותר לדוד המלך לקבל המנחה מאביגיל משום דהחרימו כל נכסיו והוי הפקר, ואע"ג דנבל לא ידע והוי יאוש שלא מדעת, נתחיל מס' ב"מ דמבואר מהא דשנים אוחזין ולא ראו להחזיר לבעלים משום דהצילו מזוטו של ים, ואע"ג דהבעלים לא ידעו אפ"ה רחמנא שרייא וא"כ גמר דין של ב"ד דמי נמי לזוטו של ים כיון שאינה מצויה אצל כל אדם דהוי הפקר והי' מותר דוד המלך ליקח ממנה אע"ג דהבעלים לא ידעו רחמנא שרייא וק"ל.

יחיאל משה סאגאלאוויץ החופ"ק מלאווא

כד.

קינה לדוד.

קינים הגה והי על מות השר החכם מו"ה **דוד** בארון **גינצבורג** ז"ל,— השמעתים בקהל רב בבית הכנסת הגדול בעיר רסטוב ע"נ—דן, א' פ' שמות, שנת „אלה הם מדברי דוד האחרונים" לפ"ק.

מתנה טובה יש לו להקב"ה בבית גנזיו, ו„נאד של דמעות" שמה!

„כל המוריד דמעות על אדם כשר, הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו" (שבת ק"ה ע"ב) אולם, שונות הנה הבכיות והדמעות—יש לך אדם, אם שוד משדי יבא עליו פתאם, הוה אשר לא ידע שחרה, אזי יפתחו מקורי עיניו יוריד דמעות מאין הפוגות, יבכה ויליל על שברו, ובזה יקל מעט את פצעי לבבו האנושים; אולם לפעמים יקרה כי האסון והשבר הנהו גדול כל-כך, אשר בהתיצבו לנגדנו עם כל שלל צבעיו האיומים, יאבן ויקשה את לבנו, דמעותינו יקפאו בתוכנו מבלי נוכל להוציא אף אגלי דמעות אחדות, להרך מעט פצעינו, ולהשקיט את המית רוחינו הסוערות.

הן המה דברי חוזה-יה (ירמיהו, ט—ט"ז) „כה אמר ה' צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה, ואל החכמות שלחו ותבואנה, ותמהרנה ותשאנה עלינו נהי והרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים"—הנביא אשר חי בימי הזעם, בפרע פרעות בישראל, עת אשר אם על בנים רטשה, בני ישראל נתנו לבז ולמשסה, חרב נקמת הקיפה מחנה העברים מכל עברים, ובצאתו ברחובות קריה והנה מחזות איומות תתיצבנה לפניו: „בהתעטף עולל ויונק ברחובות קריה... טובים היו חללי חרב... וביותר גדל כאבו בראותו את אחיו האמללים האובדים, הולכים ודלים, וכל רגש חיים אין בקרבם, שברם הגדול כים שלל מאתם את היכלת לבכות ענותם; והנם מתיחסים בקרירות לב ובשויון נפש לכל המקרים הנוראים האלו, אז אז זעק מנהמת לבו: „התבוננו" אחי! על גודל האסון, ואם חסרי אונים הנכם בעצמיכם לעורר קנים ונהי, אז הלא „קראו למקוננות..." „ותשנה עלינו נהי" תעררנה את לבבינו הקפואים, או אז גם, „תרדנה עינינו דמעה..." !

אחי היקרים! נקרא נקראתי מעירי לבא הנה רסטובה להספיד שר וגדול בישראל את הברון דוד בן נפתלי הירץ גינצבורג ז"ל, פליאה בעיני נשגבה! האין ספדנים ומקוננים ברסטוב? ומדוע חרדתם לקראתי? אין זאת כי הכאב גדול והפצע אנוש, מיתתו של אדם גדול זה שרט בלבבכם שריטה עמוקה כזאת, עד אשר נאלצתם להזמין ספדנים מן החוץ, לקשר מספד מר על האבדה הגדולה והשרפה אשר שרף ה'.

חז"ל יספרו לנו במדרש [מדרש שמואל פכ"ג] שלש שמות נקראו לאדם, א' שקראו לו אביו ואמו, וא' שקראו לו אחרים, וא' שכתוב בספר תולדות ברייתו.— דברי המדרש הברורים אינם נזקקים לבאר ומובן, כי נכונים המה בצביונם הפשוט,— וכשעלו דברי המדרש במחשבתי, מורא עלה על ראשי לאמר: והיה כי יאמרו אליך בני רסטוב מה שמו? מה אמר אליהם! הן כלנו ידענו כי מת שר וגדול בישראל הברון דוד גינצבורג! אבל אתה

הספק

הספדן באר לנו, מה שמו אשר נכתבהו בספר תולדתו?

תשובה על שאלתכם, אחי היקרים! מצאתי בסדר היום אשר קראנו בתורת אלדים: „ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה... ויקרבו ימי ישראל... למות..." בהתבוננו מעט על השנוי—מיעקב לישראל — ויחי יעקב... ויקרבו ימי ישראל... יעקב בחיר שבאבות באין ספק ביתו בקיר חומת היהדות, התנהג עפ"י מסרת אבותיו הקדושים, חנך את בניו בדרכי היהדות, וכלו אומר קודש! אינם כל פלא על אבינו הזקן אם השתלם בכל אלה, אחרי כי תנאי המקום אוירא דא"י—וחוג סבבו כלם עברים נאמנים, אמונים על ברכי היהדותו, ההרגל נעשה לטבע, ובכל מקום אשר נטה אהלו, קרא בשם ד'! הבליט את יהדות ולמודו לעין כל. אולם בבאו מצרימה, ארץ לא גשמה ולא המהרה מחלאת האלילים ווהמת הבלי המצרים הקדמונים,—מעבר הזה—ובן יקיר משנה למלך—מעבר השני, אשר באין ספק לא חשך נפש אביו מכל טובה, חייו ומנהגי ביתו היו כאחד השרים, כיאות לאבי המשנה, והנסיון היומי הלא יורנו, כי נסיון העשר קשה להיהדות מאד... בכל זאת תעיד תורתנו הקדשה של אבינו הזקן, אם כי „ויחי יעקב בארץ מצרים"—העיר קשה והמדינה קשה—ובכל זאת, „ויקרבו ימי ישראל למות", ישראל סבא, ישראל קדוש, במלא מובן המלה.

כן נמליץ גם אנחנו בדברינו. השם האחד המיוחד אשר עלינו לכתב בספר ההולדה להברון המנוח, הוא השם של אבינו הזקן, „ישראל", הברון, כידוע חנך על ברכי הורים עשירים, עיניו חזו תענוגות בני אדם, ברק היופי וסמל הלוקסוס, כל ימיו חי חיי אצילים, ובכל זאת „ויקרבו ימי ישראל למות", ישראל אשר בך אתפאר,—הוא שמו!

במדרש (קה"ר ע"פ מתוקה שנת העובד) יסיפר: „ר' חייא בר רב אדא בר אחתיה „דבר קפרא דמך א"ל לר' יוחנן עול ואפטר עליה, אמר לון יעול רשב"ל דהוא ידע מה חיליה, עאל ר"ש ואפטר עליה, דודי „ירד לגנו — הקב"ה ידע מעשיו של ר' חייא בר אדא וסלקו, ופלא הלא ר"י יעץ כי יקראו את רשב"ל שיספידו יען כי הוא ידע „חיליה" בכל זאת לא שמענו מאומה כי יספר לנו רשב"ל דבר מגדולת ר' חייא, — אמנם כנראה רשכיל כשב"ל בדבריו הקצרים לכלול במו את כל שבחי הנפטר ומועט החזיק את המרובה, באמרו „דודי ירד לגנו לרעות „בגנים וללקוט שושנים"— הקב"ה ירד לגן הכניסה לקטף משם את השושנה היותר יפה ומשובחת לטעת אותה בגנו „גנזי מרומים",—„הקב"ה יודע מעשיו של ר"ח וסלק"—ידע הקב"ה כי הוא הנהו השושנה היותר יפה והפרח הנחמד, ואין כמהו בדור ההוא לכן סלקו.

כזאת נאמר גם אנחנו על גאון דורנו— הברון ז"ל—הן לא אלמן ישראל מאנשים מצוינים בעשרים או בתורתם, אולם כבד מאד למצא שושנה כזאת אשר בה יתגמו כל המדות המצוינות, איש „אשכלות" ואך בהברון דוד גינצבורג נזדמנו לפונדק אחד „תורה וגדולה" בו נצמדו כל המדות הטורות שמנו חז"ל באבות, ורק עליו נוכל להמליץ דברי חכז"ל: (כתובות י"ז:) על ר' אבוה „כי הוה אתי ממתיבתא לבי קיסר נפקין אמתא... ומשרי לי הכי „רבא דעמיה, מדברנא דאומתיה, ברוך מתייך לשלם", נפלא היה הברון בטפוסו המצוין והמיוחד, בעבר מזה „זקן ויושב בישיבה, מגיד שעורי תורה והלמוד לתלמידים מקשיבים לחכמת ישראל בבחי' „רבא דעמיה" ומעבר השני „מדברנא דאומתיה" שתדלן יהודי, מצר בצרת עמו, דופק פתחי נדיבים ושרים להציל נפשות ולפעמים גם

נפש

נפש—מאחיו,—הה, מי יתן לנו תמורתו, וי להאי שופרא דבלי בעפרא.

דוד מלך ישראל בהספדו על אבנר שר הצבא, בבואו לתאר את גודל האבדה, אמר: הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום בישראל"—שונים המה גדולי ואבירי האומה, כל אחד תצטין רק בהמקצוע אשר חנן בה מטבעו, שר המצביא יראה גדולות ונפלאות אך בין עבדיו ואנשי צבאיו, במערכות המלחמה, וזולתם דבר אין לו עם החיים סביביו,—אביר החכמים נושא דגל התורה, יבריק זיו אורו אך בד' אמותיו של הלכה, שמה הראה את פעולתו העזה, אולם לא נסה מעולם הצג כף רגליו בשוק החיים להתבונן ולהתענין עם הצרכים היומים והכרחי החיים. לא כן היה „אבנר שר הצבא" מלבד שהיה „שר" מצביא נפלא, עוד היה „וגדול" בתורה, בו התחברו והיו תמיב שתי הכחות הנפלאות, ולוא היו בתוכנו עוד אנשים רמי המעלה כמהו, כי אז אולי לא היתה מרגשת כל כך האבדה, אולם „נפל היום" בעת אשר העדרו נכר ותרגש מאד, ומה גם „כי נפל בישראל" אשר גם בזה נפלינו מכל העמים, יען כי הננו עם לבדד ישכן, ואין לנו עוזר מאומות זולהיות אשר נוכל להעזר מאתן בצר לנו, ורק בנו ובגדולנו עזרתינו, (שמעתי עם תוס' נפך משלי).

אחי היקרים! לא אשגה אם אמר כי אלה הדברים ישאו בד בבד עם אפיו וטבעו של הברון ז"ל,—הרוחני והגשמי—באה הוא ללבושו ולבושו נאה לו; לו לא היינו דלים וריקים מגדולי וראשי האומה כהברון ז"ל, אשר ישליכו נפשם מנגד בעד אחיהם יקריבו חלבם ודמם על מזבח אהבת הלאם, לו נמצאו בתוכנו די פרצופים כאלה, אשר לבד גדלם ורוב עשרם חנכו על ברכי התורה והיהדות התמימה, מלבד מצבם הרם והנשא הנם מסורים בנפשם ומאדם לטובת אחיהם הנדכאים והאומללים, כהברון שלנו בשעתו, כי אז אולי קבלנו כוס תנחומין על האבל הגדול אשר קרנו, אולם להותנו „שר וגדול" זה כהברון נפל היום בישראל" ביום אשר דברי המשורר האלקי באו עלינו כתומם, „אתמה על מאור יום איך יזרח אל כל, ויחשיך אלי ואליך", הה! „יתומים ואין אב!" אין לנו מורה ומנהל, כאב ומצטער על שבר עמו כהברון הזה, אשר יחיד היה בזה „בישראל".

על מנהיג הדור כהברון ז"ל נקונן בדברי חז"ל (ב"ב צ"א) „אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם, עמדו כל גדולי הדור בשורה ואמרו: אוי לו לעולם שאבד מנהיגו, ואוי לה לספינה שאבד קברניטה", הרופא בבאו להציל את החולה הנגע לגהות ממנו מזור, ולהציל נפשו מרדת שחת, אם כי יתאר בתאר מציל ומושיע, אולם לא יחיש בנפשו את אשר ירגיש החולה, ומכאביו רחוקים ממנו והלאה, ובצרתו לא צר, לא כן הקברניט, רב החיבלים עת יריח מרחוק כי סכנה מרחפת על פני כל הנוסעים מנחשול שבים העומד לטבעה, הוא משליך נפשו מנגד ומסכן את חייו למען הציל את הנוסעים, יען כי הצרה נוגעת גם עד נפשו וכמהו כמהם חייו תלוים לו מנגד.

וככה נמליץ גם אנחנו בקינתנו: אותו היום שמת ר' דוד גנצבורג... „אוי לו לעולם שאבד מנהיגו". אולם עליכם לדעת התיחסו וטבעו של המנהיג הזה להעולם הישראלי כי היה בגדר „אוי לה לספינה שאבדה קברניטה" נפלא היה הברון באהבתו ומסירת נפשו בעד עמו ותורתו, ובכל פעולותיו הצטין בהמדה המשבחת הזאת של: „ובצרתם לו צר!"

קשה עלינו פרידתו של מאהבינו. זה! אולם „גזרה היא על המת שישתכח מן הלב" (פסחים נ"ד:) ועלינו להפרד מהנספד דירן בעל כרחנו ולתת לו ברכתנו—ברכת הפרידה—אבל אחי! עלינו

לא

לא לשכח דברי חכמנו (ברכות ו) „אגרא דהספידא דלויי" אשר לפי דעתי אפשר לתרגם המלה „דלויי" מלשון „הפעם ילוה אישי", חוב קדוש מוטל עלינו הפעם בהשתתפנו בהספדו של האדם הגדול הזה כי ילוו לנו מעט ממעשי המנוח אשר הצטיין בהן בחייו. למען נלמד לעשות כמהו, ובזה הלא נשאיר לו שם ושארית בקרבנו. חן לא נכחד מכם אחי את חנוכו של הברון ז"ל, ושקידתו בחכמת ישראל, הבה! נקח לנו לדוגמה ולמופת את חנוכו העברי, עלינו לטעת בלבות צעירנו האהבה לכל קדשי ישראל, לגדל ולחנך את ילדינו ברוח היהדות הטהורה והאמיתית, „אל תבכו למת ואל תנודו לו" (ירמיהו כ"ב)— אל תבכו להברון, הוא הולך למנוחות, אבל „בכו בכו להולך" כדרשת חז"ל (מו"ק כ"ז) „להולך בלי בנים". בכו בכו עלינו האומללים ההולכים בלא בנים, בנינו אמונים בכל השבע חכמות,—אבל בלא חכמת ישראל, משתלמים המה בשפות אשכנזית... צרפתית... ולא בשפתנו אנו, השפה השרידה והיחידה, הנה נתקימה בנו קללת אלדים! „בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ועיניך ראות וכלות". בנינו בורחים מגדודי העברים אל מחנות שונאנו, להשתחוות בעד אגורת כסף וככר לחם... ועינינו כלות וראות, ואין לאל ידינו להושיע וסבת אסוננו זה הוא רק רע חנוכנו, עלינו לתפף על לבנו ולהתודות על האשמות האלו כי אנחנו החייבים בזה! על כן אחי! הבה נחקה נא את מפעלי השר הגדול הזה, יהיה נא לנו ר' דוד גנצבורג למופת לבצר את חומת יהדותנו אשר החלו להתמוטט בעתותנו, נפיח נא רוח חיים בהעצמות היבשות... או אז נוכל לקוות כי יקומו מקרבנו בנים נאמנים לדעתם ולעמם,—כהברון ז"ל—או אז נוכל לקרא ולאמר: דוד הברון לא מת! חי הוא וזכרו לא יסוף מזרעינו עד עולם. אמן!

ברוך הלוי יפית שו"ב ומ"מ פ"ק טגנרוג על חוף ים האזובי.

כה.

דרוש לשבת תשובה תרס"ז נאווהרדק.

בקהלת (ק' ז' פסוק י"ג) ראה את מעשי האלקים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו. ואיתא במדרש שם בשעה שברא הקב"ה את אדה"ר נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן וא"ל ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הן תן דעתך שלא תקלקל ולא תחריב את עולמי שאם תקלקל אין מי שיתקן אחריך עכ"ל המדרש ומפרש דמקרא זה אאדם הראשון קאי.

והקשה בני הגני' בחבורו תורה תמימה דלעיל פרשה ג' בפסוק דאת הכל עשה יפה בעתו אומר המדרש להיפך שדורש שם ר' בון ראוי היה אברהם להבראות קודם אדה"ר אלא אמר הקב"ה אם אברא תחלה את אברהם אם יקלקל מעשיו אין מי שיתקן אחריו אלא הריני בורא אדם ואם יקלקל יבא אברהם ויתקן עכ"ל המדרש, הרי שאברהם תיקן מה שקלקל אדם ואיך אומר המדרש כאן שאמר הקב"ה לאדם אם תקלקל אין מי שיתקן אחריך והלא אברהם תיקן קלקולו של אדם, ותירץ בני הגני' דהתקון שתקן אברהם היה לנפשו לעצמו אבל כלל העולם נשאר בקלקולו שהרי

שהרי כל הקללות שנתקללו האדם ואשתו חוה וכן קללת הארץ עדיין נוהגים עד ביאת הגואל בב"א.

והנה אמת נכון שכן הוא אבל א"כ איזה תקן הוא שתיקן אברהם אחרי שהעולם נשארה בקלקולה, אך הכוונה שהן אמת שהתקון שתיקן אברהם היה רק לשעתו אבל תקונו הוא הכנה לתקון כללי לכל העולם לעתיד לבא אך יש להבין איך ומה.

ודע שהמקובלים והחוקרים מחולקים בתכלית כלל הבריאה מכל העולמות, שהמקובלים אומרים שתכלית כלל הבריאה הוא האדם מפני שנשמתו גבוה מעל כל גבוה, והחוקרים אומרים הן אמת שבריאת עולם השפל הלזו היא בשביל האדם אמנם עולם הגלגלים ועולם המלאכים תכלית הבריאה הוא הם עצמם ולא האדם, כמו שהאריך בזה הרמב"ם בספרו המורה והבדרשי בס' בחינת עולם. האמנם עכ"פ העולם הזה הכל מודים שהוא בשביל האדם, והנה אחרי שהבחירה נתונה להאדם לבחר בדרך הטוב או בדרך הרע כדכתיב ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע ובחרת בחיים, והרי עינינו רואות שרובא דרובא מבני אדם אין עוסקים בתכלית הבריאה אלא בהבל הבלים של עוה"ז א"כ הבריאה כולה בחנם חלילה.

וכבר צעק דוד במזמור (פ"ט) זכר אני מה חלד על מה שוא בראת כל בני אדם מי גבר יחיה ולא יראה מות, ולדעתי החיים והמות שבכאן אינו על החיים והמות הגופניים דא"כ מה יתמה על זה אלא החיים והמות הנפשיים, על דרך מאמרם ז"ל רשעים בחייהם קרוים מתים כיון שאין עוסקין בתכלית הבריאה, וצדיקים במיתתם נקראו חיים כיון שעסקו בתכלית הבריאה, וזהו שאומר מי גבר יחיה חיים נפשיים ולא יראה מות הנפשיי וא"כ כל הבריאה לבטלה.

והן אמת שחז"ל אמרו על פסוק סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם שכל העולם לא נברא אלא בשביל זה כלומר בשביל האדם השלם היחיד הנמצא בדור כדי כל הבריאה, וכיוצא בזה דרשו במדרש אלא תולדות השמים והארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא באברהם כלומר שכל תולדת השמים והארץ כדי בשביל אברהם לבדו, מ"מ קשה לומר כן שכל הבריאה לבטלה ח"ו לבד מיחיד או שנים בדור.

ולדעתי אם שבוודאי הבחירה נתונה לאדם ובראשית הבריאה ברא הקב"ה הבחירה כלומר שברא החלק הטוב המכונה בשם אור וחלק הרע המכונה בשם חשך, כדאיתא במדרש ריש בראשית והארץ היתה תהו ובהו וחשך וגו' אלו מעשיהם של רשעים ויאמר אלקים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים, דבאמת דרך התורה היא האור האמיתי ודרך רשעים הוא החשך האמיתי כדכתיב דרך רשעים כאפלה ובהכרת להיות יסוד זה בתחלת הבריאה בשרשה שאלמלי לא היה כן לא היה באפשרי לחלק הרע לצאת אח"כ דאין כל חדש תחת השמש, ולכן הוכרח גם חלק הרע להיות בהבריאה והקב"ה נתן לחלק הרע כח ורשות ללחום עם חלק הטוב בכל יכולתו וזהו כח הבחירה, אבל מ"מ הטביע הקב"ה בתחלת הבריאה שלא יהא כח לחלק הרע לכלות את הטוב לגמרי וסוף סוף יתגבר החלק הטוב על החלק הרע ויבער את החלק הרע לגמרי כמו שבישר לנו הנביא על לעתיד והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר והאומות ג"כ יאמרו בית יעקב לכו ונלכה באור ד' וזה יהיה בביאת משיחנו אי"ה, וגם זה נתהוה בראשית הבריאה כמו שדרשו במדרש שם

שם על פסוק ורוח אלקים מרחפת על פני המים זה רוחו של מלך המשיח דכלפי שאמר מקודם וחשך על פני תהום אלו מעשיהם של רשעים לא תחשוב חלילה שהחשך ינצח דלא כן אלא האור ינצח ואימתי בביאת משיח צדקנו וזהו שאומר ורוח אלקים זהו רוחו של מלך המשיח.

ובזה מובן מה שאמרו חז"ל בשלהי סוטה בעיקבא דמשיחא חוצפא יסגי ולכאורא אינו מובן דכיון דבזמן המשיח כתיב ומלאה הארץ דעה א"כ אדרבה היה צריך להיות קרוב לזמן הזה ג"כ מעין זה, ולדברינו ניחא דהכוונה חוצפא כלפי שמיא שעוברים עברות היותר גדולות כמו חילול שבת וכדומה ולא לבד שבושים בזה אלא אדרבא עושים ביד רמה בעוה"ר כידוע. אך ידוע שכל כח העתיד להתבטל מתאמץ בכל הכחות קודם ביטולו להתקיים כמו הנר קודם שתכבה תתלהב, וכן האדם קודם מיתתו מתגבר בקרבו כח החיוני ולכן גם חלק הרע כיון שבביאת המשיח עתיד להתבטל ולכן קודם ביטולו מתאמץ את עצמו בכל הכחות עד שמעיז פניו כלפי מעלה ועושה כל העבירות בחוצפא רבה כמו שרואים לדאבון נפשינו. ובזה מובן ג"כ על מה שאנו רואים שבדורנו התגברה שנאת האומות יותר מבדורות הקודמים עד שהורגים ושוללים אותנו כידוע. ולכאורא כיון שאנו מתקרבים להם היה להם לקרב אותנו, אך באמת חלק הטוב וחלק הרע מתפרד לשני ראשים האחד האומות כנגד ישראל כמובן והשנית בין ישראל עצמם שמגברים החלק הרע בהפרת תורה ומצות נגד הטוב שהוא תורה ומצות, ולכן כיון שזה הרע מתגבר בין ישראל עצמם ולכן גם חלק הרע שמבחוץ ג"כ מתגברים עליהם, וכמו שאמר צופר לאיוב שצעק על היסורים שלו וצופר החזיק שבוודאי חטא ולכן אומר לו [בסי' כ'] זה חלק אדם רשע מאלקים כלומר כיון שאתה בחרת בחלק הרע לכן גם האלקים שלח עליך החלק הרע הכשדים וכדומה כמבואר שם בריש איוב שאנשי שבא בזזו הבקר והאתונות והכו הנערים לפי חרב והכשדים בזזו הגמלים ואת הנערים הכו לפי חרב ועוד.

ובזה מובן מה שטרחו המפרשים בהתוכחה דבחקותי דכתיב ואם בחקותי תמאסו וגו' אף אני אעשה זאת לכם וגו' ולשון אף אני אינו מדוייק, ולדברינו מובן בטוב שאמר ואם בחקותי תמאסו כלומר שתגבירו חלק הרע על חלק הטוב אף אני אעשה זאת לכם להגביר עליכם מבחוץ חלק הרע על חלק הטוב. ותתייסרו ביסורים קשים ומרים דהכל ממוצא אחד מתגבורת הרע על הטוב, וזהו גם כוונת חז"ל באבות ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה כלומר שכר המצוה שהוא החלק הטוב נמשך מהמצוה עצמה שהוא ג"כ החלק הטוב ושכר עבירה שהוא החלק הרע נמשך ג"כ מהעבירה עצמה שהוא החלק הרע, דאחרי שבחרת בחלק הרע יומשך אחריך חלק הרע ולכן הזהירה התורה על התשובה וכן כל הנביאים דאחרי שנעשה תשובה ונשליך החלק הרע ונבחר בחלק הטוב גם הש"י יסור מעלינו את החלק הרע ויתן לנו החלק הטוב.

וזה שאמרנו שאין כח ביד חלק הרע לבטל לגמרי את החלק הטוב ואדרבא בהמשך הזמן יתגבר החלק הטוב ויעקור לגמרי את החלק הרע, יש לנו ראיות ברורות מהשני חלקי הרע שאמרנו ונדבר בחלק הרע שבישראל עצמם, דלכאורא יש פליאה גדולה על אלו מבני ישראל שמלעיבים בכל קודש וכופרים בעיקר למה להם לסבול צרות ישראל הלא בנקל להם לצאת מן המיצר ולקבל עליו דת אחר ויהיה בן חורין, ולכשנשאל להם למה לא תעשו כן ישיבו תשובות שאינן מספיקות. אך האמת הוא שבכל איש ואשה מישראל

אף

אף בהכופרים בעיקר יש ניצוץ קדוש טמון בנפשו שאינו מניחו לצאת לגמרי מקדושת ישראל והוא בעצמו אינו מרגיש זה כלל אבל האמת כן הוא, וזהו זה יאמר לד' אני וזה בשם ישראל יכונה [ישעי' מ"ד] וחכמי האמת אמרו שבאדם יש ג' חלקים נפש רוח נשמה והנפש יכול להתקלקל כדכתיב ונפש כי תחטא וכן הרוח יש רוח טהרה ורוח טומאה אבל הנשמה לא תתקלקל לעולם, אלא שבאדם רשע טמונה עמוק עמוק ועומדת מרחוק וזהו שיסדו הקדמונים אלקי נשמה שנתת בי טהורה היא כלומר שלא תתקלקל לעולם, וזהו דכתיב במשלי [כ'] נר ד' נשמת אדם כלומר דכיון דכתיב ויפח באפיו נשמת חיים שכביכול הבורא יתברך נפח בהאדם חלק הנשמה בהכרח שתאיר לעולם ולא תתחשך.

וכן יש ראיות מהרע של החלק השני והרי ידוע כמה מהשנאה שנתגברה עלינו מהאומות וידענו כמה כחותינו קטנים ודלים נגדם א"כ מי מוחה על ידם שלא יעשו בנו כליון גמור, אלא שיש איזה יד נעלמה שלא תניחם לעשות כליון בנו וכמו שהובטחנו ואף גם זאת וגו' לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו' והנביא אמר כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה וגו'.

ואחשוב שכנגד שני הדברים האלה אמר יחזקאל הנביא [כ'] והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וגו' חי אני נאום ד' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם והוצאתי אתכם מן העמים וגו' ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה ויש להבין מהו עניין חמה שפוכה. ולדברינו ה"פ מה שעולה על רוחכם לפרוק עול התורה והמצוה מעליכם ותהיו ככל הגוים אומר לכם שהיה לא תהיה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם ובע"כ תהיו תחת עול התורה והמצוה אף שאתם תכעסו על זה, והרי תראו שאין אתם נכנסים לדת אחרת. ועל הרע השנית אומר והוצאתי אתכם מן העמים וגו' ובחמה שפוכה כלומר הגם שהגוים עושים לכם צרות רבות ושופכים עליכם חמה שפוכה ורצונם לכלות אתכם מ"מ היה לא תהיה כן ואתם תהיו קיימים וחיים לעד לעולם.

ושני אלה הדברים כלולים בפסוק דואף גם זאת באמרו לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כלומר לא מאסתים לא לכלותם ולא להפר בריתי אתם שבע"כ כולכם תכנסו תחת ברית התורה ולזה מסיים כי אני ד' אלהיהם וכמ"ש.

וגם מארץ הקדושה והבהמ"ק יש ראיה ברורה שהרע אין ביכולת לעקור את הטוב לגמרי שהרי מכל המדינות הקודמות כמו אשור ובבל ואדום ועמון ומואב אין שום זכר למו וארץ ישראל אם כי בחורבנה היא מ"מ קיימת היא וגם הבהמ"ק יש שאר להכותל מערבי שעומד בנס ועליו נאמר הנה זה עומד אחר כתלנו.

ובזה שבארנו שבשורש הבריאה היתה בהכרח שיהיה הטוב והרע יש לנו לבאר המאמר התמוה בחולין (ס'): דר' שמעון בן פזי רמי קראי אהדדי כתיב את שני המאורות הגדולים וכתיב את המאור הגדול וכתיב את המאור הקטן אמרה ירח לפני הקב"ה וכי שני מלכים משתמשים בכתר אחד אמר לה לכי ומעטי עצמך אמרה וכי בשביל שאמרתי דבר הגון אמעט את עצמי אמר לה לכי ומשול ביום ובלילה אמרה שרגא בטיהרא מאי מהני אמר לה ישראל ימנו רק ראשי חדשים ומועדים ואמרה דגם להשמש מונין לתקופות אמר לה צדיקים יקראו על שמך יעקב הקטן דוד הקטן חזיא דלא מייתבא דעתה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמיעטתי את

הירח

הירח והיינו דאמר ר"ל מה נשתנה שעיר ר"ח דכתיב ביה לחטאת לד' אמר הקב"ה הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הירח, והוא כולו מוקשה וכבר טרחו בו רבים וגדולים. ולדברינו יתבאר בטוב טעם בפ"ד בהקדם שני דברים, האחד במאמר חז"ל בברכות (ל"א): דאליהו הטיח דברים כלפי מעלה שאמר ואתה הסיבות את לבם אחורנית (מלכים א' י"ח) והקב"ה הודה לו דכתיב (מיכה ד') ואשר הרעותי כלומר בבריאת היצה"ר, והשנית במה שאמרו חכמי האמת דקיטרוג הלבנה גרם לאדם הראשון שיחטא בעץ הדעת והמאמר מחוסר הבנה כמובן.

והנה ידוע לכל שהלבנה אין לה אור מעצמה רק מקבלת האור מהשמש וכל מה שתתרחק מהשמש תוסיף אור ובהתקרבותה לשמש תאבד אורה, ולכן בעת המולד שתעמוד הלבנה ממש בניגוד כנגד אין לה אור כלל וכאשר תתחיל להתרחק תוסף אורה עד שבחצי חודש שעומדה רחוק כל הכדור מהשמש הוא בשלימות אורה ואח"כ תתחיל להתקרב אצלה ותאבד אורה מעט מעט עד כי בסוף החודש אין לה אור כלל.

ולמה בראן הקב"ה באופן זה דכבר נתבאר שתכלית הבריאה היתה בשביל הבחירה ולזה מוכרח לבראות יצה"ר שהוא חלק הרע ומכונה בשם חשך והיצר טוב מכונה בשם אור כמו שהבאנו מהמדרש, ולזה אם ביסוד הבריאה לא היה חשך כלל לא היה ביכולת לברא הרע כי אין כל חדש תחת השמש ולזה הוכרח החשך להבראות, וזהו הלבנה שאין לה אור כלל מעצמותה ובעצמה היא חושך וכשם שהחשך הזה לא לעולם כדכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה כלומר שיהיה לה אור מעצמותה ויהיה תמיד אור, כמו כן לעתיד לבא יתבטל היצה"ר כמו שייעדו הנביאים לאמר והסירותי לב האבן מבשרכם ומלאה הארץ דעה ועוד פסוקים רבים, וזהו שאנו אומרים בברכת הלבנה עטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם וכו'.

ובזה נבא אל הביאור שהקשה ר' שמעון בן פזי דמקודם כתיב שני המאורות הגדולים ואח"כ כתיב את המאור הקטן לא על גודל וקוטן הכמות מקשה אלא על האיכות כלומר דמקודם אומר שני המאורות הגדולים דמבואר שיש לכל אחד אור בפני עצמו ואח"כ אומר את המאור הקטן דמבואר שמקבלת האור מהשמש ובעצמה היא חשוך, ולכן כתיב לממשלת הלילה ולזה מפרש אמרה ירח לפני הקב"ה וכי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד כלומר כשנבראו שניהם כל אחד באור עצמי קיטרגה הלבנה כיון דתכלית הבריאה הוא בשביל הבחירה ולזה צריך לבראות את היצ"ר שהוא החשך וא"כ בהכרח שהחושך יהיה ביסוד הבריאה דאל"כ לא יוכל להיות הרע בעולם כמו שבארנו, וזהו שאמרה וכי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד כלומר בכתר האור והטוב וא"כ לא יהיה רע בעולם כלל.

ולזה השיב לה הקב"ה לכי ומעטי את עצמך כלומר יפה אמרת ולכן לא יהיה בך אור כלל ותקבל אורך מהשמש, וכל מה שתתקרב אל השמש תמעט אורך והתחילה להתרעם וכי בשביל שאמרתי דבר הגון וכו' ואמר לה לכי ומשול ביום ובלילה כלומר שבזה יתרון לך על השמש שתאיר גם במקצת היום ואמרה שרגא בטיהרא וכו' כלומר שאין זה תועלת כלל ואמר לה ישראל ימנו בך ראשי חדשים ומועדים, כלומר כיון שתכלית הבריאה היא בשביל התורה וישראל וראשי חדשים ומועדים הם מעיקרי התורה וזהו רק ע"פ הלבנה א"כ אין לך כבוד יותר מזה ואמרה

דגם

דגם לשמש מונין לתקופות והכוונה דעיבורי השנים תלוים בתקופת החמה כדי להשוות שנות הלבנה עם שנות החמה ודרשו זה מדכתיב תקופת השנה כדאיתא בסנהדרין [י"ג] וא"כ גם בהשמש תלוים המועדים, ואמר לה הקב"ה צדיקים יקראו על שמך וכו' כלומר אמת שאתה מרמז לחשך היצ"ר אבל תזכור מהכבוד שיהיה לך מן הצדיקים שכפאו היצ"ר ומקטינים עצמם בעוה"ז וגודל אורם בעוה"ב, חזיא דלא מייתבא דעתה כלומר דוודאי בשביל הצדיקים המעטים כדי לסבול החשך אבל הלא רוב העולם הלא בחשך ידמו ומוטב היה שלא נברא וזה האמת כן כמו שאמרו חז"ל נוח לו לאדם שלא נברא משנברא, ולזה אמר הקב"ה דזהו בוודאי אמת וכמו שהודה הקב"ה לאליהו ואמר ואשר הריעותי ולזה הביאו עלי כפרה וכו' כלומר אני אשא ואני אסבול ואמלט לעתיד לבא גם את הרשעים כדכתיב בקרא דאשר הרעותי במיכה [ד'] ביום ההוא נאום ד' אוספה הצולעה והנדחה אקבץ ואשר הרעותי כלומר שאאסוף הצולעה אפילו אותם שצולעים באמונתם ואפילו הנדחים מאמונתם אקבץ מפני אשר הרעותי בבריאת היצה"ר ולכן עלי לתקנו לעתיד לבא, וישעי' (מ"ו) אמר ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט, וזהו מאמר חכמי האמת שהבאנו שלולי קיטרוג הלבנה לא היה אדם חוטא בעץ הדעת ובוודאי כן הוא דאלמלי ביסוד הבריאה לא היה חשך כלל כי מהנמנע לברא את היצה"ר דאין כל חדש ומי גרם זה קיטרוג הלבנה כמו שבארנו.

ולכן לעתיד לבא כשיתבטל היצה"ר ומלאה הארץ דעה התבטל גם החושך מהלבנה ותהיה לה אור מעצמותה כבתיב והיה אור הלבנה כאור החמה כלומר גם באיכות אורה כמו שבארנו בס"ד.

ומהלבנה עצמה יש ראיה ברורה למה שאמרנו שאע"פ שניתן כח לחלק הרע לעשות כל חפצו מ"מ אין בו כח לכלות הטוב לגמרי ואדרבה כשתגיע הרע לסופה ותעשה שמות בארץ אח"כ יתגבר החלק הטוב ויכלהו כמו בהלבנה כאשר תגיע קודם המולד לתכלית החשך תשיב להאיר יותר ויותר, וזהו שאומרים בקידוש הלבנה שהם עתידים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו ויתבטל הרע מן העולם ואדרבא מה שהרע יותר חזק זהו סימן לביטולו לגמרי.

ובזה נבין הענין המבואר במשנה בעבודת יוה"כ דהכה"ג היה מזכיר את השם המפורש בוידוו ואומר אנא השם חטאתי וכו' אנא בשם וכן הוא במחזור ויש להבין למה מקודם אומר אנא השם ואח"כ אנא בשם וזהו מירושלמי והכהנים והעם כשהיו שומעים את השם המפורש היו כורעים וכו' ואומרים ברוך שם כבוד וכו' ולהבין זה נאמר ונתבונן במה כחו של הוידוי גדול כל כך עד שמוחלין לו כל עונותיו.

ומצאתי בזוהר פנחס (ד' רלא) הטעם לפי שאי אפשר להעניש אדם אלא על ידי עדים ולא ע"י עצמו וכיון שמעיד בעצמו א"צ עדים ע"ש. וזהו כעין שאמרו בגמ' מודה בקנס פטור ויש להסביר זה דמלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא ואיש החיל הבורח מן הצבא אם מביאים אותו עונשין אותו מאד ואם בא בעצמו ואומר חטאתי אין עושין לו כלום. וזהו מאמר הנביא שובה ישראל עד ד' אלקיך כלומר שובה מעצמך כי אז לא תענש ולכן דוד כשאמר חטאתי נמחל לו והנביא אמר הנני ענשך על אמרך לא חטאתי ואלו אמרת חטאתי הייתי מוחל לך, וכבר מבואר אצלינו דזה שאומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בחשאי מפני הגלות אין כבוד מלכותו יתברך נגלה

מפני

מפני ריבוי החטאים ולכן ביוה"כ אומרים בקול רם מפני שאז כולם שבים בתשובה אם מעט ואם הרבה ויש שם כבוד מלכותו יתברך, וגם ידוע שלעתיד יאמרו השם בכתבו בשיתבער היצה"ר מן העולם כדאיתא ספ"ג דפסחים וכל זמן שהיצה"ר בעולם אין ביכולת לומר השם ככתבו אלא בכינויו באדנות.

ועוד יש להתבונן בשני שעירי יוה"כ למה האחד זורקין את דמו לפני ולפנים ועל מזבח הפנימי ורק בשרו שורפין מחוץ למחנה, והשני נכנס רק בעודנו חי למקדש והכה"ג מתוודה עליו ואח"כ שולחין אותו לעזאזל וזורקין אותו מן ההר ונופל איברים איברים והרי שניהם קרבנות שוים ומכפרים שניהם על טומאות בני ישראל ולמה חלוקים הם באופן הקרבתם שזה כולו נכנס לקדושה הדם והחלב וזה לעזאזל.

אמנם זה מתבאר מאופן כפרתן לפי מה שאמרו חז"ל בפ"א דשבועות שהשעיר הפנימי מכפר על טומאת מקדש וקדשיו כלומר מי שנכנס למקדש בטומאה או שאכל קדש בטומאה, והשעיר לעזאזל מכפר על כל עבירות שבתורה קלות וחמורות כריתות ומיתות ב"ד כמבואר שם.

ולפי"ז א"ש דהנה זה השעיר הפנימי המכפר על מי שנכנס למקדש בטומאה או שאכל קדש בטומאה והרי זה האיש ישראל כשר הוא שעומד במקדש ואוכל קדש אלא שתקפו יצרו וטימא את הקדש ואת המקדש אמנם מקומו בקדושה לפיכך גם קרבנו נכנס לקדש למקדש ודמו וחלבו על המזבח ולפני ולפנים כי הדם הוא הנפש ונפשו לא נתקלקל לגמרי ולכן דמו נכנס בקדושה ורק בשרו שהוא החומר הגס נתקלקל בטומאה ולכן בשרו בלבד נשרף חוץ למחנה—אבל השעיר השני שמכפר על כל העבירות החמורות כריתות ומיתות ב"ד שגם דמו דם הנפש נתקלקל אלא ששרשו מעט בקדושה מיצירתו ולפיכך אינו נכנס למקדש רק לשעה קלה אבל להקריבו אי אפשר אחרי שטימא נפשו מאד ולכן מוציאין אותו כולו למדבר וכדי שלא תאמר שלאיש כזה אין תקנה חלילה לכן מכניסין אותו בחיים למקדש לאמר שעדיין יכול ליכנס לקדושה אם ישוב בתשובה שלימה.

ולכן הכה"ג שמתודה על עוונותיו ועל כל עונות בית ישראל וכן כל ישראל מתוודין עמו והוידוי מכפר ולכן יכול להזכיר את השם ככתבו וזהו שאומר אנא השם חטאתי וכו' ובשם המפורש אח"כ אומר אנא בשם בלומר כיון שהתרת לי להזכיר שמך ככתבו ולכן בשם הגדול הזה בהכרח שתכפר על כל עונותינו דאל"כ לא היית מתיר לי להזכירו ככתבו—ולכן הכהנים והעם העומדים בעזרה כששומעים את השם המפורש כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם מפחד ד' ומהדר גאונו ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו בקול רם מפני שעתה נגלה כבודו יתברך כמובן.

ובזה נבא אל המדרש שבראש הדרוש דהנה כבר בארנו דעם שהבחירה נתונה ביד האדם והקב"ה נתן רשות לחלק הרע שיעשה כחפצו מ"מ אין כח ביד חלק הרע להחריב את חלק הטוב לגמרי, וזה אנו רואים בפרט ובכלל דבפרט אנו רואין שאפילו מי שפרק ממנו עול היהדות לגמרי מ"מ אינו עובר לדת אחרת וזהו מפני הניצוץ הקדוש הטמון בפנימיותו כמ"ש, ובכלל ישראל אנו רואים שאין ביכולת האומות לעקור אותנו לגמרי כמ"ש ולבד זה איך שהדור עומד בשפלותו מ"מ עדיין יש בישראל גדולי התורה והיראה ושומרי מצות למאות ולאלפים תורות לד' וכבר אמרו חז"ל בסוכה [מ"ה:] שבכל דור ודור לא יש פחות מן ל"ו צדיקים ע"ש.

ומעם

וטעם מספר הזה נ"ל דהנה, לכל יסוד בהכרח להיות ג' רגלים כמו שלחן וכסא לא יעמדו בפחות מג' רגלים ולכן אמרו בברכות (ל"ב) שבעת העגל כשחטאו ואמר הקב"ה ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול ואמר לו משה ומה כסא של שלש רגלים דהיינו אברהם יצחק ויעקב אין יכולין לעמוד בפני כעסך ק"ו כסא של רגל אחד ע"ש ובהוריות (ה') אמרו דכל שבט מקרי קהל ולכן לכל שבט צריך ג' צדיקים וי"ב פעמים ג' הוי ל"ו.

וגם מחטא אבינו הראשון נבין זה שאין בכח הרע לקלקל לגמרי והיינו דאדה"ר אחר שחטא לאכול מעץ הדעת אמר הקב"ה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם, וביאורו פשוט דעתה קלקל אותו ואת כל הדורות רק בחיי האדם שנוטה אחר היצה"ר אבל לאחר מיתו שפשט מעליו גסות חחומר אין בו קלקול והרוח תשוב אל האלקים ומקבל עונשו או שכרו ונשארה הנפש נקיה וטהורה וזכה לגן עדן לעתיד לתחיית המתים אבל אם היה אוכל גם מעץ החיים הלא היה חי לעולם והיה לעולם בקלקולו ולפיכך גרשו מגן עדן, וכבר כתבו הקדמונים שזה שא"ל הקב"ה כי ביום אכלך ממנו מות תמות אין זה על דרך העונש אלא על דרך הידיעה שתדע שאם תאכל מעץ הדעת אין לך תקון כל ימי חייך רק כאשר תמות אז תתוקן.

אבל א"כ יש להבין למה באמת לא אכל מעץ החיים ובפשוטו י"ל ע"פ מאמרם ז"ל גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה והטעם פשוט דמי שמצווה תאוותו יותר גדולה ממי שאינו מצוה שביכולתו לעשות כחפצו אין יצרו מתגבר עליו אבל מי שמצווה יצרו מתגבר עליו ולפיכך על עץ החיים שלא היה מצווה שלא לאכול לא הסיתו הנחש שהוא היצ"ר והשטן ורק על עץ הדעת שהיה מצווה שלא לאכול הסיתו הנחש לחטא—ומ"מ אינו מספיק שהרי הקב"ה אמר לו מכל עץ הגן אכול תאכל ומאמרו של הקב"ה הוא מצות עשה ולמה לא קיימה.

האמנם יש לנו דקדוק רב במקום נטיעת עץ הדעת ועץ החיים דהנה מקודם כתיב ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע הרי מפירש שהעץ החיים היה באמצע הגן וממילא מובן שעץ הדעת שהיה סמוך לו לא היה באמצע ממש דשניהם באמצע אי אפשר כמובן.

ולפי"ז קשה טובא דהאשה כשאמרה להנחש מפרי עץ הגן נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלקים לא תאכלו ממנו וגו' וזהו העץ הדעת והרי העץ הדעת לא היה בתוך הגן באמצע אלא העץ החיים ומצאתי ברבינו בחיי שכתב שהעץ החיים והעץ הדעת אילן אחד היה בשרשו אלא שמהענפים של צד זה היה עץ החיים ומהענפים של צד השני היה עץ הדעת וכמדומני שכן ראיתי בזוהר.

ולפי"ז א"ש הכל וה"פ, ועץ החיים בתוך הגן כלומר באמצעו ועץ הדעת טוב ורע כלומר שגם זה שם ולפ"ז הקב"ה כשאמר לאדם שלא יאכל מעץ הדעת הלא הראהו על האילן שבאמצע ולא גילה לו שבה יש גם עץ החיים ולכן לא היה מצווה לאכול מעץ החיים ואדרבא לפי דעתו אסור לו לאכול מכל האילן ואדם שהגיד לחוה שלא תאכל ממנו לא הזכיר לה עץ הדעת אלא אמר לה שהעץ שבתוך הגן אסור לאכול מפריו ולכן אמרה גם להנחש כן ולכן לא חששו לאכול מעץ החיים כיון שלדעתם אסורים בכל האילן, אך אחר שחטאו אמר הקב"ה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים וגו' כלומר כיון שחטא אולי יאכל עוד מהאילן הזה ויפגוש בצד

בצד עץ החיים והם נ״כ לא חשו לאכול מעץ החיים כיון שלדעתם דבר אחד הוא וכבר מלאו יצרם הרע ממנו ולמה להם עוד, אך הקב״ה חשש שמא אח״כ יתיישבו בדעתם אחרי שאכלנו נאכל עוד כמו שדרשו במדרש על אכלתי ואוכל שאמר שיאכל גם על להבא ולפיכך גרשם הקב״ה משם, ונמצא שהאדם קלקל כל כוונת הבריאה אך לא בתכליתה ואם היה אוכל גם מעץ החיים היה מקלקל לגמרי ועתה לא קלקל רק בחיי האדם ולא במותו, ולזמן תחיית המתים יסור קלקולו לגמרי וזה ידוע שעל ידי מי יתוקן על ידי התורה וישראל ומי הוא ראשית יסוד הישראלי הלא הוא אבינו הזקן אברהם שהיה היפך מאדם הראשון, דמאכילתו את עץ הדעת מבורר שלא היה חזק באמונה ובאהבת ד׳ יתברך, ואלו אברהם אבינו היה ראש מאמינים כדכתיב והאמין בד׳ וכל כך היה חזק באמונתו עד שעשה מעשים תמוהים והיינו כשאמר לו הקב״ה לך לך מארצך וממולדתך וגו׳ אל הארץ אשר אראך היה לו לשאול מהקב״ה עכ״פ לאיזה צד אלך למזרח או לדרום או לצפון אלא שכל כך היה חזק באמונתו וחשב בלבו כיון שהקב״ה אמר לו לך לך בוודאי ילך בהצד שנצרך וזהו שאמר הכתוב וילך אברם כאשר דיבר אליו ד׳, כלומר שמיד הלך בלא שאלה והיה לו נסיון גדול בזה כדכתיב ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והכנעני אז בארץ וירא ד׳ אל אברם וגו׳ וביאורו נ״ל להראות גודל אמונתו בהקב״ה שהרי אמר לו אל הארץ אשר אראך וא״כ היה לו להקב״ה להראות לאברהם תיכף כשיצא לבל ידמה דאולי הוא טועה בדרכו והקב״ה לא עשה כן שהרי ויעבור אברם בארץ כלומר שהלך ארץ רבה ולא נראה לו הקב״ה והלך עד מקום שכם ולא נראה לו ומ״מ הלך להלן עד אלון מורה ולא נראה לו, וויתר מזה שהכנעני אז בארץ ואין המקום מסוגל לגילוי שכינה והיה לו להשתדל בהליכתו ומ״מ הלך והלך עד שאח״כ וירא אליו ד׳ וגו׳.

וגם מהעקדה מוכח גודל אמונתו דנהי שעשה ציוויו של הקב״ה להוליך את יצחק להעקדה מ״מ היה לו לשאול מהקב״ה למתי אוליכנו ואולי ירחיב לו הזמן והוא לא עשה כן אלא תיכף ומיד כשא״ל הקב״ה קח נא את בנך וגו׳ תיכף ומיד וישכם אברהם בבוקר וגו׳.

וגם אהבתו הגדולה להקב״ה בהעקדה מבואר לכל איש, ויש עוד להוסיף בשנדקדק בתפלת ר״ה בזכרונות שאנו אומרים וזכר לנו את הברית ואת החסד ואת השבועה אשר נשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה ותראה לפניך עקדה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו ע״ג המזבח וכבש רחמיו וכו׳ וקשה טובא הא השבועה היתה אחר העקדה כדכתיב בי נשבעתי נאום ד׳ וגו׳ וא״כ הוה לו להקדים מקודם ותראה לפניך עקדה וכו׳ וזכר לנו וכו׳.

האמנם באמת זה שאומר ותראה לפניך עקדה לא להזכיר מעשה עקדה באנו דזה נכלל באת הברית וכו׳ והעקדה ידועה, אך בזה לוטה כוונה עמוקה דהנה יש להתפלא על אבינו הזקן דנהי שהיה מקיים דבר ד׳ להעלותו לעולה מ״מ מי הכריחו שיעקוד את יצחק בעצמו הרי הקב״ה אמר לו רק והעלהו לעולה וכל קרבן צריך עקידה כדתנן ברפ״ד דתמיד מ״מ אטו הכהן עוקדו וכן היה לאברהם לצוות לאחרים לעקדו ליצחק ולא יראה בעצמו צערו של יצחק ואחר שהיה עוקדים אותו היה נגש בהמאכלת לשוחטו וויתר מזה הלא האיל שהעלה תחת יצחק לא כתיב רק ויעלהו לעולה תחת בנו ולא כתיב שעקדו אף שבוודאי עקדוהו כדין קרבן ואיך נתאכזר לעוקדו בעצמו.

אמנם הוא הדבר אשר דברנו שכל כך חזקה בלבו אהבת ד׳ יתברך

עד שהחליף מדתו מדת החסד שעשה חסד עם אחרים עד שרץ בחליו אחרי אנשים זרים להכניסם לביתו כמבואר ריש וירא ואפילו על אנשי סדום שהיו רעים וחטאים בקש רחמים כמבואר שם מפני שהיה מקור החסד והרחמים ועל כל זה לקיים מצות ד' נהפך לאכזר על בנו יחידו לעקדו בעצמו דווקא.

ולדעתי זהו שאחר מעשה האיל ויקרא אליו מלאך ד' וגו' בי נשבעתי וגו' יען אשר עשית וגו' ואינו מובן איזה גדלות יש במעשה האיל וכבר בארנו זה בדרך פלפול ועתה לפי דברינו י"ל בפשיטות דאחרי שראה הקב"ה שאת יצחק עקד בעצמו ואת האיל לא עקד בעצמו וזהו נסיון בהדבר אשר לא נצטוה כלל כמ"ש ולכן אמר בי נשבעתי וגו'.

ולכן בתפלת ר"ה אנו מבקשים זכרנו בזכרון טוב וגו' וזכר לנו את הברית וכו' אשר נשבעת לא"א בהר המורי' מפני זכות העקדה ושמא תאמר אחרי שאנו חוטאים גדולים והכעסנו את הקב"ה במעשינו הרעים אין ביכולתו יתברך לרחם עלינו ולזה אומר ותראה לפניך עקדה שעקד אברהם וכו' כלומר אברהם היה ילוד אשה ובשר ודם והיה רב החסד שאין כמוהו אף לאחרים וק"ו על בנו יחידו ונהי שהיה מוכרח להקריבו מ"מ הא לעקדו בעצמו לא היה מצווה כלל ועכ"ז מפני אהבתך החליף מדת החסד שלו באכזריות נוראה לעקדו בעצמו מפני אהבתך וא"כ ק"ו שכן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו וכו' ולדעתי זהו שאנו מזכירים תמיד זכות עקדת יצחק כלומר לא מה שעשה ציווי ד' אלא נוסף על הציווי והיינו שעקדו בעצמו כמ"ש, ולפ"ז יבואו שני המדרשים שבפתח הדרוש כמין חומר והכמה ענינים נפרדים והיינו זה שדרשו על פסוק ראה את מעשי האלקים שאמר לאדם ראה כמה מעשי נאים ומשובחים ראה שלא תקלקל ולא תחריב את עולמי שאם תקלקל אין מי שיתקן אחריך, וה"פ ראה שלא תקלקל שלא תאכל מעץ הדעת וביותר שלא תחריב את עולמו כלומר שלא תאכל גם מהעץ החיים ואז יהיה חורבן גמור שלעולם לא יתוקן כלל כמו שביארנו שאם תקלקל אין מי שיתקן אחריך כלומר אם תקלקל לגמרי גם באכילת עץ החיים בוודאי אין באפשרי לתקן כלל אך עכשיו שרק אכלת מעץ הדעת יהיה תקן לעתיד זמי יתחיל התקון אברהם שהוא גדול ממך גם באמונה גם באהבת ד', ולפ"ז א"ש המדרש השני כמן חומר שאומר את הכל עשה יפה בעתו שברא את אדם קודם אברהם וכשקלקל בא הוא ותקנו על לעתיד אבל אם הייתי בורא אברהם תחלה והיה מקלקל שוב לא היה בכח אדם לתקנו מפני שמעלתו קטנה משל אברהם.

וזהו דאיתא במדרש על פסוק האדם הגדול בענקים זה אברהם כלומר אם כי אדם היה הראשון בבריאה אבל אברהם היה גדול ממנו ולכן כאשר אנחנו בניו של אברהם אבינו מחוייבים אנו להחזיק במדותיו הן במדת החסד בין אדם לחבירו והן במדת אהבת ד' יתברך לחזק דת תוה"ק ולתמוך בידי לומדי תוה"ק כדכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר ואז נזכה לשנה טובה ומבורכה ונזכה לביאת משיחנו ולבנין בית קדשנו ובא לציון גואל אמן.

מכתבי הגאון ר' **יחיאל מיכל עפשטיין** זצ"ל **מנאהוואראדק.**

מילי דרבנן

א.

מאמר א'

(מגילה ז' ע"ב) **אמר** רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי עכ"ל. **והמאמר** נפלא איך יטילו חז"ל חיוב להיות שותה שכור עד שלא ידע בין ימינו לשמאלו, וישכח גם חובת היום? גם צריך להבין אמאי לא אמר פשוט מחויב לשתות ונקט לשון לבסומי, גם אמאי נקט בלשון מיחייב ולא אמר בלשון חייב אדם כמו מגילה ד' ע"א חייב אדם כו' ועיין קרבן נתנאל ואחרונים.

אמנם נלפע"ד דרך חדש ונכון בכוונת המאמר עפי"מ דמבואר (יומא כ"ב ע"ב) וירב בנחל, א"ר מני על עסקי נחל, בשעה שא"ל הקב"ה לשאול, לך והכית את עמלק כו' אמר ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה, כל הנפשות האלה עאכ"ו ע"ש וגם זה מאמר תמוה. **ונראה** הכוונה דהנה (ביבמות ע"ט) ג' סימנים יש באומה רחמנים ביישנים וגו', רחמנים דכתיב ונתן לך רחמים כו' ע"ש, ואפשר דמחמת זה הי' לפנים מנהג בישראל לקרות לתורה בשם החבר פלוני בן פלוני כו' לרמז דמי שיש לו ג' סימנים חסד ביישן רחמן ראוי להתקרב להתורה ולברך עלי' ואכמ"ל, והיה ירא שאול שמחמת הצווי, לך והכית את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמול עלי' כו', פקודה זו בידה להשריש מדת אכזריות, ויתאזרח בעם טבע של שפ"ד, לכן הזהיר על העם שעליהם לדעת כי שפ"ד חמור מאד ועל נפש אחת מביאין עגלה ערופה, והא דלך והכית את עמלק כו' לא תחמול עלי' הוא רק הוראת שעה וגזירת מלכות מטעמים כמוסים ולא יקחו מזה שום לימוד על ימים הבאים על שום אכזריות, ועיין ספר לבית יעקב שפגע ונגע ברעיון זה כמו שנתבאר.

והנה (בירושלמי דמגילה פ"ג ה"ז) רב אמר צריך לומר ארור המן ארורים בניו, ובמסכת סופרים (פי"ד ה"ו) ברוך מרדכי כו' ארור המן וארורים בניו כו' עיי"ש, ובטור ושו"ע (סי' תר"צ) ארור כו' ארורה זרש כו' עיי"ש, וא"כ אפשר שמחמת חיוב הפזמון הזה לומר בפורים ישאר בטבע של כל ישראל להרגיל א"ע לאכזריות וקללות בכל יום ובכולה שתא, ובאמת מבואר (בע"ז ד') בהצדוקי כו' כי מטא האי שעתא אלטי' כו' אמר לאו אורח ארעא למיעבד הכי ורחמי' על כל מעשי' כתיב, והקשו בתוד"ה (בעי) דאפיקורם מורידין כו' והי' העיון יעקב ועץ יוסף (ברכות ז') שהטעם שלא ירגילו בזה עיי"ש, וזה ממש כהא דיומא שחשש שאול לחששא זו שלא ירגילו א"ע לאכזריות נגד טבעם האמתית להיות רחמנים, כ"כ בפורים שמחויב כל אחד לומר פזמון של ארורים יש חשש הרגל אכזריות.

והנה (בב"ב ע"ג ע"ב) תא ואחוי לך כו' ודמו כמאן דמבסמי וכתב הגאון מהר"י מפראג בספרו יע"ד (ח"א דרוש ד') דחטא נדב ואביהו שהרסו לעלות אל ד' יותר מהראוי, וזהו אחז"ל שתויי יין הי', שהכונה שהרבו להשיג ולהבין ולהשכיל יותר מכפי חלקם והרי זה כמו ששותה יין יותר מכפי המדה וישכב וירדם, וזהו מאמר רבב"ח דגנו כמאן דמיבסמי ונתפתו ביינם ופניהם צהובים לרב אור עליון עכ"ל ז"ל, וזהו ג"כ כוונת רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא דהוא בעצמו בזה שאומר ארור כו' כפי הפזמון שסדרו חז"ל

חז"ל מכנים א"ע לחיוב שני לבסם א"ע אח"כ ברב אור עליון שישאר על טבעו ומדתו של ישראל להיות רחמנים בלי שום רושם אכזריות וא"ש.

ב.

מאמר ב'

(שבת נ"ו ע"ב) **אר"ש** ב"נ כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה כו' ויהי לעת זקנת שלמה נשיו המו את לבבו אחרי אלקים אחרים כו' כלבב דוד אביו הוא דלא הוה סיחטא נמי לא חטא, ה"ק ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו ללכת אחרי כו' ולא הלך כו' ביקש לבנות ולא בנה עיי"ש והקשה הגאון משכיל לאיתן באהבת איתן דמ"מ כיון שביקש לבנות הרי חטא דבמחשבת ע"ז עונשין גם על המחשבה (קדושין מ' ע"א) עיי"ש.

ולפענ"ד לישב בהקדם מה שתמוה לשון הקרא דמדייק לעת זקנת שלמה כו' דמאי נ"מ מתי הי' אם בילדותו או לעת זקנתו וגם בהסוגיא תמוה דמדייק הכי קאמר ויהי לעת זקנת כו' והל"ל בקיצור הכי קאמר המו את לבבו ללכת ולא הלך, ובאמת א"ש הכל לפימש"כ הגאון (מהר"א הלוי הורביץ בעל נועם מגדים בספרו א"ט על תהלים ה') לפרש הא (דאיכה) כי ד' הוגה על רוב פשעי' (ובמ"ר שם) יכול על מגן ת"ל על רוב פשעי' ע"ש שלכאו' תמוה דאיך ס"ד שיעניש הקב"ה על מגן ועל חנם, ולזאת מפרש הוא כי ד' הוגה הוא לשון מחשבה כמו, בינה הגיגי, שהוא לשון מחשבה, וה"נ אמר כי הקב"ה ענשם גם על מחשבותיהם הרעות על זה אמר יכול על מגן ענשם על המחשבה נגד המבואר (בקדו' שם) דאין מחשבה רעה מצרפה למעשה, על זה משיב על רוב פשעי' דהא עיקר הטעם דאין עונשין על מחשבה רעה משום דקיי"ל העמד כל דבר על חזקתו ולכל ישראל יש חזקת כשרות שכל זמן שאינו עושה הרע בפועל, אמרינן דודאי לא יעשה, וא"כ לפי"מ דמבואר (ב"ב צ"ג) דרובא וחזקה רובא עדיף ע"ש, א"כ לפי"ז אם האדם רובו עונות אזי הדעת נוטה ומכרעת שיענש גם על המחשבה הרעה דאתרע חזקתו, ובודאי מי שרובו עונות יעשה הרע אשר זמם במחשבתו הרעה, דכבר אזדא חזקתו חזקת כשרות, דרובא עדיף מחזקה, ומחמת רוב פשעי' ענשם גם על הגיון לבם ומחשבתם הרעה עכת"ד הגאון.

והנה מה דמבואר (קדושין מ' ע"א) דמחשבת ע"ז מצרפה למעשה מקרא (דיחזקאל י"ד) למען תפש את בית ישראל בלבם אשר נזרו מעלי בגלוליהם כלם ע"ש, הוא ג"כ הטעם משום דאתרע חזקת כשרותו אם נזר כל כך מד' אלקי' לחשוב מחשבת ע"ז דבשלמא בשאר עבירות אחרי דאמונתו שלימה ואין חושב מחשבת ע"ז, מעמידין אותו על חזקת אמונתו שלבו שלם בה, משא"כ אם הרע כל כך לחשוב מחשבת ע"ז שוב איתרע עיקר חזקתו ובזה גם מחשבה רעה מצטרפה למעשה, ואמרינן דאדם כזה בודאי יעשה הרע גם בפועל וזהו בודאי בירור הטעם של דבר החילוק בין מחשבת ע"ז לשאר מחשבות רעות. ולפי"ז לפי"מ דמבואר בב"ד דאם עבר על אדם רוב שנותיו שוב לא יחטא ע"ש וזהו ג"כ מטעם רוב דע"פ רוב שנותי' שלא חטא יש לו סיוע גדול וחזקה אלימתא מאד ששוב לא יחטא כלל, א"כ מכש"כ שמחשבה רעה לחוד אפילו מחשבת ע"ז אע"ג דבמחשבות ע"ז לא אמרינן חזקת כשרות מצד עצמה, אבל מכח רוב שנותי' יש לו רוב ורוב עדיף מחזקה ואם על שאר עבירות מהני חזקה מכש"כ דרוב מהני אפי' במחשבת ע"ז דליכא חזקה עכ"פ רוב יש לו ואם החזקה מהני

מהני בשאר עבירות בודאי דרוב מהני אפי' למחשבת ע"ז.

ובתהלים (פ"ט) זכר אני מה חלד, פרש"י מה זקנה יש לי כו' עיי"ש, הכונה שדוד הראה שלא הי' ראוי למעשה בת שבע ע"פ רוב שנותי' ומעשי' הטובים ובתהלים (ק"מ) כמה ימי עבדך כו' וא"כ יש לו רוב וחזקה כו' ימי שנותינו בהם שבעים שנה כו' ויש לפרש הרבה מקראות בזה זאכמ"ל, ובבראשית (ו') וירא ד' כי רבה רעת האדם כו' וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום ע"ש דברוב עונות גם מחשבה רע כמעשה, ובירושלמי ע"פ לכו נא ונוכחה כו' אם יהי' חטאיכם כשנים כו' כפי שנותי' של אדם עיין בספר הפלאה לכתובות מש"כ בזה בההקדמה פתחא זעירא אות ט"ז ע"ש; ולפימש"כ י"ל, דתלוי הרבת בחזקה ורובו של האדם ומצינו בפיוט לבוחן לבבות ביום דין כו' ואכמ"ל בזה.

ולפי"ז א"ש המאמר שהחלנו, דכל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה כיון שעיקר חטא שלו הי' ע"י מחשבה ומחשבה רעה אינה מצרפה למעשה, אע"ג דמחשבת ע"ז שאני דבזה איתרע חזקתו, אבל כאן שהי"ל לעת זקנת שלמה ועבר רוב שנותי' ולא חטא וא"כ יש לו רוב דעדיף גם מחזקה וא"כ נהי דחזקה ליכא אבל מחמת הרוב אמרינן דלא יצא מחשבתו הרעה בפועל, ומדייק הקרא שהקדים מקודם שהי' לעת זקנת שלמה ומבואר גם הסוגיא דשבת דמדייק דה"ק ויהי לעת זקנת שלמה כו' ללכת ולא הלך מחמת הרוב ומיושב קושית אהבת איתן ומבואר הקרא והמאמר על נכון בע"ה.

ג.

מאמר ג'

(מגילה י"ב) **שאלו** תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל כלי' בדור הזה כו שנהנו מסעודתו של אותו רשע עיי"ש.

והמאמר תמוה הא מבואר שם להלן (מגילה י"ב) כרצון איש ואיש כרצון מרדכי והמן, וברש"א שם כרצון מרדכי שלא להאכילן ולהשקותן דבר איסור עיי"ש, ובלא"ה הא מאכלות אסורות אינו אלא בלאו, ומאי נתחייבו כליה? גם תקשה לשון שנהנו מסעודתו כו' ולא אמרו שאכלו כו' דאכילה גרע מהנאה ולוקין לכו"ע, גם לא כל מאכל אסור בהנאה וביותר יש להבין אמאי קרא אותו רשע הלא אדרבה כבוד גדול עשה להם אחשורוש לישראל שזימן גם אותם לסעודתו ולא הבדילם לרעה משאר אוה"ע כיתר מלכי הגוים, ובמ"ר נשאר הטעם דכליה מחמת סעודת אחשורוש גם למסקנה.

אמנם לענ"ד הכונה דהנה מבואר (מגילה י"א ע"ב) בימים ההם כשבת כו' אמר רבא מאי כשבת אחר שנתיישבה דעתו אמר בלשצר חשב וטעה כו', כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם (ירמי' כ"ט), וכתיב למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה (דניאל ט') אפיק מנא דבי מקדשא כו' עיי"ש ומבואר דכל עיקר יסוד שמחת אחשורוש וטעם הסעודה ע"פ התישבות דעתו שישארו ישראל בגולה אצלו תמיד ושוב לא יגאלו ולא מפרקי לעולם.

והנה מבואר (מגילה ט"ו ע"ב) מה ראתה אסתר שזימנה את המן כו' מבית אבי' למדה שנ' אם רעב שונאך כו' כי גחלים אתה חותה על ראשו וכבר כתבו לבאר (בראשית נ') לוא ישטמנו יוסף והשיב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו, שחרה לאחי יוסף יותר ממות אם יצרכו להתפרנס ממנו אחרי מות יעקב ויותר טוב להם שיהרוג אותם ובקשו לוא והלואי שישיב להם כרעתם ולא יצטרכו להיות אם רעב שונאך כו' לכלכלתם מיד יוסף

וסף, ועיין בספר ארצות השלום בזה באריכות ע"פ כה תאמר לב"י כו' עיי"ש.

ולפי"ז מובן לנו כמה גדול הרשעות של אחשורש, שעל סעודה כזו שהוא עושה לזכרון ואות שמחתו שישראל נשארים אצלו בגולה לעולם ולא ישובו עוד לארצם ולמקדשם, ושימש לפניהם במאני דמקדשא הזמין גם את ישראל שישמחו עמו ואין לך צער גדול יותר מזה שהמנצח מזמין את המנוצח לשמחה ומשתה שעושה לאות נצחון ואין רשע גדול מזה שהרהיב נפשו להזמין ישראל על סעודתו זו הנעשה לאות רעתם וגלותם של ישראל, והנה גם אנשי שושן הישראלים שהוזמנו לסעודתו של אותו הרשע, גם הם מצדם אבדו את כל הרגש אנושי דנהי דהוכרחו ע"פ פקודת המלך להשתתף על הסעודה הרעה הלזו, אבל בסעודה כזו אם הי' מרגישים את ערך עצמם הי' להם לשבת כאבלי ציון וירושלים וכל המאכלים הי' נדמה להם כחרבות שסעודה זו אות על כבושם בגולה ולא ישובו עוד לארצם ולמקדשם, אבל מה עשו הם מצדם הם נהנו מסעודתו של אותו רשע וההנאה והתענוג הוא אות הסכמה שגם הם מסכימים ושבעים רצון מזה שהם לא ישובו עוד לארץ אבות וישארו בבבל, אין עוד להם שום עתיד, אין עוד להם חפץ בירושלים.

והנה (בחולין קל"ט) אסתר מן התורה מניין שנאמר (דברים ל"א) וחרה אפי כו' והי' לאכול כו' ואנכי הסתר אסתיר כו' ע"ש ביאור המאמר דכבר כתבו המבארים בהא (בראשית ד') הן גרשת כו' והי' כל מצאי יהרגני שקין בחר יותר במיתה מנע ונד ואמר והי' כו' דכל לשון והי' הוא לשון שמחה והי' כאשר שש כו' (עיין מגילה י' ע"ב) שיהי' לו שמחה אם כל מצאו יהרוג אותו, וזה אמר דבזמן מרדכי ואסתר הי' כל כך יורדים במדרגתם עד שלא הרגישו את ערכם, ובעת הסתרת פנים כזה שאחשורש עשה משתה על אות וזכרון שמחה שישראל נשארים בגולה לפי חשבונו, בכל זאת גם ישראל נהנו מסעודתו של אותו הרשע, והי' לאכול שהי' להם שמחה וגם הם נהנו ולקחו חלק בשמחתו וזה אות הסכמה שגם הם תשוקתם להשאר בבבל ואין לך כליון גדול מזה דנהי דהמאכלים הי' כשרים ומותרים לאכול, אבל לשמחה זו מה ישראל עושה ואל ישמח ישראל אל גיל כזה.

וזה כונת המאמר שדור הזה של סעודת אחשורוש שנהנו ממנה הוא ממש בסוג כליון אומה הישראלי, דבשעה שישראל מסיחים את דעתם מארץ אבותם ומבית מקדשם ולאות הסכמה הם שמחים עם שונאי ישראל על גלותם בגולה זה עצמו כליון הלאומי אם נהנים מסעודה כזו שכל עיקרה לאות פזוריהם בארצות אחרות. ויהי רצון שיביאנו לשלום מארבע כו' ויוליכנו קוממיות לארצנו אמן.

מאיר ראבינזאהן

החופ"ק ראדושקאוויץ (פלך ווילנא).

ד.

(מאמר ידוע) **"המאבד** עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא", דבריהם אלה נפלאו מבני, למה החמירו בשופך דם עצמו יותר כבשופך דם חבירו, שהרוצח נהרג ויש לו חלק לעולם הבא, ומאעצ"ל אין לו חלק לעולם הבא? גם קשה להבין דברי תוה"ק "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", המלה הנוספת "מאוד", המורה שצריך שמירה מעולה לחיי האדם, והציווי הכפול בתורה איננו מובן, הלא נטוע בחק הבע"ח ובפרט באדם תשוקת החיים, ולמה צריך אזהרה יתירה? וגם תוכן הרעיון המוסרי הצפון בשמירת החיים כשהם לעצמם

לעצמם צריך ביאור והסבר, וזה מה שנראה לי בזה:

העקדה בשער הל"ו כתב: „חק מלכיי ומשפט נימוסי לכל עיר ועיר ממלכה וממלכה להעמיד להם קצב נכון במדה במשקל ובמשורה, והמדות האלה יהיו להם במשמר, למדוד ולשקול כל דבר ודבר כמצוה וככתובה, ואחרי כן כי יהי חמס ועושק בעיר ובמדינה להוסיף ולגרוע מן המשקלות, אז במדות השמורים יעריכו את המדות המזויפים, וישיבו אותם אל היושר והצדק הכללי, וחקה אחת תהי לכל, הנה אמנם בנפול בלי צדק במדה ההיא הראשונה השמורה אז יהי העול הנופל בשאר המדות והמשקלות עוות שלא יוכל לתקן". ואני אוסיף קמחא ואוסיף מיא.

ידוע כי שם מדה או משקל הונח על עצם פרטי אשר לקחו אותו החכמים מן הטבע למוד בו או לשקול בו כמו שעורה שהיא מדת חכמים, אך באשר היא קטנה כפלו אותה שבעה פעמים, ולקחו מדת אצבע, את האצבע כפלו ועשו טפח, את הטפח לאמה, את האמה לריס, והרים למיל, וכן הלאה, וכן החכמים החדשים לקחו להם למדה את שטח הארץ, וחלקו אותה לש"ם חלקים, נמצא כי המדה הראשונה היא מדה לקוחה מן הטבע, למען יהי תמיד על מקומו בלי גרעון ותוספות ועל ידי כפילתה — עשו גם את המדות הגדולות והקטנות וקבעו להם שמות מיוחדים.

והנה כאשר נתבונן היטיב נראה ונמצא, כמו שיש מדה ומשקל לכל גשם וחומר, ולכל הדברים הנמצאים בטבע, כן יש מדה ומשקל להנהגת האדם, שאם נלקה בחסר ויתר הרי מדותיו מעֻותים, ולא לחנם קראו החכמים לכוחות הנפש הנטועות באדם בשם מדות, כי פעולות האדם בכל ימי חייו אם לטובה אם לרעה הכל תלויות במדותיו, אם הוא בטבע — רך־לב, יש לו טבע ומדת רחמנות ופעולותיו טובות, ואם הוא אכזר, ישתמש בכל מדותיו ודרכיו לרעה להרע ולהצר לאחרים.

ובאמת יש כאן משגה במה שחלקו חכמי הנפש את כוחות הנפש של האדם למדות טובות ורעות, כי כחות הנפש הם עצמים מפשטים, אין בהם לא טובה ולא רעה, אך מונהגים מן השכל, והם כמו „אש" אשר בידו להמית ולהחיות שורף ומכלה, וגם מאיר מבשל ומחמם, האם נוכל לכנות את האש בשם טוב ורע? הלא הוא רק כחומר ביד היוצר, ביד חרש שוטה וקטן היא מכלה משחית ומאבד, והבר דעת ישתמש בו רק לטובה ולהועלתו, וכחזיון הזה גם בכוחות הנפש, אם השכל ישתמש בהם במקומם ובזמנם ובמדתם הנכונה, אז אין רע רק טוב, כי המדות היותר גרועות טובות הן לפעמים בזמנים ומצבים ידועים אם התאכזר על רעהו בעת צרתו, ולא רחם עליו, הנה המדה היא רעה ונלקה בחסר, כפני שהשכל השתמש בה שלא במקומה ולא בזמנה. וכן רחם על הרוצח ולא דן אותו כפי משפטו, זה גם כן רע, כי בסבתו נהרגו אחר כן ע"י הרבה אנשים, ונלקה ביתר, רחמנות יותר על המדה; נמצא כי אם נתנהג תמיד במדה נכונה בלי תוספות וגרעון אזי לא יצא מאתנו רע לעולם.

והנה עתה עלינו להבין ולדעת, איזה היא המדה והמשקל הראשון אשר על פיה נמוד את דרכינו ומפעלינו? האם גם המדה הזאת לקוחה מן הטבע? או לא? ע"ז נשיב, כן! כח אחד נמצא באדם והוא יסוד ושורש לכל פעולות האדם ודרכיו בחיים, „ואהבת עצמו" יקרא לה. הוא הנהו הגלגל המסבב את אופני החיים של

של כל אדם, האדם חי ועמל בשביל עצמו, וגם טובותיו ורעותיו בשביל זה עושה, ולא רק חובותיו בין אדם לחבירו תלויים בזה, כי אם גם חובותיו של האדם למקום תלוית הרבה באהבת עצמו אצל רוב האנשים — ויען כי האהבה הזאת הוקבעה בטבע כל הבעלי חיים ובכללם האדם המשכיל ומדבר, לכן שמה תורתנו הק' והכמינו ז"ל אותה למדה ומשקל לכל חובותיו של האדם למקום, וחובות האדם לאדם, ואמרה: „ואהבת לרעך כמוך" — כמו אשר תאהב את עצמך, אשר ע"ז אינך צריך לימוד, כן תאהב את רעך, „דעלך סאני לחברך לא תעביד", ובין אדם למקום: „ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך" — באותה מדה שאתה אוהב את לבבך ונפשך וכל קרבן לא יקר לך בעד עצמך, כן תאהב גם את ד' ובהז"ל: „עשה רצונו כרצונך" ועוד מאמרים באלה, ולכן מי שאוהב את עצמו נוכל לדרוש ממנו, כי באותה מדה יאהב גם את ד' ובני אדם, אבל מי שמפקיר את חייו, ומאבד את עצמו לדעת, ומבטל את כל החיים וערכם, מאיש כזה אין לדרוש מאומה, והוא כשורש פורה ראש ולענה, כי נסתר ונזדייף המשקל הראשון, ויפה אמרו חז"ל: „אין לו חלק לעולם הבא". ולא לחנם הזהירה התורה: „ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", לשמור את המדה הראשונה הלקוחה מן הטבע מאוד מאוד, ואם נטה מני דרך ונשחית את דרכינו, נוכל לתקן אותם על פיה; ולחשוב: „אם אני אוהב את עצמו, למה לא אוהב את בוראי וקוני ואת חברי ורעי.

קלמן מגיד חו"פ ארמיאנסק=באזאר (פלך טבריה) בשם אחי ר' **אשר** ז"ל שהיה ראב"ד בעיר געניצינסק במשך י"ג שנים ונפטר שם בן ל"ט שנה ג' כסלו תרס"ח.

ה.

בשם אבי הגאון שליט"א

(דברים ב') **אבל** תשברו מאתם בכסף ואכלתם, וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם.

להבין הלשון של תשברו ושל תכרו, ששינתה התורה פה הלשון מבכל מקום, שבכל מקום דברה התורה בלשון קנין „או קנה מיד עמיתך" או בלשון קיחה, ומדוע לא כתבה גם כאן, אבל תקחו או תקנו מהם, וכן גבי מים הלשון תכרו מה הוא זה?

אך בזה נראה דין מפורש שכונה פה התורה דהנה ביו"ד (סימן קי"ז גבי מאכלי עכו"ם) מביא הט"ז (בסעיף קטן א') דאין כח ביד חכמים לאסור דבר שפירשה התורה בפירוש להיתר, דאין כח ביד חכמים להחמיר אלא במקום שאין בו לא איסור ולא היתר מפורש מן התורה, משא"כ במקום שיש היתר מפורש מן התורה. — וקשה לדברי הט"ז האיך אסרו הז"ל פת עכו"ם הלא מפורש בזה שמותר, דכתיב אבל תשברו מאתם בכסף ואכלתם, ועיקר אבל הוא פת, אלמא אף שהתורה בפירוש התירה, בכ"ז אסרו חז"ל, ונראה לתרץ דאדרבה מפה עוד ראיה גמורה לאסור, דלכאורה קשה קושייתי הנ"ל למה כתבה התירה הלשון תשברו ותכרו ולא לשון תקחו ותקנו, אלא ודאי כונת התורה בלשון תשברו ותכרו להשמיענו שבשום אופן לא תקנו מהם דבר אפוי וגמור לאכילה ודבר מבושל, רק מותר לקנות תבואה, ואתם בעצמכם תאפו ותבשלו, כי הלשון תשברו הוא רק על תבואה כמו שכתוב (בבראשית מ"ב) וי"א יעקב כי יש שבר במצרים רדו שמה ושברו לנו משם, וכן לשבר בר מצרים, וכן גבי מים שנתה התורה ללשון

תכרו

תכרו ג"כ הכונה שבעצמיכם תכרו בור, מלשון כי יכרה איש בור (שמות כ"א) ולא תקחו מאתם מים מוכנים, ואף שמים קרים אין אסור, בכ"ז רצתה התורה למעט מובתם, וכן להרחיקם מאיסור בשול, וכדומה.

ו.

בשם הגאון ר' **אלי' ברוך קאמאי** שליט"א הגאב"ד ור"מ דעיר מיר.

(יומא פ"ה) **אמר** ר' עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין, מי מטהר אתכם אביכם שבשמים שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, ואומר מקוה ישראל ד' מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל.

והנה יש להבין לאיזו צרך מביאה המשנה את הפסוק השני, ואומר מקוה ישראל, הלא מן הפסוק הראשון יש ראיה גמורה וחלוטה שהקב"ה מטהר את הטמאים, כדמפורש וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם. — אך בזה הוכיחה לנו המשנה ענין גדול בתשובה, אמת שהקב"ה מטהר את ישראל, אך רק למי שבא לטהר מסייעין אותו, וכל אחד צריך להכין את עצמו לקבל טהרה, כמו שהמקוה אף שהיא מטהרת את הטמאים, בכ"ז רק בעת שהטמא מכין את עצמו, ומשתדל שלא תהיה עליו שום חציצה, של טיט רפש ומדמנה ואז רק אז תועיל לו המקוה, אבל אם הוא לא יסיר מעליו כל חציצה אז בשום אופן לא תטהרנו המקוה היותר כשרה.

כן אמר ר' עקיבא אף שהקב"ה מטהר אתכם, והיא המקוה היותר כשרה, אך רק זה אם גם אתם תטהרו את עצמכם, ותסירו מעליכם כל שמץ פסול, וכל חציצת טיט ורפש אז תוכלו לקבל את הטהרה והקדושה העליונה, ולכן מפרש ר' עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים, ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, אך זכרו ואל תשכחו כי יש עוד פסוק ואומר מקוה ישראל ד', טהרתכם נמשלה לטהרת המקוה, אשר רק אם תכינו את עצמכם לקבל הטהרה, ותסירו מעליכם כל חציצה, אז תקבלו הטהרה, והקב"ה יטהר אתכם, לקבל קדושה העליונה.

ז.

מה שאמר לי בשם בנו הגאון שליט"א מקיידאני.

(שמות ט') **ויאמר** אליו משה כצאתי את העיר אפרש את כפי אל ד' וגו', ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ד' אלהים — ופירש"י כצאתי את העיר, מן העיר אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים. וקשה הלא גם במכת ערוב בקש פרעה את משה להעתיר בעדו ומשה אמר לפרעה הנני יוצא מעמך והעתרתי אל ד', ומדוע לא אמר כצאתי את העיר, וכן במכת צפרדעים קרא פרעה למשה ולאהרן ובקש שיעתירו לד', וכן עשו ולא אמרו לפרעה כי יתפללו רק בצאתם מן העיר, הלא יותר נכון היה לאמר זאת לפרעה בפעם הראשון, כי במצרים לא יתפללו מפני הגלולים שבתוכה?

אך בגמרא ע"ז (דף נ"ב ונ"ג) מפורש במשנה עכו"ם מבטל כו"ם שלו ושל חבירו, ובמשנה שם, עכו"ם שהניחוה עובדיה בעת שלום מותרת, דאין דעתם לחזור עוד, ולכן אינם צריכים שום מעשה כדי לבטל את העכו"ם שלהם. — וא"כ נראה שלכתחילה בעת פרעה ועבדיו עבדו לעכו"ם, וכל מצרים היתה מלאה גלולים,

פשיטא

פשיטא שמשה ואהרן לא התפללו לד׳ במקום טמא כזה. ופרעה הבין זאת מעצמו, כי לא יתפללו במצרים, ולכן כאשר אמר משה לפרעה במכת צפרדעים „התפאר עלי למתי אעתיר לך״ וגו׳ וענה פרעה „ויאמר למחר״, כי זה דבר שאי אפשר להתפלל תכף, כי נחוץ למשה ולאהרן לצאת ממצרים ואח״כ להתפלל, אבל במכת ברד, כתיב „וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אליהם חטאתי הפעם ד׳ הצדיק ואני ועמי הרשעים העתירו אל ד׳, הנה כי כן בטל בפירוש את כל העכו״ם שלו והכיר את ד׳, וממילא חשב פרעה כי בפעם הזה לא יצטרכו משה ואהרן לצאת את העיר, ויוכלו להתפלל בה תכף. ולכן אמר משה אל פרעה רק „כצאתי את העיר אפרש את כפי אל ד׳״ ובשום אופן לא אתפלל לד׳ בתוך העיר, כי היא עוד מלאה גלולים. „ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ד׳ אלהים״. עדיין לא באה האמונה בלבבכם, ורק כי לפום שעתא רתח על עכו״ם שלו שלא עמד לו בשעת צרתו. והדר פלח לו (שם בגמ׳ ופירש״י שם) ולכן בטולכם איננו עוד בטול ואסור לי להתפלל פה ורק כצאתי את העיר אפרש את כפי אל ד׳.

ח.

בשם הגאון ר׳ זלמן סענדער כהנא שפירא שליט״א הגאב״ד ור״מ דעיר קרינקי.

(ב״ב י׳) **בזמן** שישראל עושים רצונו של מקום נקראו בנים, ובזמן שאין עושים רצונו של מקום נקראו עבדים.

להבין הכונה מה בין בנים לבין עבדים, נראה בזה, כי הנה יש אשר עשיר גדול שיש לו אלפים הרבה במזומן בגנזכי המלוכה, פותח בית־מסחר גדול או בית־חרשת וכאשר שואלים אותו למה לך כל המרחה הזאת, הלא תוכל לחיות גם מרבית כספך אשר תקבל בעד כספך מאוצר המלך? יענה ויאמר כי יש לי בנים הרבה ואין להם שום מסחר ופרנסה אחרת, ומה לא יעשה האב לטובת בניו? לכן גמר אומר לפתח בית־מסחר, למען שתהי׳ די־עבודה ועסק בעד בני — ומזה נראה כי עיקר התיסדות העסק שלו הוא למען טובת בניו.

כן נראה אשר איש בעל עסקים גדולים, מחזיק אצלו הרבה עוזרים במסחריו, והרבה עבדים בשדותיו, ולכולם משלם שכר, לכל אחד כפי עבודתו אצלו, אך בשום אופן לא נאמר, כי מחזיק הוא את העסקים שלו בשביל עוזריו ועבדיו, רק כי את העוזרים והעבדים מחזיק הוא בשביל העסקים, ואם יגמר את כל עסקיו, אז גם ישלח את העבדים שלו כי למה הם לו?

כן כאשר ברא הקב״ה את העולם, היתה תכלית הבריאה בשביל ישראל, כמו שנאמר בראשית ברא, בשביל ישראל שנקראו ראשית, אך רק בזמן שהם שומרים את התורה שהיתה ג״כ תכלית בריאת העולם, בראשית בשביל התורה שנקראה ראשית ואם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה ל״ג), ולכן אם ישראל עושים רצונו של מקום הם נקראים בנים, אשר כל תכלית העולם היתה בשבילם, אך חו״ש אם אינם עושים רש״מ, אז אי אפשר לאמר שהעולם נברא בשבילם, רק באשר אי אפשר לאבד העולם, „אף תכון תבל בל תמוט״, ולכן אז נקראים רק בשם עבדים שמחזיקים אותם בשביל העולם, ולכן מה מאד נחוץ להתבונן על זה, ולזכות שנהיה נקראים בנים, כמו שנאמר בנים אתם לד׳ אלהיכם.

ט.

בשם הרב הגאון הגביר המפורסם ר׳ ברוך פריידינבערג שליט״א מיושבי מסקבה.

(ב״ק ס׳) **יתיב** ר׳ אמי ורב אסי קמיה דר׳ יצחק

יצחק נפחא, מר אמר ליה לימא מר שמעתתא, ומר אמר ליה לימא מר אגדתא, פתח למימר אגדתא ולא שביק מר, פתח למימר שמעתתא ולא שביק מר וכו', אמר להם אימא לכו מילתא דשויא לתרווייכו, כי תצא אש ומצאה קוצים תצא מעצמה שלם ישלם המבעיר את הבערה אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה וכו' שמעתתא פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו, לומר לך אשו משום חציו.

וצריך להבין אלה שני גדולי ישראל ר' אמי ור' אסי, איך אפשר שיעשו עם ר' יצחק נפחא משחק כזה, בעת אשר פתח לומר דבר הלכה ושמעתתא, היתכן כי יאטם מר את אזניו משמע תורה? האם כל ימי חייו, רק למד אגדתא ולא שמע מעולם דבר הלכה, וכן השני מדוע לא הניח לר' יצחק נפחא לאמר אגדתא, האם חלק האגדה, איננו תורה? — ובסופו במה יצא ידי שניהם בעת אמרו הלכה ואגדה ביחד, אז נ"ב מר לא יחפץ לשמע ההלכה ומר לא יחפץ לשמע האגדה?

ונראה ליישב, כי פה היתה כונה אחרת, דהנה נראה דר' יצחק נפחא היה בר פלוגתיה דר' יוחנן, כן מצינו בברכות (ס"ב ע"ב) ר' יצחק נפחא אומר כסף כפורים ראה וכו' ר' יוחנן אמר בית המקדש ראה, וכן בסנהדרין (צ"ו ע"א) א"ר יוחנן אותו מלאך שנזדמן לו לאברהם לילה שמו וכו' ר' יצחק נפחא אומר שעשה עמו מעשה לילה וכו' וכן מצינו ביומא (מ"ב ע"ב) שגם ר' אמי היה בר פלוגתיה דר' יצחק נפחא, שחיטת פרה בזר, ר' אמי אמר כשרה ור' יצחק נפחא אמר פסולה. — וזאת ידוע בכמה מקומות בש"ס דר' אמי ור' אסי שניהם היו תלמידיו של ר' יוחנן, ולכן לא חפצו לשמע מר' יצחק נפחא תורה הן הלכה ואגדה, דר' יצחק נפחא היה בר פלוגתיה דר' יוחנן וחששו לכבוד רבם, אך באשר קרה פעם שישבו ר' אמי ור' אסי קמיה דר' יצחק נפחא וחפץ לדרש לפניהם, אז עשו בחכמה להניאו מזה, ולכן בעת שחפץ לדרש בהלכה לא שביק מר ובקש דברי אגדה, ובחפצו להגיד דברי אגדה לא שביק מר ובקש דוקא דברי הלכה, עד שר' יצחק נפחא הבין כונתם, ואמר להם בדברי חכמה, אימא מילתא דשויא לתרווייכו, היינו שיהיה דבר אגדה ודבר הלכה ואליבא דר' יוחנן דסבר אשו משום חציו וכן הוא בגמרא (ב"ק כ"ב ע"ב) אמר רבא קרא ומתניתא מסייעי ליה לר' יוחנן קרא דכתיב כי תצא אש תצא מעצמה ישלם המבעיר את הבערה, ש"מ אשו משום חציו, מתניתא דתניא פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו לומר לך אשו משום חציו.

ד.

(גמ' ע"ז ג') **מצוה** קלה יש לי וסוכה שמה, אשר רבים מקשים למה בחר הקב"ה במצות סוכה שהיא קלה, הלא מצות ציצית, מזוזה וכדומה קלות יותר ואין בהם חסרון כיס כלל, כי מזוזה הקובעה בדלת היא על כמה שנים, וכן ציצית בעד איזו אגורות יקיים המצוה ויוכל ללבוש הבגד זמן רב, בעת שעשיית סוכה תלויה בקושי גדול ובהוצאות כרוכות לזאת, ובפרט ליושבי ערים הגדולות שישיגו המצוה הזאת ברחק גדול?

ובהיותי בחורף העבר בעיר מסקבה שמעתי מכבוד ידידי הנכבד תפארת עמנו, העשיר העברי, הנדיב המפורסם, הרב החכם הנעלה גדול בתורה וביראה רחים ומוקיר רבנן כו' מו"ה זעליג פערסיק נ"י בסעודת „מלוה מלכה" במסבת חכמים, רעיון נעלה מאוד, אשר בהיותו זה לא כבר בארצנו הקדושה בא בוכוחים עם אנשים שונים למפלגותיהם, ונתגלגל הדבר לטענת המתחכמים בדורנו על רבוי החקים והמצות

והמצות אשר קשה עליהם לשאת עול כבד כזה, והעיקר על חכמינו ז"ל כל תלונותיהם, שהוסיפו פרושים ובאורים ועשו ידות לתורה גדרים וסיגים והגדישו את הסאה, עד כי לא לפי כחותיהם לשמור הכל, ואומרים כי לוא היתה רק תורה שבכתב אז נקל היה גם להם לשמור ואינם מאמינים בתורה שבע"פ כהצדוקים והבייתוסים. ולמתחכמים כאלה יראה הקב"ה את אולתם בפניהם וישיב להם „מצוה קלה יש לי וסוכה שמה" מצוה אשר חז"ל הקלו בה והקלו עד מאוד, אף שבתורה כתוב „בסוכות תשבו שבעת ימים" דמשמע סוכה שלמה של ארבע דפנות. באו חז"ל והלכה למשה מסיני בידם, שדי שתי דפנות ודופן שלישי רק טפח; „שבעת ימים" משמע בקביעות ובתדירות בלי הפסק באו חז"ל ואמרו „המצטער פטור מן הסוכה" וכן עוד הרבה קולות זו אחרי זו, אשר אין לך מצוה אחרת שהקלו בה חכמים דומה לזו, ועתה „לכו ועשו אותה" כבר אין לכם טענת גדרים וסיגים, חומרות אחרי חומרות ונראה איך תקיימו, ובכל זאת „כל אחד מבעט בסוכתו ויוצא" מזה הננו רואים כי אך שקר בפיהם, טענותיהם הבל, ורק כי עזבו את ד' והלכו אחרי שרירות לבם, ופרקו מעליהם עול תורה ומצות כי בהפקירא ניחא להם.

יא.

בשם הגאון ר' **שרגא סרנא** ז"ל מהאראדאק שמסר לי בנו הרה"ג ר' **יעקב חיים סרנא** נ"י מ"מ בסלאנים.

השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמוהו בארץ איש תם וישר ירא אלקים וסר מרע (איוב א').

וצריך להבין מה היתה שאלת הקב"ה להשטן, האם רק לקנטרו נתכון הקב"ה בעת שהשטן כבר התחכם בכל מיני עצות להסית את איוב ולהדיחהו מדרך הטוב, ולא יכל לו, כי לא שמע אליו ונשאר בתומתו וישרו, ומה נתכון הקב"ה בשאלו את השטן שאלה זו?

אך הקב"ה באשר ברא את השטן אך למען הצליח בזה את האדם, בראתי לו יצה"ר בראתי לו תורה תבלין (ב"ב ט"ז) כדי שהאדם יתגבר על השטן ויקבל הרבה שכר, חפץ ללמד עוד את השטן דבר גדול, כי לאיש החכם והרגיל מרבבה אי אפשר להסיתהו בדבר פשוט, כי לא ישמע לו, ולכן אמר לו להשטן, אם תגש ללחום מלחמת היצר אל אדם גדול כאיוב וכדומה לו, אל תסיתהו בדברים פשוטים כמו בגניבה ואונאה, חלול שבת ויו"ט, רכילות ולה"ר, בטול תורה ותפלה, בזה לא ישמע לך בשום אופן, ולא יהא נסיון גדול מצד האדם השונא כל כך עולה. — אך נסהו ובחנהו בזה, כי תאמר לו, ותגלה את אזניו, „כי אין כמוהו בארץ איש תם וישר ירא אלקים וסר מרע" ובזה אפשר תוכל ויחזיק טיבותא לעצמו, ויקבל קצת נסות הרוח ויאבד חינו, וזה אמר לו הקב"ה „השמת לבך אל עבדי איוב" אל אדם צדיק כזה צריך אתה לשית לב, למצא איזו עצה אם בחפצך לנסותו, ואין לפניך עצה כי אם לגלותו „כי אין כמוהו בארץ" אז אחרי נסיון זה אם יעמוד בצדקתו תדע כי הוא איש צדיק באמת, ואיוב עמד גם בנסיון זה ולכן היתה שכרו מרובה מאוד.

יב.

שבת (כ"ב א'), אר"כ דרש רב נתן בר מניומי משמי' דרב נר של חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה כסוכה וכמבוי, ואר"כ מאי דכתיב והבור רק אין בו מים כו' מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו.

רבים נסו לחבר ולהדביק הני שתי מימרות אהדדי אשה ברעותה

ואשר

ואשר אחזה אני בזה עפי"מ שהעירו המפרשים אהא דרב דא"כ איך יתפרנס הכתוב „למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו" הרי שכיח היזקא דנחשים ועקרבים, ורואה אני את דברי המפרשים האומרים שנעלמה מהם ולא ידעו דנחשים ועקרבים יש בו ואמינא מהא דתנן בתמיד (פ"א משנה ד') ירד הגיע לרצפה הפך פניו לצפון הולך במזרחו של כבש כעשר אמות, ובמפרש שם כתוב: אמר לו רבי דמהושליך דכתיב במוראה ונוצה דייקינן: דכתיב במוראה ונוצה והשליך אותה אצל המזבח קדמה, וקים להו לרבנן דלא מקרי השלכה פחות מעשרים אמה ועי' במעילה בתום' (י"א ב'). ומעתה אמור כיון דפה נאמר וישליכו אותו הבורה ואין השלכה פחות מכ' אמה ולמעלה מכ' הרי לא שלט בהו עינא. ולא ראו ולא ידעו כי נחשים ועקרבים בו, ומעתה השתים הללו יתלכדו ולא יתפרדו כיון דאמר רב דלמעלה מכ' פסולה דלא שלט בהו עינא שפיר קאמר דנחשים ועקרבים יש בו ואפ"ה „למען הציל אותו מידם" והדברים מאירים.

יוסף באאמו"ר מוהר"ש **גלרנטר** הגאב"ד קלימנטוב.

יג.

מדרש פליאה י"ד.

וה' ברך את אברהם בכל, זש"ה: „אנכי ה' אלהיך" ואפשר לפרש, בהקדם מה שהקשו למ"ד דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, הא הקב"ה עובר בבל תלין? ותירצו דע"י שליח לא שייך בל תלין כדאמרינן בגמ' (עי' ב„פרשת דרכים" וב„פרדס דוד" בכמה מקומות) והנה מצות „אנכי" הקב"ה בכבודו ובעצמו אמר, ובזה שוב שפיר שייך בל תלין וע"ז בע"כ שכר מצוה בהאי עלמא איכא.

וזה שאמר המדרש: „וה' ברך את אברהם בכל" וקשה הלא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא? ומתריץ זש"ה: אנכי ד' אלהיך שקיים אאע"ה מצות „אנכי" ובזה שוב איכא שכר מצוה בהאי עלמא ודו"ק.

ישראל מאירטשיק מלובלין.

יד.

בשם הגאון ר' **אריה מיכאל** זצ"ל **דווארעצקי** שהיה רב בטימקאוויץ ואיוועניעץ וסטאוויסק ומנוחתו כבוד בעיר זעטיל שנתקבל שמה בשנה העברה ומת במשך איזה שבועות לבואו שמה.

(מגילה ג') **אמר** רבינא ש"מ האי מאן דמבעית אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי, מאי תקנתיה ליקרי ק"ש, ואי קאי במקום הטנופת לינשוף מדוכתיה ארבע גרמידי, ואי לא לימא הכי עיזא דבי טבחא שמינא מינאי.

להבין הכונה בזה, נראה שמוסר השכל מולט בזה המאמר, ובד בבד ישא עם המאמר דברכות (ה') לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע וכו' אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה וכו', אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא ק"ש וכו', אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה.

והנה האיש אשר הולך בדרך ד' ומקיים מצותיו, עובד את ד' בשמחה ובטוב לב, האיש הזה יש לו פחד תמידי מפני הדר גאונו כמו דכתיב אשרי אדם מפחד תמיד, וחז"ל אמרו שהוא בדברי תורה, פחד כזה לא ירע ולא יזיק לאדם, ועוד ירבה לו שמחה פנימית, עליו נאמר „וגילו ברעדה", כי פקודי ד' ישרים משמחי לב, — אך מי שסר מדרך התורה ועושה עולה, הוא מפחד ומתירא, כמו שכתב, פחדו בציון חטאים, ולפתע פתאום הוא

נבעת

נבעת ונרעש, ואז עליו לשוב בתשובה הגונה ולפשפש במעשיו.

וזה שאמר רבינא „האי מאן דמבעית", שבא עליו פחד פתאום, „אע"ג דאיהו לא חזי", הוא קצר הראות לראות בעצמו שסר מדרך ד' „מזליה חזי", שר הממונה עליו למעלה (כפירש"י שם) הוא מעוררו לתשובה. „ומאי תקנתיה", הנה נראה כי איש כזה איננו בן תורה, כי בעידנא דעסיק מגני ומצלי הן מן היסורים והן מן החטא כדרשת חז"ל (סוטה כ"א) ופחדו איננו תמידי שהוא בדברי תורה אך הוא נבעת לפתע פתאום, אז יקח את העצה השניה יקרא ק"ש ויקבל עליו עול מלכות שמים, „ואי קאים במקום הטנופת" כל כך כבר נפל ממדרגתו עד שנטבע ברפש ומדמנה, ואבד כל רגשות קודש אז יזכור יום המיתה, כי סופו של כל אדם „לינשוף מדוכתיה" לעזב את מקומו בחיים, ויסתפק רק במקום של „ארבע גרמידי", ואז בטח יבוא לאיזו חרטה על לשעבר, „ואי לא" ואם גם זה ללא הועיל לו, „לימא הכי" „עיזא דבי טבחא שמינא מנאי", ישים אל לבו, כי אם תכלית האדם הוא רק לאכול ולשתות, אז מותר האדם הבהמה אין, ואדרבה העיזא דבי טבחא הוא שמן יותר ממנו, ויביא לכל, יותר תועלת מן האדם, ועוד יותר נוקב עד התהום, כי העיזא מה שהיא יותר שמנה, עוד יותר כבודה לפול אל ידי הטבח, ובדברים כאלה אם ישים אל לבו, אז בטח יתעורר לשוב אל ד'.

טו.

בשם הגאון ר' **משה שמואל שפירא** שליט"א מבאברויסק.

(שופטים י"ג ט"ו) **ויאמר** מנוח אל מלאך ד' נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים, ויאמר מלאך ד' אל מנוח, אם תעצרני לא אוכל בלחמך וגו'. — ולכאורה קשה ההבנה ההיא למה כפל המלאך הלשון של מנוח, מנוח אמר „נעצרה נא אותך", וגם המלאך כפל הלשון „אם תעצרני לא אכל בלחמך", הלא יכל לאמר לא אכל בלחמך מבלי להזכיר „אם תעצרני", ועוד יותר איננו מובן מדוע לא הוסיף המלאך תיבת „אף" לאמר „אף אם תעצרני לא אכל בלחמך"— ואפשר להבין בזה מדה טובה בהכנ"א, כי אלה האנשים אשר באמת הם מכניסי אורחים, אינם עושים שום הכנה לאורח הבא, ותמיד בתיהם פתוחים ושלחנם ערוך לפני כל אורח, ואינם מקפידים כלל, לתת דוקא לשון בחרדל, אשר לא כל אחד יוכל להשיג זאת כאברהם אבינו, ובבית המדרש אם רק ישאלו אותם אם יקבלו אורח על שבת או יו"ט, אז יקבלו ברחבה — ויש אנשים העושים לאורח הכנה מרובה ודוקא תרנגלת פטוסה ויין ישן נותנים לאורח, ובלי הכנה לא יקבלו בשום אופן אורח הבא, ואם ישאלו אותם בבית המדרש אם יקבלו אורח לשבת או ליו"ט, יענו כי כבר רד היום ואי אפשר להכין עוד ולא יוכלו לקבל בלי הכנה מראש, אלה על פי רוב אינם מכניסי אורחים באמת. — ולכן כאשר מנוח אמר אל המלאך „נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים" ראה המלאך על פי הכנתו המרובה שאיננו מכנים אורחים באמת, וענה לו המלאך „אם תעצרני" שנחוץ לך דוקא לעצר אותי ולעשות הכנה מרובה אז „לא אכל בלחמך".

טז.

(בראשית פ' הולדות) **ויאמר** בא אחיך במרמה ויקח ברכתך, ובמדרש במקומו א"ר יוחנן בא בחכמת תורתו.

והמבארים שאלו כן תמהו, מאין לקח יעקב מן התורה לעשות הדבר, ואם בשביל שרבקה אמו צותה עליו, והיה מחויב מן התורה לשמע בקולה, הלא ליצחק טרם נודע שעפ"י רבקה עשה יעקב כן? כן מה היא הכונה בא בחכמת תורתו? ועוד יש להבין מדוע החליף עשו את בקשתו שלש פעמים, בראשונה אמר „ברכני גם אני אבי" (פסוק ל"ד) דמשמע שבקש ברכה בדומה לברכת יעקב, ואח"ז אמר „הלא אצלת לי ברכה" (פסוק ל"ו) ופירש המד"ר על מקומו „אצלת" מן הניצולת (מן הריקנות והגרועות כן פירשו מפרשי המדרש) דהיינו ברכה קטנה וגרועה משל ברכת יעקב, ובפעם שלישי בקש שוב „ברכני גם אני" (פסוק ל"ח), ועוד מה שהקשו המפרשים שבהחלה דחה אותו יצחק בשתי ידים, ואח"כ ברך גם אותו?

ואמרתי לבאר בעז"ה, דהנה הראשונים כתבו, הטעם מפני מה עלה על דעת יצחק אבינו למסור את הברכות לעשו, אמת כי היה עשו יודע ציד כמ"ש רש"י שם, לצוד ולרמות את אביו בפיו, ושואלו אבא האיך מעשרין את המלח ואת התבן, כסבור אביו שהוא מדקדק במצות ע"כ וד' העלים ממנו ולא גלה לפניו את מעשי עשו, אך הא לא נעלם ממנו מעשי יעקב אבינו שהיה איש תם יושב אהלים, כמ"ש רש"י ז"ל, אהלו של שם ואהלו של עבר, ומפני מה היתה דעתו לתת את הברכות לעשו, וכתבו הראשונים, משום דיצחק ירש מאברהם אבינו כהונה ומלכות, לכן רצה לחלק ולתת את המלכות לעשו, ולהשאיר את הכהונה בעד יעקב, אלה תורף דבריהם, ודבר זה נפתח בגדולים ונסתיים בקטנים כמוני, דרבקה אמנו בראותה אשר בדעת יצחק לתת את המלכות לעשו, ובידעה את מעשיו הרעים, לא ישר בעיניה שיעקב יסתופף בצלו של עשו, וחפצה שיעקב יקבל המלכות לעצמו, ולכן צותה על יעקב שיעמוד לפני אביו לקבל את הברכות.

וכשמוע עשו את דברי אביו, שברך את יעקב ואמר „גם ברוך יהיה", צעק צעקה גדולה על המלכות שנטלה ממנו, ויאמר „ברכני גם אני" היינו אם יעקב כבר נתברך ואין להשיב את המלוכה ממנו, אבל הלא תוכל גם לחלוק לי מלוכה כי לא קצרה הארץ מהשתרע, ואם הוא יהיה מלך במזרח אהיה אני מלך במערב, או הוא בדרום ואני בצפון, ע"ז השיב לו יצחק, „בא אחיך במרמה" בא בחכמת תורתו „ויקח ברכתך" היינו יעקב למד מן התורה דאם אתן לך מלכות לא יהיה בעדו, ואם אתן לו המלוכה לא אוכל לתת גם לך, כמבואר במס' חולין (דף ס' ע"ב) ר' שמעון בן פזי רמי, כתיב ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים, וכתיב את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה, אמרה ירח לפני הקב"ה רבש"ע וכי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד אמר לה לכי ומעטי את עצמך וכו' אלמא מבואר מן התורה דאי אפשר לחלק המלוכה בין שניכם דאין שני מלכים ישתמשו בכתר אחד, וע"ז אמר שנית עשו, „הלא אצלת לי ברכה" מן הניצולת, היינו אם לא תוכל לתת לי חצי המלכות מפני שהוכחת ממה שאמרה הירח לפני הקב"ה, למוד נא גם זה מדברי הקב"ה שאמר לה, לכי ומעטי את עצמך, ותן לי חלק פחות משל יעקב, ויעקב יקבל שני שלישי עולם, ואנכי רק שליש, וזה לא מקרי עוד שני מלכים בכתר אחד, כמו שמובא בברכות (דף כ"ח) במעשה דר' גמליאל ור' אליעזר אמרי היכי נעביד וכו' נדרוש מר חדא שבתא ומר חדא שבתא אתי לקנאויי, אלא לדרוש ר"ג תלתא (תרתי) שבתא וראב"ע חדא שבתא, אך

אך יצחק השיב לו שגם זה אי אפשר עתה, „הוהן גביר שמתיו לך" ומה שקנה עבד קנה רבו, ואין עבד מלך, וכאשר ראה עשו כי נכזבה תוחלתו להשיג מלוכה, ע"כ הסתפק בברכה אחרת, וישא עשו קולו ויבך ואמר „הברכה אחת היא לך אבי ברכני גם אני אבי" תן לי גם איזו ברכה אחרת שתהיה ג"כ טובה, וכאשר בקשתו זאת היתה יכולה להתמלאות במקצתה, ענה לו יצחק, הנה משמני הארץ יהי' מושבך וגו' ואת אחיך תעבוד.

יחיאל משה סאגאלאוויץ
החופ"ק מלאווא.

יז.

(יהושע ק' ה') **ויהי** כאשר המו' כל הגוי להמול וגו', ויאמר ד' אל יהושע היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם ויקרא שם המקום ההוא גלגל עד היום הזה.

ואמרתי לפרש הדברים הסתומים והחתומים האלה, דהנה בבל"ע פירש הא דנתן להם הקב"ה בראשונה מצות פסח, משום דבני ישראל בהיותם במצרים למדו ממעשיהם לעבוד אלילים וכדאיתא במדרש, וכאשר הגיעה עת הגאולה רצה הקב"ה שישובו על חטאותיהם ועינותיהם, צוה להם לקחת שה אשר זה היה תועבת מצרים ולשחט אותו לקרבן לד', ובני ישראל קיימו את מצות ד', וגם כי הסכנה היתה מרחפת על פניהם כמ"ש הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו (שמות ח') בכ"ז מסרו את נפשם לעשות רצונו, ובל יחשבו כי ישחטו את הפסח ויטמינו את עצמם בנקרות הצורים ובסעיפי הסלעים, נצטוו „ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר", ובל ידמו כי המצריים לא ידעו איפה מקומותיהם לבוא עליהם להכותם, נצטוו „ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו אותו בהם", וכן לצלותו שלם ראשו על כרעיו ועל קרבו על האש למען יהיה ניכר ויהיה ריחו נודף, ועוד יתרה עשו, פן יסמכו על כחם וגבורתם שיוכלו לעמוד בפני המצריים, בזרוע עוזם וביד חזקה, לכן מלו כולם את עצמם, ומצינו בעת שרצו שמעון ולוי לנקום את נקמת אחיתם מאת אנשי שכם, דרשו מהם להמול כל זכר, ואז שניהם לבדם באו על העיר בטח, ויהרגו כל זכר, ובני ישראל ידעו אשר חמת המצריים גדולה עליהם ובודאי יחפצו לבוא עליהם כמלאכי־מות, ובכ"ז סכנו את עצמם ומלו כלם לקיים דבר ד', אשר זאת היא המדרגה היותר גדולה באהבת ד' שאין למעלה הימנה.

והנה הדור שיצא ממצרים מתו כולם במדבר ואת בניהם הקים תחתם והביא אותם להארץ, והדור ההוא היה לו בושה מפני אבותיו, כי מה עשו המה כמוהם, ובמה הם נחשבים נגד אבותיהם הדור שיצא ממצרים, ובמה יוכלו גם המה להראות מסירת נפשם אל אלהי אבותיהם? עד שזקנים שבאותו דור אמרו, פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה אוי לאותה בושה אוי לאותה כלימה (ב"ב ע"ה).

בראות ד' את לבבם הטוב, כי נכסף נכספו כלם לעשות כמעשי אבותיהם, אמר ד' ליהושע עשה לך חרבות צורים ושוב מול את בני ישראל שנית (יהושע ה'), והנה ביד יהושע היה למול שבט לבדו, למול שבט אחד ולחכות עד חיותו וירפא, ואח"כ למול שבט שני, וכן כלם, למען אשר הנשארים יעמדו על המשמר מפני האויב, אשר יהושע לחם מלחמת ל"א מלכים, והיה לישראל כמה שונאים מבקשי נפשם, אבל דורו של יהושע בטחו כל כך בד' וסכנו את נפשם והמולו כלם

כלם יחד, ולא פחדו פן יבואו האויבים לאבד מהם כל זכר כי גודל בטחונם בד' גואלם ומשגבם גבר על כל, ועשו כמעשי אבותיהם ומסרו את עצמם על קדושת השם.

וזה היה דבר ד' ליהושע, „היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם" היינו זה שעד עתה היתה לכם בושה וחרפה מפני אבותיכם, דורו של מצרים, שהם חרפו את נפשם לקיים את דברי, „לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו" (ישעיה כ"ט) בראותו איך בניו יקדישו ויעריצו את שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו.

יחיאל משה סאגאלאוויץ החופ"ק מלאווא.

יח.

(שמות ח') **ויאמר** מלך מצרים למילדות העבריות וגו' ויאמר בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אותו ואם בת היא וחיה.

ויש להבין דהוא פלא בעינינו, דלפי הנראה חפץ מלך מצרים להצפין מזימותיו שבל ישמע דבר המלך ודתו, לבל תגלה רעתו בקהל, ואיך נואל ליעץ עצה נבערה כזאת, הלא אם יבוא רופא אליל לחולה אחד ולחולה שני ולחולה שלישי וכלם ימותו באין מרפא, הלא צא טמא יקראו לו, ולא יקראוהו עוד לשום חולה אפילו בחנם, ובפרט כי מילדות אשר ילך לפניהן, דבר וחרב, להמית את הילדים, הלא תרעש ארץ ומלואה, קריה וכל יושבי בה, וכלם יקראו אחריהן מלא, כעל דוב שכול בשדה, ובאין מנוס תגלינה מצפונותיו, ומה תועילנה מזמות רשע? ועוד אם אויל וטפש היה מלך צוען, במה הצטיינו המילדות העבריות שלא שמעו לעצת שוטה כזה, לאבד את מחיתן? ועוד קשה אם ראה פרעה שהמילדות לא קיימו את דבריו למה לא שלח אותן למקום אחר ולהושיב במקומן מילדות אחרות אשר בטח שמעו לדבריו, כי האם רק שתי מילדות היו במצרים?

ואמרתי לבאר שבאמת היה פרעה חכם להרע, ולולא ויראו המילדות את האלהים, אז יכלו לעשות כדבריו ולהביא שואה על הנולדים אשר גם לא תודע בקהל, אך רק מרב צדקתן וביראת אלהים אשר בלבבן, לא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחינה את הילדים, דהנה התורה ספרה לנו אשר בני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאוד מאוד, ופירשו חז"ל במדרש שילדו ששה בכרם אחד, ובאר האלשיך שלשון „פרו" שייך שלא היו עקרים ועקרות וכל אחד הוליד, אך רק אחד, וע"ז אמר הכתוב „וישרצו" שילדו ששה בכרם אחד, ומדרך הטבע אם יולדו הרבה בפעם אחת, אז הילדים חלשים ורכים ועל פי רוב יותר ממחצית מתים, ולפעמים גם כל הילדים מלידה כזאת נעדרים, ע"ז אמר „וירבו" שחיו כלם, ומטבע העולם אם יקרה שיחיו כלם אז המה חלשים וחולים, ע"ז אמר „ויעצמו" שהיו גבורים וחזקים הכל שלא כדרך הטבע ע"כ דבריו.

והנה פרעה הרשע בראותו שבני ישראל מתרבים שלא כדרך הטבע ושלא כדרך העולם, וכלם נולדים חיים וקיימים בריאים ושלמים, חשב מזמותיו שעתה יצליח מעשיו הרעים, וקרא להמילדות ואמר להן, שמענה נא את דברי, הנה מטבע העולם אם יולדו ששה בכרם אחד, אז חצים או כלם נולדים מתים, ואצל בני ישראל הוא שלא כדרך הטבע, לכן טרם עוד שיתפרסם טבעם ומנהגם, אצוה עליכן, בילדכן את העבריות המיתו את הבנים ותחיינה את הבנות, ועתה אם גם תמיתו חצים או רובם לא ישימו לב, שכן הוא טבע הדבר, מלידות כאלו לא יוכלו לחיות כלם, ועוד יודו לשמכן שהבנות תשארנה בחיים, יחשבו כלם שבלידות ששה בכרם אחד,

טבע הזכרים להיות חלשים ביותר מן הנקבות, — ובלי תפונה הבטיח להן פרעה שכר הרבה בעד זה, כי רצון מלך הוא כעב מלקוש, וכל מחיר לא יקשה ממנו, אך המילדות העבריות יראו את האלהים ולא עשו כדבריו, ותחיינה את הילדים, לכן היה זכותן גדול מאוד, וייטב אלהים להן, ובין כה וכה יצא להן שם על פני חוץ, שמולידות בנים הרבה וכלם חיים וקיימים בריאים ושלמים, וממילא לא יכל עוד פרעה להפיק זממו, גם ע"י מילדות אחרות, והוצרך לגלות את הדבר ולצות אח"כ לכל עמו.

אברהם אהרן סאגאלאוויץ בהרב הגאון ר' חיים שליט"א.

יט.

(ב"ק דף נ' ע"א) **כל** האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו חייו,

וגירסת הירושלמי וכן המד"ר (בראשית תולדות) יותרו מעיו, ופירש"י יופקרו חייו.

וצריך להבין מה הוא המדה כנגד מדה, ומה הוא העונש על האומר הקב"ה ותרן שיופקרו חייו? וכנראה קא אתי הגמרא לאפוקי מאיזו דעה נפסדה ששוררת בין האנשים, כי אפשר שהקב"ה לא יעניש בעד עברה; וגם בבוא עונש על האדם אין זאת בעד העברות שעבר, כן הוא דעת האפקורסים, והשמיענו הגמ' בזה דיוק נפלא, ומקודם נבין ההפרש בין בטוי „מחילה" ובין „ויתור" אף ששניהם רעיון אחד להם, אך נראה כי „מחילה" נופלת תמיד על דבר שיש בו שיווי כסף וסכום-ממון, והוא מוחל לו דבר שיש בו ממש, אבל „ויתור" שייך גם על דבר שאין בו שיווי כסף, כדמצינו, ויתור אסור במודר הנאה, אף דדריסת הרגל אין בו דבר ששוה כסף, ושום איש לא יקפיד על זה, מ"מ במודר הנאה אסור, — ולפי"ז יהא ניחא המאמר הלז, אם יאמר אדם שהקב"ה מקפיד מאד לקיים מצותיו רק שיחשב שאחר שיחטא האדם בכ"ז הקב"ה מוחלו, מפני שהיצה"ר אנסו ושלא מדעתו עבר, לא היה עוד עברה כל כך ברעה כזאת, אבל אם אומר שהקב"ה „ותרן" לכתחילה על מצותיו ואינו מקפיד כ"כ על קיומם כהס"ד שבש"ס קדושין (ס"א ע"ב) אם בחקתי תלכו ברכה, ואם בחקתי תמאסו, לא ברכה ולא קללה, זה באמת דעה נפסדה מאד, וסר מדרך האמת, מפני דסובר דקיום המצות הוא הפקר, מי שרוצה לקיים יקיים, ומי שאינו רוצה לקיים אין לו שום עונש על זה, משו"ה אמרו חז"ל יותרו חייו, ופירש"י יופקרו חייו, שגם חייו יהיו הפקר, ממש מדה כנגד מדה, כשם שהוא אומר שקיום המצות הוא הפקר כך יהיו חייו הפקר, שיסיר הקב"ה השגחתו ממנו וממילא יהיו חייו הפקר, אבל מי שיודע שקיום המצות והשגחתו עליהן הוא עיקר, אז גם חייו יהיו תחת השגחתו של הקב"ה.

משה אהרן בהר"ב פעלדמאן חופ"ק אלשאני (פלך ווילנא).

כ.

ברכת התורה

הנה אנו מברכין בכל יום ברכת התורה, „אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה", קשה לי דהנה בגמרא (ברכות ה') איתא לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה, ולא נאמר שם יעסוק בדברי תורה, וא"כ למה אנו מברכין לעסוק בדברי תורה ולא סתם לעסוק בתורה?

נראה לפע"ד לפרש כך בעהש"י, דהנה באלשך איתא אמאי באדם הראשון

היה

היה היצר הרע מתלבש בנחש, כדי שיהיה לו כח הדיבור להסית את האדם וחוה, ועכשיו אין להיצר הרע כח הדיבור להסית את האיש רק במחשבה לבד, ומתרץ משום דאדם הי' יציר כפיו של הקב"ה, לכן לא היה באפשרי להיצר הרע לפתות את האדם במחשבה לבד, לכן בהכרח הי' לבוא אל האדם וחוה בכח הדיבור ג"כ ועי"ז הסיתו, אבל אנו שבאנו מילוד אשה אזי די לו להיצר להסית את האיש במחשבה לבד, ומשום זה הוא התורה התבלין לכבוש את כח היצר הרע, משום דאתי דיבור של התורה שעוסק בה ומבטל מחשבה של היצר הרע, ומשום זה יש להבין מפני מה פסקו הפוסקים הובא בש"ע של התניא הלכות תלמוד תורה שאין יוצאין בלימוד תורה ע"י המחשבה לבד, רק בדיבור, שנאמר ודברת בם, ולפי מה שכתבתי אתי שפיר, שלכן צריכין דוקא לדבר בתורה ולא במחשבה לבד משום שע"י הדיבור מבטל המחשבה של היצר הרע, וכל זה יש להעמים בכונת הברכה שאנו מברכין לעסוק בדברי תורה רצה לומר שאנו משבחין להקב"ה במה שציוה אותנו דוקא לדבר בתורה ולא די במחשבה לבד משום שנצמח טובה גדולה מזה שמדבר בדברי תורה שעי"ז נח לו לכבוש את היצר הרע משום דאתי דיבור ומבטל מחשבה.

אלימלך הכהן האבד"ק ראחוב בעהמ"ח „יד אלימלך" ועוד.

כא.

(יומא כ"ב) **כתיב** והי' מספר ב"י כחול הים, אשר לא ימד ולא יספר וגו' לא קשי' כאן בזמן שעושין רצש"מ, כאן בזמן שאין עושין רצש"מ.

ולכאורה הלא גם עתה אינה מתורצת הקושיא הנ"ל, כי נצייר נא בנפשנו, שב"י היו במצב של אין עושין רצש"מ ולכן היו בגדר של מספר, ובין לילה אחת עשו תשובה גמורה ונהפכו מרשעים לצדיקים גמורים, וא"כ איך נותנת הדעת להאמין שבין לילה יתרבה מספרם עד לאין מספר?! הלא גם הנביא ישעיה (סו) קצווח הישמע כזאת מי ראה כאלה, היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת? ובכן אנו מוכרחים לבא למסקנא זו כי במאמר חז"ל זה לוטה איזה רעיון מוסרי טוב אשר יתאים אל הענין, וע"כ אנסה נא בעה"ש לבאר את המאמר הנ"ל עד"ז.

הנה מובא (בגמרא ב"ב דף י') שבזמן שישראל עושין רצש"מ נקראו בנים שנא' בנים אתם לה' אלקי' ובזמן שאין עושין רצש"מ נקראו עבדים כמש"נ כי לי ב"י עבדים וכו', וגם בפה יש להקשות מפני מה נקראו עבדים בזמן שאין עושין רצש"מ הלא הדעת נותנת לקרותם יותר בשם מורדים כי הלא עבד נקרא רק זה שהוא מציית למצות אדוניו, אבל אם אינו חפץ לשמוע לדברי אדוניו ולפקודתו הלא בשם מורד יכונה.

אבל נקדים לפרש ע"ד מה שפי' בעה"ק שיש שני מיני אהבה, „אהבה ישרה" ו„אהבה חוזרת", אהבה ישרה נקראת אם למשל האדם אוהב לאחד רק באשר מצא חן בעיניו אעפ"י שלא נהנה ממנו שום הנאה כ"ש, זהו אהבה אמיתית אשר השם „אהבה ישרה" הולמתה, אבל אם אוהב אחד לחברו בשביל זה שקבל ממנו טובה או הרבה טובות, אהבה כזו נקראת „אהבת חוזרת" ר"ל מפני שקבל זה מחברו טובה ובודאי מפני אהבתו אליו. וע"כ הוא מחזיר גם לו אהבה, וע"כ הנה נקרא „אהבה חוזרת" וד"ל.

ועד"ז נוכל לפרש, אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס וכו' היינו להיות עובד ה' מחמת אהבה ישרה כנ"ל. ובזה יתורץ המאמר חז"ל שהזכרנו בזמן שעושין רצש"מ ר"ל הם עובדים ה'

ה' ועושים רצונו... בלי שום תקוה לקבל איזה גמול או פרס, רק בשביל אהבה בכל לבב ובכל נפש, אזי נקראים בנים, כמו שדרך הבן לאהוב את אביו אם גם עני שבעניים הוא, ויודע הוא הבן שלא יקבל מאביו שום ירושה לטובת הנאה כשהו"א, אבל בזמן שאין עושין רצש"מ נקראים עבדים, המשמשים את הרב ע"מ לקבל פ', ר"ל הם אוהבים את ה' אהבה חוזרת בשביל זה שהוא נותן להם חיי בני מזוני וכו'.

גם נקדים לבאר זאת מה שמובא בתוה"ק ברכת הרבוי של ב"י בכמה לשונות פעם והיה זרעך כעפר הארץ, ופעם ככוכבי השמים לרוב, וכחול אשר על שפת הים, מהו השינוי לשון, וי"ל עד"ז (בעקבות בעל אפיקי יהודה), כי בשלשה לשונות הנ"ל מתבלטת מצבם הרוחני של עם הישראלי במשך זמן קיומו עלי אדמות, היינו פעם יהיו בבחינת עפר הארץ, ר"ל שתהי' ביניהם אחדות גמורה, אהבה ואחוה וריעות, אשר אז באמת יכולים להשוותם לרגב אדמה אחד שאין לו שום מספר, וזהו הבחינה היותר גבוה והיותר אצילית, אשר אין למעלה ממנה, וכמו שמובא בס' יד יוסף ע"פ וביום פקדי ופקדתי וכו' כל זמן שישראל הם באחדות גמורה אזי לא יכול שום מקטרג לעשות להם רעה, לא כן כשחלק לבם ויש ביניהם התפרדות והתחלקות, אזי יכול המקטרג לעשות להם רעה כי ע"ז האיפן סלח הקב"ה על חטא העגל בתנאי שלא יהי' ביניהם שום התחלקות, וזהו שאמר הקב"ה אם יהי' ביניהם אחדות גמורה, אזי לא יהי' להם שום מספר. כי אחד אינו בגדר מספר, ואז לא יכול המקטרג לעשות להם רעה, אבל אם לא כן וביום פקדי, ר"ל שיהי' ביניהם התחלקות ויהיו בגדר פקוד— מספר — אזי ופקדתי עליהם חטא העגל, וד"ל, ובאשר שזהו המדרגה היותר טובה לכן לא נתנה להם התוה"ק רק אז כאשר יען כל העם קול אחד, כולם באחדות גמורה כי קיום התורה תלוי בקיום האומה ובאחדותה, כמובן ה' עוז—התורה—לעמו יתן אז כאשר ה' יברך את עמו בשלום.

המדרגה השניה הפחותה מהראשונה בערכה היא אם יהיו ישראל בבחינת וכחול אשר על שפת הים אשר אז יש להם כבר התפרדות והתחלקות, אבל עכ"פ מצב כזה עוד איננו מסוכן כי יש לזה תרופה לערב מעט מים, (ואין מים אלא תורה) ואז נעשה מכל החול גוש אחד, אחדות גמורה, והמדרגה היותר נמוכה מכולם היא אם יהיו בבחינת וככוכבי השמים, כי הכוכבים מלבד שמחולקים ומופרדים הם אחד ממשנהו, ומפוזרים הם לכל עבר ופנה, עוד יש ביניהם טבע של התנגדות גמורה, כמו שידוע מחכמת התכונה, וכמו שמובא בגמרא ברכות פרק הרואה וגמירי דלא עבר חרב עלמי וכו'. ואחר כל ההנחות הנ"ל נבא לסיים את המאמר חז"ל שהתחלנו לעיל, אם ישראל עושין רצש"מ, אשר מזה נראה שהנם באחדות גמורה כי מצות של ואהבת לרעך כמוך היא יסוד העקרי של תוה"ק כידוע, כי ע"י יכולים לבא לאהוב את ה' אהבה ישרה, ולעשות רצונו של מקום כמו שאמרנו לעיל, ואז לא ימד ולא יספר, אבל בזמן שאין ביניהם אחדות נראה מזה שאין עושין רצש"מ רק רצון עצמם כנ"ל, ועי"כ והיה מספר ב"י והמבין יבין עתה את כל המאמר בכי טוב, וה' הטוב יברך את עמו בשלום, ובגאולה שלמה וקרובה ונאמר אמן.

מאיר שלמה היילפערין בהרב ר' **אלימלך** ז"ל שו"ב ומ"מ דפעטריקוב (פלך יעקאטערינאסלאוו).

כב.

(פסחים ד' ס"ו) **תנו** רבנן הלכה זו נתעלמה מבני בתירא, שפעם אחת חל י"ד להיות בשבת ושכחו·

ושכחו ולא ידעו אם פסח דוחה שבת, אם לא, אמרו כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה שבת? אמרו להם יש אדם אחד שעלה מבבל והילל הבבלי, שמו ששימש שני גדולי הדור שמעי' ואבטליון, ויודע אם פסח דוחה שבת, שלחו וקראו לו וכו' אמר להם: והרי הרבה יותר ממאתים פסחים יש בשנה שדוחים את השבת, אמרו לו מנין לך? א"ל נאמר במועדו בפסח, ונאמר במועדו בתמיד, מה תמיד דוחה את השבת, אף מועדו האמור בפסח דוחה את השבת. ועוד ק"ו הוא, ומה וכו' מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם וכו' א"ל רבי שכח ולא הביא סכין מע"ש מהו? א"ל הלכה זו שמעתי וכו' למחר מי שפסחו טלה תחב לו בצמרו, מי שפסחו גדי תחב לו בין קרניו, ראה מעשה ונזכר הלכה וכו' ע"ש.

אם נשוב ונעיין בדברי הברייתא הלזו, תנקר במוחנו איזה שאלות, עד שלא נוכל להתעלם מהן ולהונות א"ע בהעברה בעלמא, ושכמעט שהברייתא צוחת ואומרת דרשוני והוא:

א) **האיך** יעלה על הדעת, שבירושלים מרכז היהדות והדת, שעליה אמר הכתוב: „כי מציון תצא וכו' ודבר ד' מירושלים" תתעלם ממורי הדת הלכה כזו: אם פסח דוחה שבת? הלא ער"פ שחל בשבת יחול בזמנים קרובים כ"כ, ואמרו בירושלמי „אמר רב אחא והלא אי אפשר לשני שביעית שלא יחול י"ד להיות בשבת?" וכו' ומה אם יקרה דבר כזה פעם ביובל דחוק לומר שתשכח הלכה כזו מצוה דרבים, וקו"ח בן בנו של קו"ח, שלא יסתפקו בדבר כזה שיחול בזמנים תכופים כ"כ, ואם על איזה מנהג אמרו: „פוק חזי מאי עמא דבר?" ופשיטא בדבר גדול כזה מצות עשה שנוגע לכלל ישראל! והא ראיה שסיימו בברייתא שגם ההמונים הפשוטים ידעו (אם לא הביאו סכין מע"ש) מי שפסחו טלה תחב לו הסכין בצמרו, מי שפסחו גדי תחב לו בין קרניו" ואיך נאמר דבר כזה על הנשיא שישכח הלכה מה שהמונים ואנשים פשוטים יודעים אותה?

ב) **אם** נניח לכאורה שהדבר כמשמעו, מה הוא הפלא שסלקו בני בתירה מן כסא הנשיאות, ומינהו בהסכמתם את הילל הבבלי לנשיא? הלא בעובדא זו, הוא „כטעה בדבר משנה" ואיך התפלא ע"ז רבינו הקדוש (בירושלמי כלאים פ' ט') ואמרו שם „רבי הוה ענותן סגין, והוה אמר כל מה דיימר לי בר נש אנא עביד, חוץ ממה שעשו בני בתירה לזקני, דשרון גרמון מנשיאותיה ומנוניה" ואיך היה יכול להיות אחרת?

ג) **ובר** מן דין אם לא נשוב ונחקור את משפחת החכמים „בני בתירה" יקשה בעינינו איך היו ממשפחת בני בתירה לנשיאים, עד זמן הילל הבבלי? הלא ידוע מאמרם ז"ל (פ"ק דסנהדרין) עה"פ לא יסור שבט מיהודה וכו' אלו ראשי גליות שבבבל ומחוקק מבין רגליו, אלו בני בניו של הילל. ודבר ידוע הוא שהנשיאים היו צריכים להיות רק מגזע בית דוד, ואם אירע א"כ שמינוהו את ראב"ע (ברכות כ"ח) בעובדא דר"ג, היתה זאת רק לשעה כידוע, כי אחר שהתרפס ר"ג לר' יהושע הושיבוהו שוב למקומו, וראב"ע ידע גם בתחלה שסוף סוף ישיבו את ר"ג, ואמר: „לישתמש איניש יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר"... (שם בברכות). אולם טרם שנשיב על כל השאלות הנ"ל יש לנו להקדים איזה דברים, ושבזה יופרכו ממילא כל הקושיות, וכל דבר יבא על מקומו באופן ישר ומתקבל.

ישנן כמה דברים בש"ס ששקלו וטרו חז"ל על איזה דבר, שלפעמים נטעה לכאורה שהדבר נתחדש באותו זמן, וכאן הבן שואל: אם כל תושבע"פ קבלוה איש כפי איש עד מרע"ה, ואמרו (מגילה פ"ק

פ"ק) „אלה המצות, מכאן שאין נביא רשאי לחדש" היאך נראה על איזה דברים שנראין כמעט למחודשין?

וכבר ישב על מדוכה זו הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לס' זרעים לפי' המשניות, וז"ל שם, וכשתראה אותם בתלמוד מעיינים וחולקים זע"ז, במערכת העיון ומביאין ראיות עד אחד מאלו הפ' כגון במאמר הכתוב, בפרי עץ הדר, אולי יהיו רמונים? או חבושים? וכו' עד שהביאו ראיה ע"ז ממה שנאמר „פרי עץ הדר" עץ שטעם עצו ופריו שוה וסיים שם, שזה היה מפורסם אצלם בלי ספק שהאתרוג הוא מה שנוטלין עם הלולב, הוא פרי עץ הדר, שנאמר בפסוק, ולא היה להם שום ספק בזה, אלא שזה דרכם היה לחקור על הרמז הנמצא בכתוב, לזה הדבר המקובל" עד כאן לשונו הזהב.

ובזה יאירו עינינו בכמה מקומות בש"ס וכן שפיר ניחא בנירן דידן, שזה היה מפורסם אצלם שפסח דוחה שבת, אכן הטעם והסברא להוציא מן הפסוק, את זה לא ידעו בני בתירה, עד שבא הילל, שקבל משמעי' ואבטליון שהוא מגז"ש במועד שילף מתמיד.

והנה עתה אחרי שביארנו שידעו גם ב"ב שפסח דוחה שבת, עוד תבצבץ לעינינו השאלה: האם בגלל שלא ידעו טעמו של דבר סלקו א"ע מהנשיאות? ומה בכך, „אטו צורבא מרבנן דלא ידע האי מלהא, לאו גברא רבה הוא?" על זה אקדים עוד איזה הקדמה, מה שצריך לענינו ובזה יבואר לנו דברי הברייתא וידרש כמין חומר.

דבר ידוע שגם אחר חורבן הבית הראשון, וקץ שלטון מלכות בית דוד, נשאר עוד הנשיאות בישראל, כצל שלטון של מלך, אמנם גם זאת לנו לדעת, שהיתה התחרות ישנה בין שתי משפחות בישראל, וכל אחת היתה אומרת תמיד מינן מלכא!

והנן משפחת שבט יהודה, ושבט „אפרים" והנה עוד בימי יהושע בימי הכבוש היתה ההתחרות בין שני השבטים, והיה אם יצאו למלחמה, ובני אפרים לא היו מהראשונים, אז נערו שנאה לכל אחיהם, ומזה נצנצה מלכות ירבעם וכל אביזריה, שדבר זה היה הסיבה הראשית לחורבן העם כידוע, עד שהנביא ביעודו לעתיד יאמר: „אפרים לא יצר את יהודה, ויהודה לא יצר את אפרים" (ישעי') והנה אחר חורבן הבית הראשון, ותבוסת מלכות בית דוד, לא יפלא עוד בעינינו אם נשער איפא שהנשיאים היו משבט אפרים.

אולם תנאי השלטון ממלך יהודה לא היה העיקר שתהא חרב מצומדת על יריכו, ויהיה גבור עריץ ולוכד ארצות, כי הנה חכמינו גדולי האומה, מאסו בזה, ואמרו „איזהו גבור הכובש את יצרו", וגדול היה איש חכם (בתורה) מלוכד עיר, ולא לכבוד היה להם אם אמר יעקב אבינו עפ"י הפשט הפשוט „אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי" ואמרו „בצלותי ובבעותי" ומשה אדון הנביאים המית את המצרי בשם המפורש דוקא, והנביא אמר על המשיח המקווה „וברוח פיו ימית רשע" ואמרו על דוד מלך ישראל שאמר, שכל מלכי מזרח ומעריב יושבים וכו' ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליה כדי לטהר אשה לבעלה „ועד חצות לילה היה עוסק בתורה, והיה ישן מעט ולומד תורה עד עלות השחר" (ברכות פ"ק) יהוידע בן בניהו זה סנהדרין (שם) ועל הגבור הנערץ בניהו בן יהוידע איש חי רב פעלים וכו' דרשו שרבה וקבץ פעלים לתורה, „ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג" דתנא ספרא דבי רב ביומא דסיתוא (פ"ג דברכות) ולא קנאו את הברכה שנתנה לעשו „ועל חרבך תחיה" ואמרו יהיו לו אשר לו, ובאותו זמן ששר המשורר היוני הימירוס את שיריו על גבוריו שואפי דם ועריצי

גוים

גוים „אכילעאוס וארגעמעמנאן" העיר משורר ישראל את כינורו ברגשי קודש ובלב טהור: „אשרי תמימי דרך... ההולכים בתורת ד'!!" ע"כ בררו את הנשיאים שיהיה משכמו ומעלה גבוה מכל העם בתורה ובחסידות, וכל רז לא אנים לו, והנה אחרי שהיו בני בתירה לנשיאים ומורי העם שהיו משבט „אפרים" שיש לשער בהחלט (מהמסופר בפ' חלק, שעמד יהודה בן בתירה על רגליו ואמר: אני מבני בניהם של המתים שהחיה יחזקאל, שהיו משבט אפרים ע"ש) ובראותם את תקפו של הילל בתורה הניחו ברוב חסידותם וענותנותם את כסא הנשיאות להילל, שהוא מגזע מלכי ב"ד, ולו יאתה עפ"י נזעו ויחוסו וגדלו בתורה. — ובזה סרו כל השאלות שהצעתי בראש מאמרי.

דוד סלוצקי מסנאוו.

כג.

מסורה ג' פעמים נחנו

כלנו בני איש אחד נחנו (בראשית מ"ב). נחנו פשענו ומרינו (איכה ג'). נחנו נעבר חלוצים (מטות ל"ב).

ופירש בזה כבוד אאמו"ר שליט"א עפ"י דרשת חז"ל על הפסוק „חבור עצבים אפרים הנח לו" שבזמן שישראל המה באגודה אחת ובשלום וריעות, אפילו יש ע"ז ביניהם הנח להם, והולכים ונוצחים, וזאת תורת המסורה באם „כלנו בני איש אחד נחנו" אז אפילו „נחנו פשענו ומרינו", אעפ"כ „נחנו נעבר חלוצים" בלי שום פחד ויראה.

שלום בן הרב י. שרייבער שליט"א יארדאן.

כד.

מגילה (ז' ע"ב) **מיחייב** אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי.

החיוב הזה אינו מובן לנו כלל. אם כל כך יבסם את עצמו ויהיה שכור עד שיחליף הלשון ויהפוך קללה לצדיק וברכה לרשע ויאמר להיפך ברוך המן? איזו תכלית יהי' מזה, הלא אדרבה יצא מזה חלול השם? ובאיזה ספר ראיתי שחפץ לאמר, כי צריך לנו לעשות זכרון לכל דבר אשר קרה, והנה כאשר הרכיב המן את מרדכי על הסוס ברחוב, מספרת האגדה שבת המן עמדה מעל מעקה ביתו, וחשבה שמרדכי הרכיב את המן על הסוס, וזרקה עליו מי-טיט ורפש, ואח"כ כאשר נתודעה שעשתה כן לאביה הפילה את עצמה על הארץ ונהרגה, ולזכר זאת שהחליפה בין אביה למרדכי גם לנו לעשות זכרון לזה, אבל קושייתנו עדיין במקומה עומדת?

ונראה לי לאמר בזה כונה עמוקה, הנה זאת ידוע לנו שמדת נקמה היא מדה רעה, ואין לעם ישראל להשתמש בה, וכבר אמר שלמה המלך בחכמתו: „בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך". ומימרא זו היתה תמיד שגורה בפי שמואל הקטן, לטעת בלב האדם מדה טובה להיות מן הנעלבים ואינם עולבים, וכן מפרשים הגמרא במגילה (י' ע"ב) ולא קרב זה אל זה כל הלילה בקשו מלה"ש לומר שירה, אמר להם הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה? ובאמת מקשים כל המפרשים, הלא גם ישראל אמרו שירה, שנאמר אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת, ולמה לא הניח הקב"ה להמלאכים לומר שירה? אלא יש לתרץ, כי הנה בכל נס והצלת ישראל מיד שונאיהם יש בזה שני דברים, מצד אחד גאולת ישראל ושמחתם שיצאו מעבדות לחרות, ומצד

ומצד השני לעשות נקמה בגויים. —

והנה כלל זה הוא מקובל כי טעם הנצחון הוא מתוק מאד, ולהמנצח יש שמחה ממפלת אויביו יותר מישועתו שלו, אך לעמנו ישראל הוזהר שלא לשמח במפלת אויבינו, רק בישועתנו אנו. — ולכן כאשר ישראל ראו את מפלת המצרים. בכ"ז שרו את השירה הזאת רק על ישועתם, ואמרו „עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה" אנו שמחים רק באשר הישועה הגיעה אלינו. — אבל המלאכים שחפצו לשיר על מפלת מצרים, כי הם לא יצאו בעצמם מאפלה לאור גדול, ואין הנס שייך להם, רק חפצו לשיר על מפלת אויבינו, אמר להם הקב"ה לא כן דרכי, מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, שירה כזאת איננה רצויה ומקובלת לפני.

ולכן ראיתי בעולת חודש אודות נס חנוכה שכתוב בתפלת על הנסים „ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך" תאר את הקב"ה בשם „גדול וקדוש" ולבסוף סיים „וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול" ומדוע קצר את הלשון והתואר של הקב"ה „קדוש", ובאר שם בארוכה, ותורף דבריו, שהקב"ה בעשותו נקמה בגויים אז יתואר בשם קדוש, ויגבה ד' צבאות במשפט „והאל הקדוש" נקדש בצדקה, ובהושיעו את ישראל מיד שונאיהם אז יתואר בשם גדול, כמו שאמר יתרו, עתה ידעתי כי גדול ד' מכל האלהים, אשר יתרו לא שמח על מפלת מצרים, רק שמח על ישועת ישראל, ולכן בעת נס חנוכה שגבורים נפלו ביד חלשים ורבים ביד מעטים, אז מצד ישועת ישראל יתואר בשם גדול ומצד נקמה בגויים יתואר בשם קדוש, ולכן נאמר בתפלת על הנסים „ולך עשית שם גדול וקדוש" אך קדוש הוא רק בעולמך, — אך לנו יש לשמח רק על גאולתנו ופדות נפשנו ולא על מפלת אויבינו, לכן קבעו לנו להודות ולהלל רק לשמך „הגדול".

אך יוצא מזה הכלל, הוא מלחמת ד' בעמלק אשר על מפלתו יש לנו לשמח בכל לב, ומצות עשה ולא תעשה, עלינו לאבד זכרו ולמחות את שמו מתחת השמים, „זכור את אשר עשה לך עמלק" „לא תשכח". — כי עמלק היה הראשון אשר הביא אסון על עם ישראל, כי בצאתו ממצרים היה פחדו על כל הגויים. שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת וגו' ובכבודו זה, יכל עם ישראל לשבת שקט ושלו ולבלי לפחד מכל אויב ושונא, אך עמלק בבוא פתאום על ישראל ועשה עמו מלחמה אף שסופו היה לאבדון, בכ"ז הפיל בזה כבוד עם ישראל; כמשל של המדרש הובא ברש"י סוף פרשה תצא אשר קרך לשון קור צוננך והפשירך מרתיחתך שהיו העכו"ם יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה, אע"פ שנכוה הקירה אותה בפני אחרים, ולזה אמר בלעם ברוח נבואתו „ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד" כי הוא הראשון אשר בגללו באו עוד גוים ואויבים על ישראל. ולכן אחריתו עדי אובד, עליו נצטוינו להכרית זרעו ולמחות שמו מתחת השמים.

ועל זה תרצתי ענין מוקשה ונפלא מדעת האנושי, שכאשר שאל אחשורוש את אסתר המלכה אחרי הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת עשרת בני המן, „ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש" (מגלת אסתר ט') ענתה אסתר „אם על המלך טוב ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום ואת עשרת בני המן יתלו על העץ" מה היתה כונתה לבקש עוד מאת המלך להרג עוד, ולתלות את עשרת בני המן? הלא אין זה ממדת הרחמנות? אך אסתר המלכה חפצה בזה לתקן מה שקלקל העמלקי בבזותו את עם ישראל ובהקירו בפני אחרים, חפצה אסתר להגביה בעת את כבוד ישראל מעלה, שלא יהין

שום

שום אויב לבוא בשעריו,„ ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם" ולכן בחפצה לרומם על את כבוד ישראל, בקשה שיהרגו היהודים עוד בשונאיהם ולפרסם את הריגת בני המן ולתלותם, למען יראו ויפחדו ולא יזידון עוד לנגע בכבוד ישראל.

ועתה יבואר לנו הדבר כמין חומר „ארור המן וברוך מרדכי" הם שני ענינים נפרדים ארור המן כולל בתוכו שמחת מפלתו, נקמה בגויים, וברוך מרדכי כולל בתוכו הישועה שלנו ועזרת ישראל. — והנה אצל כל אומה ולשון אין לנו לשמח על מפלתם, ואדרבה התורה צותה לנו. „אל תתעב מצרי" „אל תתעב אדומי", ורק על ישועתנו צריכים אנחנו לשמח. אבל בנס הפורים, שבזה מקיימים אנחנו מצות מחיית עמלק, יש לנו חיוב גם לשמח על מפלת המן כמו על הצלת ישראל, וזה אמרו חז"ל חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידעי בין „ארור המן ובין ברוך מרדכי" הן על ארור המן והן על ברוך מרדכי נחוץ לנו לשמח.

העורך **יעקב מאיר סגלוביץ** החופ"ק האראדישק.

כה.

(ברכות ח') **במערבא** כי נסיב אינש אתתא אמרי ליה הכי, מצא או מוצא; מצא דכתיב מצא אשה מצא טוב וגו' מוצא דכתיב ומוצא אני מר ממות את האשה וגו'.

רבים תמהים על המאמר הזה, על אשר תכף כי הוה נסיב אתתא הוו בני מערבא שואלים אותו שאלה כזו, אם מצא אשה טובה או אשה רעה? מאין לו תכף לדעת? ואם ידע מתחילה הלא לא לקחה לו לאשה?! ואמרתי בזה ענין חדש, דהנה מנהג העולם אם חוקרים ודורשים על ענין של שדוכים אז נזהרים מלדבר דבר, וגם מעלימים מן האמת על דבר הידוע להם, כי נתקבל אצלם, שאין לקלקל בענין שדוכים, ובאמת טעות גמור הוא, ועוד חוב הוא לאמר את האמת למי שדורש וחוקר על זה, כי אין לך יותר מצוה כזו, וחוב גמור לבלי להעלים את האמת „ולפני עור לא תתן מכשול", ולכן בני מערבא היו נזהרים בזה, ולכן לא נאמר כי בני מערבא הוי שאלי ליה בלשון שאלה, אלא „אמרי ליה" בניחותא, בעת שבא אחד לקחת לו אשה, הוי אמרי ליה מקודם אם היא אשה רעה שהיא מר ממות או אשה טובה.

העורך.

כו.

(שבת ל"ב) ר' נתן אומר בעון נדרים מתה אשה של אדם וגו' רבי אומר בעון נדרים בנים מתים כשהם קטנים.

וקשה מדוע כל כך העונש של נדרים גדול, ומה קלקל אם נדר ולא שלם שיהי' עונשו כל כך מרובה, וכן מה הוא המדה כנגד מדה להענישו על ענין נדרים במיתת אשתו ובניו חו"ש?

אמרתי בזה, דהנה בכלל, נדרים הם מהדברים שצריך האדם להזהר מהם ולהתרחק מזה, כי „טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם", ותניא טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר (חולין ב') כי הרגיל בנדרים בא לידי עברה, וטבע האדם שבעת שבאה עליו איזו צרה או איזו מחלה, אז הוא נודר לשמים, וצדקה זו בכלל היא צדקה גרועה, כי אף האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור (ב"ב י"א) הוא רק באומר הרי זו, דהיא נדבה ואליבא דר' יהודה מותר (חולין שם) אבל באומר הרי עלי, שנודר על עצמו ואינו נותן תכף לנדבה זה איסור גמור, מפני שרגיל לבוא לידי עברה. — ונחזה אנן בשכלנו

בשכלנו, אם אחד יבוא לאיזה ת"ח ויחפץ להנות לו מנכסיו, והת"ח הוא שונא מתנות, ויעתיר עליו שיקבל ממנו איזו מתנה, ויתרצה לו הת"ח ויקבל ממנו כי סבר אתייקורי הוא מתייקר בי, ובההיא הנאה דמקבל ממנו, משלם לו בעד המתנה. — אח"כ כאשר כבר קבל הת"ח את המתנה, יבוא הנותן ויחטף ממנו בחזרה אז לא די שלא תקן ולא הוסיף בנתנו מתחילה את המתנה להת"ח, אלא קלקל מאד, וביייש את הת"ח ובזהו בזה, והמבזה ת"ח אין לו רפואה למכתו, כן נבין מי שנודר לשמים הוא כמו נותן מתנה לחברו, כי אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט דמי, ואם אח"כ אינו מקיים את הנדר, הרי כמו שחוטף ומקבל בחזרה את הצדקה שכבר נתן לשמים, ועושה בזה כעין בזיון חו"ש לגבוה, ועל זה הקב"ה מענישו מדה כנגד מדה, נותן לו אשה טובה שהיא מתנה לאדם, נותן לו בנים שג"כ הם מתנת אלהים, ואח"כ מקבלם בחזרה, ד' נתן וד' לקח, א"כ כמה ראוי לכל אדם להזהר מאד מנדרים ומוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לד' אלהיך.

העורך

כז.

(ברכות כ"ח) **בשעת** פטירתו אמר להם פנו כלים מפני הטומאה והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא.

רבים תמהים מפני מה הזכיר ר' יוחנן בן זכאי אלה שני הדברים ביחד, ואיזו שייכות ביניהם? אמרתי לבאר, דהנה מצינו בגמרא (ברכות י') דכאשר חלה חזקיהו המלך את חליו ובא ישעיה הנביא לבקרו אמר לו צו לביתך כי מת אתה וכו' כבר נגזרה עליך גזירה, אמר ליה בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים, ואי"כ אי אפשר לאדם להתיאש מן החיים כדמסיים הגמרא "הן יקטלני לו איחל" (איוב י"ג) וכן מצינו בגמרא דצריך כל אדם לשוב בכל יום, שמא ימות למחר, וא"כ האדם צריך תמיד לזכור את יום המיתה ולבלי להתיאש מן החיים, וכן אמר ר' יוחנן בן זכאי לתלמידיו אשר באו לבקרו, פנו כלים מפני הטומאה, שמא ימות ויטמאו הכלים מפני טומאת אהל, והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה, שאמר אל ימנע עצמו מן הרחמים.

אליעזר אידיל הכהן לעווין מ"מ דשניפישאק—ווילנא.

כח.

חכמת שלמה

אחד מהדברים המפליאים, הוא ספור המעשה של השתים נשים שבאו אל המלך שלמה, שכל אחת טענה בנך המת ובני החי, "ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים, ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת" אבל האשה אשר באמת היה בנה החי נכמרו רחמיה על בנה ותבקש לתת את הילד החי להשניה אך המת בל ימיתוהו, והשניה אומרת "גם לי גם לך לא יהיה גזורו" אז ענה המלך שלמה כי הראשונה היא אם הילד, ולכן ימסרו את הילד לה והמת בל ימיתוהו עוד. "וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט" (מלכים א' ג').

ראשית הלא בטח הנשים אשר באו אל המלך שלמה היו נשים חכמות ויודעות לשון, אשר בשום אופן לא יכלו להציל מפיהן דבר אמת, וטרם קרבו למשפט אל המלך, כבר באו בטענותיהן לפני השופטים בעירן, ורק הדבר הקשה הקריבו

הקריבו אל המלך, איך אפשר שתטען השניה „גם לי גם לך לא יהיה גזורו" אז ממילא יבין כל אחד שאיננה אמו, איפה ישמע שאם רחמניה, תבקש לגזור את ילדה ולהמיתו בחיים חיתו? ושנית הלא לפי הנראה היה משפט שלמה דבר פשוט לפי שכל האנושי, בחינה להבין מי היא אם הילד, ולפי ערך חכמת שלמה אשר הקב"ה אמר לו „הנה עשיתי כדברך הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך" היה דבר זה מקטני הערך לפי מעלת חכמתו, והכתוב מעיד אשר כל ישראל בשמעם משפט זה ייראו מפני המלך שלמה כי ראו חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט?

ונראה לי בעז"ה להליט בזה רעיון נפלא, כי הנה נראה אשר יש רגש הבא מן הלב, מהתרגשות פנימית בלי חשבון השכל, ויש רגש הבא מן השכל, רגש הבא אחרי חשבון צדק ושקול בפלס המשפט, ודבר זה נראה בעולם החיים לפעמים קרובות. — הן בעניני בכי ודמעות עין, יש דמעות הבאות מהתרגשות פתאומית, מדחיקת הלב, בלי שום חשבון ושכל, ויש דמעות הבאות אחרי הבנת הלב וחשבון השכל, וכן בעניני שדוכים ואהבה, יש רגש אהבה הבא בלי שום חשבון, אשר נפש האחד תדבק בנפש השני, ויש רגש אהבה הבא רק אחרי חשבון צדק ושום שכל. —

והנה באהבת הורים לבניהם רגש האהבה הוא בעלת דו-פרצופים רגש הבא מן הלב בלי שום חשבון, ורגש הבא מן השכל, אך רגש הלב הוא בא רק לעתים שונות, ורגש השכל הוא פועל תמיד—כי הנה נראה, שהורים מיסרים את בניהם, מכים אותם בשבטים, ואף שהוא נגד רגש הלב, אך אז פועל רגש השכל, כי „חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר" (משלי י"ג) ויש לעתים אשר מפני האהבה אשר תגבר לפתע פתאום על ההורים ורגשות לבם יתעורר אז יעשו לטובת בניהם, גם דברים הרחוקים מן השכל, ויאבדו אז את פלס המשפט.

כן בעולם החיים אם יקרה אשר ילד נגזל מחיק אמו, ולא תדע מקומו, אז לא תנחם האם לעולם, תבכה כל ימי חייה, ומחזות איומות יתגלו לפניה בהקיץ ובחלום, אשר עושים אנשים רעים לילדה, ושבע ביום תתפלל לאלהים לראות את גופו של ילדה המת בעיניה, מאשר יהא בידים זרות, ולא תדע מקומו איהו, ורגש השכל ישפט, כי שום אם רחמניה לא תמכור את ילדה לאנשים זרים בעד כל הון דעלמא ואם יקרה שיגזלו ממנה את ילדה, אז תבקש עליו את המות, לראות בעיניה, מלמסרו לידי אנשים רעים.

וכן היה בספור המעשה של השתים נשים שבאו אל המלך שלמה, הן היו נשים אשר כבר דפקו על כל דלתות בתי המשפט, המחוזי והפלכי ובית משפט העליון, עדי הגיעו אל המלך בעצמו, טענותיהן היו שגורות ומסודרות בפיהן, כל אחת טענה על פי רגש השכל, כי יותר טוב שימיתו את הילד לעיניה, מלמסרו אל אשה זונה וסרת טעם אשר תעשה בו כחפצה, ושתיהן בכו לפני השופטים כי לבם ידוה עליהן תמיד אם ימסרו פרי בטנן לאשה זרה, וגזל משפט כזה ידריכן מנוחה לעולם, ורק המת ימיתוהו, „וגם לי גם לך לא יהיה",—והשופטים מבלי דעת איך להוציא משפט, וגם לא ימיתו את נפש נקי בחנם, מסרו את המשפט אל המלך בעצמו אשר הוא השופט היותר עליון.—

וכבוא שתי הנשים האלו, וכל אחת טענותיה בפיה, גם לי גם לך לא יהיה, הראה שלמה חכמתו העליונה, להכיר

להכיר מי היא האם האמיתית, הן עתה טענות שתיהן שוות, שתיהן מציעות טענותיהן רק על פי רגש השכל וחשבון הצדק, כי יותר טוב לראות את הילד מת, מאשר למסרו בידי אנשים זרים, אך במה דברים אמורים אם לא יגבר פתאם רגש הלב ויאבד רגש השכל ולכן אמר שלמה בקול מצוה קחו לי חרב, „גזרו את הילד החי לשנים” כפי טענותיהן, והנה בשמען פתאום את משפט המלך, האם האמיתית נכמרו רחמיה פתאום, והתגבר עליה רגש הלב כי לא יכלה לראות איך יגזרו את ילדה החי לשנים, ולכן אמרה „תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתוהו”, אמת שאחרי כן אפשר יחרה לה מאד על הדבר, בראותה את ילדה בידי אנשים זרים, אך כעת התבלבל חשבונה ונפל עליה לבה, והשנית לא אבדה את חשבונה, וטענה על פי רגש השכל, „גם לי גם לך לא יהיה גזורו” אז אמר שלמה בחכמתו, תנו לה את הילוד החי והמת לא תמיתוהו היא אמו,—אצלה גבר רגש הלב על רגש השכל, מפני כי היא אמו,—ולכן מובן סוף ספור המעשה אשר משפט הזה כבר היה ידוע לכל עם ישראל גם מבתחילה וכלם חכו מה יעשה פה המלך שלמה, וכאשר שמעו משפטו אז ראו כלם כי חכמת אלהים קרבו.—

הרב העורך.

ל.

ברצות ד' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (משלי ט"ז ז').

שמעתי מספרים שהגאון בעל חתם סופר טרם נתקבל לרב אב"ד בעיר פרעשבורג היה שם אחד מהגבירים היותר נכבדים גדול בתורה וירא ד' באמת ודעתו הי' נוטה לרב אחר, אך כל בני העיר פה אחד חפצו לקבל לרב רק את הגאון הנ"ל, ולכן החליטו בני העיר, כדי שלא לפגע בכבודו של אותו הנכבד אשר דעתו היתה שונה מדעתם, לחכות עד שהנכבד הלז יסע כדרכו שנה בשנה על איזה שבועות בדבר עסקיו, ואז יקבלו בכבוד את הגאון בעל החתם סופר ויביאוהו העירה, וממילא אח"כ כאשר ישוב הנכבד לביתו אז יהי' הדבר כבר עשוי.

החלטתם זו קיימו, וקבלו עליהם לרב את הגאון הנ"ל, ובשוב הגביר הלז מדרכו, ומצא כי בני עירו לא חכו עליו ומנו עליהם רב בלי רצונו לא נתן ידו אליהם, ובשום אופן לא חתם על הכתב רבנות, ולא התקרב אל הגאון כלל.—

אח"כ תבע אחד מבני העיר את הגביר הלז לד"ת, וישלח הגאון בעל ח"ס את השמש אליו להתרותו לד"ת ויען הגביר אנכי לא קבלתיו עלי לרב ואין לו רשות לקראני לדין לפניו, וישלח לו התראה שניה, ואח"כ שלישית, ויזהירהו אם לא יבוא לקול ההתראה השלישית אז יתנהג עמו כעם אדם דלא ציית לדינא,— אז בא הגביר הנכבד הזה אל הגאון בעל ח"ס, ובבואו בקש ממנו מחילה בפני כל העם, ואמר עתה נודעתי מצדקת ומגדלות הרב, אשר לא ישא פני איש והנני מסכים על הרב בכל לב וגם חתם אז על הכתב רבנות,—ויען לו הגאון בעל ח"ס, עתה נתבאר לי הפסוק במשלי „ברצות ד' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, הלא לכאורה הוא קשי ההבנה, מה הוא הלשון גם אוביו הלא על האוהבים אין כל ספק שדגם אתו בשלום, ומאי גם? אלא כלל זה אמרו לנו חז"ל, לעולם יהא אדם מן הנעלבים, וכן אמר לנו קהלת והאלהים יבקש את נרדף (קהלת ג' ט"ו) אבל נחזה אנן, אם גם הרודף עושה רק לשם שמים,

מה

מה יעשה אז הקב"ה ? אם יבקש את הנרדף או יחזיק בידי הרודף לשם שמים, אז אין עצה אחרת כי אם יעורר את לבב הרודף לעשות שלום עם הנרדף, וכן קרה הפעם בינינו, ענה הגאון, כבר שמעתי כי הנך גדול בתורה וירא שמים באמת ואין כל ספק שכל דרכיך אך לשם שמים, אבל בכל זאת הלא נרדף הייתי, והאלהים יבקש את הנרדף אז העיר ד' את לבך לעשות עמדי שלום ואמת, וזה דברי שלמה במשלי „ברצות ד' דרכי איש" היינו שלפני הקב"ה רצוי ומקובל דרכי איש שהולך בדרך התורה והיראה, אך בכל זאת יש לו אויב אשר גם הוא מתכון לשם שמים והקב"ה רואה את דרכיו ורצוים לפניו כמו דרכי איש בן „גם אויביו" אז מה עושה הקב"ה, מעורר את האויב ש„ישלים אתו".

לא.

(פ' שמות) **ויקרא** מלך מצרים למילדות העבריות וגו' כי חיות הנה בטרם תבא אליהן המילדת וילדו, וייטב אלקים למילדות וירב העם וגו' ויהי באשר יראו המילדות את האלקים ויעש להן בתים.

והנה כבר הקשו חז"ל (סוטה י"א) על אמרו כי חיות הנה אטו חיה לא צריכה חיה אחרת, עוד דקדק האפ"י לפירש"י שההטבה הי' שעשה להם בתים למה לא הסמיך הפ' ויעש להן בתים לפסוק וירב העם, וע"ד צחות יש לומר שכוונת המילדות בתשובתן כי חיות הנה, הוא שפרעה חשב כי מילדת מוכרחת להיות מלומדת בחכמה זאת, ולא כל החפץ ימלא ידו, לכך קרא לשפרה ופועה שהם היו ידועות לו שבקיאות באומנת הזאת, וחשב שבלעדן לא תרהב שום אשה להתערב בזה לזאת השיבו כי לא כן העבריות שאינן צריכות למילדת מלומדת „כי חיות הנה" כלומר כולן חכמות ויודעות המלאכה הזאת. [ובזה יש לתרץ קושיית הגאון ר' זאב בן ארי' (בסוטה דף י"א) על קושיית הגמ' אטו חיה לא צריכה חי' מב"ק (דף נ"ט) אתתי דידי לא צריכה חי' עיי"ש ולפי דברינו א"ש דשם בב"ק לענין לנכות מדמי התשלומין הוצאות החיה, יכול לומר אתהי דידי לא צריכה חיה, פ' אינה צריכה חיה מלומדת שתקבל שכר מרובה רק היתה קוראת לשכינתה והיתה מקבלת הולד חנם אין כסף. אבל מ"מ כל אשה צריכה חיה אחרת, ושפיר פריך הגמ' כאן בסוטה אטו חיה לא צריכה חיה] וכשתכרע אחת מהן לילד, תבא שכנתה ותקבל ולדה מבלי שתצטרך לקרוא אותם, אולם פן יעשה פרעה דרישה וחקירה אם האמת כדבריהן ופן יתבדאו מה עשה הקב"ה וירב העם מאד, ומזה חשב פרעה תשובת המילדות לאמת, מפני שלגודל הריבוי הוא בלתי אפשר שיספיקו שתי המילדות לכולן, ובע"כ תקבל אשה כחברתה הילדים ואינן צריכן למילדות מלומדות לזאת, זהו גופא ההטבה שהטיב ד' למילדות, במה שירב העם, אכן כשראה פרעה שעצתו לא נתמלאה ע"י המילדת, לזאת התחכם ונתן צו שלא כל החפץ ימלא ידו בזה, ויעש להם בתים. כלומר עשה בתים מיוחדים שילמדו בהם אומנות זאת ולא תרהב שום אשה לקבל ולד באין לה תעודה מבית זה שמלאה ידה בחכמה זאת, ובזה תתמלא פקודתו, ויהיו כונת הכתובים כן „כי לא כנשים המצריות העבריות" שיהיו צריכות מילדות מלומדות „כי חיות הנה" שכולן יודעות אומנות זאת, וייטב אלקים למילדות היינו בזה שירב העם ולכך קבל פרעה תשובתן לאמת ולא בדק אחריהן, ויהי כאשר יראו המילדות את האלקים ומזה נסבר כי נתודע לפרעה כי כל החפץ ימלא ידו באומנת זאת, לכך

לכך עשה, בתים היינו בתים שמלמדים בהם חכמה זאת.

יעקב הלוי קאפשטיין החופ"ק ניעמענצין.

לב.

(שם) **ולא** עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיין את הילדים וחז"ל (סוטה יא) להן לא נאמר אלא אליהן מלמד שתבע אותן להזדווג והן לא קבלו ממנו, וראוי להבין מה שייך דרשה זאת להך דותחיין את הילדים, ונראה לי לבאר עפ"י מה שראיתי בס' קול אומר קרא שכתב בטעם גזירת פרעה להמית הזכרים ולהחיות הנקבות כי רצונו הי' שיתערבו בגויי ארצו ויהי' לעם אחד (והוא ע"י שישאו נשים מצריות) והנה ע"ד הפשוט אין ספק שנשאו נשים מצריות כמו שגם השבטים לקחו נשים מגויי הארצות, אכן היו שומרים את הנקבות שלא ינשאו לאנשים מצריים דלפי הנימוס הנשים נגררות אחר האנשים והבנים יחשבו למשפחת בית אבותם, לכן גזר פרעה על הבנים שיתמעטו ויצטרכו הנקיבות לקחת להן אנשים מצרים עכ"ל. ולפי"ז י"ל שזהו כוונת הגמ' שלכך צוה למילדות שיהרגו את הזכרים ולהחיות הנקיבות שבקש אותן להזדווג כלומר ע"י פקודתו הזאת יזדווגו נקיבות ישראל עם המצרים ויהיו לעם אחד, וע"ד צחות יש ליישב בזה גם דרשתם שם ותחיין את הילדים שהיו מספקין להם מזון, והוא אחרי שראו המילדות שפרעה משתדל ומבקש תחבולות שינשאו הנקיבות של ישראל למצרים, לזאת לא הסתפקו בזה במה שלא קיימו גזירתו שלא המיתו הזכרים, מפני שחששו פן יראו הנקיבות את מצב הרע של בחורי ישראל שאין להם שום עסק במה לפרנס אשה ובנים שבודאי השתדל פרעה וועציו למנוע כל עסק לחיי נפש מישראל, ועי"ז פן ח"ו יכולות הנקיבות שדעתן קלות להתפתות ולהנשא למצריים לזאת השתדלו הנשים החכמות המילדות האלו להזמין מזונות לילדי ישראל, היינו שהיו ממציאים להם עסקים שיהיו יכולת בידם לפרנס ב"ב ואז ממילא לא יתמלא עצת פרעה, שבודאי לא נחשדו בנות ישראל אף הגרועות שבהן אם יראו שיש קצת פרנסה אצל בחורי ישראל לבחור במצרי אף שהיא מושפע בעושר.

הנ"ל

לג.

בשם הגאון ר' מאיר נח לעווין וצ"ל מ"מ דווילנא.

לך ד' הצדקה ולנו בשת הפנים.

באחד מלילות החרף ערכו נשף חשק לטובת איזו צדקה ובקשו את הגאון המ"מ ז"ל לעורר את לבב הבאים לטובת הצדקה הלזו, ואמר הגאון עתה נתבאר לי כונה חדשה בהפסוק הלז הנה ענין הצדקה אשר בה הצטיין עם ישראל מעת היותו לגוי, אשר אברהם אבינו נטע אשל וצוה על זה את בניו ואת ביתו אחריו להזהר במצוה הלזו, ובזה נשאר ברכה אחרי כמה אלפים שנה, שמרת הצדקה היא נטועה בלבות בני ישראל, ומצטיינים בזה מכל עם ועם, אך איכות נתינת הצדקה מחלפת צורתה, הנה לפנים היתה נתינת הצדקה אך לשם מצוה והתרחקו מכל פרסום והנאת הגוף, מתן בסתר יכפה אף, ואבותינו התחכמו איך לקיים המצוה בכל הדורה, הנה כהיום מערבים פסולת במצות הצדקה, עורכים נשפי חשק עם מחולות, בחורים וגם בתולות, ופרי הנשף מקדישים לצדקה, על צדקה כזו אפשר לאמר „לך ד' הצדקה" אך „ולנו בשת הפנים" כי איך ירדנו במצות הצדקה, אשר הצטיינו בה תמיד.
